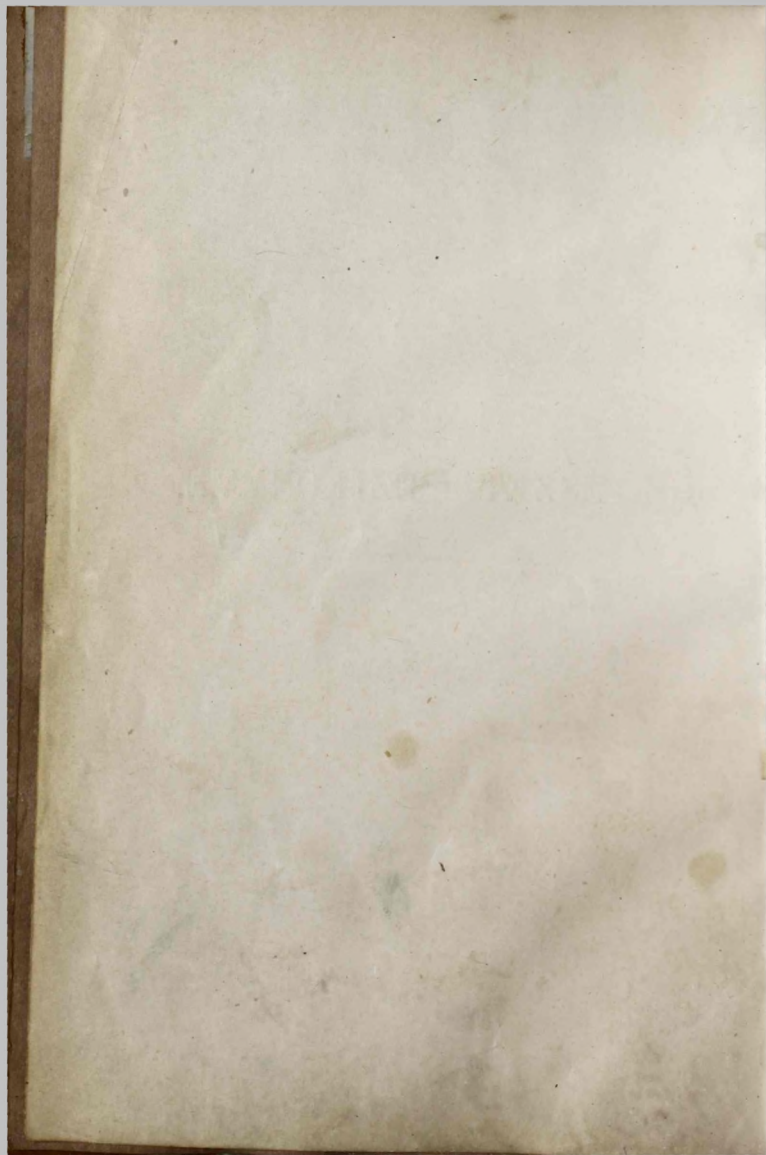

A MAGYAR
KÖLTÉSZET KÉZIKÖNYVE.

ÖTÖDIK KÖTET.

A MAGYAR

KÖLTÉSZET KÉZIKÖNYVE

A MOHÁCSI VÉSZTŐL A JELENKORIG,

VAGYIS

AZ UTÓBBI NEGYEDFÉL SZÁZAD KITÜNŐBB KÖLTŐI

ÉLETRAJZOKBAN ÉS JELLEMZŐ MUTATVÁNYOKBAN

FELTÜNTETVE

TOLDY FERENC

ÁLTAL.

MÁSODIK, ÁTDOLGOZOTT, KIADÁS.

ÖTÖDIK KÖTET.

BUDAPEST, 1876.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

230449

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Franklin-Társulat nyomdája.

TARTALOM.

TIZENKILENCEDIK SZÁZAD.

III.

	Lap
GARAY JÁNOS. 1812—1853	3
I. Magyar hölgy	9
II. Kont. Ballada	10
III. Az obsitos	13
IV. Szent László historiai költeményből. IX. Ének, VI. szak.	20
V. Tavaszi dal	25
VI. Ablakismeretség	25
VII. Az égő ház	26
VIII. Úti dalok. Három	27
IX. Családi kép. Kettő	28
X. Cantáte	29
XI. Kelet népéhez	31
XII. Serlegdal	34
XIII. Kandallódal	37
XIV. Az aranykor	40
XV. Istent imádjon minden	42
ERDÉLYI JÁNOS. 1814—1868	43
I. Intés	49
II. Családi kép	50
III. Megnyugvás	52
IV. Egy gyermek születésére	53
V. A osontváz	53
VI. A XIX. század	54
VII. Választó gyűlés. 1458	56
VACHOTT SÁNDOR. 1818—1861.	62
I. Cornélia emlékezete	65
II. György úrhoz	67
III. György úr halálakor	68
IV. A külföld rabja	70
B. EÖTVÖS JÓZSEF. 1813—1871	76
I. A megfagyott gyermek	89

	Lap
II. Dalnok és király	90
III. Búcsú. 1836	92
IV. A vár és a kunyhó	93
V. Az élet fája	97
VI. Remélj. Máriához	98
VII. Végrendelet	99
SZÉKÁCS JÓZSEF. 1809	100
I. Esti imádság	110
II. Karácsoni elmélkedés	111
III. Újévi	112
IV. A CXLIV. zsoltár	113
V. Karácsoni ének	114
VI. Fohász a budapesti özönviz napjai után	115
VII. Epigrammák. Tizenhárom	116
VIII. A Görög Anthológiából. Tizenöt epigramm	119
IX. Dombi János, vagy a hazajáró lélek	121
TÁRKÁNYI BÉLA. 1821	128
I. Az életből	132
II. „Boldogasszony Anyánk“!	136
III. Az egyházi énekek közül. Háboru idején	137
IV. Az Énekek Énekéből	138
SZIGLIGETI EDVÁRD.*) 1814	141
I. Rózsa, vigj. 3 felv. Vázlata	151
Mutatvány az első felvonásból	153
II. A Trónkereső, szomorúj. 5 felv. Vázlata	164
Harmadik felvonás	165
PETŐFI SÁNDOR. 1823—1849	177
I. Az alföld	189
II. Távolból. 1843	190
III. A jó öreg kocsmáros	191
IV. Szülőföldemen	193
V. Forrás és folyam	194
VI. A Dunán	194
VII. Meg ne ítélj	195
VIII. A világtól	195
IX. Népdalok. Négy	196
X. Pató Pál úr	198
XI. A magyar nemes	199
XII. A magyar nemzet. 1846	200
XIII. Egy gondolat bánt engemet. 1846 végén	201

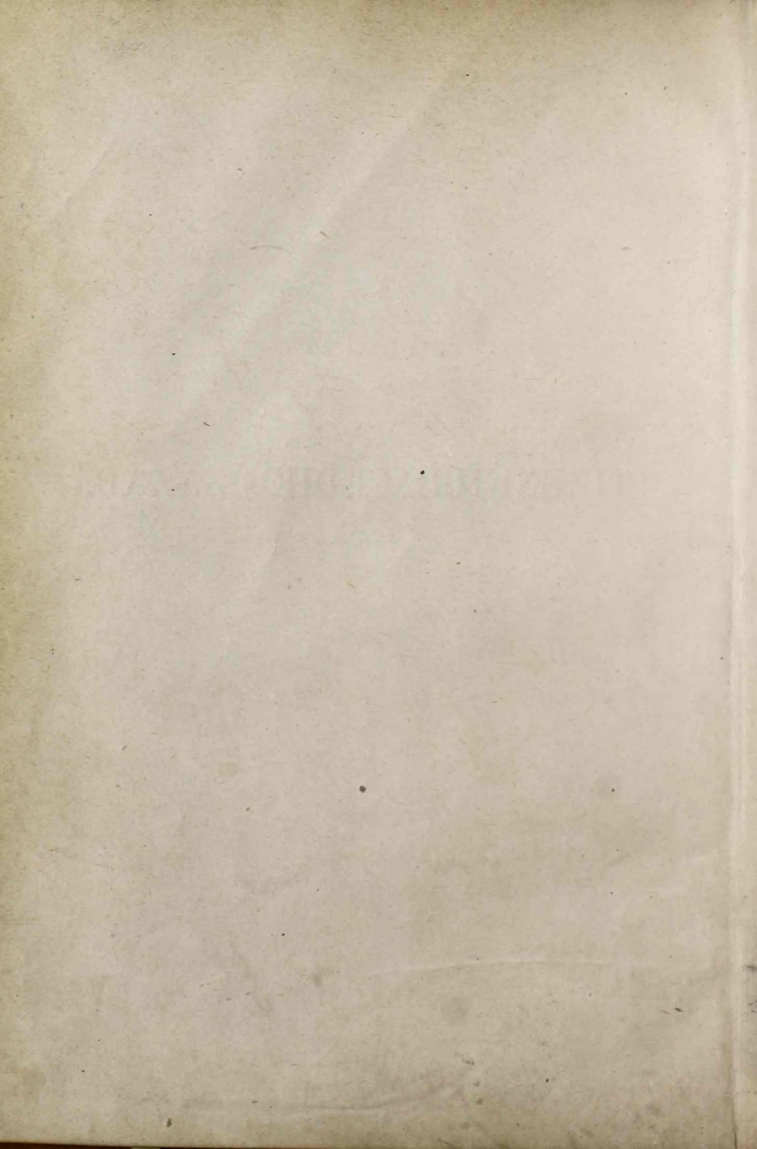
*) Az életrajz első sorait úgy kérem megigazíttatni, hogy a költő keresztnévei József Edvárd, atyjáé pedig Elek.

	Lap
XIV. Dalaim. 1847	202
XV. A téli esték. 1848	203
XVI. A rab oroszlán	205
XVII. Nemzeti dal. 1848. márt. 15. Talpra magyar.	207
XVIII. A magyarok istene	208
XIX. Búcsú. 1848 vége felé	209
XX. Az év végén. 1848	210
XXI. A szászsebesi csatatéren	212
TOMPA MIHALY. 1819—1868.	213
I. Alföldi képek. Négy	218
II. A népdalok közül. Három	221
III. A madár, fiaihoz	223
IV. A golyához. 1850	224
V. Pusztán. 1850	225
VI. Levél egy elutazott barátom után	227
VII. Egy alföldi új telepen. 1852	230
VIII. A tűz	232
IX. A jávorfáról	233
ARANY JÁNOS. 1817	238
I. Toldi. Tartalma	251
Tizenkettődik ének	252
II. Ötödik László	256
III. Mátyás anyja	258
IV. Rozgonyiné	259
V. Zács Klára	262
VI. Szibinyáni Jank	265
VII. A varró leányok	267
VIII. Névnapi gondolatok	268
IX. Fiamnak	269
X. Egressy Gábornak	271
XI. A költő hazája	273
XII. A dalnok bűja	275
XIII. Széchenyi emlékezete. 1860	278
JÓKAI MÓR. 1825	284
I. A Szigetvári Vértanúk. Szomorúj. 4. felv. Vázlata	292
Mutatványok. 1. Az első felvonásból	293
2. A második felvonásból	304
3. A negyedik felvonásból	309
II. Liszt Ferenchez. 1851	311
III. Magyar divat	313
IV. Egy akol, egy pásztor	315
V. Vae vae care pater, nunquam jam carmina dicam	316

	Lap
LÉVAY JÓZSEF. 1825	317
I. Tűzhelyem	322
II. Szőke gyermek	323
III. Mért szeretlek	323
IV. Ha meghalok	324
V. Szüretünk	325
VI. Mikes. 1758	327
VII. Jó Petőfi	328
VIII. Szomorú dal	329
IX. Engesztelés. 1872	330
X. A ló és a lovag	333
TÓTH KÁLMÁN. 1831	334
I. Itt, itt sirjak	338
II. Minek is van a szív, s a szívben szerelem	339
III. Előre	340
IV. Kik voltak a honvédek?	341
V. Halál	343
VI. A megholt Széchenyi. 1860.	344
MADÁCH IMRE. 1823—1864	345
Az ember Tragédiája. Vázlat	350
Mutatv. 1. Harmadik Szín	352
2. Negyedik Szín	357
3. Tizenötödik Szín	364
GYULAI PÁL. 1826	369
I. Virágnak mondanálak	377
II. Fáradt vagyok	378
III. Szeretnék még egyszer látni.	378
IV. Oh mosolyogj rám!	379
V. Szüreten	381
VI. Hadnagy uram. 1849	382
VII. Krisztus és a madarak	382
VIII. Éji látogatás	383
IX. A sellő	885
X. Horátius olvasásakor	386
XI. A népszerűség	388
XII. A táblabíró	393
SZÁSZ KÁROLY. 1829	394
I. A magyar zene 1849	409
II. Csöndes bú	410
III. Karácson	411
IV. A kis Ilonka Emlékezetéből. 1862. Hét dal	414
V. Emlékezés apámra. 1866	419
VI. A m. irodalom újjá születése százados évfordulóján	425

TIZENKILENCEDIK SZÁZAD.

III.

GARAY JÁNOS.

1812—1853.

Garay János 1812-ben Szegszárdon, Tolnavármegyében, született, hol atyja, kisebb vagyonú kereskedő s a városnál árvák atyja volt. Első oktatását születése helyén vevén, 1823—29-ig Pécssett végezte a gymnásiumi osztályokat, s 1829-től a pesti egyetemen a bölcsészetiakat. Korán felébredvén benne a költészet szeretete, különös szorgalommal dolgozta iskolai verses feladásait, s megismerkedvén Rájnis Magyar Virgiliusával, már nem csak deák, hanem magyar hexameterekben is. Majd Virág Benedeket olvasván, ódákat készített, mik közül egy, az 1. *Emlékáldozat*, társai költségén ki is nyomtatott. A német költészettel is még Pécssett barátkozott meg, mely akkori lyrai kísérleteire érezhető befolyással volt. Tárgult látköre, midőn Pestre jövé, s naponként látogatva az egyetemi könyvtárt, különösen Sulzer széptani szótárát és Eschenburg nagy példatárát tanulmányozta; Horvát István előadásaiiban pedig a magyar nyelv rendszeres ismeretében gyarapodott. Itt ismer-

kedett meg Vörösmarty Zalan-Futásával is, s általa egy hasonnemű kísérletre lelkesítettén, készült el 1. *Csatár*, hőskölteményi rajzolat (kilenc képben), mely valamivel utóbb, Pest, 1834, világot is látott. A bölesészeti folyam elvégeztével, rövid küzdés után: mely kenyérszakot válaszszon, csakhamar győzött rajta a költészet szeretete, s elhatárzá magát kirekesztőleg az irodalomnak élni, mely neki teljes életén által méltánylást eleget, de annál kevesebb anyagi jólétet hozott.

Ekkor t. i. 1833-ban, született meg a magyar szépirodalmi időszakai sajtó Mátray Gábor *Regelő* és *Honművész* ikerlapjával, mely mellett rendes segédül alkalmaztatván, egyelőre biztosítva voltak napi szükségai, s mind a dolgozásra, mind bővebb kiképzésére módot nyert. Első versei itt láttak világot; majd a Bajza Aurórájába is letek felvételt (1835—6), s ez időben, név szerint 1835-ben pályázott a magyar akademia drámai jutalmáért is *Csáb* című 5 felvonásos szomorújátékával, mely dicséretet aratott, s utóbb *Jósige* cím alatt a budai színésztársaság által, de csekély sikerrel, elő is adatott. Egykorúlag „a pesti drámai egyesületbe“ beállván (tagjai: Gaal József, Kunoss, Szabó Dávid, Szigligeti, Tóth Lőrinc és Vajda), az ez által megindított „Magyar történeti színművek“ gyűjteménye második kötetében megjelent tőle: 2. *Arboc*, szomorújáték 5 felv. (Pest, 1837). Ez évben Mátray lapjaitól Munkácsy János *Rajzolatai*“-hoz menván által, itt folytatta vegyes szépirodalmi apróbb dolgozatait, írt az Auróra helyébe lépett „Emlény“be,

sőt szerkeszté egyszersmind Trattner-Károlyi 3. *Hajnal* című almanachját is, Pest, 1837 és 1838ra, melynek első folyamában többi közt adá harmadik drámáját: *Országk Ilona*, történeti színjáték 3 felv., s pályázott újra az akademiánál a negyedikkel: *Utolsó magyar khán*, szomorú. 5 felv., mely ismét csak dicséretes említést nyert. Munkácsy dolgai csakhamar hanyatlásnak indulván, 1838 elején kénytelen volt Garay Orosz József meghívását a Pozsonyban megjelenő *Hírnök* mellé elfogadni, honnan csak Kunoss Endre „Természet” című, rövid életű, lapját segíthetné folytonos és fárasztó elfoglaltsága mellett. Szabadúlni kívánczozott, és csakugyan 1839-ben, az országgyűlés beálltával, lejött ismét Pestre, hol barátjai, és egyszersmind elvtársai közt kedvelt szakának is nagyobb megnyugvással reménylte életét szentelhetni. Azonban itt is kénytelen volt csakhamar biztosb alapot keresni létezésének, s így a *Jelenkor* szerkesztőségéhez szegődött, ahol a külföldi hírek fordítása mellett elég ideje maradt magának is dolgozhatni. És csakugyan neve ismét föl kezdett tűnni a folyó s gyűjtékes munkákban: az *Athenaeumban*, melynek ez időtől 1842 derekáig híve maradt, a *Budapesti Árvíz-könyvben*, a Nagy Ignác Színműtárában, melynek első folyamában áll tőle: 4. *Bátori Erzsébet*, történeti dráma 5 felv., a *Nemzeti Almanachban*; sőt két gyűjteményt maga is szerkesztett, úgymint Heckenast zsebkönyvét: 5. *Emlény*, Pest, 1841—43 és 6. a *Kliegl-könyvet*, Pest, 1842. két köt.

Garay már Pozsonyból visszajöttkor a fiatal ivadék legjobb képességének egyik legválasztékosabb írójának tartaték, s még azon évben választotta őt az akademia, nov. 23. 1839 levelező tagjául; a Kisfaludy-Társaság, 1842 január 22. rendes tagjául, s ilyenek azon évi júl. 30. be is vezettetvén, beköszöntőleg *Lyrai költésünk késő kifejlésének okairól* értekezett. E társaságban érezte ő magát legotthonosbnak, és szorgalmasan részt vett annak munkáiban, dolgozva, bírálva, sőt utóbb hivatalkodva is. 1832 ő vezette be abba Vachott Sándort, a társaság 1843-iki közülésében a „Troubadour” című balladával lépett fel, az 1844-iben: *A magyar írók s irodalom Pesten ötven év előtt és most* című előadással, s áprilben, a társasági titoknak Erdélyi János külföldre utazván, helyettesévé, 1845 jan. 28. rendes segédtitoknökká választott, mely állásában az 1848-iki választáskor is egyhangúlag meghagyatott. A nemzeti színházban 1845 febr. 6-án tartott Kisfaludy-ünnephez ő készíté az az előjátékot: *A magyar színiköltészet apotheosisa*, s az 1847-ki közülésen ő mondott *emlékbeszédet Vajda Péter felett*, mely alkalommal a Vajdáiiban tulajdonkép a maga küzdéseit festette a sanyarú élettel. E nyolc év szapora volt részéről mind költői, mind prózai dolgozatokban, mely utóbbiak nagyobb részt az általa 1842-től 1844-ki júniusig szerkesztett és kiadott: 7. „Regelő, divatlap” számára készültek, melyet akkor is segített, midőn azt tőle az utóbbi év júliusában Vachot Imre vette által. Lyrai költeményei első gyűjte-

ménye volt: 8. *Garay János Versei*. Pest 1843, mely 1844-ben az akademiától megkoszorúztatott. Következtek: 9. *Tollrajzok*, Pest, 1846, I. kötet: Novellák, népmondák, legendák; II. k. Genreképek, elmefuttatások, komolycsák; III. k. Tájrajzok és utiképek. Ezeket két koronázott műve követte: 10. *Frangepán Kristófné*, a Kisfaludy-Társaság által 1846-ban Marczibányi Vincencia-díjjal jutalmazott költői beszély, Pest, 1846-ban (s a Kisfal.-Társas. Évl. VII. köt.), és *Bozsnyák Zsófia*, koszorúzott legenda (Költői Pályaművek, melyeket 1847-ben koszorúzott és kitüntetett a Kiszf.-Társ., Pest, 1847); továbbá: 11. *Az Árpádok*, történeti balladák- s mondákban. Pest, 1847 (második kiadás, Pest, 1848); 12. *Garay János Újabb Versei*, 1843—7. Kiadta a Magyar Irodalomterjesztő Társulat. Pest, 1848. 13. *Balatoni Kagylók*, költeményfüzér, Budapest, 1848. Az utóbbi évben a törvényes magyar ministerium korában a pesti kir. egyetemhez magyar nyelv és irodalom rendes tanárává nevezetett, e hivatalától azonban az 1849-ki változáskor ismét elesvén, a különben is súlyosan elbetegesedett költő a legsanyarúbb inség martaléka lett, melyet b. Geringer Károly akkori országfőnök némileg legalább enyhített az által, hogy őt 1850 január végén az egyetemhez könyvtártisztnek nevezé, mely intézetnél már 1845—46-ban mint díjnok dolgozott. Az erre következett pár évben, folytonos betegsége dacára, befejezte s ki is adta utolsó művét: 14. *Szent László*, hősköltemény (12 énekben). Eger, 1851, két köt. (új

kiad. Pest, 1854). Szenvedéseinek, miket koronkénti vakság nevelt, s az őt szerető gonddal ápoló családja s barátjai részvétele enyhített, véget vetett egy, oly hirtelen nem várt, szélhüvés nov. 5-én 1853, s így sajtó alatt volt, s a közönség egykedvűsége miatt csak alig létesülhetett özves kiadását költői műveinek elkészülve nem láthatta: 15. *Garay János Összes Költeményei* egy kötetben, a költő arcképével. Baráti megbízásból kiadta Ney Ferenc. Pest, 1855 4r, mely azonban címe dacára nem foglalja még magában sem kiadatlan drámáit, sem némely elszórt költeményeit, s félben maradt hősregéjéből: *A Hetumogerek*, csak egy töredéket hoz. A köz részvét csak a költő halála után ébredt fel; s dicsőítette emlékezetét azon főleg a középrend közt folyt adakozás, mely két év alatt egy nem jelentéktelen tőkére (10,000 pft.) gyűlvén, legalább a szükség ellen fedezte a költő hű családját. — Újabban megjelent 16. *Garay J. Összes Költeményei* egy kötetben, második teljes kiadás. Pest 1862, és 17. *István főherceg körútja* (Kisf.-Társ. Évl. IX. 1874).

I. Magyar hölgy.

Magyar hölgynek születted,
 Áldd érte sorsodat!
 Magyar hölgynek születni
 Nagy és szép gondolat.
 Oh hölgy, ki azt megérted:
 Mi szép vagy, és mi nagy!
 Rendeltetés az égből,
 A földön áldva vagy.

Szépnek teremte isten,
 Mert hölgynek alkota;
 Virág a hölgy, az élet
 Szépsége, illata;
 Gyöngy, drága s ritka gyöngy ő
 A szívnek tengerén,
 Szelíd és tünde csillag
 A szerelem egén.

De te midőn születél,
 Két hívatást nyerél:
 A hölgyét s honleányét,
 Mert hölgy s magyar levél.
 Tenéked szebb, dicsőbb tért
 Szabott a végezés;
 Születni és szeretni
 Magyar hölgynek kevés.

Te egy alvó hazának
 Lányául születél,
 Fölébredő nemzetnek
 Anyjává tétetél;
 Mit érne tündökölnöd
 Egy büzhödt tó fölött?
 Mi szép virágnak lenned
 Gyász sírhalmok között?

Tenéked kores apákat
 Jutott ébreszteni:
 Hazádnak tüzhelyéhez
 Férjed téríteni,
 S szíved lángjába mártván
 Vezérszövétneked,
 Hazád szeretetére
 Nevelni gyermeked.

Hogy legyen, ami nincsen:
 Egység e bús hazán;
 Minden magyar, mi nem volt,
 Csak honfi, honleány;
 Hogy egy gyűrűvé forrjon
 Árpádnak nemzete!
 S e szép aranygyűrűben
 A gyémánt gyöngye — te.

Magyar hölgynek születél,
 Tedd hivatásodat!
 Egy hon nemtője lenni,
 Mi szép egy gondolat!
 Oh hölgy, ki ezt betöltéd,
 Mily szép vagy, és mi nagy!
 Rendeltetés az égből,
 A földön áldva vagy.

II. Kont.

Ballada.

Harminc nemes Budára tart,
 Szabad halálra kész;
 Harminc nemes bajtárs előtt
 Kont, a kemény vitéz.

Mind hősek ők, mind férfiak,
 Mind hű és hazafi,
 Mint pártütőket hitlenül
 Eladta Vajdafi.

Budán a bösz király előtt
 Megállnak zordonan;
 Szemökben a nemes harag,
 S a kar hatalma van.

De trónusán áll a király,
 S szól ajkiról a gög:
 „Földig borúljon térdetek,
 Ti vétkecs pártütők!”

Szólott haraggal s bosszusan,
 A harminc összenéz,
 Harminc nemes bajtársival
 Kont, a kemény vitéz.

„Nem úgy, király!” kiált a hős,
 S megrázza ősz fejét;
 Vélne, egy erdő rengeti
 Hatalmas üstökét.

„Nem úgy király! az égre nem!
A pártütő te vagy!
Te tetted azt, hogy a hazán
Az átok súlya nagy.

Vért s éltet áldozott neked
E nemzet székedért,
S te rút gyűlöléssel fizetsz,
Az isten tudja mért!

Vagy visszavíja ős hazánk
Szabadságát karunk,
Vagy érte küzdve hű felek,
Egyért s együtt halunk.

De térdet, zsarnok úr, hogy így
Dúlsz minket és e hont,
Nem hajt neked sem e sereg,
Sem Hédervári Kont.“

Szólott haraggal s vakmerőn,
Inkább meghalni kész,
Semhogy térdét meghajtaná
Kont, a kemény vitéz.

És bósszszel a király viszonz,
— S király haragja nagy —
„Halál reád, oly rút halál,
Mint felségsértő vagy!

Halál reád, nyakas vezér,
Te itt is lázító!“
S zordan mögötte föltünik
Az óriás bakó.

Elsápad a nép, áll a hős,
S áll a harminc nemes:
Rajtok Zsigmond pillantata
Végiglen tévedez:

„Kezemben élet és halál,
Halljátok pártütők!
Ki térdel, annak élet int!“
De nem mozdúlnak ők!

Mind hősek ők, mind férfiak,
Mind hű és hazafi;
Vérét a hős, ha halni kell,
Nem retteg ontani.

„Hát veszzetek mindannyian,
Haláltok a bitó!
— Mond a király, s így veszszen el,
Ha kell, egy millió!”

És mégyen a harminc nemes
A gyászpiacra föl;
Vérpallosával a bakó
Kifárad, s újra öl.

S a néma légbe nem vegyül
Csak legkisebbke jaj;
Csak a tömegnek ajkain
Egy elnyomott sohaj. —

Ki az, ki végsőnek maradt
A harmincből, ki ő?
Hogy mindegyikkel társhalált
Halhasson a dicső?

Igy áll az őserdők disze,
Az óriási cser,
A fejsze hozzá sujtani
Csak kételkedve mer.

A cser bevárja a csapást;
A bajnok visszanéz,
S szemben fogadja a bakót
Kont, a kemény vitéz.

„Mint bajnokot, mint férfiút
Igy illet a halál,
Nem gaz, nem orv, egy honfi az,
Ki most e törzsön áll.

Az megtagadja istenét
Egy szolga életért;
A hősnek egy rablét helyett
Halála nyújt babért.

Halálom és a társaké
Egy véres áldozat,
Melyből a honnak üdv fakad,
Zsigmondnak kárhozat!“

Szólott a hős, sujt a bakó,
A nap homályba vész —
Igy halt el a harminc nemes,
S Kont, a kemény vitéz.

S a néma légbe nem vegyül
Csak legkisebbke jaj;
De a tömegnek ajkain
Kél lázadó moraj:

„Zigmond király, zsarnok király!
— S a zsarnok vére fagy —
Ítéleted törvénytelen:
Az ország foglya vagy!“

III. A z o b s i t o s .

1.

Hárman valának együtt, a potrohos bíró,
Egy obsitos vitéz, és a furfangos író;
A többi asztaloknál együtt és szerteszét
Vidám paraszt legények itták a hegy levét.

Ott ültek, iddógáltak vecsernye óta már,
Keringett és fel is dőlt a bujdosó pohár.
Mátyás király se nyert tán több éljent a Dunán,
Mint mennyit Hári János, az obsitos, magán.

S volt is miért e nagy zaj, ez éljen-háboru,
Az obsitosnak párját nem látta hat falu,
A szem, a száj elállott merész beszédein,
Ország-, világ-csodálta vitézi tettein.

Most is kezébe kapván az öblös messzelyest,
Kalandos életéből regét regére kezd:
Hol s merre járt, mit látott, mit tett ő s társai,
S hallgatva függték rajta mindnyájok ajkai.

Ő, ki ármádiákat vert széjjel egy magán,
Tul jára hadnagyával az Óperencián,
A franciák fejével sátrát körülraká,
És a világ végénél lábát lelőggatá.

„De még ez mind csak semmi“ szokása mondani,
S közelb csoportosúlnak a többit hallani,
Mit? semmi? — mond a bíró — a soknál is sokabb,
Igyék komám! és isznak mindnyájan mint a csap.

„Nem addig van — kiált most a furfangos diák,
A legjavát elhagyta — és most őt hallgaták —
Kendtek még mit sem tudnak, ha egyet el nem mond,
Hogyan fogá el bátyó a nagy Napóleont“

„Hm! mond az obsitos hős, — a nagy Napoleon!
Nagy ő a franciák közt — és vállán egyet von,
De engem úgy segéljen, nem a magyar között,
S hát még — veté utána — magyar huszár előtt.“

És itt magát értette az obsitos baka,
Ambár lovon soh' sem volt élteben jómaga;
De annyit emlegette és annyiszor lovát,
Hogy végre is huszárnak kellett hinni magát.

„Hol volt hol nem, bizonynyal már meg nem mondhatom,
Kétszáz ezer vitézzel jött ránk Napoleon:
Mi tán mind össze százan vagy kétszázan valánk,
Mind nyalka szép huszárok, mind tűz és annyi láng!“

A furfangos diák itt szörnyet prüszszente rá,
De Hári ő beszédét tovább is folytatá:
„Kétszáz ezernek ellen kétszáz, az angyalát!
Mit gondol kend, bíró úr, ki adta meg torát?“

„Ki adta volna, hát ki!“ viszonz a kérdözött,
„Csak volt a kapitányban ész, s meg nem ütközött.“
„Volt ám, de volt kurázs is, komék és mekkora!
Megütközénk biz, és hogy!“ kiált a vén baka.

„Magam valék az első, ki közbe vágatáték,
Hullott a franc előttünk mint a fű, mint a jég!
A nap megállt fölöttünk bámulni a csodát,
Kétszáz ezért hogy vert meg kétszáz, az angyalát!“

És a diák ujonta szörnyet prüsszente rá.
De Hári ő beszédét tovább is folytatá:
„Futottak már a francok, mint szélben a katáng,
Utánok a magyarság, hogy szinte fulladánk.

S im a futóknak közte meglátom a vezért,
Aranykengyelben lába, lovával szél sem ért.
De én is paripámat utána rugtatom,
S egy sűrű erdő szélén vitézül elfogom.

Az angyalát! kiálték, s megcsípem őt nyakon,
Most valld meg, úgy-e hogy te vagy a Napóleon?“
„Való ami való — szólt — vitéz, hogy az vagyok,
Csak éltemnek kegyelmezz, adós nem maradok.

Kérj tőlem ami tetszik, vitéz magyar legény,
A franciák császára kinevekben nem szegény.“
„Az angyalát! — kiáltám — uram nem addig a!
De jössz a kapitányhoz, lánc-hordta francia.“

És a diák ujonta szörnyet prüsszente rá,
De Hári ő beszédét tovább is folytatá:
„Mentünk és mendegéltünk, s kiérvén a sikon
Égy hatlovas hintó áll előttünk gazdagon.

A hatlovas hintóban egy úri asszony ült,
Aranytól és gyémánttól ruhája nehezült,
Amint reánk tekint: „Oh Jézus Mária!“
Kiálta, merthogy ő volt Mária Luiza.

„Így kell-e téged látnom, oh nagy Napóleon,
En nagy felségű férjem, kegyetlen láncokon?
S ki vagy te jó vitézem, ki őt im elfogád?
„Vitéz Johannes Hári, mondtam, az angyalát!“

„Halld, amit én tenéked itt mondok, jó vitéz —
Szólt most az úri asszony s mélyen szemembe néz:
Te oly vitézi tettet követtél itten el,
Minőt még egy magyar sem, mely nagy díjt érdemel.

Ha őt te elbocsátod, ígéretet teszünk,
Hogy holtom- s holtodiglan enyém-tiéed leszünk!“
„Az angyalát! kiáltám, felséges asszonyom,
Tudom mi a becsület, legyen szabad rabom.

Szép asszonyért, szép lányért az igazi vitéz
Tüzet vizet kiállni, pokolba menni kész.
Vitéz Johannes Hári igaz magyar nevem,
Üljön fel a császár úr, itt van reá kezem.“

És a diák szörnyűen s nagyot prüsszent közé,
De Hári ő beszédjét ekképen végezé:
„Mondottam, és a császár legott elvágatott,
De két kezembe két szép aranyórát nyomott.

Az egyiket, gondoltam, kapitányomnak hagyom,
A másikat későbben elkérte hadnagyom;
Az angyalát! csak egyet tartottam volna meg,
Mert most el is hihetik, nem is kigyelmetek.“

De ők hitték mindannyin, a potrohos bíró,
A vígadó legények, meg a gonosz író,
A furfangos diák is nagyot hörpöntve szólt:
Nincs oly vitéz a földön, mint Hári bátya volt.

2.

Nagy, derék vitéz kend, vitéz Hári János,
A sereg kend nélkül bizony nagy hiányos.

Vajh! sokat beszélt el sok vitéz dologról,
Amit ember nem hall hetvenhét országról.

Elbeszélte nekünk: Franciaországban
A tengernek partján hogy járt Pádoában.

Látván ő nagy partján óriási rákot,
Ollójával felvett egy lovas kozákot.

És midőn bejárta szép Tirolországot,
A stájer hegyekben oly magasra hágott:

Hogy haját a napnak lángja meg ne kapja,
A hegyet végiglen csak hason mászhatta.

Máskor Mántovában kedvre táborozván,
Hét fejű sárkánnyal vitt mint egy oroszlán.

És ki tudná végét, és ki tudna mindent,
Vitéz Hári János, vajmi nagy vitéz kend!

De ha még ezerszer oly vitézlő volna,
Mint a mekkorának tudja kendet Tolna,

Azt nem engedjük meg, ily jó kedvbe lévén,
Hogy ne mondatnánk el e vidám tor végén,

Mint s hogyan járt el kend Bécsnek városában,
Király ő felsége látogatásában.

És az obsitos hős társin eltekintvén,
Megsodorja bajszát, kettőt is köhintvén,

Kémlelődve, nincs-e tán diák körötte,
Aki elprüsszentse jó magát fölötte.

De diák ez egyszer nem volt a bokorban,
Mind igaz hívó vett részt az éji torban,

S vitéz Hári János isten igazába
Elveté a sulykot ő bátorságába.

„Bécsbe — kezdé — Bécsbe, hát no hébe hóba
Kedvem szottyan menni kis látogatóba.

Sok barátom él ott, s nem egy generális,
Sőt valót beszélve, maga a király is,

Kinek ő felségét a halál torkából
En mentettem meg nem messze Pádovától.

Mentem, mendégéltem — vagy mit is beszéllek?
Gyors fakóm vitt hátán, mint igaz hogy élek.

Hej ha élne, most se látná senki párját,
S mint a szél elértem rajta Bécsnek várát.

És hogy a hajnallal a városba értem,
A király házára mindjárt ráismértem

Kétfejű sasáról, mely a háztetőn ül,
S minden nap egy tulkot költ el egy ebédül.

Ott fakó lovamról kényesen leszöktem,
A sövény fájához, mint illik, kötöttem,

Magam végig mentem az isterázsákot,
Egytől egyig ismert régi jó barátot.

Végre eljutottam a tornác végére,
Kezem egy ajtónak tevém kilincsére;

Vasból volt az ajtó, de nem nyílt szobába,
Szép fehér ezüsből másik nyílt nyomába.

Az ezüst után a harmadikba buktam
Tiszta színaranyból, ott be is nyitottam.

Hát nem is hogy én, de amint rám tekinté,
Maga ő felsége szólt, s magához inte:

Isten hozta kendet régi jó barátom!
Nos, hogy állunk — kérdé — frissen, amint látom!

Hála isten — mondám — megvagyok biz ott még!
Még a régi bőrben, mint láthatja fölség.

Jó fakóm is, az no, melyen ő felségét
Egykor megmentettem, járja, de a végét.

S jó hogy említettem a szegény páráját,
Mert legott a jó úr így kezdé mondását:

Hát ugyan hol hagyta a szegényt? azonnal
Istállóba vele, parádés lovammal

Egyazon jászolból kapjon eleséget,
Még pedig aranyból, — s küldte a cselédet.

Hát te már ettél-e? kérdezé jóssággal.
Nem bizony még, felség! kérem átossággal.

Semmi no, csak ülj le — mondá, és leültem,
Van még vacsoráról egy darabka sütem.

S asztala-fiából egyben ki is vette,
S egy fehér cipóval énelém letette,

Erre bekiáltott a mellékszobába,
Van-e még, hej anyjuk! a slivovicába?

Nines bizony, felséges férjem és királyom,
Most kapá utolsó kortyát a lokájom.

Szólott a királyné. Ej no, küldjön el hát
A zsidóhoz át, itt a pénz, egy gárdistát.

Dietum factum, úgy lett; héj de nem hiába,
Hogy királynak hozta, gyorsan is járt lába.

S Mózsi nem hiába hogy királynak mérte,
Finomúl kitellett mondhatom mértéke.

És amint ekképen ittunk, eddegéltünk,
Régi harcainkról jó izűn beszélünk:

Hát köröttünk egyszer oly sikoltozás van,
Mint mikor két tábor van hadakozásban.

A királyi úrfik (most látám őket meg)
Cifra tarsolyomért összeverekedtek.

Gyermekek! — kiálta rájuk édes apjuk —
Hát ki van a háznál, hogy ti hajba kaptok?

Hát, az angyalát is, vitéz Hári bácsit
Egy se látja? mindjárt parolát és pácsit.

Dietum factum, a kis úrfik rendre jöttek,
Vas markomba pompás parolát ütöttek,

Én pedig benyúltam cifra tarsolyomba,
S egyegy karajcárkát vettem a markomba.

Nem, barátom, ezt nem engedem neked meg,
— Szólott a király — pénz nem való gyermeknek,

Pénzre több szükséged van neked, vitézem.
És én markomat már tömve dugva érzem.

Szépen megköszöntem, rája elbucsúztam,
Jóllakott fakómat aklából kihoztam;

S a királyi abrak nem is volt hiába,
Mert alig került be huszonnégy órába,

S Bécsből itthon voltam, megcsinált gavallér,
Mert a pénz ezüst volt, s mind meg annyi tallér.

Tallér, az angyalát! még pedig lázsiás,
Hej, hogy elfolyának, mint ezernyi sok más!

De azért az isten tartsa meg királyom,
Soh' se lesz nekem több olyan jó barátom.

IV. Szent László hist. költeményből.

IX. Ének, VI. szak.

Mi sors várja a királynét, Ilonát?
Ő örökre odahagyja udvarát;
Magyarország tereire visszaszáll,
Ahol illő úrlakot s tartást talál.

De mielőtt útra indul, egy lakot
Megtekintés nélkül még sem hagyhatott:
A királyi várnak egyik teremén
Nagy betegen érte szenved Edelény.

A királylyal jött a hős, kész ontni vért
Ilonáért és megtámadt ügyeért;
Mint futár jött jóelőre gyors lovon;
Mit beszéllek? jött szerelmi szárnyakon.

Évek óta újra látni fogja őt,
Kit imádott s most is úgy imád, a nőt!
Érte küzdhet, érte halhat, akiért
Nem szabadott életében ontni vért!

Látni fogja, akit annyi éven át
Elveszítve tartott, élte csillagát,
Szíve tágul és szorul; ki írja le,
Mit remélt, mit érzett, vágyott kebele?

De veszélyes forrongásban vala már
Horvátország, vészben a királyi vár;

A királyné fogva ül, a gyors követ
Levelével közelébe nem mehet!

De van-e gát, akadály, veszedelem,
Melyeken nem győze s győz a szerelem?
Száz kísérlet s terv után a hű futár
A királyné ajtaján — mint őre áll.

Csillogó nagy alabárdal vállain,
Kék ujjasban, bő nadrággal szárain,
Széles bőróvében két nagy hosszú tör,
Vérköpenyben, ki ösmerné, ki ez ő?

Így csempészi Ilonához a levélt,
Az megérti jó bátyjától a segítyt;
Edelénynyel, ki naponként látja őt,
Tanu nélkül szólhat a rostély előtt.

Ím azonban a magyar királyi had
Győzelemmel tört előre ezalatt;
A királyi palotáig ére már,
Hol Ilonát híven őrzí a futár.

De ki sejti a királyné ajtain,
Őri mezben, alabárdal vállain,
A hűséges Edelényt? jön a magyar,
A tornácot megtámadja mint vihar.

Nyíl sivít be villámként az ablakon,
Átkos élén pusztítás, halál vagyon;
Edelénynek ifju melle volt a cél,
Hol rezegve üt tanyát a gyilkos él.

A királyné mentve van, de Edelény
Haldokolva, vérben fekszik nyert sebén;
Ő az, akit a királyné látogat,
Mielőtt Horvátországtól elszakad.

Ott feküdt a természetes, szép férfin,
Rögtönözött ágyán; kínja iszonyú;
Halvány arcán s mélyen fekvő tört szemén
A haldokló élet húnzó lámpafény. . .

Lélekezése szaggatott, fájó, nehéz,
Minden percben egy-egy életév enyész,
Mert közel van szíve mellett s szörnyű mély
A nehéz seb, melyet vert a gyilkos él.

A királyné pillanatra megkövül,
Majd szemébe a részvét könnyűje gyül,
Oda nyújtja szép kezét, mellé leül,
S ily szót mond a beteg ifju enyheül:

„Edelény, így látlak-e, jó Edelény!
Hűségedért sebben, szenvedés ölné?
Hogyha enyhít, vedd igaz részvétemet,
És bocsáss meg, hogy ezt értem szenveded!”

A levente, bár az élet és halál
Révén áll már, mondhatatlan kéjt talál
A királyné szavaiban: „Életem,
— Mond — tied volt, kéj éretted vérzenem!

Oh mivel nem ér fel e szent pillanat!
Melyben hallom kegygyel teljes szavadat;
Mert halálom óráját megenyhited,
Hogy hűségem mégis kedves volt neked.

Köszönöm, oh köszönöm, nagyasszonyom!
Nézd, szivemből kialudt a fájdalom;
Amit érzek, kéj, öröm és büszkeség,
Mert szemedben értem részvét könnyje ég!

Értem! aki — oh engedd kimondanom
A halálban, én kegyelmes asszonyom,
Amit élve szent titokként őrizék —
Aki érted annyit, annyit szenvedék!

Szenvedék, és mégis szenvedésemeért
Odaadtam fényt, dicsőséget, babért!
Egyedüli kincsem, kéjem, birtokom
E kín volt, mert — szerettelek, asszonyom!...

Szerettelek! mint ember nem soha még;
(Tán ez örült szenvedélyért sujt az ég)
Szerettelek, némán, mélyen, feddtelen,
Szerettelek, örülten, reménytelen!

Kimondottam . . . büntesd meg a vakmerőt,
 Mondd örültnek, bűnösnek, ítélj el őt!
 De az egy jót mégis megnyerém vala,
 Hogy halálom megédesült általa!“

Szóla s eldőlt, nagyon kimerülve volt;
 A királyné részvevőleg ráhajolt.
 „Légy nyugodt, mond, és szava meglágyula,
 Mint szerelmben felnyögellő fuvola.

Légy nyugodtan, mert beteg vagy Edelény!
 S kórágyadhoz nem itélni jöttem én!
 Gyermekekünk emlékére esküszöm,
 Szenvedésed a sorsé, nem én bűnöm.

Ezután mi lesz? . . . úgy érzem, Edelény,
 Hogy a trónon hideg és fagyaszt a fény;
 A boldogság szép virága s szerelem
 Fénytelenebb s alsóbb rétegben terem“...

„Oh tehát — viszonz az ifju keserűn,
 S pillanatra testi szenvedése szűn —
 A keservek kelyhét te is ismered!
 S amit én elveszték, te is keresed?“

„Elvesztettük mind a ketten, Edelény!
 De talán örökre nem! s ha van remény
 Életedhez, ha felettünk isten él,
 Nem maradhatand jutalmad el, remélj!“

Mint midőn a tévedt vándor éjszakán
 Sok bolyongás, csüggedés, kétség után
 Kimerülve, fáradottan összerogy,
 S vég reménye vég szikrája is kifogy;

És előtte egyfelől már ottan áll
 Valamennyi rémivel az éhhalál,
 Másfelől a felcsigázott képzelet
 Rémzetében farkasok prédája lett:

Rögtön egy falu harangja cseng felé,
 A harang erőt, új éltet önt belé,
 Mert közelben embert sejdített vele,
 És közelgő hajnalt jósol képzelete:

Úgy éledt föl e szavakra Edelény,
Láng csillámlott föl fényét-vesztett szemén,
Egy könyét a kéjörömnök zúzva szét,
Ilonának megragadta két kezét.

„Él az isten! — felkiált — mert angyala
Íme benned s általad megszólala!
Te nem büntetsz engemet merényemért!
Sőt jutalmat ígérsz szenvedésemért!

Oh e szót, még egyszer e szót, asszonyom!
És ölelni a halált kéjjel fogom;
Igen, igen! így eleget éltem én,
S kéjben hal meg a kínban élt Edelény!”

„Légy nyugodt — mond megrettenve e heven,
S újra lehajolt rá a hölgy kegyesen —
Szenvedélyed csak nagyítja bajodat;
Akarom, parancsolom nyugalmadat.”

„Igen, igen! élnem kell; amily sötét
Volt előbb, oly szép előttem most a lét!
Élni érted, élni végetted, neked,
Hogy legyen, ki dicsőítse szent neved!

Élni, élni! s a cselekvés mezején
Megmutatni, hogy kegyedre Edelény
Méltó volt, és — kéjek kéje! teneked
Köszönhetni aztán ezt az életet!

Teneked, akit imádtam egyedül,
Ki fölöttem magasan állsz istenül!
Élni, élni!...“ mond, és lázas ajkain
Kéjörömben olvadt fel a testi kín.

Keze görcsösen szorítja a kezét,
Melyet a hölgy kezeiben feledett,
S mindig összébb, mindig összébb szorula —
Egy vonaglás még s ő — többé nem vala!...

„Én ölém meg!“ mond a nő fájdalmasan,
S kinaiban mint szobor kövülve van;
S megsíratta szívből és keservesen,
Megsíratta, mint még senkit sohasem!

Fürtöt vágott éjhajáról azután,
Ajakáról csók csattant el ajakán,
Első és utósó — melyet angyala
Pályadíjul a dalnoknak át vala!...

V. Tavaszi dal.

Óh lenge, déli szellő,
Ki bimbókat fakaszt,
Hozd el minél sietvébb
Az illatos tavaszt!

Repüld, repüld be véle
A szép magyar hazát,
Hogy földbe bő pamattal
Teremjen ibolyát.

Ibolyáért a lányok
A hegyre menjenek,
Szelíd, vidám dalok közt
Bokrétát kössenek.

Talán a sok virágból
Számomra is terem,
Talán a sok leányból
Fog jutni egy nekem,

Ki megnyugtattja rajtam
Tündöklő szép szemét,
S odadja hókezevel
Füzére szebbikét.

VI. Ablakismeretség.

Lányka, mint a rózsabimbó,
Ifju, kellemes,
Lett velem boldog fiúval
Ablakellenes.

Más, ha ébred, azt tekinti,
Fönn-e már a nap?

Én a lyányka keltét várom,
En a boldogabb!

S látom a hajnal hasadtát,
Kisdéd ajakán,
A vidám reggel derűjét
Hószín homlokán,

S napvilágot e derűben,
Kettőt egy helyett,
Egy pár ellenállhatatlan
Hódító szemet.

S e szemeknek ellenében
Oly sovár vagyok,
Szűm alatt kimondhatatlan
Érzelem lobog:

Mintha é lány-napkelésért,
Isten tudja mért,
Sokkal sokkal többet adnék
Mint az égiért!

VII. Az égő ház.

Ház, elhagyott és árva,
Szegény szívem,
Benn raj gyanánt sürr és forr
A szerelem.

Ah volna bár e házon
Egy ablak is,
Hogy látna bé leánykám,
A kis hamis.

Bizonynyal összecsapná
Mindkét kezét,
Látván mi láng emésztí
A belsejét!

VIII. Úti dalok.

1. *Messze visznek...*

Messze visznek
 Messze szép hazámtul;
 Mértföldekre,
 Mértföldek honán tul.
 Merre visznek, meddig érek —
 Nem gondom nekem;
 Nyugtóm én a távozásban
 Föl nem lelhetem.

A szivemben
 Mint selyembogárnak,
 Szálerezstő
 Tündérek csatáznak,
 Menjek a nap bőlesejéhez,
 At a föld színén,
 Mindenütt csak szent szerelmem
 Szállán csüggök én.

2. *Hozd el, édes esti szellő...*

Hozd el, édes esti szellő,
 Hozd el álmomat,
 Álmadólág elfeledni
 Hosszu útamát.
 Vigy szerelmem bájhonába,
 Róza lelkem lágy karába
 Vigy el engemet.

Hozd előmbe szép szemének
 Bájoló egét,
 Angyallelke s szent szerelme
 Tiszta tükörét.
 Hagyd éreznem olvadását,
 Olvadása pillantását
 Égni lelkemen!

Annyi boldog óra közzül
 Egy óracska csak,
 Hol sziv szívvel, ajk ajakkal
 Összeforrtanak;

Képzeletben is egy éden
 És a kínos messzeségben
 Istenéledelet.

3. Felleg röpül fejem fölött.

Felleg röpül fejem fölött,
 Az út alattam elszalad;
 De ah szívem marad, marad
 Éjszak felé!

Mint mágnestű, e szomju szív,
 Ha százszor délre löktetik,
 Mind százszor visszaszökkenik
 Éjszak felé!

Éjszak felé, hol két szép szem,
 Nem a földszark jégtengere
 E vonzalomnak ingere!
 Éjszak felé.

IX. Családi kép.

IV.

Kell-e nékem zaj s multság
 Csendez emberének?
 Aki rabja — így gunyoltak —
 Házi életének.

Kell nekem zaj és multság,
 De nem a viláé,
 Vagy bizony azt vélitek tán
 Sír csend a házé?

Kell nekem zaj és multság,
 Mennyit ők okoznak!
 Sípbal, dobbal kis vitézim
 Hogyha rám robognak.

Kell nekem zaj és multság,
 Sőt csak ebben élek;
 És ha még is megsokalnám,
 Szerepet cserélek.

S gyermekek közt gyermek állok;
Együtt szökdecsélünk!
Ki tagadja, hogy mi itthon
Jó zajoskán élünk?

IX.

De hát ugyan már melyik az,
Kit szívem legjobban szeret:
E kékszemű lányt, e nyulánk,
Vagy ezt a tömzsi gyermeket?

Ha nézem e bogárszeműt,
Azt érzem, hogy ő maga
Ledkedvesebb, mivelhogy ő
Szerelmünk első záloga.

Ha nyakamon a lányka csügg
S viszont én a kis csacska szán:
Ő nékem a legkedvesebb,
Mert két fiú közt ő a lány.

Igen, de itt a harmadik,
Szívemben újra kész a harc —
Ő legkisebb, úgy gondolom,
S most legkedvesb ez angyalarc.

Válasszon aki tud s akar!
Én nem tudok, s nem akarok;
Egy asszonyt s három gyermeket
Szeretni tán csak elbírok.

X. Cantáte.

Férfiak kara.

Keskeny a való határa,
Keljetek föl, képzetek!
Ideálok bájhonából
Éneket teremtsetek!
Lenge, lebke szárnyad éljen,
Üdvözlégy phantásia!
Rózsafelhőd bájölében
Él az énekek fia!

Hölgyek kara.

Keljetek föl, érzemények!
 Éneket teremteni,
 A kebelnek ömledésit
 Forró dalba önteni!
 Mely az embert boldogítja,
 Légy dicsőjtve, érezet!
 Csak ha költőt láng borítja,
 Szólni ajkát szív tanítja,
 Költhet mester-éneket.

Férfiak kara.

Légbe vész phantáziánk,
 Könnyü röpte lengzetével!

Hölgyek kara.

Mint dobog, mint ég a láng!
 Elborít ah hev tüzével!

A kritikus.

Képzemények, érzemények
 Mind meg annyi bábalak;
 Ész az ember égi része,
 Más egyebe földsalak.
 Érted, érted küzködésünk,
 Légy dicsőjtve, fényes ész!
 Szent világod a vezérünk,
 Nélküled minden merényünk
 Ködborúként szétenyész.

Férfiak kara.

Jaj az ész repülni tiltja,
 És a képzelet kihal!

Hölgyek kara.

Jaj, a lángot mind eloltja,
 Megfagy a szív és a dal!

A művész.

Lánggal égjen mindig a szív,
 Mérd ki, ész, ösvényedet,

Ideálok bájhonába
 Szállj el, ábránd képzelet!
 Én a mester, összekötlek,
 Engemet kövessetek;
 Ízlés nélkül nincs művészet:
 A szabályost és a szépet
 Ihletem mutatja meg!

Mind a két kar.

Üdv nekünk, kezet fog észszel
 A röpgülő képzemény!
 Összeforrtak: ízlésével
 Mérsékült az érzemény!

A geniusz.

Forrjatok össze
 Négy elemek,
 Lelkem övezze
 Éneketek!
 S e csókból ömöljön az isteni dal,
 A mester örökdiszű hangjaival.

Mind.

E csókból ömöljön az isteni dal,
 A mester örökdiszű hangjaival.

XI. Kelet népéhez.

Mi vagyunk-e még a hét vezérnek
 Sarjadéki, tiszta, szittya vér?
 Mi vagyunk-e vére még a vérnek,
 Melyet ontott a szent hét vezér,
 Amidőn nagy Árpád nemzetének
 Hont szerezni esküt esküvének?

Ők az esküt, a szentet kimondták
 S vérben itták rá az áldomást;
 Mi, kikért a hősi vért kionták,
 Elfeledjük a nagy tartozást?
 Vagy tán nem köt, mert nem esküvésünk?
 És a vér, mit ittak, nem mi vérünk?

Itt van a föld! Karpatok tövében,
 Völgye, halma e vértől kövér;
 A kaszás derékig áll fűvében,
 Dús kalászin áldás a kenyér!
 S van bizalmas nyája, van borága,
 Drága éreet rejt a banya ága.

Ím de a föld, oly gazdag magában,
 Mért virágzék csak felére fel?
 Mert a föld lenyügző bérigában,
 Mert a nép rajt bérigát visel;
 Mert a földön ég malasztja mellett
 Emberátok vad burjána termett!

Itt van a víz, négy folyó medrében,
 Dráva, Száva, nagy Dunánk s Tiszánk;
 Annyi életér a hon szívében,
 Mennyi eseppe áldást hozna ránk.
 Itt a tenger, ör gyanánt a szélen,
 Mint egy isteneszme terjedékben!

Im de a víz, négy folyód zugása,
 Többször átok, mint áldás, mit ad;
 Négy szilaj mén ádáz nyargalása,
 Mely kocsit kocsissal elragad —
 S tengerünket, ész és kor dacára,
 Tétlenségünk vaslakatja zárja!

S itt van a nép! mely nyolc századon túl
 A nemessel együtt vérezék,
 Mely ekéhez, kardhoz egyaránt nyúl,
 Ahogy a harc kérte vagy a bék;
 Itt van a nép, vére még a vérnek,
 Sarjadéka a szent hét vezérnek!...

De a népet megtöré igája,
 Nyolcszáz évet könnyel áztatott,
 És ha van, tövisből van virága,
 És ha vet, magának vet magot?
 Láthatára sűrű, vastag éjjel,
 S fáklya nincsen, mely oszlassa széjjel!

Mi vagyunk-e, mi vagyunk-e kérdem;
 A nagy Árpád sarjadékai?

Mi vagyunk-e váltva ősi véren,
 Ős elődink méltó fiai?
 Kik midőn véren hazát szerzének,
 Nagy, dicső nemzetté esküvének?

Az elődök a törvényt kimondák,
 S megtarták az eskü szent szavát:
 Hogy, kik mint ők, véröket kiontják,
 Legyen egy a nagy nemzetcsalád,
 És ki híven küzd a köz hazáért,
 Köz javából egyaránt vegyen bért.

Mi a törvényt, esküt és a népet
 Megvetettük sok száz éven át;
 Jog fölé a kény hatalma lépett,
 S szörnyen megcsonkult az ős család!
 És a földön, vizen és a népen
 Isten átka fekszik szörnyüképen!

Fel tehát, ha még egy szikra benned,
 Fel, keletnek népe, tette fel!
 Őseidnek lelke még-e lelked?
 Megmutatni új, nagy esküvel.
 És az eskü szent zsolosmaképen
 Karpatoktól Adriáig érjen.

Oldassék meg a földnek bilinese,
 A tulajdon szent legyen, s örök,
 S léssen a föld népeidnek kincse,
 Színarany az isten-adta rög;
 Ami szárnya a madárseregnek,
 A szabad föld az a nemzeteknek!

Fékre vedd a víznek tombolóit,
 A világnak nyisd meg kapuját,
 Őt világrész lássa lobogóid,
 Lássa gályáidnak árbocát!
 Tenger a föld vére, lüktetése
 Népek és hazáknak érütése.

És a nép, mely vér a régi vérből,
 Nyerje vissza régi részjogát:
 Osztalékát vízből és kenyérből,
 És a törvény védő paizsát;

S mert terhet visz, oszt a köz hazáért:
Köz javából egyaránt vegyen bért!

És te, isten, a véghetetlen égben,
Magyaroknak védő istene!
Szentessé meg összes összeségben
Ami esküt a nemzet tevé —
Add hozzá az ember legfőbb kincsét:
Szabadítsd fel a szellem bilincsét.

S fény, dics árad Árpád nemzetére,
Mely megérti vére érdekét;
Vagy halál lesz hosszú büne bére,
Mint ki elvetette istenét.
És betelve ezredévi átkunk:
Hogy magunktól jöjön pusztulásunk!

XII. Serlegdal.

(A M. T. Társ. 1844-ki nagygyűlése évfordultára).

Nem ötvös szabta meg becsét,
Arát e billikomnak,
Szabad versenynek nyílt terén
Nyert díja ez dalomnak!
Hadd mondjak áldomást vele
Azoknak hallatára,
Kik eddig is figyeltének
Az énekek fiára.

Mondják, eltűnt a lant kora
Rómával, Graeciával,
S a szép középkor vissza már
Nem tér troubadourával;
És, ami fénye s himpora
A dalnok életének:
A verseny és a pályabér
Örökre eltűnének.

A kor, haszonnak lön kora,
Szellem rugalma nélkül,
A szépnek, hogyha volna is,
Oltára már nem épül.
S mióta fűszeráru lett
A szent borostyán ága,

Nem tűz babért a Capitól
Tassónak homlokára.

Sokat mondott már a világ;
De csak felét hígyétek!
Minden kornak van éneke,
S lesz minden nemzedéknek.
Mig kék az ég, mig zöld a rét
S víg esermelyek susognak,
Mig szép leány lesz s hó kebel:
Költők dalolni fognak.

S költő ha lesz, ki énekét
Szívből szívnek dalolja,
Minden hazán s időkön át
Lesz aki pártfogolja.
S keblemben a szív feldobog,
Hogy van — áldás reája! —
Van a magyar dalnoknak is
Van már Olympiája.

Üdvözlöm ez Olympiát,
Rákos, dicső meződön!
S égő szemem magasztosan
Tekint el a dicsőkön,
Kik honszerelmők lángiban
Áldozván a hazának,
A ragy Dunának partjain
Oltárt elsők rakának.

Hogy lenne a magyarnak is
Mi nem volt, Pantheonja,
Mely keble s honja istenit
Egy szent gyűrűbe fonja,
Hogy lenne mű és tudomány,
Melyért a jobbak égneek,
Hív őre és védesarnoka
A szent nemzetiségnek.

Az első áldomás övék,
S tiéd, dicső Széchényi!
Kihez kötvék e bús haza
Oly s annyi szent reményi.

Az első magvat itten is
A földbe te vetetted :
S most a berek szent árnyiban
Egy hon hálálja tetted !

A díjbírákat illeti
Másodszor áldomásom ;
Nem, mert talán nekem jutott
Megkoszorúztatásom :
De mert a pálya fövényén
Versenyt és tért nyitának
A tudományok bajnoki
Közt a szerény lyrának,

Mely berke csendes árnyiban
Virágcsók és madárdal,
S vig esermelyek csörgése közt
Immár nem árva járdal,
De hölgyek, ifjak tapsa közt,
Előtte a hazának,
Szabad versenynek nyílt terén
Vihat babért magának.

A harmadik tiéd legyen
Szerelmem szép virága !
Mert általad nyert íhletést
Ifjú korom világa !
Hogy aki csak szeretni kéjt
S szerelmi bút daloltam,
Utóbb hazát és nemzetet
Fenzengni megtanultam.

S e három áldomás után
A negyedik s utósó
Tiéd imádandó hazám,
S tiéd legyen, magyar szó !
Mely annyi vesztett kincs után,
Idők vészek dacára,
Reményeink révpartja vagy
Egy szebb jövő korára !

Szivem kiforrt, borom kifolyt,
A serleg is pihenjen ;

De még előbb dicső Tokaj
Nedvével körbe menjen . . .
Hadd állíthassam azután
Közé az ékszereknek,
Hol gyér, de szent emlékeim
Felrakva díszelgnek.

Kincs és emlék lesz az nekem,
Ha múltamat pillantom;
Szárny és ösztön, ha ihletés
Ragadj a dalra lantom;
Költőnek egy jutalma van:
— Más úgy se vár reája —
Kezéből honfitársinak
Elismerés-pálmája.

Családi kincs, s emlék lesz az
Házam kis templomában,
Hol tiszta, jámbor kegyelet
És régi jó szokás van;
S ahányszor ünnepélyre gyűl
S családi vígalomra:
Tisztelve nézend gyermekem
Az emlékbillikomra.

És csak, ha egy igaz barát
A régi jó időkből,
Vagy tiszta lelkű honfiu
A jobbak seregéből
Ül asztalomhoz — mert ez is
Ünnep — igyék belőle . . .
Más még azt is, hogy létezik,
Se tudja meg felőle!

XIII. Kandallódal.

Kályha mellett fül a német,
Sert iszik s tobákol,
Fojtó szénnel füt, süt és főz
A nehézkes angol;
Magyar ember kandallóba
Maga gyújtja fáját,

S versenyt szíja füsti mellett
Hosszu nagy pipáját.

Üdvözöllek, jó barátim
Kik meglátogattok,
E hazának jó, bal sorsban
S nékem hívem vagytok.
Néked is, hej vándor, ottkünn
Hóban és viharban,
A meleg kandalló mellett,
Ha magyar vagy, hely van.

Mint e cserfa, legyen e szív
Ép, s kemény a mellben;
Mint e láng lobogjon a szív
Tiszta szeretetben:
Szeretetben a hazáért,
Mely tettekre gyújtson;
Szerелеmben a leányért,
Mely megboldogítson.

Én kezemmel raktam a fát,
Lángját felszítottam;
A rakásban, a szításban
Két dolgot gondoltam:
Így rakassék máglya minden
Aruló számára,
S égjen el, mint itt ezen fa,
Ő a hon javára.

Másik, amit elgondoltam,
Vágyam, és imám lett:
Vajha lángra így lehetne
Szítani minden keblet,
Hogy miként e fahasáb itt,
Ahogy égni látod,
Bár csak annyit eszközölne
Meleget s világot!

Rakj a tűzre, szép leányka,
Barna kis galamhom,
Tápot adni kell a tűznek,
Hogy felsustorogjon;

Nem elég, szívben szerelmet
Gyűjteni szép szemekkel:
A dics az, fenntartni lángját
Uj s új kellemeikkel.

Es, ti szíves jó barátim,
És te messze vendég,
Gyűjtsatok rá, míg a tűz ott,
Míg a szív itt benn ég!
Üssük össze serleginket,
Vigan, egyre másra —
Sűrű, nagy füstöt bocsátva
A nagy áldomásra.

A nagy áldomást a honnak
S minden jó fiának.
És a sűrű, hosszú füstöt
Régi borujának,
Hogy, miként e füst sötétén
Nehezült fölébe,
Hogy, miként e füst, enyészszék
Semmiség ürébe!

De mi zúg künn a vidéken,
Mi süvölt fülünkbe?
A vihar hárfája zendül
Társas énekünkbe:
Rajta, szélvész a viharban,
Rajta, társak itt benn!
Fölmelégszik lélek és szív,
Lelkes énekekben!

S ha dalunk oly hangosan szól
Mint a vész hárfája,
Ha szívünk oly melegen ég
Mint e tűz lavája:
Mit nekünk hó, mit nekünk tél,
Dermesztő fagyában?
Csakhogy a szív országában
Ébredő tavasz van!

XIV. Az aranykor.

Hová levél, dicső kor,
Szép s nagynak szent kora!
Magvában elveszett-e
Virágod hímpora?
Hová, hová levétek,
Ti népek, nemzetek,
Kik közt csak nagynak, szépnek
Oltári égtének?

A szellő dalt susoglott,
Érzett a kő, s beszélt,
Minden berekben isten,
Folyókban szellem élt;
Az ember, és az élet
Két testvér voltanak
Egymással, és a szívvel
Kar-öltve jártanak.

S a hősi tett nem halt el
A tettek mezején;
A szerelem nyögése,
Erény, hit és remény
Lelket nyert a vésűnek
S a lantnak általa:
Te bájkorányod volt az,
Költészet hajnala!

A hajnalból sugárit
Fényes nap hinti szét:
Más nemzetek borítják
Immár a föld színét,
Dereng, mereng a költés
Homályos sugara,
Korunk az ész delének
Mondjátok, fénykora.

Zöldellő berkeinkben,
Fennen dicsekszetek,
S a rét himes virágin
Tündérek nincsenek.

Halakkal és vadakkal
Ékes nekünk a tó,
Nymphák helyett folyóink
Hasítja gőzhajó.

S az esti égnek ívén
Átúszó csillagok,
Tán bujdosó testvérek,
Vagy szellemrokonok?
A hold ezüstpalástján,
A nap aranyhaján,
A bűvarázt letörle
A kandi tudomány.

Minek nekünk a szirtben
Keresni érzetet?
Rejt az nekünk keblében,
Mondjátok, éreket!
A vész dörgő szavában
Tán isten hangja szól?
Nem úgy találtuk azt a
Vegytan szakmaiból.

Az ember kebelében
Vér és nedv habzanak,
Az istenek templomban,
Vagy mennyben lakjanak;
Új hatalom lön úrrá:
Az észnek istene!
Kiáltotok s kiált fel
Az új kor szelleme.

És kezetekbe vévén
Javító ecsetet,
A régi képnek adni
Vágyván új életet:
A régi bájos képen
Addig javítotok,
Míg festék és a lélek
Rajt elmosódni fog!...

Hová levél, dicső kor,
Szép s nagynak szent kora!

Magvában elveszett-e
 Virágod hímpora?
 Te kőből és éreből is
 Embert képzél vala:
 Emberből is követ gyúr
 Ez új kor angyala!

XV. Istent imádjon minden.

Istent imádjon minden, mert van isten!
 A földön, égen és a tengeren;
 De hol, minő alakban s mint imádjuk?
 Csak megimádjuk, én nem keresem.

A férfiú az ész szövétnekénél
 Meg fogja lelni mindütt istenét,
 Meg a nyiló tavasznak életében,
 S meg, hol a téllal sírba száll a lét.

Szavát megérti a dörgő viharból,
 S a kis pacsirta zengedelmiben,
 A büszke tölgyben, és szerény virágon,
 A föld ürében, s szív redőiben.

De a gyermeknek meg kell őt mutatnod —
 Képét kell adnod, s vezető kezet!
 Az értelemnek fényes teremébe
 Az érzelemnek csarnoka vezet.

A szív csatornáján vezesd hajóját
 Az élet zajgó tengerébe be,
 Könnyen lehet, hogy jégre viszi máskép,
 Vagy megfagyasztja az ész hidege.

Mért fosztanád tehát meg hímporától
 Már bimbaján a gyermek életét?
 Miért ölnéd ki ész hideg vasával
 Belőle a hit szívköltészetét?

Elég korán, elég korán jövend el
 A fanyar élet jégfagyos szele,
 Mely hit, remény és szerelem virágit
 Szívetlenül, s egyenként tépi le.

Ha tiszta, sallangtól és babonától,
Ha nem rajongó, vak ábránd a hit;
Minden regéje, képes fényhomálya
Egy-egy eszmét, egy érzést szentesít.

Hadd népesítse hát meg angyalokkal
A gyermek a menny kéklő sátorát,
S találja föl, mit földön nem lelend meg,
Egy túlvilágnak sejtelmes honát!

S ha szent falak közt ünnepélyes órán
Fölsír a szívet rázó orgona;
Vagy bús harangzugást terel feléje
A csendes estnek néma alkonya:

Ragadja meg lelkét varázskézekkel
A véghetetlen isten íhlete!
A véges ember rejtélyes valója
Legszebb és legdicőbb költészete.

A végtelennek órjas gondolatja
Léleknek és szívnek rugalmat ad;
S csak az, kiben magas emelkedés van,
Lehet, mint ember, nemes és szabad.

ERDÉLYI JÁNOS.

1814—1868.

Erdélyi János 1814-ben született Kaposon, Ung vármegyében. Tanulmányait a sárospataki collegiumban végezván, Szabolcs, Zemplény és Gömörben több úri háznál nevelősködött. Atyja földmívelő létére is jó rimű takaros verseket csinált, miknek leginkább szentirási helyek s történetek voltak tárgyai; ezenkívül oly patriarchális szokást tartott, hogy családjával hosszú téli estéken zsoltárokat énekeltetett. Mind

ennek elhatározó befolyása volt a gyermek kedélyére, s vele a költészetet jókorán megszerettette. Így a Patakon Szemere Bertalan indítására keletkezett magyar társaságnak egyik legbuzgóbb tagja lett; s ennek „*Parthenon*”-ába dolgozván, első nyomtatott műve: 1. *Derse*, költői beszély, annak 1834-iki folyamában jelent meg. 1835 óta kezdett többet költeni, s a *Bajza Aurorájában* 1836—7, 1838 a *Garay Hajnalában*, s ez óta az *Emlény* mindenik folyamában megjelent *lyrai költeményei* méltó figyelmet ébresztettek, s őt legjobb dalköltőink közé rangozták. Állandó dolgozó társa lett az *Athenaeumnak* is ennek kezdete óta, s e mellett a *Részvét Gyöngyei* (1838) s az *Árvízkönyv* (I. 1839) hoztak tőle dalokat, a *Társalkodó* pedig az utóbbi évben némely apróbb vegyes *értekezéseket* is. Mind ezek nyomán az akadémia őt már 1839 nov. 23. levelező tagjává választotta, mely évben Pestre tette át állandó lakhelyét, hol nem sokára megházasodván, nejét, a lelkes Vachott Cornéliát csakhamar elvesztette. Ez időben a nemzeti színházat néhány fordítással segítette, mik közül megjelent; *Pártfogolás*, vígj. 5. felv. Scribe ut. franc. ford. Erdélyi (Nagy Ignác Színműtárában, I. köt. 1840). Wienbarg „Aesthetikai Táborozásai”-é kéziratban maradt. A Kisfaludy-Társaság őt január 22. 1842 választotta tagjául, s mint ilyen Székács József által azon évi nov. 30. bevezettetvén, először értekezett a *népköltészet*ről; a következő évben pedig a társaság kebelében *Boileau tankölteményét* adta a *költészet*ről, alexandrinekben dolgozva, beveze-

téssel és jegyzetekkel. Ugyanekkor a *Regélőt*, melyet Garayval szerkesztett is, *széptani bírálatokkal* nevelte.

1843. aug. 1. a Kisfaludy-Társaság titoknokává választatván, ezen állásában hat éven keresztül magának mind ez intézet, mind a népköltészet, s a széptani nézetek tisztázása körül kiváló érdemeket szerzett. T. i. még 1839 dec. 30-dikán a *magyar népköltészet*ről másodszor értekezvén, a társaság ez ügynek egész buzgósággal felkarolását határozta el, felszólításokat intézett a magyar akademiához s az összes közönséghez, minek következtén a népköltési anyag meglepő sikerrel gyűlt. Az alatt megjelentek összegyűjtve: 2. *Erdélyi János Költeményei*, Buda 1844, s az akademia által dicséretet nyertek. Előbbi nevendékével, az ifju Máriássyval, 1844—5-ben egy közép-európai utat tevén, visszajövelekor a lapokban jeles *Uti Képeket* adott. 1846. január 10. már ő fogadta az időközben a Kisfaludy-Társaságba bevett Szigligeti Edvárdot üdvözlő beszéddel, s a folyton mozgatott népköltési ügy kellőleg megérvén, sept. 27. a Kisfaludy-Társaságtól ő bízott meg a szándékolt gyűjtemény szerkesztése és kiadásával, minek folytán az még azon évben meg is indult, s köz figyelmet és részvétet gerjesztvén, rövid időn három kötetre növekedett: 3. *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. Népdalok és Mondák. A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erd. J. Pest, 3 köt. 1846 47, 48. Ezek másodikában egy bő értekezése áll *Népköltészetünkről*; s azon kívül ehez tartozólag:

Magyar Népdalok, énekekre és zongorára, vagy egyedül zongorára, alkalmazák Fogarasi és Travnyik; a Kisf.-Társaság megbízásából kiadja Erdélyi J. két füzet fol. 1847 a Kisfaludy-Társaság által Henszlmann Imrével és Toldy Ferenczel együtt a társaság széptanikritikai hetilapja kiadásával bízva meg, az ő szerkesztése és munkás részvétele mellett jelent meg 4. a *Magyar Szépirodalmi Szemle*. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Szerk. Erdélyi J. Pest, 1847. Két kötet.

A bekövetkezett országos változások alatt is folytatta a nép irodalma körébeni tanulmányait és gyűjtéseit, bár 1848-ban, Bajzának a nemzeti színház igazgatóságáról lelépésével átvett igazgatóság egy ideig lényegesen igénybe vette, 1849-ben pedig a politikai mozgalmaktól mindig távol tartózkodó költőt az események folyamata szinte nyilatkozásra ragadta: 5. *Szabad Hangok*, Erdélyitől. Pest, 1849; mik után Szemere Bertalan sürgetésére 6. a *Republica* című politikai lapot megindítván, melyből azonban csak kilenc szám jelent meg, a dolgok rögtöni fordulata őt Pestről távozni kényszeríté. Ez elvonulás a tiszai vidékre vezette, hol ismét felvevén régi kedves irányát, csakhamar következett 7. a *Magyar Közmondások Könyve*. A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. Pest, 1851, melyet egy bő elmélete a magyar közmondásoknak egészít ki; továbbá: *Népköltészetek a külföldön*, és: *Gyűjtsük a hazai szokásokat* (mindkettő a P.

Naplóban 1851); s egykorúlag első drámai kísérlete: 8. *A velencei hölgy*, dráma öt felv. Pest, 1851.

Erdélyi élete harminchetedik évét élte, midőn szilárd állásról kezdett gondolkodni, melyet a haza kétes helyzete mellett az irodalom maga nem látszott többé igérni. Ekep meghivatta magát 1852-ben a pataki reform. collegiumhoz a bölcsezszt tanszékére. Nem mellőzte ugyan élete e szakában sem a költészetet: a kor közlönyei hozták néha költeményeit; készült második drámája is: 9. *Két királyné*, 5 felv. (nyomtatatlan); részt vett a reformátusok énekreformi mozgalmaiban: 10. *Halotti Énekek* temetkezési alkalmakra, Patak, 1852; folytatta népköltési gyűjtéseit és kiadásait is: 11. *Magyar Népmesék*, képes kiadás. Pest, 1855 és 12. *Válogatott Magyar Népdalok*, Pest, 1857; ide tartozik egy kisebb cikke is: *Népköltészetünk körül* (Szépir. Lapok 1853) és: *Magyar Népdallamok* és ref. szenténekek (Sárospat. Füzetek 1863, 64); — de felfogta komoly hévvel ismét ítéseti működését is, az irodalomtörténeti álláspont mind kifejezettebb érvényesítésével, ezekben: *Irodalmi Levelek* (a Szilágyi Virgil Értesítőjében 1852), *Irodalmi Archépek* (Czuczor, Mikes, a P. Naplóban 1854, Petőfi a Divatcsarnokb. 1854); *Egy századnegyed a magyar szépirodalomból I—XII.* (Pesti Napló 1855); *A legújabb magyar lyra* (Budapesti Szemle V. VI. köt. 1859); *Költőnek* (Magyarország 1867); *Költők* (Zajzoni u. o.). Ide sorolom még: *A középkori francia irodalomról* írt cikkét (a Budapesti Szemlében 1865), bírálatait, élet-

rajzait, két irodalomtörténeti kiadványát: *Magyar Prot. egyháztörténelmi Emlékek*, melyekből a tiszánin-neni helv. hitv. egyházkerület az ő mozgatására hozott határozata folytán egy kötet jelent meg, melyben a sárospataki collegium története foglaltatik, és: *Emlékkönyv a sárospataki ref. főiskola háromszázados ünnepére*, mindkettő S.-Patak, 1860. — Bölcsészeti tanulmányai, mint 1847-ben már, a szépre irányultak; ide tartoznak az *Aesthetikai Előtanulmányok*, I—III. (Új M. Muzeum 1854 és 55), *Classicai és Regényes* I—IV. (P. Napló 1856), s amazok folytatása: *Aesthetikai Tanulmányok* (a Kisfaludy-Társaság Évtapjai új folyamában I. kötet). Most tanári hivatása mind mélyebben merítette őt el a bölcsészeti vizsgálatokban, s itt mindenek előtt történeti stúdiumokat tevéen, a hazai bölcsészeti fejleményeket is bevonta munkálkodása körébe, minek részint történeti jelentékeny dolgozatok lőnek gyümölcsei, ú. m. kezdetben egyes bölcsészeink ismertetései: *A hazai bölcsészet történelméhez* cím alatt, részint összes bölcsészeti állapotaink pragmatikai története: *A Bölcsészet Magyarországon*, melyből a Budapest. Szemle új folyamának III—VII. kötetei (1865—67-ben) hat közleményt hoztak, mikben „a bölcsészeti előkor“-tól a VII. század végeig haladt; részint kritikaiak: „Horváth Cyrill“ (az Új M. Muz. cikkei közt, melyek philosophiai mozgalmainkat tárgyalták 1854) 13. *A hazai bölcsészet jelene*, melynek első nyolc cikke 1856-ban a P. Naplóban jelent meg, majd kiegészítve önállóan S.-Patak 1857. Ide sorozandók

akadémiai előadásai is: *Apácai Csere János ösmertetése* 1857-ből (S.-Pat. füz. III. köt.) és *Verulámi Bács* 1861-ből (Budapesti Szemle. XIII. és XV. kötet.) — E gazdag munkásság tanulságos és mindig gerjesztő gyümölcsei mind maig elszórva időszaki közlönyeinkben rejteznek, miután az általa megkezdett gyűjtemény: 14. *Erdélyi János Kisebb Prózái*, S.-Patak 1863 közönségünk hidegsége miatt már a második kötetnél fennakadt. Utolsó munkája volt egy 15. *Egyetemes Irodalomtörténet*, Pest, 1868, melynek befejezése előtt őt a halál 1868 jan. 23-án elragadta. *Az eszmei bölcsészet* cím alatt készült tanfüzetei, nélkülözvén szerzőjük utolsó kezét, kiadatlanok maradtak. — Az ő érdeme azon irodalmi, s általában azon vidorabb szellemi élet, melyet Patak, általa felrázva pangásából, az utolsó két évtizedben kifejtett, s melynek egyik fő közlönye az általa több társsal kiadott s 1857—9, s ismét 1864—65-ben ő maga által szerkesztett jeles folyóirat volt: 16. *Sárospataki Füzetek*, prot. és tudományos folyóirat, Egyház és Nevelés, Tudomány és Irodalom körében (S.-Patak 1857—1869. 13 kötet).

I. I n t é s.

Ha szíved a hazáért
Úgy lángol és eped,
Hogy vérező keservek
Miatt majd megreped:

Zengj, tégy, csatázz, kinek mint
Adák az istenek,

Oltári a hazának
Hogy füstölögjenek.

Ha zengsz, csak honszerelmet
Súgjon minden dalod;
Ha téssz, hiven kövessed
Meghívó angyalod.

Ha mégy csaták elébe
Szakítsd föl kebledet:
Meglátjuk a kiömlő
Vérben szerelmedet.

II. Családi kép.

Ezer sohajtássá zokogtam lelkemet;
Mint partot a hullám, szaggatja keblemet
Siralmak özöne.
Fejem fölött im elesapott a bánatár,
Mélységein szívem, mint egy vérző buvár,
Pályáját futja le.

Oh én szép gyermekem! hidegre vált alak!
Nem arra jöttem én, hogy ekkép lássalak,
Fehérben, mint a hó.
Halotti lepledet föl-föltakargatom,
Hol volna még meleg, lágyan tappingatom,
De nem található.

Oh én szép gyermekem! tudád-e mondani,
Midőn, amely megölt, elkezdte sajgani
A gyilkos fájdalom?
Vagy mint az ártatlan báránka szenvedél,
Amit mondtak, tevéd, jó szónak engedél,
Sírtál-e angyalom?

Hol fáj neked, hol fáj? hadd csókolom meg ott,
Meg a kinos helyet hol szíved dobogott,
S ezt a behúnyt szemet;
Meg ezt az ajkat is, hol elfogyott a szó,
A szépen induló, szépen nyilatkozó,
Vidító engemet.

Mert ezt a szót soha el nem felejtetem,
 Azt mondtá, hogy nincs még magában életem:
 Van árvám, s érte én.
 És kéztől, mostoha kéztől megóttam őt,
 De oh, ha anyja nincs, ki tart meg csecsemőt
 Az élő föld színén?

Meghalt ez a gyermek, fájdalom volt a lét,
 Mert a virágszálat, mely sínyli gyökerét,
 Harmat nem őrzi meg.
 Anyjához fájt e szív, fájt a holtak felé,
 Nem bírhatá tovább, és megszakadt belé
 Az élettől beteg.

S itt fekszik gyermekem, s az édes anyja ott,
 Szólítanám őket, de mindkettő halott;
 Családom képe, ím.
 Fössétek e képet, s hagyjátok érzeni,
 Arnyéklatul azon hagyván föltetszeni
 Gyászom, keserveim.

Ott lesz egy férj, atya, sötét érzelmmel,
 Ki ifju volna még, de aggat érne fel,
 Mert annyi érte őt!
 Jó sorsa ily órát ne adjon senkinek,
 Utána hogy sirva nézzen szerettinek,
 Mint ő, idő előtt.

Ó ifju volna még s bánat miatt lesz agg:
 Dalolt mint a madár, s leszen majd hallgató,
 S nyugott, minő a tél.
 Ha napja egy felét a gondok elveszik,
 Másikban a holtak felől emlékezik,
 A kedves múltban él.

Örömnök az kinos, hogy nincs mit vesztenem,
 Életnek iszonyú, hogy így kell vérzenem,
 S nem fáradnom belé. —
 Mutatja már egy két bús fejfa nevemet,
 Szellők! sohajtásban vigyétek lelkemet
 Halottaim felé!

III. Megnyugvás.

Nagy, mély a bú, mit olykor szenvedek,
Fájdalmaimban föl-fölgerjedek.
Szívem keservét panaszolja szám,
S mosolyganak fönt istenim reám.
Én más örömmel nem dicsekkhetem,
Mint hogy kezökre bíztam életem;
És a fonal, mely nyájasan vezet,
Hű megadás, gyermekded érzet.
Több gond nem ámit el; mit bánjak én?
S megnyugszom a szív csendes érdemén.
Miért törődjem: vesztek, vagy nyerek,
Hozzám rosszak, vagy jók az emberek:
Talán ha nyernék én, veszítne más,
Dijazz meg inkább, szent megnyugvás!
És nem leend, míg élek, gyönyöröm
A más bukásán szerzett káröröm. —
Oh sors! ki bölcsöm is jól ismeréd,
Ringattad e föld gyermekemberét,
E szív buvában megtorlást liheg,
Légy jó, ha perlek, nem hallgatni meg.
Mérhetsz reám, mérhetsz fájdalmakat,
Az én szívem még lágy, meg nem szakad:
Ha vérzik ő, csak tűrni megtanul
Ha ég kezét kijátszhatatlanul.
S ki bűt szívében jókor ízlele,
Örökre csak kikészül kebele.
Ki szenved és csapást nem néha lát,
Abból telik ki a legjobb barát.
De jaj! ki bölcső óta élvezett,
S kéjjel gyönyörrel tart rokon kezét,
Előbb hogysen a tél hajára hull,
Életgyűlölet jegyzi el rabúl. —
Szelíd öregség! várom napjaid,
Nem nézve hívság halvány ifjait,
A kik sietvést élni buzganak,
És élnek, élnek, hogy meghaljanak.
Azért ne szállja lelkem vakmerény,
Hogy sorsom ellen fölzendüljek én,
Ki a türeést bűnné kerestelek:
Itt földfeletti kéz bánik velem.

IV. Egy gyermek születésére.

A pórkunyhóban gyermek született,
 Egy rabbal e földnek több rabja lett.
 Szegény a kunyhó, hangos és hideg;
 Az élet árva benne és rideg.
 Számúzve onnan minden földi jó,
 De a nyomor két kézzel fogható.
 És mégis örvend a szegény anyja:
 Bár öröme vég nélkül tartana!
 Örvend ama gyermeknek, aki még
 Szíve alatt elkárhoztatták. —
 Ki fájdalommal szülte magzatod,
 Hogy léteért megáld, nem várhatod,
 Ő fog körülgondolni, nézni és
 Első csapás fején a születés. —
 Mi jobb az életnél, s mi gyászosabb
 Mint az, hogy aki él, százzsorta rab?
 Mert nem-szabadnak bosszus istenek
 Csak fél erényt s hatást engedtenek. —
 Fekszel te, kis gyermek, szűk póla közt,
 Téged keresztvíz és könnyű füröszt.
 Szunyadj el inkább s többé föl se kelj,
 Számodra sír lesz jó nyugalmi hely.
 Földön kikötvék a nagyság, erény,
 Csak szánakoznak a kín emberén.
 Bármit mivelj, bár tedd ki lelkedet,
 Mint szolga ontnád élő véredet.

V. A csontváz.

Ember, ki rám nézzs félve és vadúl,
 Ismersz, nem ismersz régi társadúl?
 Szólít egy sírontúli sarjadék:
 Voltam halott, de ím föltámadék.

Ajkam piros volt, mint most a tiéd,
 Izlelte bor, csók, illatját, hevét.
 Mosolygtam is, de a kedv elhagyott,
 Lángoltam is, de keblem elfagyott.

A vígalom, tánc, mámor, zaj, zene
 Mind a világba széjjelröppene.

Szem és agy és szív helye mind hideg,
Belőle jó, rossz mind kihűltének.

Gondold, mi voltam: koldus vagy király,
De szólj igazt, de őszintén bírálj.
Tanulj lenézni, vagy rettegni most,
Hozzád, de váltig hű hasonlatost.

Gögben fejed ki hordod magasan,
Vagy szolga lelked csúszik aljasan,
Emlékezzél meg, eltávozva, rám:
A legjobb leckét néked én adám.

VI. A XIX. század.

Némely fej a tizenkilencedik
Század hírével úgy hetvenkedik,
Miként ha itten volna a határ,
Min túlhaladni nem lehetne már.
Az ily fejeknek dolga széltiben
Könnyen halad le a víz mentiben,
S fordul hová a fő szelek verik,
Az óperenci mondás tengerig.
Ilyen halandó nem tész örömet,
Az ily fejekben ninesen köszönet;
Mert semmi másról nem gondoltanak,
Mint amiről itt-ott hallottanak.
Fülökbe jött két-három kósza hang,
De nem gyanítják mit zúg a harang,
Halottat-e vagy ünnepet jelent,
Vagy égi vészre kong sikertelent.

Miért, hogy a tizenkilencedik
Század magasra földicsértetik?
Talán ki e jelszóval síkra áll,
A sült galamb önkényt szájába száll?
Keresztbe dugván munkátlan kezét,
Magába szívja a világ eszét?
Mert megsegíti bűvös Sámuel,
Leírhatatlan dolgokat mivel?
Igen! magáról némely azt hiszi,
Hogy a világot tenyerén viszi,

S nem gondolóknak, amit betanul,
 Fülökbe zúgja irgalmatlanul.
 És okra nem hajt, mely ész fegyvere,
 Okos beszéd nem az ő kenyere;
 Azért is, amit csak hasból beszél,
 Elfújja könnyen, mint pehelyt, a szél.

Miért, hogy a tizenkilencedik
 Század magasra földicsértetik?
 Várjunk jövődő egy két századot,
 Melyen, ki most hal meg, feltámadott.
 Ha e világra majd rá ösmere,
 S mikép lesz élő század embere?
 Tehát belátni nem szörnyű nehéz,
 Hogy még ezentul is munkál az ész.
 Mi fő igazság és imádtatik,
 Igaz lesz az, bármikor mondatik.
 Ki a jelenkort, mely csak egy darab
 Időske, s elfoly mint a könnyű hab,
 Hinné igaz, jó, szép bölcsőjeül,
 Csalatni fogna mértéken felül.
 Az eszme áll, mióta e világ,
 Felé a kor csak fokrul fokra hág.
 Ekként az eszme úr, a kor pedig
 Erős urától függ s vezettetik.
 S ha ellenére jár gondatlanul,
 Megsínyli egy más kor mondhattlanul.
 Így láttam én nagy bús történetet,
 Ha Nemesis, hol kelle, büntetett,
 Midőn a népek s nemzetek közé
 Feddő haragját lángban küldözé.
 És folyt a vér, mint víz, fogyott a nép,
 Pusztult az élet mindenfélekép.
 Egy szócskaért, mely eszmévé növe,
 Jött trónok ellen a had mennyköve.
 Erős a szó, ha eszme, s nem hal el,
 De áll fölöttünk fenytékivel.

Miért, hogy a tizenkilencedik
 Század magasra földicsértetik?
 Megmondva, téve minden? úgy miért
 Áll a világ, mint egy nagy — semmiért?
 Belőle még csak töredék darab

Szabad, de a nagy rész a régi rab.
 Van még, hol ál hit pókhállóskodik.
 Az éj javában most uralkodik,
 Még nincs elérve a csillagtető,
 Mert a bíró megvesztegethető.
 Még él az önzés, s meddig élni fog
 Törvénynyel óva, nem lesz jó dolog.
 Igazra, jóra látszat ösztönöz.
 Egyik sem kell, ha mázt nem kölcsönöz.
 Szépnek magában olesó kelete,
 Kacérnak inkább van tekintete.

Miért, hogy a tizenkilencedik
 Század magasra földicsértetik?
 Nincs ennek árnyas, ferde oldala,
 Mi korszakoknak egyiránt vala?
 Mily ráfogás és mily badar beszéd
 Pangásba tenné a világ eszét,
 Ha a jövő-dő-mondás süvege
 Lehetne a lángésznek bélyege.
 Azért, komácskám, szállj kisé alább,
 Hogy a szemedbe lássunk legalább,
 Ki múlt s jövőre nagy tekinteted
 A kis jelenből látnokként veted:
 Vakandturányon áll így a bogár,
 S úgy véli: álláspontja sziklavár;
 S az ész előtt levévén kalapod,
 Majd csak lemenve dicsérd a napot.

VII. Választó gyűlés.

1458.

Őszidő volt, általhűlve a lég,
 Téli szállást Mátyás nem fogad még.
 A vitézek rendben és rendetlen,
 Örtüzeknél nyugton és kedvetlen.
 „Egy török sincs tán már a világon?
 Rozsda fog ki a magyar szablyákon?”
 „Ej dehogy nincs, vitéz Bánó bátya,
 Feljön a hold nem soká, meglátja;
 Bár az ördög mind elvitte volna!” —
 Bánó bátya most azért se szólna,
 De nem állhat ellen haragának,

S feddőzési ekképen valának:
„Eb-ugatta tintás rossz diákja!
Mért nem ül honn, s nem a tollat rágja!“
„Jobb is volna most a tüzelőrél!“
A diák mond, s Bánó bátya fölkél:
„Pusztulj innen, mert mindjárt leváglak,
Minek élsz te nekem bosszuságnak?
Hátha még úgy volna!“ . . . itt bezárta
Ajkát, hogy meg fogják kérni, várta;
Mert ahol csak jó szerét tehetle,
A beszédből soha nem feledte
Azt az éjet, amelyen királynak
Tették Mátyást, hátán a Dunának;
S míg regéle jóízűn felőle,
Sok pohár bor elfogyott előle.
Sok pohár bor, sok jó napja folyt el
A vitéznek terhes hatvan évvel;
Szép, halálig emlékezni rája,
Mert a múltban szebb a hősi pálya.
— Mondja el még egyszer, amit kérünk,
Bánó bátya, mert olyat nem érünk,
Hogy mi is majd tudjunk mit regélni,
Ha az isten haza fog segélni. —
Így az ifjak; és pénzt összetettek,
S agg hősünknek egy pint bort fizettek,
A diák is a szép tüzet látván,
Figyelő kedv látszott ábrázatján.
„Hát magamnak kell-e iddogni?“
Monda Bánó, s sorra kezd kínálni,
Addig addig, hogy mikor megtére
A kulaacs, felállhatott fejére.
„Üsse patvar! csendesség! ha mondom,
Mert hiába mellemet nem rontom.“
S igazodván jó ülőhelyében,
Így beszélt szózatossá kedvében:
„Nagy hideg volt, és javában a tél,
És csikorgott, csattogott a felszél.
Mélyen a fagy holtak országáig,
De száz mérföld volt Pesttől Budáig.
Csak rá kellett nézni a Dunára,
Hogy ne ülj fel senki csónakára.
Egy-egy jéghegy zsurlódó zajában
Elsodorja mit talál utában.

Hej de Mátyás rosszul cselekedte,
Hogy Szilágyit várba láncra tette,
Mert ha ő nincs, ott veszhét Prágában,
Cseh királynál idegen fogságban.
Az volt ember! mintha most is látnám,
— Bár azóta a mennyből tekint rám —
Mintha látnám, mint néz a Dunára,
És haragszik húzódó zajára;
Egyet dobbant, s a zaj még sem áll meg,
S már Budán a dolgok nehezednek. —
„Hát mi történt a magas Budában?”
Majd elmondom, várjatok, sorjában.
A mi népünk Rákoson tanyázott,
Csüggedezve itt-amott portyázott,
Mert hiába isten ellen menni,
Budavárát nem lehet bevenni.
Ott pedig már fényes úri rendek,
Összeülvén, szinte nem pihentek,
És ha megvan, amit ők akarnak,
Úgy örökre vége a magyarnak.
Ezt Szilágyi elképzelte végig,
De nem ért fel kardja a gyűlésig.
S ím midőn már csaknem célhoz ére,
— Negyven ezres tábornak vezére —
Egy rossz árok, vízmosás, utában,
S nem haladhat a nemzet dolgában.
Nyugtalan volt, jött ment a Dunához,
Majd Rákosra hozzánk, táborához.
S mint a szélben vad ménét ugratta,
Még a hó is szikrázott alatta,
És oroszláncörmös kacagánya,
Mint egy sárkány, húzódott utána.
Majd leszállott tajtékos lováról,
Süvegét lekapta ősz hajáról,
S összetette két kezét az égre,
Kérve istent csak most segítségre:
Bár a föld oly csontkeményre fagyjon,
Hogy halottnak keble sírt ne adjon:
Fagyjanak meg kedvesink ölében,
S veszssen a mag nyári hüvelyében! —
„Katonák!” így szóla most mihozzánk:
„Nagy dicsőség és nagy munka vár ránk.
Egyik szemmel nézzetek nyugatra,
S nem a lángzó esti alkonyatra,

Hanem arra, melyen sírba méne
 Hunyad a nagy, népünk napja, fénye.
 Másik szemmel nézzetek fiára,
 Az irigység véráldozatjára“
 Itt kitört a harsogó rivalgás,
 Szóhoz nem jött sem Szilágyi, sem más,
 Mert friss emlék volt, amit beszélt,
 Lelkeinkben, mint a tegnapi éle;
 S a Hunyad név, nagy név és az is lesz
 Míg a földön egy magyar szív érez.
 A seregben most halk suttogás kél,
 Mert Szilágytól még barátja is fél,
 Minthogy nem hitt akárki fiában,
 Áruló sok lévén a hazában.
 De ha tenni kelle s ő kilépett,
 Seregestül hódítá a népet.
 Most is úgy volt, a Réztől Tiszáig,
 A Tiszától jégzajos Dunáig
 Őt követték egyes értelemmel,
 Tisztelettel s aggó félelemmel.
 Szólván a két Hunyadnak felőle,
 Halljuk — mondák — mit húz ki belőle,
 Mert némelyik jött oly gondolatra,
 Ön személyét hogy vetendi latra,
 S mint Hunyadnak híve és rokonja,
 A köz tetszést így magára vonja,
 És a másik pártnak ellenében
 Koronára számol a szívében.

Szép fehér volt a hó melyen áll,
 Nem fehérebb, mint ősz fűrti szála,
 De piros lesz cseppjétül vérének,
 Mert a tör már készen volt szívének,
 Ha csak egyet szóland is magáért,
 S nem a Hunyad kiszebbik fiáért.
 Én hallgattam, látván a szeméből,
 Hogy minden szó ömlik a szívéből,
 Mert a szónak, mint ezüst s aranynak,
 Szinte jó vagy rossz pengési vannak.
 Ő csak egyet vallott meg magául,
 Hogy most a hon oltárához járul;
 Szent a szándék, mely lelkét hevíti,
 De mit ér ha isten nem segíti,
 S ott vesz Mátyás idegen országban,
 Cseh királynál szomorú fogságban. —

A gyanakvók mostan elvonúltak,
 Kezeikből a török kihulltak,
 És Szilágyot diadalszekéren
 Hurcolá a nép a pesti téren.
 Új nótákat kezdtek énekelni,
 Mátyás képét zászlókon emelni,
 Hogy magasban minden honfi lássa,
 Hős Hunyadnak ki lehetne mássa.
 S áldást mondván a Mátyás nevére,
 Esküvének szentül hűségére. —

A diák, mert szemfűl volt, koronként
 Lelkesülni látszatott fokonként;
 Es szemén a kedv s bú érzetének
 Gyors tusái egy könnyben küzdének.

— Lángolót kell arr' a tűzre tenni —
 Monda Bánó, — nem látok beszélni!
 Hol hagyám el? úgy! a pesti népség
 Vén Szilágyban egyszer úgy bizott még.
 Ő pedig, hogy rettentőt mutasson,
 Mely Budán a várba is behasson,
 Sűrű lámpák közt, mik úgyan égnek,
 Mint vilára óriás szemének,
 Part mentében, a víznek hosszában
 Nagy bitókat állíttat sorjában,
 S mindegyikhez egy-egy szörnyű embert,
 Ad kezökbe, ami kell, ölö szert;
 Ki nem enged szükségben szavának,
 Élet és vég módjában valának.

Ím megtörtént a csudák csudája,
 Egyebet mert nem mondhatni rája —
 Általállt a jég, de még alig állt,
 Már Szilágyi torlaszin haladgált,
 Néhány ifju választott körötte,
 S zászlóját a várban felütötte.
 És üzent át mindjárt a nénjének,
 Nagy Hunyadi gyászos özvegyének,
 Hogy mondjon le keserűségéről:
 „Ezt üzenem Budavár hegyéről.”
 Ött pedig zárt ajtók- s ablakoknál
 A királyról nagy tanácskozás áll.
 Mit mondand rá hős Szilágyi s népe
 Egyetlennek sem jutott eszébe;
 S titkosan már arra szavazának,
 Hogy ma éjjel még választanának:

Csak hogy a több szó Garára essék,
S ezt titokban még ma kivihessék,
A sükerrel majd holnap kilépnek,
Felmutatják a királyt a népnek;
És ha egyszer díszlik koronája,
Hódolattal néz s hallgat reája.

Míg titokban ily tervek folyának,
A vén hős is ad intést hadának.
Mennyet hasgat a tábor zenéje,
Nép s harangszó zúg, zajong közéje.
A sok fáklya barna lángvilára
Felpiroslik az éj orcájára.
Még az ég is, mint szokott, ha tűz van,
All felettök fényes ragyogásban;
Csillagoknak elhal villogása,
Oly özön a fáklyák lángolása;
S a felindúlt zajnak, szenvedélynek
Közepette hire sines a télnek.

Most tekintsünk egy szép palotára,
Száz ablakkal szolgál a Dunára.
Fátyolos nő lép ki erkélyére,
Hajtogatják a zászlót feléje,
Méltóságos és nagyságos a nő,
Hadainkon bátran eltekintő.
S íme könnyes fátylát örömében
Leszakasztja mindnyájunk szemében,
És ereszti a zajnak szelére,
Örömének örök emlékére.
Így Erzsébet, a Mátyás szülője,
Lón a kedvnek megkettőztetője. —

S ám mi történt azalatt Budában?
Hős Szilágyi nem reng bosszujában,
Bár midőn belépe a terembe,
Nem akarták venni figyelembe.
Ő pedig most egy-két ablakot nyit,
S látni tábort kétszer húsz ezernyt,
És bakói amint feltünének,
Vére állt meg a Garák szívének.
„Árulás!“ mindnyájan így kiáltnak,
De sietni kelle agg Szilágyinak;
S társi által, kiket úgy hagyott el,
Hogy, miként a húr, egy pendüléssel
Elvezessék a szót, felkiáltja:
Eljen Mátyás, magyarok királya!

És amint ő elkiáltja ottfenn,
 Elkiáltjuk lent mi negyven ezren,
 S amit ő ott fennszóval kívána,
 Azt mi ittlenn percenként utána;
 Amit ottfenn neki feleselnek,
 Rá alulról kardjaink felelnek.
 Mint magát a vén Szilágy viselte,
 Azt csak Hollós Mátyás érdemelte.
 Dictum, factum, minden jól ütött ki —
 De Bánót már nem hallgatja senki.
 A diák van csak mellette ébren,
 Társi mind elszunnyadtak körében.
 S amint Bánó széttekint, jön a hold,
 És a holddal a török sereg volt.
 A diák felpattant: „áldjon isten
 Jó vitéz!” mond, s híre hamva sincsen.
 Nézi Bánó, mit nyomott kezébe?
 S egy aranypénz csillog a szemébe.
 Nézi reggel s Mátyás képe rajta:
 „A király volt!” és nagyot sohajta:
 Nem sértette-é meg a beszéddel;
 S az aranypénzt emlékül tevé el.

VACHOTT SÁNDOR.

1818—1861.

Vachottfalvi Vachott Sándor Gyöngyösön született, 1818-ban, hol a kathol. gymnasiumban vette első oktatását. Innen 1831-ben Eperjesre menvén, az ottani ev. lyceumban folytatni tanulmányait, Sárossy Gyula serkentésére jó korán kezdett verselni, s mint jogász, elnöke is lett az ottani magyar társaságnak. Első nyilvános fellépése 1838-ban az *Athenaeumban* történt, midőn Nógrádban törvénygyakorlaton volt; majd Pestre jövéen, 1841-ben ügyvédi oklevelet nyert, az ügyvéd-

séget azonban nem gyakorolta, egészen magának s önmívelésének, utóbb, miután a szellemes Csapó Máriát nőül vette, Tápió-Sápra Pest várm. vonúlva, kis gazdaságának élt, de keble költői sugallatait soha vissza nem utasítva. Első kísérletei nagy reményeket gerjesztettek felőle, s így azon tizenkét jeles közt találjuk, kiket a Kisfaludy-Társaság, átalakulásakor, 1842-ki január 22. kebelébe felvett. Garay János volt elfogadásával megbízva, mely azon évi sept. 24. ment véghez, s ez alkalommal Vachott Sándor *A külföld rabja* című költeményével köszöntött be, mely költői dolgozatainak mind eddig koronája maradt. Ennek köszönhette azon kitüntetést is, mely szerint a magyar akademia őt, a lyrai költőt, 1843 oct. 7. level. tagjául választotta, de abban, szabályszerű előadással, helyet soha nem foglalt. Költeményeit 1845-ben szedte össze s adta ki: 1. *Vachott Sándor Versei*. Pesten, év nélk. megjel. dec. 1845). Ezeket egy évvel utóbb követte: 2. *Báthory Erzsébet*, történeti beszély két énekben. Pest, 1847.

Jött a forradalom, és Vachott 1848—9-ben Kossuth ministeriumában titkárságot viselvén, ez állásában a kormányt Debrecenbe követte. A katastroph után előbb Tisza-Sápra, aztán Gyöngyös mellett rédei kis birtokára vonúlt, hol a vidéken bujdosó, s az „Arany Trombita“ miatt üldözött barátját, Sárossy Gyulát házába fogadván, gyanu alá esett, s 1853-ban elfogatott. Ez eset zavarólag hatott kedélyére és elméjére, sőt ismételt öngyilkolási kísérletre ragadta,

mire több havi fogság után szabadságát visszanyerte ugyan, de lelkének épsége csak mulólag tért vissza. Ez inségben hitvese mint szabadító s ápoló őrangyal állt mellette mindenkor, sőt irodalmi működéssel is támogatta családját (két valóban költői regényt írván 1854 és 1857-ben). De végre is b. Eötvös eszközzésére Schwarzer budai tébolydájába lehetett őt beszerezni ápolás végett, hol általa s más nemeskeblű főurak által segélyeztetett, míg a halál 1861 ápríl 9. szenvedéseinek véget vetett. Költeményeinek egy újabb teljesebb kiadását öcsöcse Imre adott Pesten 1856-ban, teljeset a Kisfaludy-Társaság: *Vachott Sándor Költeményei*, Pest 1869, melyet Tóth Lőrincnek, e társaság 1862-ki közülésében tartott szép emlékbeszéde előz meg.

Vachott egészen az volt az életben is, mi költészetében: kedélyes, házias, elégiai természet; hű, önfeláldozó férj, vő, barát. E mellett arany becsületes-ségű, nem ügyes, nem életre való, ábrándozó, rossz gazda. Segítendő barátait, pénzeit rosszul helyezte el, nem jelentéktelen örökségét ez úton vesztette el úgy, hogy halálával családjára csak gyászt és szükségét hagyott. Költészetét Tóth Lőrinc, említett beszédében, Arany János, gyönyörű nekrológiájában, szeretettel és valóan jellemezték.

A IV. mutatvány felvilágosítására szolgáljon, hogy annak tárgya Lovassy László, az 1836. elítélt ifjak egyike, ki örülten hagyta el börtönét 1840-ben.

I. Cornélia emlékezete.¹

Ha bízni van mit földi sejtelemben,
 S lát a magasból tiszta szellemed,
 Ugy látod a köny árjait szememben,
 S utánad égő mély keservemet.
 Tekints alá, nézz e kebelviharra,
 Mely csillapúlást hasztalan keres;
 Talán egészen érdemetlen arra
 Még sem valék, hogy oly forrón szeress.

Egy szív tövében nyertünk életet mi,
 Szebb éveink egy tájon múltanak;
 Távolban egymást nem kellett keresni,
 Hogy érzeményink egybe forrjanak.
 Szent volt a lánc, mely összefűzte minket,
 Szülék után, de sorstól szálla ránk;
 Más tette inkább egygyé kebleinket:
 Lelkünk után is testvérek valánk!

Nem mintha példás szellemkincseiddel
 Volnék megáldva, gyarló ember én;
 Tebenned a jó szent forrása tünt el,
 Méltó vagy ülni isten jobb felén;
 Azt értem én csak minden szózatommal,
 — A bűt okozd, ha nem hű szót lelek —
 Mit mélyen érzek s édes fájdalommal:
 Hogy mint te engem, úgy szerettelek.

Azt sem! Ki tudna úgy szeretni, mint te?
 Hol indulat, mely oly tisztán ered?
 Ó bár szeress az üdvnek közepette,
 Mert úgy a földön senki nem szeret.
 Érzelmédnek elpusztúlt világa
 Fölrázza minden hőbb érzéseim;
 S lelkem, miként az árvafűznek ága,
 Mélyen lehajlik bús emlékein.

Ah láttam én több évi szenvedésid;
 Kimondhatatlan mennyi ért vala!
 De hitlenek közt nem hagyott el a hit,
 S nemesbülél a bának általa.

¹ T. i. Testvére, Erdélyi Jánosné.

Sérült szived bár, ép maradt erénye,
 S ez szenvedésben fő vigasztaló!
 Gyakran határt lelt vágyaid reménye:
 Határt szivedben soh' sem lelt a jó.

Arcod szelíd volt hosszú bánatidban,
 Szives bocsánat ült vonásain;
 Komoly tanulság hangzott szózatidban,
 Oltalmazó az élet habjain.
 Mi légnehezb, mi legtöbb küzködést ad,
 Míg ifjuságunk fennesapongva száll,
 Te azt eléggé könnyen megtanultad;
 Te nélkülözni békével tudál.

S midőn kifáradt sorsod balhatalma,
 S boldog nyugalmad végre fölleléd;
 Midőn az átélt gyötrelmek jutalma
 Hü férj ölében sugárzott feléd,
 S legszebb örömnök indúltál elébe,
 Hivén: a jó ég fog vezérteni:
 Rideg koporsó vett sötét ölébe,
 Édes hited nem bírt megörzeni.

S mellette álltam a hideg tetemnek,
 Jaj énnekem, hogy halva láttalak!
 Miért örülnék már én életemnek?
 Azért vagyok csak hogy sirassalak!
 Hol fog pihenni csöndes kéjjel a szem,
 Midőn utánad vágy-epedve néz?
 Hajh mély a sír, s az ég magas felettem:
 Bár hol kereslek, mindig messze lélsz!

Nem vártam én, oh végzet, kedvezésed,
 Hogy ellenem lélsz úgy is tudhatám;
 De türhetetlen immár üldözésed,
 S kegyetlenebb vagy, mint gondolhatám.
 Ha zúgolódom, légyen megbocsátva!
 Békételessé tön a veszteség;
 Hol a keresztyén, ki őt halni látva,
 Ne mondta volna: Kár érte még!

De mind hiába! Pályád véget ére.
 Örökre hűves álom szálla rád.

Szent béke lengjen sírod gyászhelyére,
 Nyugaszsz a hű szived porát!
 S te vérező szív, mit fogsz még epedni?
 Kifogyhatatlan bú mi haszna nyom?
 Ha nem tudál érte megrepedni,
 Légy néma hát! Mit ér a fájdalom?

II. György úrhoz.

Hogy élsz, mióta tőled messze váltam?
 Úgy folynak-e, mint hajdan, napjaid?
 Le bírod-e még vágni tenkezeddel
 Kétszer hetenként ősz szakállodat?
 Belátja-e még a határt szemed,
 Vagy lábaiddal fáradsz most oda,
 Hová szemeddel jártál azelőtt?
 Zsémbsz-e még, ha olykor megficamlik
 A házi rend, mely őstörvény gyanánt
 Több század óta szállt firól fira?
 Valljon, ha rád s a múltra gondolk,
 Úgy él-e minden, amint képzelem?
 Mert én nem egyszer gondolk reád,
 És képzeletben színről színre látlak.
 A szép vidéknek hűves bércseit
 Édes teherként hordom lelkemen.
 Az ifjuságnak andalgásával
 Ott jártam én a lombos tájakon.
 Bizonytalan volt sorsom és jövőm,
 S küzdött az ifju tántorgó hitével.
 Egyszerre fölkelt a vihar szele,
 S mint vén haragnak tompa hangjai,
 Hajlongva zúgtak a fenyők körülöm.
 Szétnéztem ekkor — és mi jól esett
 Mintegy inogni látnom a világot.
 Te honn maradtál, és a házeresz
 Alól ohajtva nézted jöttömet.
 A vész miatt betértünk tüzhelyedhez,
 S asztalhoz ülén, gondos nő nekünk
 Ételt, italt bő kézzel juttatott.
 Midőn kitombolt a zúgó vihar
 S zárt ablakod jó légnek megnyitád,
 A ház előtt felnyúló büszke hárs

Dús illatával tölté a szobát be.
 Eljött a sánta szomszéd alkonyatkor,
 Kit mi szeretttünk sok tréfáiért.
 És nyílt örömmel üdvzeltük őt.
 Kivüle jöttek olykor többen is.
 Te jó boroddal nem késtél soha,
 Hogy megfelelj a ház becsületének.
 Így folytak és nem másként napjaink,
 S bizony nehéz volt egymástól szakadnunk.
 Sírtál s az étel sem kellett soká! —
 Most hű körödtől távol élek én,
 Pezsgő világnak folytonos zajában,
 És kedvez a sors többfelől nekem:
 De a szerenese közt is boldogít
 Emlékezetben bírnom egy helyet,
 Hol még az őskor böles szokásait
 Nem forgatá fel változó csere;
 Hol a csalárdság és képmutatás
 Nem hányja minden lépten töreit;
 Hol a természet egyszerű fia
 Késő időkre nyújtja életét,
 S csöndes halállal tér a föld alá.

III. György úr halálakor.

Midőn utószor mentél ágyadig,
 Érezve a bajt, mely rád nehezült,
 Elképzelem, mint csóváltad fejed!
 De oly közel nem sejtéd a halált.
 Szép rendesen, mint véredben vala,
 Az ágy előtti székre vetkezel,
 S nem gondolád, hogy mindegy már neked,
 Akár a földre hányd ruháidat,
 Avagy kidobd a keskeny ablakon.
 És hála isten, hogy vég percedig
 Veled maradt a biztató remény;
 Szent lámpa volt ez, mely jótékonyan
 Hinté sugárit a beteg körül,
 Mely amidőn kialvék hirtelen,
 Együtt aludt ki életed vele. —
 E pillanatban zordon lőn a ház.
 Sötét alakja, mint gyászravatal

Állott az éjben bús kietlenül.
Az éltető lég ajkaid felett
Nevét s hatalmát meghazudtolá.
Mely künn leszedte a fák lombjait,
Mely ellen ajtó, ablak, zárva volt,
A messzeterjedt őszi pusztulás,
Benn a falak közt is, sátort ütött.
Elnyúlva széles ágyad közepén,
Magad levél a pusztulás jele. —
Tested köré az udvarnép begyűlt
S együtt virasztá a rest éjszakát.
Doboghatának váltig méneid,
Megnézni őket kedvetlen vala
A bánatába elmerült cseléd.
Túllépni a szűk pitvar küszöbén
Tartózkodott a félénk szolgálány:
Künn a sötétben lengő szellemed
Halk suhogását vélte hallani.
Éjfél után megszólalt a kakas,
Hirdetve jókor a dologtevő
Napot. De szét nem mentek emberid
Kezelní a nap rendes dolgait:
Együtt maradtak a rideg tanyán.
Csak a legéltesb szolga távozék
Elhozni keskeny deszkaházadat,
E gyászhajót, mely könnyek árja közt
A zord enyészet tengerébe tűnt.
És ott pihensz most vég ítéletig,
Hol fekvé várod a föltámadást.
Veled letűnt az ősök jobb kora,
S helyébe jönnek színtelen napok.
Üres magányban fog fenállani
Emlékedül a tisztos ház fala.
Rokon s barát betérnek udvarán,
De nyílt karokkal a szelíd öreg
Vendégeit nem jó üdvezleni.
György úr ezentúl nincs honn senkinek:
Ő a világgal már számot vetett,
S barátihoz sem lesz többé köze.

IV. A külföld rabja.

1843.

Még látod a hon véghatárait,
Az est előnti rajtok bájait.
Még bérc e ormán látsz pásztortüzet,
Folyója partján látod a fűzet.
Ő még az édes léget szívhatod,
Mitől e föld oly szép, oly áldatott.
Jól megtekintsd! Midőn hajnal hasad,
Hazád az éjben téled elmarad.
Ne kérdd: ha jössz még vissza vagy soha?
Sorsnál a válasz — s sorsod mostoha!
Vesztvén szülőket, jó testvéreid,
Hű lányt, barátot, kebled híveit,
Kiket miattad fájdalom viraszt,
Szegény rab ifju, melyiket sirasd?
Ők nem gyanítják éji utadat,
Rég nincs felőled biztos híradat.
S most, amidőn e szép honból kimégy,
Hogy ismeretlen ország rabja légy:
Most, amidőn elmégy örökre tán,
S nem jössz, ha jössz, csak számos év után:
Bucsútlánul kell tőlök válni meg,
Ez fáj — ezért vagy oly igen beteg.
Es nincs, kitől egy jó szót küldenél,
Ha ezt sem, úgy hát kebled mit reméll?
Nincs egy betűcske, nincs egy pusztá jel,
Mely hírül adná merre vittek el.
Ki már a sírban tölti éjjelét,
Tudják a holtnak is nyugvóhelyét:
Te élni fogsz, s nem tudják merre, hol?
Bár azt se tudnák, hogy kinoztatol!
Könnyít e pereben mély fájdalmidon
Hogy most veled, még itt a drága hon.
O itt a hon még, legtovább hűve
Annak, kinek leghűbb hozzá szive.
Téled bucsúzik, búsan nézve rád,
Értsd meg fiadnak néma búcsuját,
Te, kit szerelme mindig hön ölelt!
Ki rólad annyi jó reményt növelt,
El messze rabnak éretted megy ő,
Téled bucsúzik a hű szenvedő. —

S tovább tovább visz a gyötrelmes ut,
Nézd nézd hazádban a végső falut.
Bús csöndesen szól ott az estharang,
Atrázza bágyadt idegét e hang:
Fut a szekér bár és gyorsan viszi,
Mintha temetni vinnék, azt hiszi.
És sírni tudna, búban sírni jó,
Gyakran beszéllőbb a könny, mint a szó,
De a szekéren ülnek őrei,
S szívébe visszafolynak könnyei.
Azok ne lássák őt siralmiban,
Kiknek bajosztó részvét tiltva van.
Ne bánd, ha nem sírsz! foghatsz sírni még,
A nagy magányban lesz időd elég. —
S fölkel a hajnal. Fénye ünnepi
Sugárral a zöld tájat ellepi.
Az éjben eltűnt szép hazája már,
Amerre lát, néz, idegen határ.
Ki azt hiszi, hogy egy nap fénye süt
A terjedelmes földre mindenütt,
Honán kívül tán kételkedni fog:
Valljon honott nem más, szebb nap ragyog?
S hogy van fajunknak önnön istene,
Ha messze járnál, hinned kellene.
O bár te vallhasd egykor e hitet,
Kit majd a börtön gyászhomálya fed.
Neked lehet még tiszta kék egen
A felkelő nap méltán idegen.
Miként az égő háznak lángjait,
Búsan tekinted tűzsugárait.
Sugárival, hogy most még rád veti,
Nem arcodat, de lelked égeti.
S amint tovább visz a gyötrelmes ut,
Mindig kopárabb, pusztább tájra jut.
De ő a tájra nem sokat tekint,
Alig tudá, hogy vészes alkony int.
Egy nagy ború lön a vidék ege,
El-szétterülván sűrű fellege.
Lezúg a zápor, minden oly setét,
Tükrözve látja ő gyászélettét.
Kívül a várat meg sem nézheté,
Hová setét ut vészben vezeté;
Melynek rideg, mint a sír, belseje,

Hol annyi átkot látand bús feje!

És ottan áll ő, a négy fal között,
Borzadva látja, milyen helyre jött —
De borzadás még inkább szálla rá,
Midőn az ajtót őre rá csuká.

És ottan áll ő, némán és merőn,
Mély kinja is megállapodva lőn,
Miként a tör, ha hogy mélyen talál,
Az átdöföttnek keblében megáll.

Kitépve őt ég föld áldásiból,
A zord ítélet számos évre szól.
E gondolatra föltreng kebele,
S ismét tolongó kinnal van tele.

Egy rája ömlő tenger a sok év,
Melyből menekni hol van békerév?
Volnál idős, ó volnál éltesebb,
Oly égetőn nem fájna tán a seb;
De a remény s a tett legszebb korát
Élő halottként hogy húzd itten át?

Mely szüle téged, szép de bús hon az:

Kevés az enyh, sok benne a panasz.
Örök viszongás, tettlen ősi dölýf,
Mely hő szíven rág, a kártékony ölyv.
Kicsiny a részvét nemzetüdv iránt,
Ha ád, leginkább sors ád jó irányt.

Sok öszül ott meg s van fényes neve,
Ki szent javáért lépést sem teve.

Téged korán és híven meghata
Sínlő hazádnak esdő szózata.

Fiúi bánat és a hív remény,
Hogy még derül az árva népre fény:

Szilárd hatásra bírtanak vala,
S lelked, miként sas, fennen szárnyala.

Dicsők valának kebled álmai,
Dicsők a bátor homlok gondjai.

Hol ifju ajkad szótól hangozott,
Vén is gyönyörrel elnémula ott.

S föl kell-e fárnom még több bünödet?
Ez, ami téged börtönéjbe vet!

Az éj körüléd sűrű, úgy-e bár?

Ott künn a hold ki tudja merre jár?

Benn mit se látnak a nyitott szemek,
Habár merően széttekintenek.

Kicsíny a börtönablak és magas,
Kevés üveg van rajta, több a vas.
Ki lakta elsőbb e zordon tanyát?
Gyilkos talán, ki ölt testvért, anyát,
S kit hosszú rabság múlva, e helyen
Holtan találtak egyik reggelen?
S az ő helyén fogsz hát szenvedni te?
Neked hasonló végzet jutna-e?
Mily gondolat! S nincs rá vigasztalás.
Egy rém eloszlik, s kél utána más.
Eljő a reggel. Megvirad belől.
Több szolga lép be. Őre lép elől.
Szörbül raböltönyt hoztanak neki —
Ruháit ő bú közt cserélte ki:
Mi volt honából úgy is egyebe,
Mint a ruha, mely testét fődte be?
S midőn a rabköntös már rajta volt,
„Le kell fekünni!” börtön-őre szólt.
És ő ijedve a vén örre néz,
Egész valója rettegésbe vész;
Elgondolá, hogy itt a hatalom,
S oly messze tőle minden oltalom!
De nem, ne rettegd a gyalázatot!
Amott van a lánc, íme láthatod —
Lábadra láncot fognak verni fel.
Terülj le bízvást! Fojtsd félelmed el.
S fölverve már a lánc. Testén csörög.
Ajkin hatalmas szózat mennydörög,
Mely szózat el nem foghat hangzani,
Mely szózat égbe fog felszállani! —
S amint oszolni kezd a szolga nép,
Némán közölök egy melléje lép,
Fejére durva főveget nyoma.
Mit ismeretlen kéz szörből fona.
Haragra gyúlt; és négy hó elhaladt,
Hogy fővegéhez nem nyúlt azalatt. —
Bár lassan is, de múlnak a napok.
Nincs perc, midőn ne volna búra ok.
Mi haszna minden szép emlékezet,
Ha mindenik csak búval fog kezét?
Dicső azonban azt éreznie,
Hogy jó ügyért kell ennyit túrníe.
E gondolatra gyakran büszke lesz,

De büszkesége is csak buba vesz.

Olykor ha kissé csöndesül a kín,
Bosszankodásra kél unalmain.

Mindent kigondol ami lehető,
S időt veszíteni nem lel módot ő.
S holott beáll a télnek évszaka,
Sokkal homályosb lön rideg laka.

A dél alig múlt, már az este jön.

Magába nyelne őt az éjözön,
De meghajolt az ör, kérelmein,
És mécsvilág ég hosszú éjein.

Órákig elvan a mécsen szeme,
Mulatja őt a kék láng kelleme.

Sőt többre vitte még az únalom:

Éjjel, ha álma késik, a falon.

Hová a mécs fényt vet sugárrival,

Gyakorta játszik ujja árnyival.

Hisz gyermek ő, a kinnak gyermeke,

Játékra mért ne volna érdeke?

Majd nagy beteg lön. Rég sorvadtt a test,

Végkép pihenni fogna örömet.

Ki ágya szélén fölvirasztana,

Oly messze mért vagy, ó szülőanya!

Születted im itt fekszik, mint a váz.

Szörnyű, midőn elfutja őt a láz,

S a keskeny ágyból talpra vánszorog,

És bús lakában, rémként, tántorog,

Mintha keresni járna a halált,

De azt talán más, boldogabb talált.

Őt ifjusága megvédelmezi,

S lázát naponként múlni érezi.

Ekkor, hogy lenne mit forgatnia,

Könyvet kapott, s e könyv a biblia.

Látván a könyvet, rá öröm derült,

S a szent igékbe mélyen elmerült.

Olvasva tölt el éj és napokat,

A gyöngé testtel nem gondol sokat.

Majd megszünék. A könyvet leteszi.

El-el mereng, majd ismét fölveszi,

Agyában a hitesmék harca kél,

Nem boldogul az észnek fényinél;

Forr, küzd az elmé, küzd haszontalan,

Minél tovább, mind inkább nyugtalan,

Testében a vér lázasan kereng,
 Fény és homály a fejben összereng.
 Majd mintha égne minden gondolat:
 Lelkébe vakhit örvöngése hat.
 S jár kél lakában, míg nem térdre hull,
 És ajka csöndes mély fohászra gyúl.
 Fohásza hosszú. Egy éj telt belé.
 Térdén aludt el virradat felé.
 Hallgasd meg, isten, amit ajka kért,
 Talán könyörgött a kedves honért!
 Azóta sok nap, sok hó eltűnék,
 Buzgón könyörgni ő meg nem szünék.
 Az ör naponként térdein leli,
 S vállat vonítva el-elnézdeli.

Egyik nap, amint így imádkozik,
 Felé: „szabad vagy!” e szó hangozik.
 Embernek e szó édesben zeneg,
 Mint hogy az örült is ne értse meg.
 Megreppen ő e szónak általa,
 Fölnéz, s előtte öre állt vala.
 És hinni nem tud öre ajkinak,
 Azt hitte, gúnyt űz s ámitgatja csak...
 Több szolgálta jött. Elhozták a ruhát
 Melyet cserébe vettek egykor át.
 A rég pihent ó köntöst fölvevé:
 Bő volt a köntös... El belé tevé
 A fakanált és villát, melylyel ett,
 Emlékül innen nem visz egyebet.
 Aztán szekérre lép. Melléje ül
 Egy éltes őrtiszt kísérőjeül,
 És elhagyá a zordon elmesirt;
 Hogy annyi kínról maga hozna hírt.

* * *

Honába ér. Szent földén szállva le,
 Zavart örömnnek volt arcán jele.
 Szikrája volt már-alvó lángnak ez,
 Mely hamviban még föl-föleledez.
 Új élet, új zaj hatja meg fülét,
 De ő a zajban mélán néze szét.
 Ó nincs a földnek semmi oly kegye,
 Mi már az ifjat boldoggá tegye!
 Körötte sűrűn állnak társai,

Az árva honnak lelkes fiai.
 Hévvél fogadják a hű szenvedőt,
 Örvend is, sir is mind, ki látja őt.
 S közöttök áll ő, testi lelki rom,
 S kitör belőle a türt fájdalom.
 Ajkán a megnyílt szó eláradoz,
 Tartalma elmét, szívet gyászba hoz.
 Mi volt s mivé lön! felsohajtanak,
 Kik ajkiról bús szókat hallanak.
 A kór beszédnek egy ép része van,
 Az, mit honáról mond fájdalomiban.
 Majd a szülői házba érkezett.
 Hangos sirással a ház telve lett.
 Hol a cseléd is váltig síra mind:
 Ki festené le a szülői kint?
 Reá a házban sem várt lelki bék,
 Meg sem pihent, már elkiváncozék:
 Magányt ohajta, hol térdére hullt,
 S imádkozásban éje, napja múlt. —
 Történik olykor, tollat vesz elő —
 Hagyjátok el! Hadd írjon csöndben ő,
 Mely oly sokáig hordta láncait,
 Jegyezze a kéz, tenger kínait.

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

1813—1871.

Vásáros-Naményi báró Eötvös József, első rangú bölcseész, szónok és költő, b. Eötvös Ignác főtárnokmester és b. Lilien Anna fiok, Budán született, 1813 sept. 3-kán. Alig töltvén be hetedik évét, a szellemileg rendkívül korán fejlődő gyermek 1820-ban kezdte meg gymnásiumi tanulmányait szülőtte városában; a bölcészetiakat és jogiakat a pesti egyetemen 1826—31-ig végezte. Életének sok tekintetben nevezetes, talán legnevezetesebb, időszaka volt ez, mert

Pruzsinszky Józsefben, ugyanazon férfiúban, ki egykor Sándor-Lipót nádor magyar nyelvtanítója, majdan, mint a Martinovics titkának tudója de fel nem fedezője, három évig államfogoly volt, még 1825-ben oly nevelőt nyert, ki a szertelen elevenségű s anyja által tán elkényeztetett fiúval magát tiszteltetni, figyelmét pedig, a római classicusok üzése közben, a bölcsészet és politika legmagasabb kérdései iránt nem csak felköltetni, hanem lekötni is bírta. Kétségkívül érdekes és tanulságos leszen egykor a férfiúnak ifjúkori emlékjait olvasni, ki már tizennyolc éves korában a philosophusnak — ily jókor csak a lélek nyugalma árán elfoglalható — álláspontjára vívta fel magát; ki azon éveit, melyekben egy főrendű ház kegyelt gyermeke, a legmellőzhetetlenebb tanulmányok mellett rend szerint csak az élet ifju örömeiben fürdik, komoly és nehéz küzdelmekben élte le, melyekre sok férfi is csak a zajos világéletben lel gerjet és alkalmat. Mert családja körében, melyet a cátói szigorúságú s egészen a XVIII-dik század francia philosophiájától áthatott nevelő egészített ki, minden irányban ellentétek tűntek fel körüle: a legbensőbb vallásosság, s a szív kérdéseit is a rideg ész szempontjaiból tekintő szabadelvűség; a német műveltség és formák kegyelése, s a legszigorúbb nemzeti érzület, mely nem is csak a nevelőben, hanem az atyai nagyszülékben is találta képviselőit; a gyengeségig menő loyaltás, s a törhetlen hazafisággal egyesülő politikai függetlenség; a hagyományos aristokratiai érzelem, minden

valódi erényeivel, s a formáiban tán fányar, de jogosultságát örök elvekből leszármaztató egyenlőség; s ez ellentétek, egyfelül oly emberekben testesülvén meg, kikhez a kedély szeretettel ragaszkodott, másfelül olyanban, kinek az ész nem bírt ellent állani; — ezen és ilyen küzdelmek harcterévé lett vala már a fiatal Eötvös lelke. E hatásokhoz járultak az egyetem némely előadásai: Veszerle behizelgő és szabadelvűségökkel néha megdöbbentő történeti elbeszélései, Horvát Istvánnak a nemzetiség szeretetét gerjesztő és tápláló lángszavai, Frank pozitív, s a jog terén a történelmi irányt erősen megtartó szelleme. És mind ezekhez járult a gyermekkori barát Szalay László korán kifejlett magyar-irodalmi szenvedélye, kivel ő Virág Benedeket és Szemere Pált látogatta, s kik kéréseik és buzdításaik által az irodalomnak hódítgatták meg, míg Kazinczy Ferenc, kinél a két fiatal barát már 1828-ban tisztelkedett, a főúri s lángelmű gyermek előtt a neki intő s általa egykor bizonyosan kivívandó dicsőséget kápráztatta. És Eötvös már ekkor az irodalmat egyetlen eszköznek ismervén fel, mely által — azon időben — a nemzetet kötelességérzetére ébreszteni, nemzetiségét biztosítani lehetett; valamint ama tényezők által szellemének iránya, úgy eme meggyőződése folytán *életének feladása, meg volt határozva.*

Azonban Eötvös 1831-ben, egyetemi pályája befejezésével, a főnemes házak fiainak akkori szokása szerint megyei téren kezdett hivatalbeli gyakorlatot,

Fejér vármegyében, hol atyja birtokos volt, magát aljegyzőnek neveztetvén ki. De már 1832-ben, megnyilván a hosszú országgyűlés, felsietett Pozsonyba, hol nagy érdekeltséggel hallgatta mindkét tábla vitatkozásait, és szíve egész melegségével megszerette Kölcsey —, esze egész komolyságával leste Deák Ferenc szónoklatait. Miután 1833-ban ugyanott letette a szokott ügyvédi vizsgálatot, 1835-ben engedve atyja kívánatának, az udvari cancellaria szolgálatába lépett, melynél a következő évben udvari fogalmazóvá neveztetett. De neki nem hivatal kellett. Egész lélekkel folytatta most is zsenge korában már ritka komolysággal kezdett tanulmányait; e mellett apró dolgozatokban meg-megkísérlette erejét, melyek akkor, igen természetesen, költőiek voltak, s köztök egy nehéz nyelvpróba, Goethe Berlichingeni Götzének fordítása (1830), melyek azonban kiadatlanok maradtak. Csak midőn a Kisfaludy köre a Kritikai Lapokban Szemerével és Kazinczyval meghasonlott, debütírozott b. Eötvös, ezeknek pártjokra kelve, egy Bajza ellen intézett feddélylyel: 1. „*A Kritikus Apotheosisa*, írta B. E. J.“ Pest, 1831; melyet néhány drámai dolgozat követett, ú. m.: 2. *A Házasútlók*, vígjáték 3 felv. P. 1833; 3. *Boszú*, szomorúj. 5 felv. P. 1834; 4. *Angelo*, Hugo Victorból, P. 1835, egy figyelmet gerjesztett aesthetikai bevezetéssel. Ezek folytán az akademia, örvendve a lelkes ifju férfi talentomának és tüzésének, őt 1835 sept. 14-kén levelező taggá választása által annál állandóbban az irodalomhoz kívánta

kötni. Eötvös pedig sietett szabadságot venni egy külföldi utazásra, mely 1836—7-ben Németországba, Schweizba, Német-Alföldre, Franciaország és Angliába vezette őt, s az ifjunak már is ritka tudományát világismeret- és világtapasztalással egészítette ki.

A visszatérő atyja, időközben megrendült anyagi viszonyaira tekintve is, újra és szorosban a hivatalos pályához kötendő, melyen, születése és összeköttetései mellett, a legfelsőbb körökben is már ismeretes ritka képességei után fényes jövőt ígérhetett fiának, a tiszamelléki kerületi táblához tiszteleti közbírává nevezte ki. De Eötvös, bár e címe az Akadémiai Névkönyvben több éven át (1838—42) benn áll, ha jól tudom, párszornál többször meg sem jelent annak ülésein, hanem 1840-ig Sályon Borsodban, atyja jószágán lakva, egészen és határozottan az irodalomnak élt; minél fogva atyja is hivatalban maradását többé nem sürgette, s Eötvös még az 1840-diki országgyűlés előtt Budára, majd állandóan Pestre tette át lakását.

És csakugyan sályi magányától számítandó azon fényes írói pálya, melyen Eötvös harminc éven át mind nevedő diszszel járdalt. Néhány nagy szépségű *lyrai költeménye* s pár prózája az Athenaeumban, a Társalkodóban és Emlényben újra reá fordította a közönség figyelmét, kit tanonc korában remények közt idvezelt, s vándor éveiben szem elől vesztvén, most egyszerre mint költőt, bölcsészt és nagyra menendő státusembert meglepő fényben látott feltűnni.

T. i. a pesti árvíz tetemesen megkárosítván a lelkes könyvkiadót Heckenast Gusztávot, ennek érdekében Eötvös, a párizsi „százegyek könyve“ példájára, egy szépirodalmi gyűjtemény előállítására hívta fel a magyar írókat (apríl 1838), s így létesítvén az 5. *Árvízkönyvet* (P. 1839, 40. 5 köt.), abban lépett fel első regényével: 6. *A Carthausi* (ötödik külön kiadása Pest, 1862; német fordítása Kleintől P. 1842, az ötödik Duxtól 1862). Míg ez örökké szép mű a fiatal és nő világot egészen meghódította, s a bel- és külföldi kritika méltánylatát is kivívta: első tudományos munkája, melyben az északamerikai hallgató börtönrendszert ajánlja: 7. *Vélemény a fogházjavítás ügyében* (P. 1838), szakbeli tanulmányai s utazási észleletei alapján készítve, a nyilvános élet emberei figyelmét ragadta meg; az akadémia pedig a kettős téren már kitüntet 1839 nov. 23-kán tiszteleti tagjává választotta. Huszonhat éves író tán soha sem üllött oly fényes diadalt mint a Carthausi költője, midőn más nap az akadémia ünnepélyes köz ülésében, a fővárosi közönség színe előtt, ennek általános meghatottsága s lelkesedett acclamációi közt első, s legott elhíresült, *emlékbeszédét* mondotta *Kölcsey Ferenc felett* (M. Tud. Társ. Évkönyvei V. köt.). Az új szónok. ezentúl is sokszor aratott még érdemlett tapsot, de tisztább, fellegtelenebb, édesb diadalt, mint nov. 24-kén, nem. Mindenki érezte hogy egy nagyság tűnt fel benne a magyar irodalom egén: mindenki róla szólt, őt kívánta látni, őt dicsőítette.

Ez óta Eötvös működéseiben a tudományos és

politikai irány lépett előtérbe. Ugyan is 1840-nek kezdetén Szalay László barátjával az angol „reviewk” módjára egy évnegyedes írást indított meg: 8. *Buda-pesti Szemle*, melynek feladata főleg az volt, hogy a politikának és törvényhozásnak tudományos értekezésekkel kezére dolgozzék; a közönségnek komoly tanulmányok iránti csekély részvéte miatt azonban csak két kötet jelenhetett meg, melyek legbecsesb darabjai közül valók tőle a *Szegénység Irlandban* és *A zsidók emancipációja* (ez utóbbi majdan német és olasz fordításokban is kijött). Ugyanez évben foglalta el először a pozsonyi országgyűlésen ülését a főrendi táblánál, hol az ellenzék soraiban foglalván helyet, ennek csakhamar első szónokai közzé számíttatott; s tekintve a börtönjavításról már két év előtt közzé tett Véleményét, az ez ügyben kiküldött országos bizottságnak tagjává neveztetett. Mint ilyen e tárgyról Lukács Móric barátjával együtt egy új, terjedelmesebb munkát adott: 9. *Fogházjavítás*, P. 1842; ezt megelőzőleg pedig 10. *Kelet népe és Pesti Hírlap*, P. 1841 című röpiratában Kossuth Lajost védte gr. Széchenyi István ellen, melyben sikerült ugyan bebizonyítania hogy Széchenyi nem bizonyította be Kossuth elleni vádjai alaposágát, de nem azt is hogy a vádak alaptalanok voltak.

Legnyomosabb, leggyümölcsözőbb, s vég sikerében történelmi fontosságú lett b. Eötvös azon működése, melyet az 1843-ban Szalay kezébe átment Pesti Hírlapban kezdett meg. T. i. itt és ettől fogva fejte-

gette és mutatta ki, európai színvonalra emelkedve, azt, hogy Magyarország regenerációjára az egyetlen biztos rendszer a parlamentáris felelős kormányzat. Cikkei tudományos-rendszerű munkává dolgozva 11. *Reform* cím alatt Lipcsében 1846 (újra P. 1868) jelentek meg, s ezeket részletes tárgyalások egészítették ki *Teendőink* cím alatt (P. Hírl. 1847). A parlamentarismus akkor még a legnagyobb rész előtt örökké valósíthatatlan szép álomnak tetszett; és még is sikerült valárd alapú jeles beszédei által Pest vármegyében az akkor még municipalista Kossuth ellen annak az országgyűlési utasításokba felvételét kivívnia. Ez irányban működött Eötvös párhuzamosan költői munkáival is; vigjátéka: 12. *Éljen az egyenlőség* (adva 1840, kinyomt. az Aradi Vészlapokban 1844) a jogegyenlőséget ajánlja egy megfordított képben; 13. *A falu jegyzője*, regény 3 köt. P. 1845 (újra 1865; németül P. és Lipcse 1845 és 1851) a megyei rendszer tarthatatlanságát tünteti fel concrét történetekben; 14. *Magyarország 1514-ben* című regénye pedig, szinte 3 köt. P. 1847 (németül Pest és Lipcse 1850), közvetve a jobbágyság felszabadítását célozza: mind oly eszmék melyek kellőleg kifejtve s a költészet minden eszközeivel a köz érzésbe beoltva, nem sokára megoldást voltak nyerendők. Bekövetkezett t. i. az 1847—48-ki pozsonyi országgyűlés, s a párizsi forradalom hatása közben épen Kossuth Lajos ügyes és bátor fellépése segedelmével létesült az Eötvös által vég mentőszerrül kitűzött állami és társadalmi reform, s ekép Ma-

gyarország új alkotmányának szellemi szerzőjévé ő lett. Az első magyar ministeriumba mint cultus és közoktatási minister belépván, több fontos törvényjavaslatot készített, melyek közül itt a gymnásiumi szaktanítást s az egyetemen a tanítási szabadság behozatalát illető legyen kiemelve; a szomorú fordulat azonban, melyen az ország nem sokára átment, nem kedvezett a kivitelnek; a forradalom kigyúladása pedig lehetetlenné tévén további működését, külföldre vonúlt.

Lelépte óta Eötvös 1851-ig Münchenben lakott, s folytatva bölcsészeti és történeti stúdiumait, ismét az irodalomnak élt. A szabadság leendő megmentésén ő soha kétségbe nem esett, de felismervén a nemzetiség eszméjének európai fontosságát, erősen hitte, hogy nagyobb veszély fenyegeti hazáját e részről mint a kényuraloméról, s azért először is e kérdést tárgyalta egy német röpiratban: 16. *Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich*, Lipcse 1850 és Bécs 1851, kikapva e tárgyat nagy kiterjedésű vizsgálataiból, melyeknek eredményeit classicai nagy művében philosophiai mélységgel és terjedelmes történeti és politikai tudománynyal adta, ily cím alatt: 16. *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az állodalomra*, 2 köt. Bécs és Pest 1851 és 54 (németül Bécs és Lipcse 1851, 54) mely a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméit mint korunk irányadó vezéreszméit méltatja, s a külföld által is e téren a legnevezetesebb munkák közzé számíttatott.

Hazájába térvén végre, budai villájában vonúlt meg, s ismét a költészetnek—, 1855 óta pedig, midőn az akademia másod elnökévé választatott, e nemzeti intézetnek is, és a Kisfaludy-Társaságnak élt, melynek 1847 óta elnöke, ezt halottaiból feltámasztotta. Ama téren következtek: 17. *A Nővérek*, regény 2 köt. P. 1857 (újra 1860, németül 1858); kevés de jeles 18. *Költeményei* először összegyűjtve a „Remény“ zsebkönyv 1858-ki folyamában (önálló díszkiadás, Székely Bertalan illusztrációival, P. 1869. 4réth.), és 19. *Elbeszélések*, P. 1859 (németül „Dorfgeschichten“ u. o.). Ez időbe esik két nevezetes beszéde is az akademia köz ülésein: *Vörösmarty* (Akad. Évk. IX. k. 1858), és *Kazinczy Ferenc* felett (Akademiai Emlékönyv a Kazinczy Ferenc születése évszázados ünnepéről oct. 27. 1859); végre az utóbbit megelőzőleg egy névtelen német munkája 20. *Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs*, Lipcse, 1859 (négy kiadás ez évben), melyben a közbirodalom hatalmának biztosítására alkotmányos intézményeket, a különböző nemzetiségek természetszerű kifejtését, s a közös ügyeknek közös alkotmányos törvényhozás általi tárgyalását javasolja.

Az 1859-ki olasz háboru után azonban a köz csüggetegség egy nagy fordulat előérzésében tűnni kezdett. Az 1860 mart. 5-kei pápens által elrendelt „megerősített“ birodalmi tanács csak is tanácskozó s nem határozó, tehát nem alkotmányos testület lévén, senkit sem elégitett ki, s b. Eötvös, abba meg-

hivatván, a meghivatást nem fogadta el; hanem szemben azon igyekvésekkel, melyek egy alkotmányos egységes ausztriai birodalom megalkotását, tehát Magyarországnak törvényhozásilag is Ausztriával összeolvasztását célozták, a nagynémet s különösen az ausztriai státusemberek tekintetéből ismét német nyelven, írta ama nevezetes röpiratát: 21. *Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte der Einheit Deutschlands*. Lipcse 1860 (magyarúl Toldy Istvántól: „Magyarország különállása Németország egységének szempontjából, egy magyar államférfiútól“, Pest 1861), melyben hazánk törvényhozási különállásának mind európai mind ausztriai érdekekben szükségét cáfolhatatlanúl megmutatja. Szinte egykorúlag jelent meg 22. *Felelete b. Kemény Gábor* „Néhány Szavára“ Pest 1860, egy meleg szózat a nemzetiségi kérdés békés megoldása ügyében; s befejezte élte e szakát octóber 13-kán *Széchenyi István feletti beszéde* (M. Akad. Évk. X. köt. I. db. 1860), mely a rendkívüli ember tettei és jelleme remeklő képében a nemzetet-megrendítő kiáltvány volt, intő és buzdító, mit kelljen tenni és mint várni, hogy a nagy halott megtört reményei valósúljanak.

Hét nappal e nemzeti gyászünnepek után beállt az octóberi fordulat, s ez Előtvöst ismét a politikai tényezők s azon mű visszavívói első sorában találta, melynek alapjait egykor ő rakta le. A valahára megint összehítt országgyűlésre Budán képviselővé választva, itt, 1861 május 17-kén, mondotta a *válaszfel-*

irati vitában azon nevezetes beszédét, mely országgyűlési beszédeink közt első emelkedett a magas politika színvonalára, a legmagasb, mert európai, álláspontról határozván meg teendőinket. Ez országgyűlés látszó siker nélkül szétoszolván, s egy új provisórium állván be, Eötvös újra az irodalomba vonúlt vissza. Ez időben rendezte s egészítette ki aphorismai munkáját: 23. „*Gondolatok*“ P. 1864 (németül P. 1864), mely a mi irodalmunknak az, mi Pascalé a franciának; és szónokolt évenként a Kisfaludy-Társaság elnöki székéből, irányadólag mindig a haza kultúrai, nemzeti és politikai érdekében, míg az elközeledő kiegyenlítés előérzete még egyszer a publicistica tereére szólította. T. i. a közjogi viszony elintézésén kívül, melynek alapjait az 1860-ki „Különállásban“ s az 1861-ki válaszfelirati vitában tárgyalta volt már, legfontosabbnak tartván a nemzetiség kérdésének szerencsés megoldását, és szemközt az országnak nemzetiségek szerinti területi felosztása eszméjével, május 1. egy, neki-tulajdon mélységgel és melegséggel írt röpirattal kívánt a nézeteknek üdvös irányt adni: 24. *Nemzetiségi kérdés* (P. 1865, németül u. ott); június 12. pedig 25. egy *Politikai Hetilap* előrajzát adta, melyben a helyzetek és megoldandó kérdések előleges megvitatásának kívánt organumot alkotni; s mely július 1-től az év végeig számos kitűnő vezércikkeit hozott. Kihirdettetvén végre az 1865-ki országgyűlés, abban ismét mint budai képviselő vett részt; a kiegyenlítés szerencsés létesültével pedig az

Andrássy-ministeriumba újra mint vallás- és közoktatási minister lépett be. Dessewffy Emil halála után, 1866 martius 18-kán az akademia első elnökévé választva, vitte ez intézet fő kormányát is. Akadémiai beszédei sorát a megnyitókön kívül, előde *Dessewffy Emil* feletti emlékbeszéde (1867 jan. 28.) nevelte; s ő vitte ki az 1869-ben királyilag megerősített akadémiai reformot, mely szerint 1870 jan. 17-kén, s nem már csak az igazgató tanács, hanem egyszersmind az akademia öszves szavazataival, újra megválasztatott annak elnökévé. Nagyobb új munkája a kormánygondokkal terhelt férfinak ez időszakban nem jelent meg, de némely, s helyökön már említett, új kiadásokon kívül, melyek közül „A XIX. század eszméi“ második átdolgozott kiadása egy kilátásba helyezett öszves kiadást nyitott meg (P. 1870) akadémiai beszédei először összegyűjtve e cím alatt jöttek ki: 26. *Magyar Írók és Államférfiak*, P. 1868. Az 1865 és 69-ki országgyűléseken tartott számos politikai beszédeit a szempont újsága, gondolatbeli gazdagság s az érzület emelkedettsége öszves politikai szónoklatunk első rangú műveivé avatja. Minden nagyobb beszéde ünnepet jegyez a magyar parlament naptárában, s azokból minden párt tanulságot és élvezet merített. Vallást érdeklő törvényjavaslatai a lélekismeret teljes szabadságaért hevülő kebelének elmúlhatatlan emlékei. Mégis 1870-diki budgetjének tárgyalásakor az ellenzék által ellene hetekig folytatott kisszerű és mérges zaklatások alatt végre összeroskadt (martius

5-kén). Károlyfürednek, mely annyiszor hozott üdülést gyenge szervezetének, most csak rövid és mulékony hatása volt. Decemberben a kimerültség ágyba dönté; a többit egy emésztő láz tette meg. 1871 február 2-kán megszűnt élni. Amely méltatást a politikai ellenpártok az élőtől megtagadtak, azzal nem késtek a halottat kiengesztelni. A haza részvéte a gyászban egyetemes volt; a fejedelemtől le az egyszerű polgárig, a politikai és vallási színezetek különbsége nélkül.

I. A megfagyott gyermek.

Ily késő éjtszaka ki jár
Ottkinn, a temetőn?
Az óra már éjfélét ütött,
A föld már néma lőn.

Egy árva gyermek andalog,
Szívét bú tölti el;
Hisz az, ki őt szerette még,
Többé már fel nem kel.

Anyja sírjára ül, zokog
Az árva kis fiú;
„Anyám! oh kedves jó anyám!
Szívem beh szomorú!

Mióta eltemettek itt,
Azóta bús fiad.
Nincs a faluban senki most,
Ki neki csókot ad;

Nincs senki, aki mondaná:
Szeretlek gyermekem!
Pusztá a ház, hideg szobám,
S nem fűtenek nekem.

Melléd temetve én is itt
 Miért nem nyughatom?
 Szegény és elhagyott vagyok,
 Hideg a tél nagyon!"

Az árva búsan zengi így
 Kínos panaszait:
 Felelve rá a téli szél
 Üvöltve felsívít.

A gyermek fázik, könnyei
 Elállnak arcain;
 Borzadva néz körül; de itt
 A holtak hantjain

Mély nyugalom uralkodik.
 A csend irtóztató,
 Csak szél sohajt a fákon át,
 Sziszegve hull a hó.

Fölkelne, jaj! de nincs erő;
 Lankadva visszadül
 A kedves dombra, — felsohajt,
 S mély álomba merül.

És ím az árva boldogul,
 Jól érzi most magát:
 Elmúltak minden gondjai:
 Az álom hív barát.

Szive még egyszer feldobog,
 Mosolygnak ajkai;
 Csöndes-nyugodva alszik ott —
 Meghaltak kintjai.

II. Dálnok és király.

Szélvész üvölt — a tenger
 Egy sajkát zúg körül,
 Rajt egy öreg király, és
 Egy ifjú dálnok ül.

S míg korona övedzi
Az aggnak ősz haját,
Még friss babér az ifju
Redőtlen homlokát.

„Mit ér mostan hatalmam,
Szól búsan a király,
Ki annyi harcban győzött
Dicsetlen sírt talál.

A nép könnyen felejtí
Meghalt királyait,
Csak aki jutalmazza,
Említi tetteit.“

„Isten veled szerelmem!
A dalnok énekel,
Isten veled örökre
Ifjadnak halni kell.

Ha majdan énekemnek
Ismétled hangjait,
Gondolj reá is akkor
Ki némán fekszem itt.

Elég gyönyört találtam,
Ne sirj ó kedvesem:
Szerettem, énekeltem,
És ez elég nekem.“

S a tenger inkább ordít,
A szél inkább fütyül,
A sajka szirtre vetve
Törötten elmerül.

Megszűnt a vész, nyugodtan
All a tenger megint,
A holdvilág felkelve,
Reá ezüstöt hint.

A dalnok friss babérja
Fenn úszik tükörén:
Az aggnak koronája
Temetve fenekén.

III. B ú c s ú.

1836.

Isten veled hazám, bátrak hazája,
 Isten veled, te völgy, ti szép hegyek!
 Gyermekek reményim s bánatom tanyája,
 Isten veled, én messze elmegyek;
 Ha visszatérek, boldogulva hon,
 Hadd lássam népemet virányidon!

Nem mint Helvétia hótakart tetői,
 Nem nyúlnak oly magasra bérceid,
 S tán szebbek a Provence daltelt mezői,
 Mint zöld kalászt hullámozó téreid:
 Virág mit ér, mit ér a bérc nekem?
 Hazát kíván, hazáért ver szívem.

Az ég egy kincset ad minden hazának,
 S a nemzet híven őrzi birtokát;
 Császárról szól a francia fiának,
 Büszkén mutatja Róma ó falát,
 Hellásznak kincse egy elomló rom:
 Tiéd, hazám, egy szentelt fájdalom.

Hallgatva áll Rákosnak szent határa,
 Ah régen hallgat immár a magyar!
 S az ősök elenyészett nyomdokára
 Az esti szellő új fűvényt takar;
 Hallgatva áll a tér, szívünk szorúl,
 S egy könny beszéll hazánk nagyságirul.

S egy köny Budáról, mely magas tetőjén
 Sötéten áll, egy bús emlékezet,
 Nagy sírköve hazámnak temetőjén,
 S ráírja mind, mi vele elveszett;
 Régen szét dönté az idő falát,
 Kövén meglátni a csaták nyomát.

S még áll Mohács, még áll! magasbra nőnek
 Az új barázdán s régi hősökön
 Kalásza, erőt ad a mezőnek,
 Bár rég lefolyt, a férfi vérözön,
 Nincs kő határán, nincsen kúnhalom,
 De áll a tér s nem vész a fájdalom.

S nem veszhet el míg az ezüst Dunának
 Nagy tükörén egy honfiszem pihen,
 S magyar lakik a parton, s a hazának
 Csak egy romlatlan gyermeke leszen;
 Buda-, Mohács-, Nándornál elfutó,
 Tán honom könnye vagy te, nagy folyó?

S oh én szeretlek néma bánatodban,
 Hazám, szeretlek könnyeid között,
 Égön szeretlek özvegy fátyolodban,
 Nehéz keserved melybe öltözött;
 Bájlón mosolygsz, mert bár sorsod kemény,
 El még a sír felett is egy remény.

És most isten veled; talán sokára,
 Örökre tán; hazám, isten veled!
 Rég eltűnt ismert bérceid kék határa
 S tovább siet vándorló gyermeked.
 Ha visszatérek, boldogúlva hon,
 Hadd lássam népemet virányidon!

IV. A vár és a kunyhó.

Áll grófi vár magányosan
 A puszta bérefokon,
 Kőcímer a kapuk felett,
 Zászlók a tornyokon;

S mélyen kerítik árkai
 Sok százados falát,
 Hová török s tatár erő
 Nem lelheté utát.

S egy kis lak áll a bére alatt
 Zöld rétnek közepén,
 Nyugalmasan fészket rakott
 A gólya tetején;

Zöld a kerítés, kis falát,
 A dél sugáritól
 Egy hársfa védi, födele
 Nem nyúl ki ágiból:

De a magas tornyok felett
S a kisdéd ablakon
Egy nap sugára játszadoz,
S mindent egy fénybe von.

S kéken terül a tiszta ég
A vár s kunyhó felett,
Egyképen mintha áldana
Urat s szegényeket.

Eljött az est, csikorgva nyílt
A tölgyfa várkapu,
S büszkén köszöntve lép elő
A deli úrfiu.

Arany kard csördül oldalán,
Dolmánya gyöngyözött,
S reszketve csillog drágakő
Nyuszt kalpagja fölött.

Eljött az est szép hajnala,
S a kunyhó ajtaján
Pirúlva, mint az ég, kijő
A szép jobbágyleány.

Remegve lép, s meg visszanéz,
Megáll, s tovább siet.
A völgyben nincs ily szép leány,
Világon sem lehet!

Ah, régen vár az ifiu
Erdő sötétiben,
Siet, siet a szép leány,
Mellén majd megpihen.

Szű szűn dobog, ott állnak ők
Hallgatva boldogan,
Eltűnt a vár s a kunyhó rég
Az éj homályiban,

Eltűnt a föld s a nagy világ,
A gyémánt s címerek,

Egy érzeménynek lángiba
Dobognak a szívek.

Magasan ül a büszke gróf
Várának termiben,
Arca komoly, feje haja,
A szív örömtelen.

S az ajtó nyílik és belép
A grófnak egy fia,
Egy földmives s egy szép leány
Vezetve általa.

„Atyám! a deli ifju szól —
Add szent áldásodat,
Csak őt, csak őt szerethetem,
Csak érte él fiad.“

„Csak őt, csak érte?“ szól az agg,
S harag gyúl arcain —
„Mocskot tudod nem szenvedek
Ösimnek címerin.“

„Mocskot nem szenvedek magam —
Szól a földmivelő —
Nevem felett; leányomat
Mért csábítá el ő?“

„Itt függnek ősim képei —
A gróf szól — s címerek,
Nincs köztük egy is nemtelen,
S nem lesz míg én leszek.

Nemzetségfám terjedten áll,
Áll ősim tereme,
A haremezön pihennek ők,
A faj, hősök neme.“

„Velem leány, — a jobbágy szólt,
Gróf úr, isten veled,
Erősen áll ez ősi lak
S híres vitéz neved.

De voltak ősim nékem is,
Van nékem is hazám,
S a gróftul nem koldult kenyért,
Bármily szegény apám.

E hársat nézd száz évivel,
Csekély lakom előtt,
Nemzetségfának ülteté
Ősöm a zöldelőt.

Felnőtt a fa, száz ágakat
Hajtott erős töve,
S hidd el gróf úr, jobbágyod is
Gondol még ősire.

Ha ott ül estve s a mező
Kaszálva illatoz,
S az est harangja énekel,
Mint egy szentelt koboz:

A múlt időkre gondol ő,
Miként te, hős uram,
S a nemtelen szemekből is
Megindul a folyam.

Mert voltak ősim nékem is
Hazáért vérezők,
S mert nem emlited tettöket,
Tán nem vitézek ők?

Bár őköd hantja szépen áll,
Ismert a haremezőn,
A népnek hamva, büszke úr,
A por eldődidőn."

A jobbágy szolt s büszkén kimegy,
Hol kis kunyhója áll,
De ah, szelid leánya ott,
Nyugalmat nem talál.

S nyugalmat nem talál a gróf
Fia, sohajtozik:

A várban s a kunyhóban egy
Keserv uralkodik.

Ősz lett, a hársak zöldje hull,
A fecske elrepül,
Elszáradt lomb csörögve száll
A kis kunyhó körül.

S a büszke várnak tornyain,
S a tölgykapu felett
Búsan szállong gyászlobogó,
Színes zászlók helyett.

Csikorgva nyíl a várkapu
S kilép a gyászsereg,
Egy rézkoporsót visznek ők,
Rajt festett címerek.

Nyilik a kunyhó ajtaja,
Fejér leányok ott,
Virágtakart földel alatt
Kihozzák társokat.

Megállanak a zöld mezőn,
Új sírgödör körül,
S a gróf s a jobbágy bánata
Egy könyvé vegyül.

Rög rögre hull, temetve ott
Két fájo szív pihen:
A gróf és a jobbágyleány
Egy sírnak mélyiben.

V. Az élet fája.

Ismertem én ifjú koromban
Egy fát, éltemnek kertiben,
Gyönyör között és bánatomban
Enyhet találék hűsiben,
S mint fészkihez a kis madár,
Reá e szív pihenni jár.

Mert zölden áll, bár rég körülte
 Eltűnt a kert s virágai;
 Az ősz ez egyet elkerülte
 S tömötten állnak ágai,
 S bár elveszett minden remény,
 E fán még zöldet látok én,

S a lomb között ezer virágot
 Pirúlva az ágak fölött,
 S ha feltekintek, napvilágot
 Csillogva a levél között.
 Hol fülmile csattogva szól
 Elmúlt tavasznak bájról.

„Ne nyúlj a fához, szép gyümölcse
 De elveszi nyugalma —
 Így szóla isten édenébe’
 Adámhoz — tartsd parancsodat,
 Mert élted fája ez, s tövén
 Tied csak egy, a zöld remény.“

Ah bús rege! — s talán valónak
 Találom én is egykoron;
 Ha majd a régen szomjazónak
 Enyhülés int le ágidon,
 Milyen gyümölcsöt adsz nekem,
 Éltemnek fája szerelem?

VI. R e m é l j.

Máriához.

Reményed eltűnt, pusztán áll jövőd;
 Szólsz sóhajtva, s én elhiszem neked;
 Mi könnyen ismer szenvedő kebelre,
 Mi biztosan a szív, mely szenvedett!

S miként te, úgy szenvedtem én; szenvedtem,
 Mit nem gyanít a zajgó néptömeg,
 Fájdalmakat, melyekről nem beszéltem,
 Bút, bánatot, mit ők nem értenek.

Mert, lám, szerettem én is szép napokban,
 Szerettem hön, hüvebben nem lehet;

S én is csalódtam, s néma bánatomban
Én is elátkozám az életet.

S egy szív ha volt mely szívemet megérté,
Mely értem érezett, egy hű kebel,
Már rég pihen, s a néma sír fölébe
Az elhagyott hiába térdepel.

Magam vagyok. Ifjú és elhagyatva
E nagy világon, hol szeretni kell.
Ki bánja ezt? Ők sorsomat irigylik
S e puszta fényt, nem ismert terhivel.

Oh hidd nekem, ha ajkaim mosolygnak,
S ha kedv derül néha az arcokon,
Én bús vagyok, mert szívem nem felejthet,
Mert nem remélhet annyi sírokon.

Én bús vagyok; de te, ki még szerethetsz,
Kis gyermekek mosolyának körül,
Ki jó maradtál, mondd, miért nem remélsz te?
Ki még szeretni tud, az még örül.

Oh nézd a rózsafát: téli napokban
Oly búsán áll, virágtalan, komor,
De zöld borítja újuló tavasszal,
És száz virágtól vídám a bokor.

S e szív, mely hajdan elragadva érze,
Mely forrt, feszült gyönyör érzelménél,
E szív nem vetné messze téli álmát,
Nem hajtna új virágokat? — Remélj!

VII. Végrendelet.

Ha majdan átfutottam
Göröngyös útamat,
S hova fáradtan érek,
A sír nyugalmat ad,

Márvány szobor helyébe,
Ha fennmarad nevem,

Eszméim győzedelme
Legyen emlékjelem.

S ha majd kijötök néha
S megálltok síromon,
Zengjétek el a legszebb
Dalt néma hantomon.

Magyar dalt, lelkesítőt
Melynél a szív dobog,
Tán halva is megértem,
S keblem hevülni fog.

És sírjátok egy könnyet
Barátotok felett:
Dalt érdemelt, mert költő,
Könyvet, mert szeretett.

SZÉKÁCS JÓZSEF.

1809.

Székács József 1809. febr. 2-án Orosházán született, Békés vármegyében, hol atyja jó sorsú, de számos gyermekkel terhelt, tímármester volt. Első oktatását szülőtte helységében, s majd a tót nyelv megtanulása végett Tót-Komlóson, vette. Már tizenegy éves volt, mikor atyja őt mesterségének tanulása végett Gyulára akarta vinni; de a helybeli ev. lelkész Szigeti János, ki a fiúnak kitünő felfogását a vasárnapi katekizálások alkalmával fölismerte volt, erélyes közbenjárásával atyját levette szándékáról, s reá bírta, hogy deák iskolába küldje, minek folytán a gymnasiumi osztályokat Mező-Berényben végezte, hol az utóbbi években az abonyi Rutkayak mellett tanítós-

kodott. Lényeges hatással volt itt reá Benka Ádám tanár, ki a talentomos ifjút atyailag szeretvén, különösen a római classicusok ismeretébe vezette be, vele Caesárt és Curtiust, Virgilt és Horácot olvasta, azokat neki magyarázta, s őt a deák versírásban is gyakorolta. Csak 1824-ben nyert Székács tudomást magyar költészetnek is léteztéről, midőn a szünidőt otthonn töltvén, Szigetinétől Berzsenyi verseit kapta olvasás végett; melyek őt annyira megragadták, hogy minden egyéb utasítás nélkül magyar ódákat s rímes dalokat kezde írni. Egy ilyennel üdvözlővén egy ízben az urodalmi igazgatót, a helybeli jegyző, egy az irodalomban nem járatlan ember, meglátván üdvözlő versét, további verselésre buzdította, Kisfaludy Sándor munkáival ismertette meg, némi hasznos útmutatásokkal hatott próbadolgozataira, sőt pénzzel is segített, midőn a gymnasium elvégeztével Pozsony helyett, melyet a tót Benka ajánlt neki, Szigeti sürgetéseire Sopronba volt menendő. Itt végezte 1826—9. a bölcsészetet s egy theologiai részfolyamot, mely idő alatt Szigeti nővére házánál, bizonyos Ihász kapitány hitvesénél, nem csak mint fiának házi tanítója, élelmi ellátást, hanem magában e mívelt nőben második anyát nyert, ki őt a szebb társaságok hangjával, s miután Székács egy kis német nyelvtudást is hozott magával Berényből, a német classicusok közül Goethe és Schiller, de némely magyar költők munkáival is megismertette. Különös szeretettel fogadta őt Kis János superintendens is, ki vele társalkodott, őt külö-

nösen a francia nyelv tanulására buzdította, s neki útmutatásokkal s eszközökkel szolgált gyarapodására. Irodalmi hajlamait e nemesítő érintkezéseken kívül a soproni magyar társaság is ápolta, melynek egyik munkásabb tagja és könyvtárnoka volt; s ennek évenkénti „örömnünnepén“, miket a város s a környék míveltjei és nemessége számosan szokták látogatni, mutatta be — először egy nagyobb kör előtt — költői kísérleteit, mik közül, buzdítására, *A költő* címűt Kis János beküldte Kisfaludy K. Aurórájába 1830. Ez Székács első nyomtatott kísérlete, mely, forma tekintetében legalább, figyelmet érdemlett.

Ezek után Székács Besztercebányán 1829 év őszén a candidatusi vizsgálatot letevén, otthoni pártolói tanácsára és közbenjárására — hogy tapasztalás és önkifejlésre bővebb alkalmat nyerjen — nevelősegget vállalt Rudnai Nikolics János fiainál, melyet 1829—34-ig folytatott, velök két évet Karlócon, kettőt Pesten, egyet Eperjesen töltvén. E tartózkodások mindegyike vagy reá, vagy az irodalomra nézve különböző tekintetben sajátságosan gyümölcsözővé lett. Karlócon Sztratimirovics érseknél megismerkedett egy a cyklasi szigetekből származott Nikos nevű görög pappal, ki az egyházi szláv nyelv megtanulása végett mülata ott; Székács azt a latin, amaz őt a görög nyelvben képezte ki, mindketten elébb a szerb nyelvet tanulván meg, mely eleinte kölcsönös nyelvtanításuk közegeül szolgált, s melyhez Székács annál nagyobb kedvvel látott, mert a szerb költészet, a F. M. O.

Minervában 1827 megjelent ismertetésemből figyelmét már régebben bírta, itt pedig Karadzsidsz eredeti kiadásának birtokába jutott. Nem sokára hozzá is fogott e saját szépségű költemények tanulmányozása és fordításához, s már 1830 elején jelent meg ebbeli első kísérlete a Tud. Gyűjt. melletti *Koszorúban*, s majd több is (*Koszorú* 1831, és *Auróra* 1832, 33). Pestre jövén 1832-ben, itt az irodalom élén álló ifjú írókkal ismerkedett meg, kik közül Bajza, fel kívánván görög nyelvi ismereteit használni, a *görög anthologiából* fordításra szólította fel, minek folytán csakugyan *Bajza Aurórája* hozta első ebbeli dolgozatait (1833, 34, 35, 37). Az 1833—34-ki tanévet növendékeivel Eperjesen töltvén, maga is felhasználta ez alkalmat a törvénytudomány hallgatására, mi mellett az ev. collegiumi tanács megbízásából a magyar nyelvet és irodalmat tanította, s felélesztvén a hanyatlani kezdett ottani magyar társaságot, annak, mint elnöke, munkálatait vezérlette.

A tanév végével, régi élettervéhez képest magát a tanári pályára teljesen kiképzendő, Berlinbe ment, hol Twesten és Neanderen kívül, kiknél a dogmatikát és egyháztörténetet hallgatta, Michelet bölcsészeti, Erdmann anthropologiai, Böckh és Becker Immánuel philologiai előadásait látogatta, s 1835-ki júliustól octóberig Hamburgot, Londont, Hollandot, Bonnt és Jénát járván meg, Lipszében állapodott meg, főleg az öreg Hermannt hallgatandó; ki azonban nem sokára megbetegedvén, Székács, már mint bölcsészet-

tudor, decemberben haza jött, folytatva a Nikolics háznál nevelőségét, s ez állásában hol Rudnán Torontál vármegyében, hol Temesvárat lakott. Onnan küldte fel 1836 májusban egy időközben tetemes kötetre növekedett szerb fordításait, miknek kiadásában Kunoss Endre járt el: 1. *Szerb Népdalok és Hősrégék*. Az eredetiből fordítá Székács József, kiadá Kunoss Endre. Pest 1836, s követték *eredeti lyrai költemények* és *epigrammák* antik formában (Auróra 1835, 6, 7, Athenaeum 1837—40, Árvízkönyv II. 1839 és Nemzeti Almanach 1841—42). E költői lélekkel dolgozott művek, egyebeivel együtt, már ekkor reá vonták az akademia figyelmét, s ez őt 1836. évi szeptember 10. levelező tagjául választotta.

Elhatározóvá lett Székács jövődjére nézve a következő év. A pesti ágostai hitv. községből kiváltak a magyarok, hogy a haza fővárosában mint magyar gyülekezet alakítsák meg magokat. Több régi hitelű jelöltek mellett is az egyértelműséggel határos többség a már jó hírű talentomos ifju férfit kívánta, s ő júliusban meg is hivatott pesti ev. hitszónoknak. Megváltván tehát octóberben nevelői állásától, s a lelkeszi vizsgálat letételével fölszenteltetvén, 1837 nov. 11., épen a pesti ev. gyülekezet megalakulása félszázados évnapiján, tartotta első szentbeszédét. Új hivatásával költői s classicai-irodalmi foglalkodásai helyett theologiai és lelkipásztori stúdiumok, egyháza s gyülekezetének ügyei, léptek az előtérbe. Híre mint szónoké gyorsan elterjedt felekezetén belül és kívül; s

1838 egyházkerülete (a bányai) által már superintendensi főjegyzővé választatván, e hivatalát 1848-ig viselte. Elszórva megjelent *szentbeszédeit* s némely hivatalos szerkesztményeit itt mellőzve, kiemelendő az általa Török Pál pesti ref. predikátorral közösen kiadott s év szerint váltva külön szerkesztett 2. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, Pest, 1842—48, melyben számos, a két prot. felekezet únióját (mely szerrinte a testületi egyesülésre volt szorítkozandó), az egyházi coordinációt, iskolaügyet stb, illető vezércikkek és értekezéseken, úgy könyvismertetésekén kívül, irodalmi tekintetben főleg egy új bibliafordítás esz közlésére s a templomi énekeskönyv megújítására irányzott mozgatásai kiemelendők, melyek, valamint a társas téren folytatott hatások által felekezetének egyik leghatásosb tagja lett. Szinte ez időszakban két utat tett a külföldre: 1843-ban Olaszországot járta meg Rómáig és Nápolyig, Schweizot, különösen Genfet és Zürichet, s Frankfurtban a Gusztáv-Adolf-egyesület megalapító gyűlésén nem csak jelen, de az egy mástól elvált rationalisták és hívők egyesítésének, Sandhofban tartott beszédével, fő tényezője is volt; 1846-ban pedig Schnepfenthált látogatta meg, Salzmann híres növeldejével. 1848-ban egyházának autonómiaja mellett tollal és szóval küzdött; az iskoláknak kívánt s már-már elhatározott átadását az államnak ő gátolta meg. Mint vallásköltői, s részben verses művet, emeljük ki ez időszakból: 3. *Imádságok*, prot. keresztyének számára készítette és gyűjtötte Dr. Szé-

kács József. Pest, 1845 (másodszor 1853); mint műfordítást a magyar akadémia megbízásából, ennek „Hellen Classicusai“ III. kötetében: 4. *Párhuzamos Életrajzait Plutarchból*, hellenből Pest, 1847; de legkülönösen a Kisfaludy-Társaságban folytatott működése tartozik ide, melynek 1838 nov. 25. tagjául választatott. Ebbeli dolgozatai: 5. Megnyitó beszéde a IV. közülésen 1841. (Évlapok II. k.), előadása a *satíráról* az V. közülésb. 1842 (III. k.), *bevezető beszédei* Vajda Péterhez és Erdélyi Jánoshoz 1843 (IV. k.), *Ion Plátó* beszéllgetései közől (VI. k.), egy a VIII. közülésben febr. 6. 1845 maga által előadott satira: *Hogyan lehet könnyen meggazdagodni?* (VI. k.); végre egy második a X. közülésen előadva: *Hogyan tegyünk szert könnyen hírre, névre?* (Divatlap 1847. 10. szám), mik neki épen nem gazdag gunyor-irodalmunkban első rangú helyet biztosítottak. Ez időbe (1842—1846), esik két akadémiai *emlékbeszéde* is báró Prónay Sándor és Magda Pál felett (M. Tud. Társ. Év-könyvei V. VII. kötet).

A forradalom egy időre megszüntette Székács irodalmi munkásságát; csak az anthologiai költészet folyt: *Virágok a Görög Anthologiából* (Új M. Muz. 1850) és *A Görög Anthologia* irodalmi értekezés és mutatványok (ugyanott 1852), valamint *Lukián Saturnáli Levelei* (u. ott s akkor). Csak 1854-ben lépett ismét egy rendes időszakai vállalattal fel, régi társa Török Pál társaságában: 6. *Protestáns Lelkészi Társaság* Pest 1854—55, mely tőle egy pár beszéden kívül val-

lások énekeket is hozott. 1855 a pesti ref. theolog. intézetben mint a neveléstan tanára szinte működött. Ugyanekkor a népies tanköltészet felé fordult, s méltó figyelmet gerjesztett e téren két beszélyével: *Hedri Tamás*, vagy a véletlen csattanás (Vasárnapi Újság 1856. 4. sz.) és: *Dombi János*, vagy a haza járó lélek (Protest. Naptár 1856). Ekkor készült egy maig kiadatlan szinte verses *Egészségtana* is.

Ezen innen új hatáskör nyílt Székács előtt, de mely őt az irodalomtól mindinkább elvonta. Ugyan is 1856-ban kihirdettetett gr. Thun Leó akkori birodalmi cultusministernek a két protestáns egyház képviselőjére és kormányzatára vonatkozó törvényjavaslata, a ministernek azon felhívásával, hogy az egyházkerületek fölötte nyilatkozzanak. Ezen úgynevezett törvényjavaslat rendkívüli mozgalmat idézett elő a protestánsok között, mind kútforrása, mind iránya miatt. Székács a bányakerület közgyűlése által azon bizottság tagjává neveztetvén, mely az esperességek véleményei beszédese és egybeszerkesztésére kiküldetett, őt a kényes és fontos ügy nagy mértékben igénybe vette. Az esperességeket mindenek előtt fel kellett világosítani a kérdés természete és horderejére nézve; mely végre Fábry Pál és Hunfalvy Pál bizottsági társaival egy röpiratot készített: 7. *Igénytelen vélemények a két ev. egyház ügyeinek igazgatását tárgyazó ministeri törvényjavaslat felett*, közli Sz. J. Pest, 1856, melynek nyomán a kerület, indokolt nyilatkozatában, majdnem egyhangúlag zsinatot kívánt, mint egyedül

jogosult organumát a protestáns egyháznak. A felterjesztés sikertelen volt, és 1859. sept. 1. kiadatott ama híres pátens, mely mindkét ev. egyház belső szervezete, iskolai és oktatási ügyei, úgy közjogi állása felett parancsolólag rendelkezvén, nagy válságot idézett fel. Székács ez időben nagy hatást gyakorolt kerülete magatartására: a gyűléseket a nyílt parancs elfogadásától visszatartani, a büntetéssel fenyegetőző hatalom ellenében az egyházi törvényben gyökerező jogai mellett felszólalni, felirásokat, Bécsbe menendő küldöttségeket tervezni, a teendők iránt tanácskozva levelezve közösséget eszközölni: e törekvések egész munkásságát igénybe vették. Neki, mint az egyik küldöttség tagjának jutott azon feladás is, Rechberg ministerelnök kérdéseit megválaszolni, mit ő hímeztelenül s a felső köröket felvilágosítólag tett, bár foganatlanul. Szerencsésbek voltak azon előadásai, melyekkel az ország élére 1860-ban állított Benedek táborszernagyot sikerült az ev. egyház helyzete, múltja és jogköre felett felvilágosítani. És Benedek közbejárásának köszönhetette a prot. egyház, hogy a kedélyeket annyira felizgatott pátens 1860. máj. 15-én nagy részben csakugyan visszavétetett. — Az egyház ez életügyében tanusított bátor és buzgó tartása jutalmának tekinthető főleg azon általános bizodalom, mely őt ez évben a bányakerület élére superintendensnek állította (175 szavazat közöl 140-nel), mely méltóságra 1860-ki július 19-én szenteltetett fel, s melyet tizenkét éven túl dicsőséggel viselt.

Mint e nagy kiterjedésű és népességű kerület főpapja egy, a szűkölködő egyházak segélyezésére általa indítványozott „Gyámintézet“ megalapításával — melynek elnökségét csak 1866-ban tette le; a zsinati munkálatok előkészítésével, a kerületi utasítások revisiójával új érdemeket tett egyháza körül. S hitsorsosai, sérelmeik orvoslását a törvényhozástól várván, 1865-ben mint országos képviselőt az alsóházba küldték. Ez időbe esik Imakönyvének harmadik kiadása (1866), „*Kisebb Imakönyve*“ (P. 1868), melyben némely új vallásos költeményei állanak, és egyházi beszédei kiadásának előkészítése.

Ennyi papi és főpásztori gondok közt a költő ritkábban fogadhatta a Músa látogatásait; mindazáltal a Kisfaludy-Társaság 1864-ki közülésében egy új satiráját hallottuk olvastatni ily címmel: „*Új Biblia*, egy élelmes írónak levele kiadójához“ (Évlapok, új folyam II. kötet), 1870-ben új epigrammáit görög szellemben, s barátai kívánságára összeállította öszves költeményeit három kötetben, de melyek kijövetelének mind maig nem örvendhetünk még. Lemondván püspökségéről 1872-ben, Horácnak szentelte nyert ürességét, kinek ódái közül mutatványokat szinte a Kisfaludy-Társaság Évlapjai hoztak (tizet a IX, és hatot a X. kötet 1874 és 75-ben). Ma már *Horác Ódái öt könyvben* készen állanak, melyekkel a költő-műfordító új emléket állított magának irodalmunkban, s melyeket a nemzet a Kisfaludy-Társaságtól vár. — Az akademia a kitünő lyrai és

tanköltőt és szerencsés műfordítót még 1870 május 25-kén, majdnem egyhangúlag, tiszteleti tagjai sorába emelte.

I. Esti imádság.

Uram, maradj velem!
 Maradj velem, mert a nap leszáll,
 S már az esthajnalban végsugára
 A sötéttel halványodva vív:
 Így hull egykor éltem végsugára
 Halvány színben síromnak porára,
 Ha a halál innen messze hív!
 De nem félek, ha istenem,
 Ha jó atyám marad velem!

Uram, maradj velem!
 Maradj velem, mert az éj ölébe',
 Ha álom száll a világ fölébe,
 Ki viraszt majd gyermeked felett?
 Ki virasztna, mint te, ki kezeddél
 Égi testek sorsát rendezel el,
 S rajtok a tavaszt, nyárt, őszt, telet;
 Remegjek-e ha istenem,
 A hatalmas, marad velem?

Uram, maradj velem!
 Maradj velem, mert a bűn hatalma,
 Mint az éjnek sötét birodalma,
 Egednek fényétől zárva tart.
 Adj szent lelket, hogy járjak fiadnak
 Nyomdokán, míg napjaim haladnak,
 Míg feltűn az örök békepart!
 Hol megjelen jó istenem
 Előtt a Megváltó velem!

Uram, maradj velem!
 Maradj velem hogy vezess karoddal,
 Hahogy éltem, mint a nap nyugottal,
 Az örökség tengerébe száll,
 S jobb valóm, ha érintesz kezeddél,
 Újra ébred, mint a nap kelettel,
 A halhatlanságnak lánginál,
 Hol a fő üdvet éldelem,
 Én istennel, isten velem!

II. Karácsoni elmélkedés.

Hol van a fény, mely az értelemnek
 Sötét éjszakáját izza el,
 S az igazság, melyért majd remélve,
 Majd csüggedve lelkünk esdekel?
 Fény s igazság! te vagy üdvözítő,
 Te az isten égi hírnöke,
 S szent igéd a valót szomjazó föld
 Értelmének szövétnéke.

Hol van béke a sérült kebelben,
 Annyi bűn és gyötrelmek között,
 Hogy tegyen szert kívánt nyugalomra
 A sors és világtól üldözött?
 Te vagy, Jézus, legjobb békeszerző,
 A bűnös nálad békét talál,
 S a szerencse romján a halandó
 Benned bízva mosolyogva áll.

A léleknek a test gerjedelmin
 Lesz-e vajjon adva győzelem,
 Avagy a jó s rossz között örök harc
 Tart-e bennem, küzd-e ellenem?
 Te törted meg a gonosz hatalmát,
 És feletted diadalt ülsz,
 Győzők én is, hogyha megszilárdul
 Erőm erőd dicsőségénél.

Lesz-e élet túl a sír homályán,
 Szenvedésünket jutalmazó?
 Lesz-e új világ, mely befogadjon,
 Hogyha el lesz hagyva majd az ó?
 Te vagy a feltámadás s az élet:
 Aki benned hisz, bár haljon, él:
 A siroknak zárai megnyilándnak,
 S az enyészeti új életre kél!

Égi kegyelemnek hirdetője,
 Kiben megnyugovék istenem!
 A halál és a bűn fékezője,
 Uram és megváltóm, s mindenem!
 Add, hogy e nap, melyet születésem
 Emlékének buzgón szentelek,

Újabb ösztönt adjon életemnek,
Hogy mindig jobban tiszteljelek.

És te, isten, gyermekidnek atyja,
Kikért fiadat feláldozád,
Aki által a földnek családit
Kegyelmedhez közelebb hozád;
Add hogy ennyi hűségért irántam,
Teirántad hálás úgy legyek,
Hogy, miként fiad tanított engem,
Úgy reméljek, higgyek és tegyek!

III. Újévi.

Isten! hozzád szállanak fohászink,
Az esztendő első reggelén,
Lelkünk néked buzgón általadva,
Lépünk át az új év küszöbén;
Mert minket mulékony percenetnek
Érütési semmivé tehetnek;
Te valál, vagy és leszesz jövőben,
Te örök vagy az örök időben.

Te védetttel minket s kedvesinket
A múlt évnek minden szakain,
O védj minket, védjed kedvesinket
A beálló évnek napjain;
Mert mi a föld gyarló sarjadéki
Gyengeségnek vagyunk martaléki:
Te kútfője a legfőbb erőnek,
A port s a világot éltetőnek.

Áldd meg ó szent! kezdetét az évnek,
Áldd meg folytát, áldd meg végzetét,
Áldd meg a hont, és a honnak atyját,
És a honnak minden gyermekét;
Adj vigasztalást a könnyezőnek,
Eber lelket a gyönyörködőnek,
Adj reményt a józan bajvivónak,
Célhoz érést a bölcsen futónak.

Adj türelmet s észt az oktatónak,
És a hallgatóknak nyílt szívet;

Adj egyenes lelket a bírónak,
 És az üldözöttek védhelyet:
 Légy az árvák s özvegyeknek atyja,
 A haldoklók végső gondolatja:
 Tied legyen lelkünk és halálunk,
 Tied jobb életre virradásunk.

Hozzád, hozzád szállanak fohászik
 Az esztendő első reggelén,
 Buzgóságink tégedet keresnek
 Ó nagy isten! trónod szent egén!
 Mert mi árnyékeltünk szűk körébe'
 A halálnak tántorgunk elébe:
 De te voltál, vagy s leszesz jövőben,
 Te örök vagy az örök időben.

IV. A CXLVI-dik zsoltár.

Ó uram, téged dicsérlek,
 Téged míg tart életem,
 Bennem hozzád vonz a lélek,
 Hozzád hangzik énekem,
 Mert csak te vagy akiben
 Bízom, másban senkiben.

Hogy bízhatnám emberekben,
 És fejedelmekben mikép?
 Nincs mentő erő kezökben
 Hogyha tőled nem vevék;
 Egy nap úgy elbán velők,
 Hogy porrá lesz mindenök.

Az boldog csak, akit öröz
 Jákob erős istene,
 Kinek a legfőbb erőhöz
 Kötve lelke, mindene;
 Benne biztos a remény,
 Másban nincsen nyeresmény.

Mert ki alkotott világot,
 S mindent ami abban él,
 Ki védi az igazságot

S a gyötrött felett ítél,
Éhezőnek enni ad,
A rabnak szól: légy szabad.

És ki atyja özvegyeknek,
S a vakoknak ad szemet,
Útját állja vétkezőknek,
Szereti a híveket,
Elesteket emeli:
Az van erővel teli.

Öt dicsérjed, énekeljed,
Benne bízzál ó Sion,
Boldogságodat reméljed
Tőle minden századon:
Ő a menny és föld ura,
Amen és Hallelujah.

V. Karácsoni ének.

Ó nap, napja szent örömnék!
Változz napjává hitemnek!
Hogy Jézus hozzám betérjen,
Benne éljek, bennem éljen.

Jézust a föld várva várta,
Mig egét isten kitárta,
És fiát küldötte hozzánk,
Hogy a mennyhez csatlakoznánk.

E csodát én, melyet értem
Tőn az isten, bár nem értem,
Hallom lelkem szózatában:
Szeretet van e csodában.

Nagy szeretet! mely lehajlik
A földhöz, mely bünbe' zajlik,
Hogy azt újra vonja, vére
Árán, atyja kebelére.

Örvendj Sion! jó királyod
Újjá szülni a világot:

Tiszta szívvel menj elébe!
Mert atyjának jó nevébe.

Te ki emberképet öltesz,
Ki mindent üdvvel betöltesz,
Add, imádjon minden elme
Téged, béke fejedelme!

Testbe' jössz ó üdvek üdve:
Hogy, mely ránk volt hajdan ütve,
Isten képét megtalálja
Mindaz, aki hisz fiába.

Egynek bűne által estünk,
Egy közbenjárót kerestünk,
Ő az, ő az! hála, hála!
Nem győz a bűnnék halála.

Hosianna az egekben,
Angyalajkú énekekben!
S mely álomból életre költ,
Hosiannát zengjen a föld!

Ó nap, napja szent örömnék!
Változz napjává hitemnek!
Hogy Jézus hozzám betérjen,
Benne éljek, bennem éljen.

VI. Fohász a budapesti özönviz napjai után.

1838.

Mig földi jólét ringatott ölében,
Áldások atyja! téged elhagyánk;
Rettentő kézzel érzeted hatalmad,
S mi fölkerestünk, s törve hódolánk.
Tolongva jöttek hullámok fölünkbe,
Ezer halál rémítve dúlt körünkbe:
De te lebegtél a vizek felett,
S ezer halál közt éltünk mentve lett.

A földi jólét romjain imádunk,
Rengő kebellem, isten! tégedet

Mert vádolólag vallja érzeményünk:
Méltán sujtád tévelygő népedet.
De építünk vallásunk szent szavára,
Hogy tűrő vagy, s kegyednek nincs határa:
S mely most csapással büntet, szent kezed,
Borús uton derűs célhoz vezet.

Maradj reményünk, ó világok atyja,
Légy örünk, vértünk, te légy mindenünk,
Neked szenteljük megtérő kebellet
Siralmak hangján árva életünk.
Tedd a csapást áldássá! a mulóból
Fejts múlhattlant, fejts enyhet a kinokból,
S add, hogy kevés éveknél vesztesége
Évszázadoknak legyen nyeresége!

VII. Epigrammák.

1. Széchenyi.

Szóla Hunyad: „Seregem ha lehordod torkolatodhoz,
Ó Duna, Mahmudnak népeit eltapodom.“
„Vaskapum összesodor, vakbuzgó, hogyha merészlesz!“
És a nymphaharag visszajeszti a hőst.
Széchenyi szól: „„Népeknek hozok s viszek áridon áldást,
Nyisd gátló kapudat, vagy levegőbe röpjül!““
S a Duna nyit sima rést a békevitéznek ijedten,
S ő megy, s horgonyt vet Ázsia partjainál.

2. A rátóti kertben. ¹

I.

Itt öröm és élet laknak, mert élnek a lombok,
S a csevegő csermely, s partjain annyi virág.
Kisben ez a roppant mindenség, melyben az élet
És az öröm honosak távol is és közel is.
S hol vagyon a kertész? Láthatlan ez itt is amott is:
Mindenikét látnod csak műveikbe lehet.

¹ Balogh Johanna, a bíres Balogh Péter leánya és Géczy István özvegyének lakhelye.

II.

Hogyha hegyen látok palotát, a gög jut eszembe,
 Mely építé, mely büszke urába' lakik.
 Itt, mert völgybe vonúlt házat szemlélek, amelyet
 Lombok rejtjenek el, és csalit árnya fedez,
 Szende szerénységet sejt lelkem s ritka középszert,
 S e sejtést egy hon jobbjai ámenezik.

III.

Szép fűz a kapuban! mérthogy társatlanul állasz?
 „Társtalan úrnőmnek képviselője vagyok.“
 S mért állasz szomorún kapuján az édeni kertnek?
 „A mennyi üdveihez sír vezet és siralom.“

3. Emlékkönyvi versek.

I.

Árjain éltemnek hideg ész intézi a kormányt:
 Árjain éltednek hő szived a vezető.
 Árjain éltemnek szellőzni ohajtasz-e vajjon
 A hideg ész karján? nem tudom, édes alak:
 Árjain éltednek hogy néha melengni kívánnék,
 Esz hideg embere én — azt tudom, édes alak.

II.

A népet ne tekintsd: ha nagyobb vagy nála, szidalmaz;
 Hogyha hason, kicsinyel: hogyha kisebb, megutál.
 Hagyjad a félénket, hogy függjön a balga tömegtől:
 Néked az életirányt tűzze ki génusod.

4. Themistokles.

Xerxest és a fél földet verted meg eszeddel,
 Első hősenek kent fel, s imáda hazád.
 Majd meg szárazon és vizeken száműzve bolyongtál,
 Es mely általad élt, vesztetni kívána honod:
 Avvagy Hellásznak büne szörnyű, bajnok, irántad:
 Avvagy Hellasz iránt szertelen a te bűnöd.

5. Napóleon.

Vidd Northumberland, s láncold le a sziklaszigetre!
 Folyjon ezer könnyű bár, s nyögjön utána a szív.

Őt elítélte a nép, az örök jog szelleme, s a menny:
Mert a szabadságnak gyermeke s gyilkosa volt.

6. *A kölni dóm.*

Vándor, ha Kölnbe jutandsz, s bámúló lelked elámúl
A daliás kornak csonka remekje felett:
Kérdjed: O szép töredék, te szakasztott képe hazádnak,
Mért állsz fejtelenül, mért derekatlanul itt?

7. *Hajnal és éj.*

Görbén ballag a pór napszámot tenni a várba:
„Oly későn-e paraszt? — rá rival a boszus úr —
Bérci lakom falain rég fénylik az ébredező nap.”
„„Elhiszem — így a paraszt — de ala köd van, uram!”

8. *Panasz.*

„Bezzeg, hazánk ügye most jobb karban volna, ha őseink
Kissé bölcsőbbek! Nemde?” — Mi gyáva panasz!
Hassatok, és a jelent használjátok, nehogy épen
Ezt mondja a huszadik század a mostaniról.

9. *Halljuk!*

Egy föltétel alatt lesz nagygyá Széchenyi köztünk:
Hogyha a külföldet hordja be gőzösein.
Érted-e, Széchenyi, ezt? A világot hordd a Dunára,
A jobb gyomruakat a Tisza partjaira.
A magtárakból hátton hordjad ki a gabnát,
S a bort gördítsd koresolya-úton alá.
Költsék s menjenek el. Te pedig számolj velök, és jőj,
Járj és kelj, s házról házra vigyed meg a pénzt:
Így léssz csak nagygyá, ha a nemzetet arra tanítod,
Hogy kell gazdaggá lenni — dologtalanul.

10. *Aide toi.*

Vízbe esett az orosz, s szent Miklóst hívta segédül:
„Megmentlek — szól a szent — de mozogj magad is.”

VIII. A Görög Anthológiából.

1. *Aeneas.*

Trójai láng s fegyver közül hős vállára emelte
 Aeneas a tisztos terhet, az édes atyát,
 S szólt: „Görögök, békén hadd menjek: az ős atya nektek
 Olesó harejutalom volna, de drága nekem.

2. *Achileus.*

E sírt Hellas emelte neked, rontalmas Achilevs,
 Hogy rémítse utó-Trója szülötteit is,
 S trójai partra tevé, hogy, Thetis gyermeke, örvendj
 Hallani mint nyögdel zúgva körülöd a hab.

3. *Euripides.*

Nem tied, Euripides, ezen emlék: te az övé vagy:
 A te dicsőséged híre fuvallja körül.

4. *Nemesis.*

Nemesis, a mérték s a fék kezeidbe' miért van?
 „Használd, hogyha beszéllsz, ezt; ha cselekszel, amazt.

5. *A koszorú.*

Tarka virágkoszorút küldök, Rodokleia! Körüled
 Múlatozott lelkem míg kezeim kötözék.
 Van liliom, van rózsakehely s anemóne közöttte,
 Harmatíró nárcis s kék ölü kis violák.
 Míg kötözém, mind elhervadt: köny gyüle szemembe,
 S szólék: Lyányka virúlj, ah de ne mint koszorúm.

6. *A szép Melité.*

Hére adá szemedet, Melité, karod adta Athéne,
 Thetis lábaidat, Páphia melleidet.
 Boldog az, aki tekint; aki hall, az boldog ezerszer;
 Félisten ki szeret: isten az, aki birand.

7. *Timarion.*

Lép a te csókod, o Timarion, és barna szemed tűz:
Rab vagyok hogyha az ér, lángba borúlok ha ez.

8. *Az esküszegő.*

„Nem megyek el hozzá két éjszaka, esküszöm.“ És te
Hallád eskümet, ó Kypri, meg is nevetéd.
O te a balga fiút ismerted! Szélnék eresztém
Esküm, nélküle mert nékem az élet halál.
Karjai közt édesb a kárhozat esküszegőleg,
Hogysem az üdvösség nélküle — eskühiven.

9. *A koszorúhoz.*

Csüggj, koszorú, szeretett ifjúm ajtója felett, de
Rázní ne merd fiatal kelyhű virágaidat.
Telvék könnyel azok, szerető szem zápora érte;
Kíméld míg ajtó nyílik, s az ifju kilép:
Ekkor rázkódj meg, s hintsed le fejére esődet,
Hogy szeretőmnnek aranyfürtei könnyem ígyák.

10. *A habozó szerelmes.*

Mondd Lykanidának hogy csak színlette szerelmét,
Mondd: álnokságát fölfedezé az idő.
Ezt, Dorkász, vidd meg, mondd el másodszor is, esmét
Mondd el harmadszor, s most tova, Dorka, siess!
Menj, menj, Dorka, repülj! — Nem, még egy pillanatig várj —
Vissza! mikor mondom, még egyet elfeledék:
A mondottakhoz tedd hozzá... Avvagy eszem ment?
Menj, mondj el mindent..., angyali Dorka, ne szólj!
Sőt, mondd el végtől végig! — Mért küldjelek? Állj meg...
Nem török el lábam hogyha — magam megyek el.

11. *A szerelmes.*

Hozzád kapcsolvák éltémnek száalai, lelkem
Kútfeje benned van, nélküled élni halál;
Mert, melyekkel szólsz siketeknek, barna szemedre
Esküszöm, és szemeid éjszinü öldökre:
Gyilkos tél dermeszt, valahányszor fellegeesen nézsz,
S úgy virulok föl mint a kikelet, ha mosolygsz.

12. *Hűség.*

Barna biz ő, kiesiny is, de viszont göndörke Philaene,
 És puha bőre simább hogysém a más levele,
 Csacska szavában több a-varázs mint Küpri övében,
 Mindent ad mit ohajtsz, s többnyire díjtalanul:
 Küpri, azért fogadom, szeretendem is addig — ameddig
 Nem lelek egy mást, mely nála is ízletesebb.

13. *A boldog családátya sírja.*

Hogyha siromhoz jössz, vándor, borzadva ne térj el,
 Mert e békelakot nem boru lengi körül.
 Nőmmel együtt öregedtem, együtt szállottam Adesbe,
 Három nőt három gyermekeimnek adék;
 Gyöngye szülötteiket vígan ringattam ölemben,
 Nem könnyezve se holt-, sem betegágyaikon.
 Sírya temettenek ők, amidőn szemeimre az édes
 Álom alászállván, békehazámba emelt.

14. *Demetrios és anyja.*

Az, kihez a harcból remegőn tértél meg, anyádhoz,
 Vesztve a hősi jelet, élve paizstalanul,
 Gyilkával maga vert által, Demetrie, téged,
 S méhét átkozván szóla zokogva anyád:
 „Halj meg, s szennye ne légy Spártának: Spárta bünetlen,
 Hogyha az emlő, mely szoptata, gyáva vala.“

15. *Demaineta.*

Nyolc hős magzatját vesztette Demaineta harcban,
 S mindnyáját egy sír halma alá temeté.
 Fájt szíve bár, de könnyet nem sírt, e szókra fakadt csak:
 „En szültem néked, Spárta, e magzatokat.“

IX. *Dombi János, vagy a hazajáró lélek.*

1.

„Kövesd leányom szívedet!
 Aldjon meg isten tégedet!“
 Ezt mondta magzatának
 Egy lányának Pannikának —

Hát ki mondta? hol vagy mikor?
 Dombi mondta épen akkor,
 Midőn megsujtá a guta
 S felfordúlt az isten-adta.
 Tisztességgel eltemették,
 Kúnhalomban sirba tették.

Kúnhalomnak messze terjed sík határa,
 Mossa partját, de nem járja, Tisza árja.
 Nincs oly gazda a dúsgazdag Kúnhalomban
 Mint a milyen Dombi János. Nagy halomban
 Hever pénze ládájában, s nagy tanyája
 Tág környékét elborítja birkanyája;
 Hambárjában nagy bősége a buzának,
 A falu sem parancsolna a borának;
 Egy a búa, mely szívébe néha bekap,
 Hogy fiút még nem keresztelt néki a pap.
 Egy leánya volt ugyan, szép mint a szépség,
 Jó mint angyal s épen oly ép mint az épség;
 De mit használ ha nevét a fejkötővel
 Felcseréli, új férjének új nevével,
 És a Dombi ősi névnek véle vége,
 Melynek nem volt s nem lesz párja hét megyébe.
 Ez volt oka Dombi János bánatának,
 Amíg végre így prédikált önmagának:
 „Mind hiába“ szóla „látom, mind hiában,
 Csak megnyugszom a jó isten böles utában.
 Amde már csak bétékintek ám szemébe —

Mit, szemébe? a zsebébe
 A legénynek, aki vóm lesz,
 Aki téged, lányom, elvesz.
 Mert azt ugyan túl nem élem,
 Isten engem úgy segéljen!
 Hogy férjhez menj ellenemre.
 Mit szólsz, Panni, mind ezekre?“

„Ketten kérnek, szóla Panni, a csapláros,
 És az akit nem szeret kend, a mészáros.
 Nincs is szükség rá, apám hogy őt szeresse,
 Hisz kegyelmed úgy sem lészen a hitvesse,
 De én kérem, kényszerítem jó atyámat,
 Adjon hozzá, mert különben a pártámat
 Szüzen viszem el magammal mély siromba,
 Más legényt én soh' sem zárok hű karomba.
 Hogy sóvány húst küldé hozzánk hébe-hóba,

Nem foghatjuk a szegényt öt vádolóba;
 Ha nem vághat más marhát mint ösztövéret,
 Hogyan messen a soványból húst kövéret?
 Áldja meg a hármass isten jó apámat,
 Áldja azt is aki ápolt hű anyámat:
 Oh adják ránk a szent áldást! — „Ügye, én-e?“
 Szóla, Dombi s feltódult a vér fejébe

És megsujtá a guta,
 De eszmélethez jutta
 És halála érzetében,
 Jó keresztyén szellemében
 Ámbár félholt,
 Még is így szólt:
 „Kövesd leányom szívedet.
 Áldjon meg isten tégedet!“
 Ez végszó volt,
 Ezzel megholt.

Panni atyját megsiratta,
 Özvegy anyját vigasztalta,
 Anyja pedig így zokogott:
 „Itt az isten határozott!“
 A mészárost elhivatta
 És áldását rájuk adta.
 Atyjok sírja volt a szent hely,
 Hol vallásos érzelemmel
 Hő szerelmet esküvének,
 S aztán a paphoz menének.
 Áldás reád Dombi János, megmutattad
 Hogy az írást megtartottad, megtanultad,
 Áldva haltál s ellenednek megbocsátva,
 A mennyekben ily keresztyén lesz megáldva.

II.

Nyugszik Dombi a halálnak éjhonában,
 Addig nyugszik míg a mennynek csarnokában
 Az angyalnak megszólalmand trombitája,
 S eljövend a holtaknak feltámadása.
 Addig nem jó a sirokból vissza senki,
 Akit egyszer sirba tettek, nem jön a ki.
 Dehogy nem jó! más a vallás Kúnhalomban,
 Ott a lelkek nem maradnak nyúgalomban,

Mert ha otthonn azt teszik mit nem szeretnek,
 Éjjelenként házaiknál megjelennek;
 A toronyban, amint éjfél üt az óra,
 Feltámadnak lepleikben riadóra;
 Járnak kelnek dörömbölnek és kiáltnak:
 Mért hogy mindent kedvök szerint nem csinálnak.
 Es csak aztán, hogyha úgy lett mint kívánták,
 Maradnak a koporsóban isten-adták.

Dombi János példa rája,
 Mert biz ő is háza jára.
 Amihelyt éjfél ütötte,
 Lepedőjét rája vette
 Amelyben el volt temetve;
 Arcát és fejét befedte,
 Vége a bokáját verte,
 És nagy léptekkel megindult,
 Balra tartott, jobbra fordult,
 Míg házához békanyarult.
 Itt felhágott a pallásra,
 Csörölt pörölt egyre másra;
 Ugrált a pallás hosszában,
 Szörnyen tombolt haragjában,
 S így kiáltott enmagában:
 „Nem kell nékem mészáros,
 Vöm legyen a csapláros!”
 S elvégezvén e munkáját,
 Amint feltátotta száját
 A kakas és kukorékol,
 Dombi János már alant volt,
 És kakas-zólás között
 Sírágába költözött.

Minek mondjam azt is olvasómnak,
 Hogy lázadt fel népe Kúnhalomnak;
 Hogyan jártak Dombiné nyakára,
 Hogy hallgasson férjének szavára:
 Adja Pannikát a csaplárosnak,
 A kosarat meg a mészárosnak.

III.

A mészáros búsan ül a székekben,
 Könnyek laknak Panni két szemében,
 Nem kíméli anyja szűz szerelmét,
 Sőt hogy megkérelje férje lelkét,

Bár nagyon fájt, amit tett, szívének,
Visszaküldi a gyűrűt vejének,
S Pannikáét visszakéri tőle.

„Nem lesz abból semmi, egyelőre,
Magam viszem vissza Pannikának“:
A vő ezt üzente jó napának.
Elmerült a mészáros bujában,
Tépelődött szörnyen jó magában:

„Kövesd leányom szívedet

Aldjon meg isten tégedet!“

Szép szó, szent szó, haldokolva mondta,
S most a sírban nem nyughat miatta.
Hisz a lélek nem tréfál, a kőbe,
Hogyha istenéhez van menőbe.
És ha megtért ura istenéhez,
Mért vágyódnék vissza hüvelyéhez:
„Föld volt föld lesz“, s míg nem hívja isten
Soh se fog az kóborolni itten.
Ezt az írás mondja, ez világos,
Azt kend meg nem dönti Dombi János.
Egy gondolat villant meg agyában,
S már bundája lógott a nyakában;
S minthogy épen késő s vak sötét volt
S nem csillog sem csillag sem pedig hold,
Lassan mint a tolvaj úgy lopózott,
Nyomán két kutyája vándorlódott;
Dombiéknaál titkosan betoppant,
Moeskos s Göndör egy zugolyba hosszant
Elnyújtóztak s nem küzdvén bikával,
Elnyugodtak tompa horkolással.
„Hát a gyűrűt hoztam vissza, Panni,
De addig nem bírom visszaanni,
Míg apádtól kérdem meg magától:
Mért állott el utolsó szavától?
S mert azt hallom hogy megjő ma éjjel,
Szóba állok ő tisztos fejével.
Ha azt mondja hogy megbánta, Panni!
Egy szó nélkül fogom visszaanni
Gyűrűdet — sőt sírva bár, de lelkem
Meg fog áldni téged hű szerelmem!
S most csendesség, ne moccanjon senki,
Nem illő a lelket háborítani!“
A mészáros szólt erősen, és mert

Ellent mondni néki senki sem mert,
 Minthogy részén a napfény igazság,
 Lett nagy félsz és szörnyű hallgatagság.
 A gyertyát is mind eloltogatták,
 És a lelket súgva búgva várták.

IV.

Amint éjfél hangzik a toronyba,
 Véléd minden készül dőlni romba;
 A palláson rengő dobbanással
 Jár a lélek rémes rombolással;
 Út sujt mindent, érzi a gerenda,
 Közbe közbe eként mondogatja:
 „Nem kell nékem mészáros,
 Vöm legyen a csapláros.“

A szomszédban, utcán, a szobában
 Sok nép nézi s hallja ezt magában.
 A legbátrabb fickó Kúnhalomban
 A mészáros, lábhegyen, suttomban,
 A tornácon végig a nyílásig,
 Hol egy létra nyúl fel a pallásig,
 Ellopózik s a lelket bevárja,
 Mocskos, Göndör kullognak nyomába.
 S amint Dombi elvégezte ottfenn,
 Nem vélé hogy még várják is ottlenn,
 De amint a végső fokra lépe,
 A mészáros halkán lép elébe:
 „Mocskos dolog biz a Dombi János“
 E szavakkal kezdi a mészáros —
 Mocskos vélvén ura hogy huszítja,
 Néki ugrik s a fülét hasítja.
 „Coki Mocskos“ szól az úr, hiába,
 Még Göndör is felugrik nyakába,
 S amint róla a lepelt lehántja,
 A mészároost dühös bosszu bántja,
 Néki megy a léleknek ököllel,
 Bánja hogy taglóját nem hozá el.
 Mi az ördög lelte a mészároost?
 Nos hát lelket fogott — a csaplároost.

V.

Háború lett másnap Kúnhalomban,
 Két tábor küzd egymás ellen hareban.

A hívőké és a nem hívőké,
Ki lesz győztes, mink-e avagy ők-e?
Ott állottak a hívők sorába,
Kofák, banyák s mint vezér a bába,
Azt vitatták életre s halálra,
Hogy Dombi járt éjjel a pallásra,
Hogy ők látták s megesküsznek rája,
Gaz mind maga mind falamiája
Aki mást mond, és nem volna káros,
Hogy bitófán függjön a mészáros,
Aki az ős hitet Kúnhalomba
Gazságosan így döntötte romba.
Es ezt annál bátrabban vitatták,
Mert a csapost sehol sem találták.
A nem hívők élén a bíró volt,
Békét intve a középben így szólt:
Hátha magát kérdnők meg a csapost,
Éjjél óta helységközi lakost,
Kit hogy egymást ne verjük veresre,
Most fektet a kisbíró deresre.
Szóla bölcsen, s a derest mutatta,
Melyre a csaplárost lehuzatta.
Úgy volt biz az. Tüstént elrohantak,
A hívők a dereshez tolongtak,
S a csapláros összeszidta őket,
Szörnyen húrogatta a hívőket:
A mészárost rosszul mért nevelték,
Véle jobban mért el nem hitették
A babonát, azt a bolondságot,
Azt a kofa- s banyaigazságot,
Mely miatt most veszi Pannikáját,
S hordja ebfog rút medállíáját.
Elállt szemök szájok a hívőknek,
Vége lett a hühó és a pörnek,
Kivált amidőn jövő vasárnap
A szent könyvből fejtegette a pap,
Istent hogyan bántjuk olyan hittel,
Össze mely nem fér a szent igével.
Hatott a szó a hivek szívére,
S a babona köztük véget ére,
Nem mondhatnám hogy tán mindnyájoknál,
Annyit még is hogy a — józanoknál.

TÁRKÁNYI BÉLA.

1821.

Tárkányi Béla, keresztnévén József, 1821 január 2. Miskolcon született, polgári rendű szülőktől, hol elemi és gymnásiumi iskoláit végezte, az ötödik osztály kivételével, melybe Lőcsén járt. Tizenöt éves korában az egri papnöveldebe felvétetvén, az ottani érseki lyceumban hallgatta a bölcsészeti és hittani szakokat. Irodalom iránti hajlamát, mely már ekkor fejledezett, különösen a papnöveldeben virágzott magyar társaság táplálta; ennek könyveit szorgalmatosan olvasta, s egyúttal a német nyelvet is öntanulással sajátjává tévén, a romai remekírók mellett a németeket is nagy kedvvel kezdte tanulmányozni. Írói első kísérletei is, mind versben mind prózában, a növekedékpapság „Verseny” című írott heti lapjában jelentek meg, s farsangi estvékre készített vígjátékai maga és társai által adattak elő; nyilván azonban először a Kisfaludy-Társaság versenyterén jelent meg 1840-ben „*Honáldozat*” című balladájjával, mely dicséretre érdemesített (Kisf.-Társ. Évl. II. köt. 16. 266. ll.), hasonló sikerrel 1842-ben „*Indítványok*” satirájával (Évl. III. köt. 73. 425. ll.) és 1844-ben „*Az életből*” című költeményével (Évl. V. 36. VI. 506. l.), mely utóbbi a közülésben fel is olvastatott. Ez által buzdítatva, folytatta költői dolgozásait, melyek 1842-től fogva, nevével és névtelenül, majd minden folyóiratok- és zsebkönyvekbe felvételt találtak. Vallásos

érzése által azonban mind inkább a szent költészet terére vonatván, először is Dávid utáni verses *zsoltárraival* költött figyelmet, melyeket, a „Religio“ akkori szerkesztője, utóbb nagyváradi püspök Szaniszló Ferenc iktatott be említett folyóiratába, ki őt e pályán különös szeretettel ösztönözte; ezek mellett, 1843 óta már *Klopstock Messiása* foglalta el egész lelkét, melyből különféle lapokban jöttek időnként töredékek, míg a nagy mű fele, az I—X. énekek, csakugyan elkészült. 1844-ben áldorrrá szenteltetvén, teljesedésbe ment istenfélő anyjának azon jámbor ohajtása, melynél fogva 1820-ban úrnapiján Miskolcon b. Barkóczy László akkor miskolci plébános, utóbb fejérvári püspök lelkes egyházi beszéde által elragadtatván, boldog házassága első gyümölcsét, szíve alatt viselt magzatját, isten oltárának szolgálatára áldozta fel. Majd azon év végén, melyben a „Tárkányi“ név is, mit addig irodalmi álnévül használt magyartalan hangzású családi neve helyett, törvényes tulajdonává lett, a lelkipásztori pályára lépven, Szent-Erzsébeten (Hevesben) káplán lón; midőn is figyelmét az *egyházi énekek* ragadván meg, melyekben több hiányt lelt, ez ügyet különös tanulmány tárgyává tette, s már itt kezdé meg részint a régiék összeszedése s javítása, részint újak költése által lassanként azon énekreformot, mely pályája egyik fő feladásává lett. Nagy és kedvező változást idézett elő művelődési fejlődésében az 1846-dik év, midőn érseke Pyrker László őt udvari pappá nevezvén ki, e magas műveltségű főpap mellett,

kinek, két utolsó külföldi útján is, kísérője volt, nem csak irodalmi ismereteiben hathatósan gyarapodott, hanem a képzőművészet iránti érzéke is fölébresztetvén és kifejtetvén, ennek idővel nem csekély hatású pártolójává és terjesztőjévé lett az egri megyében, mint ezt úgy saját birtokában levő becses képgyűjteménye, mint az eszközlése által a megye számos egyházai számára létesült jeles oltárképek mutatják. Ez időben, 1847, indultak meg a népnek használatára szánt énekes füzetek, mik sok ezer példányban s újabb meg újabb kiadásokban a köznép között elterjedvén, nem csak a keresztyén buzgóság emelésére és kedélynemesítésre, hanem az ízlés terjedésére is hatottak. Ezek mellett folyvást szaporodtak műköltői darabjai is, különösen *Pyrker László legendái* műfordításaival. Miután érseke 1847 dec. Bécsben meghalálozott, ki mellett Tárkányi teljesítette a hála és szeretet utolsó kötetmeit, annak utóda, a közügyei áldozatokban kifogyhatatlan irodalmi Maecén Bartakovics Béla, títkáranak irodalmi munkásságát méltányolván, ez ketős szorgalommal fordíthatta figyelmét a népi, főleg buzgalmi irodalomra, melyen a hivatott munkások hiányát elevenen érezvén, hosszú sorát adta a népszerű és felsőbb rendű, nagyobb részt maga által írt és szerkesztett, vallásos és tankönyveknek, melyek némelyikei számos kiadásokban terjedtek el, s mik közül, ide tartozólag kiemelendő a szakjában hosszú idő óta ismét korszakos *Katholikus Egyházi Énektár*, a bevett közajtatossági énekekből újakkal bővítve, kath. egyh.

éneklők s e pályára készülők számára szerkeszté és kiadá Tárkányi B. József. Eger, 1855 4rétb, melyben közel százötven ének töle van.

Munkásságának legnemesebb gyümölcsei bibliai munkái lettek. Ugyanis Bartakovics érsek megbízásából már 1852-ben hozzá fogott a Szentírásnak Káldi alapján átdolgozásához; e nagy munka felét Egerben, a másik felét Tisza melletti magányában, Egyeken (Szabolcs várm.) készítette el, hol 1857 eleje óta mint plébános folytatta lelkészi pályáját. Ennek első mutatványa ily címen jelent meg: „*A Zsoltárok Könyve*, a vulgáta szerint (annak szövegével együtt), figyelemmel az eredeti szövegre, Káldi György fordítása nyomán, Allioli jegyzeteivel, átdolgozva. Az apostoli szék jóváhagyásával“ Eger, 1860; egészen pedig: „*Az ó és újszövetségi Szentírás*“, (mint feljebb) Eger 1862—5, 4rétb.; ismét: *Az Újszövetség könyvei* a vulgáta szerint . . . rövid jegyzetekkel. Eger, 1865 8r.; továbbá: *Szentírási Szakaszok*, melyek az anyaszentegyház köz isteni-tiszteletén olvastatnak. Eger, 1868, 4r., s ugyanazok népiskolák számára. Eger, 1870. k8r. E mellett folyt Tárkányi munkássága a buzgalmi irodalom terén is, melyen ez időszakban több mint tíz munkája gondoskodott minden korúak és állapotúak lelki szükségeiről. Végre ez időben jelentek meg a Sz. István Társulat által kiadva *Tárkányi B. J. Költeményei Pest 1857.*

Nem is maradtak Tárkányi busás érdemei méltánylás nélkül. Az akademia 1858 dec. 15. lev. tag-

jává választotta a nyelv- és széptudományi osztályban, melyben 1860 május 2-án ily tárgyú előadásával köszöntött be: *A vallási költészetről, különösen a népénekéről*; 1868-ban pedig ugyanitt értekezett: *A legújabb magyar Szentirásról*, P. 1868. A Kisfaludy-Társaság 1867-ben választván tagjává, abba *Klopstock Messiásáról* értekezve köszöntött be, melyből végre megjelent: *Messiás 1—X. ének*, Klopstock után, P. 1872. A pápa a szentírás szerencsés fordítóját 1866-ban kamarásává nevezte ki, Ő Felsége pedig 1868 májusban egri főegyházi kanonokká; a Szent-István-Társulat végre 1872-ben a távozó Ipolyi püspök helyébe alelnökévé választotta, amióta Budapesten ez irodalmi intézetben folytatja hasznos működéseit. 7

I. Az életből.

Szelíd öledbe vedd föl, szent magány,
 Az emberek közt eltévedt fiút!
 Te annyi vész és szenvedés után
 Az enyhületre még egy biztos út.
 Ki oly sokat veszíte a csatán,
 Mikép is kezdjen újra háborút,
 Új háborút a vásott emberekkel,
 Hol szent ügyért vívsz, s mégis vesztened kell?

Elhagytam a gyermekkor édenét,
 S hozék magammal szép reményeket,
 És ép kebelt, s hivém, mikép e lét
 Csupán siralmak léte nem lehet;
 A bölcssek szép s magasztos képzetét
 A földre alkalmaznom jól esett,
 Anyám- s apámról mértem minden embert:
 Oh hogy szívem egész ellenkezőt lelt!

De mint a pára színes ívei,
 És mint a reggi rózsafellegek,
 Gyermekkoromnak ábrándképei
 Egymás után mind úgy eltűntenek;
 És sirtam értök, ah mert élvei
 Oly andalítók voltak s édesek,
 Sirtam, — hiszen, ha elvevéd a bábót
 Gyermektől, őt talán örülni látod?

A színezett üveg, mi vélem itt
 Mindent oly kedves szépnek láttatott,
 Eltört; én a valónak lepleit
 Feltártam, és lelkem megborzadott;
 Embert kerestem, s tettet emberit,
 S alig találtam lelkes állatot.
 Hatalmát isten oh mint adja nékem,
 Hogy sorsomat még egyszer elcseréljem?

Akárhová fordúltam, mindenütt
 Ellenkezést talála érzetem,
 Veszélyes örvényt, mely szírtékhez üt,
 S oly iszonyú nehéz volt küzdenem!
 S hol volt a nap mely bús egemre süt,
 Mig lelkem a vészből kimenthetem?
 Öszhangzatot, bármily forrón kívántam,
 Az emberek s szívem közt nem találtam.

S először is magamtól kérdezém,
 Túlságomat kezdettem vádlani:
 Hogy tán a rényt magasbnak képzelém,
 Mintsem lehetne azt gyakorlani?
 Hogy emberben angyalt kerestem én,
 Oly túlfeszültek lelkem vágyai?
 De nem, szívem többet kívánni nem mer:
 Csak hogy minden, ki ember, légyen ember.

De látom, bár látnom ne kellene,
 A percenetnek gyáva rabjait,
 Hogy legtöbbnek nincs emberjellem,
 S mint állat éli által napjait.
 És kelj ki vétkiért csak ellene,
 Eltedre nyújtja gyilkos karjait.

Ha büneiddel bünéhez simúltál,
Az emberrel csak akkor boldogúltál.

S mi legjobban sért mindenek felett:
Erényről szólnak úton útfelen,
Úgy, hogy ha nem néznéd a tetteket,
Elolvadnál a szép beszédeken.
Mikép a szív, szintoly mértékbe lett
A szó, jelentéséhez hűtelen.
Bünére a gonosz világ csalárdul
A rénynek szent nevét adá palástul.

Gögöt szilárd önállásnak nevez;
Hány honfi csal, s szép név alatt nevet,
Önérdék a rév ahová evez,
S feláldoz ennek minden érdeket;
A pir, mi szűz szemérmet bélyegez,
A szentelenség arcfestéke lett;
A féktelen rontás arany szabadság,
Ezer nemében így foly a csalárdság.

S ha voltak, és vannak kivételek,
Kiket ez örvény még el nem sodort,
Akik, miként egy-egy félistenek,
Nem nézheték ez iszonyú nyomort,
Beszéllik a világtörténetek,
Mit tettek ők, s díjuk még is mi volt?
Beszéli a bürökpohár s keresztfa,
Mi volt az ily dicső lelkek jutalma.

Csodált művének, önnön mestere,
E földön sokszor áldozatja lett:
Így bánik a föld írigy embere
Azzal, ki érte fáradt, szenvedett;
Csodálja és mégis tör ellene,
S midőn már visszasírni nem lehet,
Akkor siratja; és ha szent porából
Phoenix kél, szintugy reszket ostorától.

Tégy jót a fával, öntözd, ásd körül:
S ad enyhe árnyat és gyümölcsöket;
Tégy jót az emberrel: s ezrek közül
Hálás ha egy lesz, áldjad az eget.

Ha embert táplálsz szíved vériből,
Vigyázz, a jégkigyót melengeted,
Ki a nélkül, hogy érzene mi bünt tesz,
Rabszolgaszívvvel s mégis Brútusod lesz.

S hogy istenkép az ember, közbeszéd;
Hiszem, hogy annak lenni kellene,
De tőle elfordítja ő esztét,
Hütlen lön és föllázad ellene;
Az indulat ragadja szerteszét,
Hogyan lehetne néki istene?
Oh akkor akkor nékem istenem nincs,
S hiú, mihez mindent köték, az egy kincs.

Ha végre elhül a leghőbb kebel,
És szenvedélye lesz a gyűlölet;
Ha mint a dögvészt, mely halált lehel,
Kerüli a javíthatatlan nemet,
Mely színre jót hiúságból mivel,
S titkon tipor minden szent érdeket:
E nép, mily szánakozva néz le rája,
Hogy mért akar már ő jobb lenni nála!

De nem, rosszak ne szánakozzanak,
Inkább szünetlenül üldözzenek.
Fel hát a harcra, bajnok férfiak,
Ti oly nagyon kis számu lelkesek!
Az álnokok bármint akarjanak,
Nemes felett ők még se győzzenek.
Fel síkra hát, fel, küzdjetek erényért,
Magában is hord már a tett dicső bért.

Fel a magányból, síkra, küzdeni,
Úgy sem hegedne ott bē tán a seb;
Úgy is fog a világ mást ejteni,
S ha nem talál készen, sérelmesebb.
Az isten és hit fog segíteni:
Sebezve vinni még fonságesebb;
Ha életünk, s mit bírtunk, minden elvesz,
A veszteség is fényes győzelem lesz.

II. „Boldogasszony Anyánk!“¹

Bús szívem elfogúl, könny fakad szemembe,
 Midőn Magyarország sorsa jut eszembe.
 Nem tudok gondolni szép hazám múltjára,
 Hogy meg ne induljon könnyeimnek árja.
 S ekkor mint az elmúlt idők szellemének
 Bús hangja, megzendül szívemben az ének,
 Melylyel jobb eleink, midőn bajba estek,
 Az isten anyjához sírva esedeztek,
 Sírva szól az ének: „Boldogasszony Anyánk!
 „Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
 „Magyarországról, romlott hazánkról,
 „Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

Elmentek csatákra, víttak, elvérzettek,
 Új hősök szállottak a síkra helyettek.
 S míg ők a hazáért véreket ontották:
 A családok otthonn buzgón imádkozták,
 Sírva imádkozták: „Boldogasszony Anyánk!
 „Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
 „Magyarországról, romlott hazánkról,
 „Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

Midőn a bosszús ég legnagyobb csapása,
 A pártviszály rontott e szegény hazára:
 A jobb érzésűek, kikben sirt a lélek,
 Látván, mint üldözik egymást a testvérek,
 Fájdalmasan zengék: „Boldogasszony Anyánk!
 „Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
 „Magyarországról, romlott hazánkról,
 „Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

Midőn a jó erkölcs s régi szent szokások
 Romlásnak indulván, eljött a nagy átok,
 Az elkorcsosulás s hitetlenség átka,
 Mely a sirt még minden nemzetnek megásta:
 Kikben az önzéstől ment honszeretetnek
 Szent tüze még lángolt, a nemesebb lelkek

¹ Az itt refrainul szolgáló versszak a kath. egyház egy régi (XVI. századi) énekéből van véve.

Szívrendítve zengék: „Boldogasszony Anyánk!
 „Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
 „Magyarországról, romlott hazánkról,
 „Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

És midőn megkondúlt, miként a halálra
 Vált embernek, a végveszély nagy órája,
 Midőn napja leszállt, eltűnt a régi fény,
 Midőn nem volt segély, nem volt többé remény:
 Följajdult az ének: „Boldogasszony Anyánk!
 „Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
 „Magyarországról, romlott hazánkról,
 „Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

Nem tudok gondolni szép hazám sorsára,
 Hogy meg ne induljon könnyeimnek árja.
 S ekkor, mint az elmúlt idők szellemének
 Bús hangja, megzendül szívemben az ének,
 Keseregve zengem: „Boldogasszony Anyánk!
 „Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
 „Magyarországról, romlott hazánkról,
 „Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“

III. Az egyházi énekek közül.

Háboru idején.

Nóta: „Jertek, keresztyén lelkek!“ stb.

Élet s halálnak ura!
 Tehozzád sohajtunk;
 A harc romlása ellen
 Légy erős oltalmunk.
 Atyánk vagy, jóvoltodban
 Bízva eseng néped:
 A honfivérnek árán
 Adj szent békeséget!
 Uram, segíts meg!

Megérdemlök, hogy büntesd
 Tenger vétkeinket:

Eddig is csak kegyelmed
 Tartott még fel minket.
 Irgalmad most se hagyjon
 Elveszni egy népet,
 Mely szent nevedben harcol
 S így vár békeséget!
 Uram, segíts meg!

Kérünk azon könnyekre,
 Miket Jézus ontott,
 Midőn szíve hazája
 Romlásán szorongott;
 Tekints ránk, és alázd meg
 A bösz ellenséget
 Segítsd meg harcosinkat,
 És adj békeséget!
 Uram, segíts meg!

S akik hazánk ügyében
 Vért ontván elesnek,
 Adj égben üdvkoronát
 A bátor lelkeknek:
 Az özvegyet s az árvát
 Te majd felsegíted,
 Csak add, hogy győzve népünk
 Nyerjen békeséget!
 Uram, segíts meg!

V. Az Énekek Énekéből.

Jeruzsálem leányai.

Ott a pusztából ki jő fel,
 Mint a röpke füstgomoly,
 Mely a drága fűszereknek
 Illatából szétomol?

Íme a királyi ágyban
 Izraelnek gyöngye ül;
 Fegyverekben hadra termett
 Hatvan hős vevé körül.

Cedrus a remekszerű ágy,
Támaszán kivert arany,
Oszlopán ezüst sugárzik,
Benne bíbor párna van.

Rajta a legszebb leány ül,
Lánggra gyúlnak arcai.
Jöjtek királyi nászra,
Ős Sion leányai!

Ím vakító fényözönben
Jő királyunk, Salamon,
Nyílt koronát tőn fejére
Anyja az örömnapon.

Völegény.

Oh mily ékes vagy, barátném!
Szép szemed galambszelid;
Mint a bérceken szökellő
Kecskenyájé, fürteid.

Tiszta szép fejr a juhnyáj,
Mély imént usztattatott,
Mind ép, meddő nincs közöttte:
Ilyen a te fogsorod.

Méz beszéded, arcod alma,
Ajkad egy bíbor szalag;
Dávid szép tornyát dicsérik,
Ha nyakadról szólanak.

Dávid tornya tiszta márvány,
Rajta pajzsok, fegyverek,
Mint az ékszerek terajta,
Büszkeséggel fénylenek.

Emlőd, mint a bérci kecske
Szép kis ikre, oly fejr,
Mely legelve gyöngé láljom
Közt, vidáman szökdegél.

Majd midőn a lenge szellő
 Békőszönt az alkonyon,
 Tőled a tömjénligetbe
 En csak akkor távozom.

.

Ara.

Jeruzsálem szép leányi!
 Kérlek, kényszeritelek,
 Mondjátok meg kedvesemnek,
 Hogy miatta szenvedek.

Jeruzsálem leányai.

Oh miben haladja túl a
 Többi ifjat kedvesed?
 S mert oly hévvel kérsz, mivel szebb
 Ő a többiek felett?

Ara.

Kedvesem piros, fejr is,
 Választott ezer közül;
 Feje színarany, fején a
 Haj, holló, midőn röpül.

Tejbe fürdetett galambé
 Vőlegényem szép szeme,
 Ajka a piros virágé,
 Arca kertek fűszere.

Karja, mint a jó aranyból
 Készült drága hengerek,
 Melyeken művészekektől
 Jácintok tündöklenek.

Szárai, aranytalapra
 Épült márványoszlopok,
 És a természet, mint Libanon,
 Mint a sugár cedrusok.

Szája, mint a méz, személye
A szépségek lakhelye.
Jeruzsálem szép leányi!
Ilyen szívem kedvese.

Jeruzsálem leányai.

Hol van ő? szólj, oh te legszebb
Minden asszonyok felett,
Mondd, hová ment vőlegényed?
Jőj, keressük őt veled.

SZIGLIGETI EDVÁRD.

1814.

Szigligeti Edvárd, családi és keresztnévén Szathmáry Elek, Nagyváradon 1814 mart. 18-kán született; hasonnevű atyja, földbirtokos és ügyvéd, anyja Szerepi Kelemen Katalin volt. Elemi, gymnásiumi és bölcsészeti tanulmányait, a negyedik latin osztály kivételével, melyet Temesvárárt járt, szülötte városában végezte, amazokat középyszerű előmenetellel; de 1830 óta, midőn a bölcsészetre ment át, a felsőbb tudományok által felgerjesztett elméje azokat oly kedvvel, könnyűséggel és sikerrel tanulta, hogy nem csak mindenekből kitünő, de a legtöbбекből első helyre vergődék fel társai között. Ekkor ismerkedvén meg a magyar irodalommal is, csakhamar írni kezdett, eleinte *verseket*, majd nagy számú *regéket* Kisfaludy Sándor módja szerint, sőt *színdarabokat* és egy *regényt* is: „A Pókaiak“ cím alatt. A következett 1831. évben

Hazucha Ferenc iskolatársával (ki utóbb Kelmenfi László néven is írt) a váradi akadémia ifjúsága közt magyar társaságot alkotott, melynek tagjai irodalmi kísérleteiket kölcsönösen bírálgatták, s nyelvtani kérdésekről vitatkoztak; sőt válogatott dolgozataikból Szatmáry József szerkesztése mellett almanachot is akartak kiadni, miről azonban az akadémia aligazgatója, előrelátólag, lebeszélte. A színészethez is jókor gerjedt fel az ifju hajlama, papirosdíszítményeket készített a ház padlásán, de előadás csak 1831-ben létesült, s „úgy emlékszem — írja önéletében — soha oly magasztos gyönyört nem éreztem mint az előadás előkészületei között.” Elvégezvén 1832-ben akadémiai folyamát, orvosi pályára kívánt lépni, melyet azonban szülői, kik papnak szánták, ellenezvén, végre a mérnökség mellett állapodtak meg, s Szatmáry e végre Varga János kir. mérnök és Körös-szabályozási igazgató mellé adatván gyakorlatra, ennél két évig (1834-ig) dolgozott, de kedv nélkül; nem szeretett számokkal bíbelődni; annál jobban örült minden új szónak, mely Pestről a vidékre érkezett. A térképek mellől, valahányszor szerét tehette, hazaosont — írni. Még ekkor németül nem tudván, önképzésében csak a latin és magyar irodalomra volt utalva. 1834-ben Pestre küldetvén a mérnöki tanulmányok elvégzésére, itt Lukács Lajos, egy akkor ismeretes fiatal író szüleihez került szállásra, s ennek szerencsés-jét, miszerint egy pár beszélyét Bajza felvette Aurorájába, megirígyelvén, maga is e dicsőségért vívott, de

kísérletei nem találtak felvételt. Lukács a német nyelv múlhatatlan szükségességére figyelmeztetvén őt, ha valamire menni kíván, nagy buzgósággal látott hozzá, úgy hogy fél év alatt meglehetősen értette a német könyveket, s nagy öröme Schillert, Goethét, s fordításokban Shakespearet és Byront olvashatta.

Ekkor történt, hogy a budai (akkor magyar) színházba is feljárt. Kántorné, Megyeri, Bartha elragadták őt: állott határozata a deszkákra lépni, s némi késedelem után, melylyel Fáy András, mint vármegyei színigazgató, állhatatosságát kívánta próbaköre tenni, végre fel is vétetett, mi felett atyja, egy különben felvilágosodott férfit, elkeseredvén, s neve viselését neki megtiltván, Döbrentei által *Szigligetivé* kereszteltetett, mely név, mint Jókai mondja, „hírt és becsülést gyűjtött maga körül, s büszkesége maradt annak, aki azt nem örökölte hanem önmagát tette családjá első ősevé“. Fáy színészi kiképzésére szolgáló könyvekkel tartotta őt, annak igazgató-társa Döbrentei pedig a balétot és operát sürgetvén főleg, Szigligeti színész és kartáncos, majd kardalnok s ráadásul még ügyelő is lett, eleinte 12, utóbb 14 ft hódijjal! De minden kedve dacára, mely őt a színpadhoz vonzotta, nem mint színész, hanem mint színirő volt ő annak előmozdítására rendeltetve. Első kísérlete: *Megjátszott cselek*, dráma 5 felv. még 1834 írva, a budai színpadon a következő évben adatott, s gyengesége mellett is nem minden tetszés nélkül. Ez által buzdítva, nem sokára következett 2. *Frangepán*

Erzsébet, szomorúj. 5 felv., 1835, mely, bár szerzője véleménye szerint az elsónél jobb, a színpadon megbukott. E csorbát kiköszörülte 3. *Dienes*, vagy *A királyi ebéd*, szomorúj. 5 felv., 1836. (nyomt. Pest, 1838), mely nagy kedvességet nyert, s nem csak Budán adatott többször, hanem, midőn a társaság, a pesti megyei színház építése alatt magára hagyatva, s az 1836—7-ki télen a hajóhíd kiszedetése után jövedelem nélkül maradván, a pesti városi színpadon adott néhány előadást, itten is.

Végre megnyílt Pesten a megyei, utóbb nemzeti, színház, melynek Szigligeti, kezdettől fogva e napig tagja, eleinte mint színész, 1841 óta titoknok is, végre mint titoknok és rendező. Ez idő óta fejlett ki Szigligetinek azon rendkívüli színiköltői munkássága, melylyel a magyar színügynek valóságos áldása lett. Még 1837-ben készült, s 1838 elején került színpadra 4. *Vazul*, 4 felvonásos drámája, melyet azon évben követtek: 5. *A Pókaiak*, szomorúj. 4 felv., 6. *Gyászvitézek*, dráma 4 felv., és 7. *Aba*, szomorúj. 5 felv., mik közül a 4. 5. 7. sz. alattiak *Szigligeti eredeti Színművei* cím alatt Pest 1838 meg is jelentek. 1839-ben következtek: 8. *Rontó Pál*, népszínmű; 9. *Cillei Fridrik*, dráma 3 felv., tulajdonkép átdolgozása a 2. sz. alattinak (megjel. Nagy Ignác Színműtára II. kötetében 1841); 10. *Romilda*, szomorúj. 3 felv. és jambusokb. (megjel. Nagy Ignác Színműtára 1. köt. 1839); 11. *Michán családja*, dráma 3 felv., előjátékkal, adva s kinyomtatva Pest 1840. Ezek után következett 1839-

ben még, első próbája a vígjátékban az akadémiai versenyen: 12. *Rózsa*, vígj. 3 felv., (kinyomt. az akadémia Eredeti Játékszíne IX. köt. Buda, 1840), melylyel nem csak az akadémia drámai nagy jutalmát nyerte el, hanem tekintettel addigi érdemeire a honi dráma körül, akadémiai lev. tagúl is választatott sept. További darabjai: 13. *Korona és kard*, szomorúj. 3 felv. és jambusokb. (Nagy Ignác Színműtára III. köt. 1842); 14. *Ál Endre*, dráma 4 szakaszban. Pest, 1841; 15. *Troubadour*, szomorúj. 4 felv. 1840 (nyomt. a Reguly-Albumban, 1850); 16. *Előjáték* az első m. színház és az abban föllépett Láng Ádám agg színész ötvenedik évünnepére, máj. 5. 1842, nyomt. Pest. 1842; 17. *Nagyidai cigányok*, néprege 3 felv. 1841; 18. *Kinizsi*, vígj. 3 felv., mely 1842-ben az akadémia versenyén másod jutalmat nyert (nyomt. az akad. Ered. Játékszíne XII. köt. Buda, 1844); 19. *Szökött Katona*, színmű 4 szakaszban, 1843, nyomt. Pest, 1844 (más. kiad. 1846); 20. *Gerő*, szomorúj. 5 felv., mely 1843-b., ismét az akad. versenyén, másod jutalmat nyert (nyom. az akad. Ered. Játékszíne XIV. köt. Pest, 1845); 21. *Két pisztoly*, színmű 3 szakaszban, Pest, 1844; 22. *Zsidó*, színmű, dalokkal, 4 szakaszban, Pest, 1844; 23. *Gritti*, szomorúj. 5 felv. 1844. Pest 1846; 24. *Debreceni ripők*, népszínmű; 25. *Vándor színészek*, vígj. 3 felv., melylyel az akadémia 1845-ki drámai versenyén nagy jutalmat nyert (nyomt. az akad. Ered. Játékszíne XV. köt. Pest, 1845); 26. *A rab*, színmű 3 szak. dalokkal, 1845, nyomt. Pest.

1846. Miután Szigligeti még 1845. jan. 28. a Kisfaludy-Társaságba felvételre, 1846. jan. 10. ebbe Erdélyi János által bevezettetvén, egy, sok tekintetben mind a költőre, mind színészetünk és színiköltészetünk állapotjaira nézve tanulságos előadással köszöntött be: *Drámai állapotjainkról* (Kisf.-Társ. Évl. VII. köt. 1849). Következtek ismét: 27. *Pasquill*, vígj. 3 felv. 1846, nyomt. Pest 1847; 28. *Egy szekrény rejtelve*, színmű 3 szak. dalokkal, 1845; nyomt. Pest 1846; 29. *Zách unokái*, szomorúj. 5 felv. 1846, nyomt. Pest, 1847; 30. *Egy színésznő*, szomorúj. 5 felv. 1846; 31. *Csikós*, népszínmű 3 szak. népdalokkal, 1846, nyomt. Pest, 1848; 32. *Mátyás fia*, dráma 5 felv., jamb.; nyomt. Pest, 1847. (Ezek közül a 23. 26. 28. 29. 27. 32. 31. számúak e sorban teszik Szigligeti Összes Színművei hét füzetének tartalmát Pest, 1846—8.). Szigligeti sikerei rég felköltötték ellene az irigységet; már a „Szökött katona“ után is vádoltatott plágiummal, mely bajból azonban diadalmasan kitisztult; érzékeny vád érte „Mátyás fia“-ért, mely e darab eszméjét, sőt némely kiviteli részleteket is Hiadornak (Jámbor Pálnak) Szigligeti kezén mint színházi titoknokén átment hason tárgyú művéből („Törvénytelen vér“) vetteknek állítá (Zerffy Gusztáv a Honderűben, és Szigligetinek felelőleg egy külön röpiratban, mely ennek részéről a következő védíratot idézte elő: *Végírat „Mátyás fia“ ügyében*, Pest, 1847, melyből legalább színírói felsőbbsege vádlója felett kétségkívül kitünt). Még két darabja készült ez évben: 33. *Rene-*

gát, dráma 4 felv., 34. *Istenítélet*, dráma 3 felv. mindkettő adva 1848, majd 35. *Liliomfi*, vígj. 3 felv. adva 1849.

A két forradalmi év költői meddősége még e termékeny írón is észrevehetővé lett, kinek ez idő alatt csak egy új műve készült: 36. *II. Rákóczy Ferenc fogsága*, dráma 5 felv. Annál termőbb lett a béke első éve (1850), melyben létesültek: 37. *Fidibusz*, népszínmű 3 felv.; 38. *Házassági három parancs*, vígj. 3 felv.; 39. *Vid*, dráma 4 felv.; 40. *Egri nő*, dráma 5 felv., adva 1851; 41. *III. Béla*, dráma 4 felv., és 42. *IV. István*, dráma 5 felv., mindkettő adva 1852; ezek után 1851-ben: 43. *Aggteleki barlang*, népszínmű 3 felv.; 44. *Andronik*, szomorúj. 5 felv., és 45. *Nagyapó*, népszínmű 3 felv.; 46. *Világ ura*, szomorúj. 5 felv., adva 1856; 1852-ben: 47. *Archép*, dráma 4 felv.; 48. *Árgyil és tündér Ilona*, néprege 3 felv.; 1853-ban 49. *Cigány*, népszínmű 3 felv.; 50. *Lárifári*, vígj. 3 felv.; 1854-ben: 51. *Castor és Pollux*, vígj. 3 felv.; 52. *Diocletian*, szomorúj. 5 felv.; 53. *Csokonai szerelme*, vígszínmű 3 felv.; e kettő adva 1855. 1855-ben készültek: 54. *Pünkösdi királynő*, vígj. 3 felv.; 55. *Dalos Pista*, vígszínmű 3 felv.; adva 1856; 56. *Veszedelmes jó barát*, (névtelenül); végre 1856-ban 57. *Pál fordulása*, népszínmű 2 felv.; 58. *Nevelő kerestetik*, vígj. 1 felv.; 59. *Tízezer forint*, népszínmű 3 felv.; adva mindkettő azon évben. Ekkor hirdettetvén ki az akadémia által a gr. Teleki József, 1859-ben pedig a gr. Karácsnyi Guidó által alapított drámai jutalmak, Szigligeti mind

a szomorú-, mind a víg- és nézőjátékok terén minden évben versenyzett, s kevés kivétellel minden évben arattott koszorúkat. De versenyművein kívül is nem kevés új darabbal nevelte a magyar színműkészletet. Adom ez új sorozatot is, amennyire összejegyezni bírtam: 60. *A mama*, vígj. 3 felv. (Teleki-jut. 1857); P. 1858; 61. *Béldi Pál*, szomorúj. 5 felv. 1856. (Teleki-jut. 1857); 1857-ben: 62. *Obsitos huszár*, népszínmű 3 felv.; 63. *Petronella*, vígj. 1 felv.; 64. *Fenn az ernyő, nincsen kas*, vígj. 3 felv. (Teleki-jut. 1858; a 61 és 64 számúak megjelentek Toldy István „Nemzeti Színháza“ 1. és 3. köt. Pest, 1860); 1858-ban: 65. *Mátyás, király lesz*, dráma 4 felv.; 66. *A műszeretők*, vígj. 3 felv.; 1859-ben 67. *Álmos*, dráma 3 felv.; 68. *Zsigmond fogsága*, dráma 3 felv.; 69. *A titkos iratok*, dráma 5 felv. (Karácsnyi-jut. 1860); 1860-ban: 70. *Az adósok börtöne*, dráma 3 felv.; 71. *Tinódi*, dráma 4 felv.; 72. *A trónvesztett*, szomorúj. 5 felv. (Teleki-jut. 1861); 1861-ben: 73. *A molnárleány*, népszínmű 3 felv.; b. Eötvös József elbeszélése után; 74. *A nőuralom*, vígj. 3 felv. (Teleki-jutalom 1862); 75. *A háromszéki székelyleányok*, népszínmű 3 felv.; 1862-ben: 76. *Az eladó leányok*, vígj. 3 felv.; 77. *Lackfi Imre*, szomorúj. 5. felv. (Teleki-jut. 1863); 1863-ban: 78. *A bujdosó kuruc*, dráma 3 felv.; 79. *A lelenc*, népszínmű 4 felv. (a nemzeti színház száz aranyjutalmával koszorúzva: 80. *Egy nagyra temett férfiú*, vígj. 3 felv. (Teleki-jut. 1864); 1864-ben *Nadányi*, szomorúj. 5 felv., átdolgozása „Lackfi“ pályanyertes szomorújátékának, melyet a censúra eltil-

tott; 81. *A fény árnyai*, szomorúj. 5 felv. (Teleki-jut. 1865); 1865-ben: 82. *A szerencse kereke*, dráma 5 felv.; 1866-ban: 83. *A próbakő*, vígj. 3. felv. 84. *Szerencsés*, szomorúj. 5 felv.; 85. *Kedv és hivatás*, vígj. 3 felv. (Teleki-jut. 1867); 1867-ben: 86. *Dózsa György*, opera 3 felv. 87. *Kemény Simon*, dráma 2 felv. a koronázási ünnepre. 88. *Trónkereső*, szomorújáték 5 felvonásban (Karácsonyi-jut. 400 arany) megjelent Pest, 1868; 89. *Az üldözött honvéd*, dráma 5 felv. 90. *A bajusz*, vígj. 3 felv. (Teleki-jut. 1868); 91. *Aszent korona*, ünnepi előjáték egy felv., koronázáskor meg is jelent; 92. *Ahalottak emléke*, dráma 3 felv.; 1869-ben: 93. *IV. Béla* szomorúj. 5 felv. (Teleki-jut. 1870) 1870-ben: 94. *Ne fújd a mi nem éget*, vígj. 3 felv.; 95. *Török János*, dráma 5 felv.; 1871-ben: 96. *Udvari bolond*, vígj. 3 felv. Teleki-jut. 1871); 97. *Strike*, népszínmű 3 felv. (a nemzeti színház által megjut.); 98. *Az amerikai*, népszínmű 3 felv. (nemzeti színházi jutal.); 99. *Struensee*, tragédia 5 felv. 1872-ben: 100. *Az új világ*, vígj. 3 felv.; 1873-ban: 101. *Valeria*, tragédia 5 felv.; (Teleki-jut.). (Mind ezek nyomtatva a „Nemzeti Színház Könyvtárában“). — Fordításokkal is gyarapította Szigligeti részint a színházat, részint a színi irodalmat is; még pedig, régebben már, a következőkkel: *Saracén*, Dumastól; *Tévedések vígjátéka*, Shakespeare után versekben; *Veszedelemes nagynéne*; *Lowoodi árva*; *Essex gróf*, Laubétól stb; újabbban: *Howard Katalin*, versekben; 102. *III. Rikárd király*, a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-je XVIII. kötetében. P. 1867.; 103. *Egmont* szomorúj. 5 felv.

Goethétől (a Nemzeti Színház Könyvtára III. kötetéb. Pest, 1871). — 1868-ban a Nádasdy-versenyen dicséretet nyert következő művével: 104. *Perényi*, költői elbeszélés 12 énekben (névtelenül, Pest, 1868).

Szigligeti nem csak mint sok éven át a nemzeti színház titkára s 1873 óta igazgatója, az intézet belső igazgatására gyakorolt befolyást, hanem mint dramaturg is szóval, és tanszerű és kritikai írásai által. Figyelemre méltók e téren: 105. *A színészetről* szóló munkája (a Nemzeti Színház Nyugpénzintézetének Naptárában. 1858); továbbá: „*Heti Szemle*, a nemzeti színház drámai előadásai felett“ (P. Napló 1864: I.); és *Színházi Szemle*, (Budapesti Közlöny, 1868-tól 74 végeig), mikben alig van dramaturgiai kérdés, mely többször fejtegetve, alig classicai darab az ez időkben színre kerültek közt, mely ismertette vagy bírálva nem volna. Végre a színiköltészet, s főleg a színészet történetén is nem keveset lendített. Ide tartoznak 106. a Kisfaludy-Társaságban 1866-ban tartott *emlékbeszédei* Gaal József a színiköltő, és Egressy Gábor a színész és dramaturg felett (a Kisfaludy-Társaság Évkönyve új folyamának III. kötetében. Pest, 1869); s majd: 107. *Nemzeti Színházi Képcsarnok*, Pest, 1870, melyben az elholt hét legnevezetesebb magyar színész élet- és jellemképét állítja fel, annyi tárgyismerettel és melegséggel, mely, míg azt színtörténetünk egyik legbecsesebb forrásává, egyszersmind Szigligeti szívének maradandó emlékévé teszi; legújabbán pedig a

Kisfaludy-Társaság kiadásában: 108. *A Dráma és Válfajai*, Bpest 1874.

Szigligeti ily termékeny és hasznos pályáért több irányban nyert nyilvános méltánylást. Ő Felsége által 1872-ben Ferenc József-renddel tüntettetett ki, dec. 27-kén századik darabja adatásakor pedig pályatársai, a Kisfaludy-Társaság s a közönség részéről szíves ovációk tárgya volt.

I. Rózsa, vígj. 3 felv.

Vázlata. I. felv. Ország szereti Kórogi özvegyét, az ifju és szép Rózsát, s neki szerelmét egy táncvigalom alkalmával megvallja; de ez szerelmesen kötődve, függőben tartja őt. Bejelentetik Bábel, egy kóbor lovag, kiről mint hazug gyáva dicsekvőről folyt épen a beszéd; Rózsa igéri, hogy noha B. minden párbajt ügyesen elkerül, vendégei mulatságára sorompóba állítja őt; kótkednek; a fogadás áll. Bábel jó, a maga nők körüli szerencsésével dicsekedve csakhamar felingertli Országot, de Rózsa még most megelőzi a bajt, hogy Bábelnek elébb érdekileg lehetetlenné tegye a megszökést. T. i. egy, Rózsa részéről színlelt szerelmes magán beszéllgetésben Bábel vérszemet kap, fenyegetőzve gyalázza a jelen nem levő Országot, kívül Rózsa, jegyben jártát ürügyelte; mire ez előhíván az egész társaságot, mintha jegygyűrűjét visszaváltaná Orzágtól, nyilvános titokkal csak most jegyzi el magának e bajnokot, s vele Bábelt mint vágytársát kihivatja párbajra, ki azt minden ürügyes szabadkozásai dacára elfogadni kénytelen, miután Rózsa kijelenti, hogy csak a győztesnek lesz *mátkája*.

II. felv. Bábel, Toldi Miklóssal egy szálláson lévén, miután ennek azt hazudta, mikép Ország őt (Toldit) gyalázza, kéri hogy helyette lebocsátott arcvértel vívjon, s így a gyűlölt Ország kezétől Rózsát elüsse. Toldi, szeretvén — életében először — Rózsát, rá áll, hogy magának szerezzé meg a nőt. Toldi megjelenik a vívótéren, Bábel vele mint fegyvernőke, az első rohanásra Ország a porban:

Rózsa nem hiszi, hogy Bábel a küzdő; Toldi lesisakozza ezt, magát megismerteti a társasággal; s már most magának követeli Rózsát; ez gyűrűt nyújt Toldinak (az Ország jegygyűrűjét), de azon feltevésben hogy Toldi szeretettnei is kíván neje által, szeretete feltételéül azt kívánja, hogy Toldi vegye le szakálát, mi a bajnokot gondolkodásba ejti.

III. felv. Toldi szolgájával Nagy Endrével tanácskozik, mitévő legyen; véghatározat: történjék bármi, a szakál marad; míg Rózsa biztatja Országot, hogy magát a bajnokkal meg fogja unatni. Bábel mindig azt képzelvén, hogy Rózsa szereti, titkon visszajő ehhez, és szerelmét kéri, ha már kezét nem nyerheti meg. Toldi az ajtóhoz érkezik, melyet Bábel zárt volt be, kit Rózsa a megszabadulhatás egyetlenegy módjának ürügye alatt egy mellékszobába küldvén azon meghagyással, hogy az ott levő nőruhák valamelyikét öltse fel, Toldit beereszti, és reá igyekszik bírni, hogy jogáról lemondjon, mert ő mást szeret. E jelenetet megszakasztja Csupor, ki észrevevén, hogy Bábel a várba lopódzott, azon ürügy alatt hogy ez Erzse, a boszorkány, jön őt elfogatni, a rejtekéből éléhozott lovag fölfedezi magát, elhányja ruháit, Csupor színre hiténél marad, és Bábelt, máglya helyett, Rózsa javaslatára próbául a Tiszába viteti. Toldi, a nőnek szerelmes egyetértését gyanítván Bábelrel, le akar mondani, Rózsa, önigazolására vártatot kérvén, eltávozik. Toldi szolgája s ő maga a várkápolnába szolgáló ablakon látják őt Országgal megeskünni; „most majd én kezdek a tréfához“, mond, s a férjével visszatérőt maga hívja esküvőre; de Rózsa egy parabolával s a párbaj önszabta feltételei elmés magyarázásával mutatja meg hogy szabad: a gyűrű nem magáé, hanem Országé; ő *mátkája* volt Toldinak, a mátkaságból pedig van visszalépés stb, s így Toldi enged. De hátra még Bábel: jö ez is újra, és Toldi visszaléptét értvén, Rózsa kezét kéri: az felolvastat vele egy tréfás oklevelet, melyben Rózsa őt jellemzi. Mit tegyen? odább áll; Rózsa igazolva van Toldi előtt; de ennek is kijár elégtétele: „ha nem volna kinek keblén virágoznom, a tiédén ohajtanék elhervadni“ mond Országné, s a megengesztelődött bajnokkal az új pár baráti frígyet köt.

Az első felvonásból.

Ország (jö). Szép táncosném, mindenütt kereslek. Hogy mindjárt nem találalak, ne csodáld, mert a szerelem vak. Kendődet elejtéd, én találtam meg.

Rózsa. Csodálom, hogy szerelmedben vakon is megláttad.

Orsz. S most nem tudom, visszaadjam-e, vagy beköszömm vele sebemet?

Rózsa. Sebedet? Ki sebzé meg Országot, a jeles bajvívót?

Orsz. Szemeid — szívemig hatottak!

Rózsa. Úgy legalább szemeim nem szerelemvakok, mint a tieid, mert szívedig láttak.

Orsz. Vajha látnák a benne égő lángot!

Rózsa. Látják, hogy mondókáid nem onnan erednek.

Orsz. Ha nyelvem rossz tolmács, inkább hallgatok és érzek.

Rózsa. Néma gyermeknek anyja sem érti szavát.

Orsz. Így, ha szólok is, ha hallgatok is, baj.

Rózsa. Szólj, de a szót ne keresd; tiszta arc nem szórukt mázra.

Orsz. Tehát egyszerűen szólva: váltsa meg kendődet esókad, vagy felejtsd nálam örök emlékül.

Rózsa. Kendőmet? — nem vesztém el.

Orsz. De igen; im itt van. (Mutatja).

Rózsa. Ez nem enyém.

Orsz. Mért tagadod? te ejtéd el.

Rózsa. Ha mondom, nem; kendőm im kezemben van.

Ágnes. Ne hidd, Ország; tőlem kölesöznéz.

Rózsa. Ágnes! csak nem hazudtolsz meg? — Azonban, Ország, minthogy a kendőnek nem akad gazdája, a találót illeti.

Orsz. (ajkához nyomja). Köszönöm! velem száll sírba!

Rózsa. Használd élve.

Orsz. Ha érted halok, szívem vérét felitatni.

Rózsa. Oh istenem, minden szava seb, vér és halál! — Ország, ez mind nem a szív szózata.

Orsz. Mondám, ne ítélj szavam után. A szó egyszerűbb, vagy cifrább ruhája a gondolatnak és érzetnek, s melyik szerelmes nem piperézné magát, melyik nem szavait?

Rózsa. A szerelem tegye költővé a szerelmest, de ne hazuggá.

Orsz. Hogy tovább ne találgasd, feltárom előtted

egész lelkemet. Asszonyom, becsület és szerelem lovagi jelszavam. Becsületem acélszirt, kemény, mogorva és rendíthetetlen. Szerelmem e szirtet tenger gyanánt övezi; s e tenger hol viharban zúg, hol szellővel játszik, hol sima üveg gyanánt a csillagos eget tükrözi, hol a partról virágokat szakaszt és lebegtet hajjain; de bármilyen változó felcíme: mélysége és nagysága örökké ugyanaz.

Rózsa. Ország, ha szerelmed tenger, nem bocsátom rá élted csónakát, mert félek örvényitől, félek viharától; meg sem kóstolom, mert keserű a tenger vize; gyöngyei után sem búvárokodom, mert sirom lehetne. Régi példaszó: Kerüld a tengert és asszonyt! Osztozzunk e példaszón: te kerüld az asszonyt, s én kerüljem a tengert. Hanem, ha szerelmed a becsület szirtjébe vésett szó, magam leszek körülle tenger —

Orsz. Hogy hajjaid csókolják?

Rózsa. Nem, hanem hogy fővénynyel behordván, olvashattanná tegyem. (Félre). Mily bohók vagyunk mi nők: gyötörjük kedvesinket, a nélkül hogy tudnók, miért!

Csupor (egy csapat férfi vendéggel a táncteremből jő).

Csup. (kezében billikom). Egy szóra, piros Pünkösdi éjszakán!... Piros Pünkösdi napján. ... Kérlek ne kacagjatok. Igaz, verseim majd úgy rimzenek, mint a koldus nyikorgó töngele siralmas énekével; de ha szép nőt rúttá nem tesznek rongyos ruhák, verseim sem ártanak a jó értelemnek, tehát:

Piros Pünkösdi napján nyílt meg e rózsa,
Keresztiségi neve azért leve Rózsa.
Szárak kórót kapta gyámul e bájrózsa,
Azért házassága név Kórogi Rózsa.
S mivel országunkban ő ma legszebb rózsa,
Azért igaz neve legyen Ország Rózsa!

Mind. Éljen!

Orsz. (kezet nyújt Csupornak). Éltessen isten, bátya, téged is!

Csup. Azoknak, kik tán nem érték a vers tartalmát, megmagyarázom: Rózsát és Országot akarnám összerímzeni.

Rózsa. A két utolsó vers rosszul rímzett; a rím özvegy volt, magam is az maradok.

Orsz. Értem, kegyetlen!.... De Ország végszava ez: (billikomot emel):

Éljen soká e legszebb rózsaszál,
Bár rajta minden bájoló levél
Három tövis véd, s búr fulánkjai

Rég összevérzék e szegény kebelt.
 Ég, tőled kérek én boszúállást!
 Csak úgy bocsásd meg a sebző bűnét,
 Ha rám hullatja minden levelét,
 És a piros vért e piros palást
 Födözve, csalja meg napod szemét!

Mind. Éljen!

Rózsa. Ismét seb és vér; jó, hogy a halál elmaradt; hideg bók pirosra füstve; nem szív imája, égbe nem hallik: de hogy átkod se fogjon meg, így imádkozom el: És jöjjön el Országod!

Orsz. Reményljek?

Rózsa. — Legyen meg akaratod!

Orsz. Szeretsz?

Rózsa. — És ne vigy kísértetbe!

Orsz. Oh, hogy értsem?

Rózsa. Hogy nem adnám orszáért, ha Ország enyém volna.

Orsz. Tiéd halálig!

Rózsa. Nem jól értesz: ország alatt Magyarországot értem.

Orsz. Így nincs remény?

Rózsa. Van; mert magyar Ország alatt téged gondolkak; vagy, nem vagy-e te magyar, Ország?

Orsz. Tehát enyém vagy?

Rózsa. Nem, Ország; hanem meghódolt Országom te vagy, s én mint királynéd parancsolom: szót se többé erről!

Orsz. Nem! ily zsarnok királynét egy ország sem ismert! Királyném, tartozol meghallgatni Országodat.

Rózsa. Jogommal élek, s feloszlatom ezen országos ülést. — Kedves vendégim, a zene szól és táncrea hívogat; ne hagyjátok hiában elhangzani. A kockazörgést kedvelők üljenek vissza a játszó-asztalhoz. Az asszonygyűlölők csókolódjanak újra serleggel. Menjen mindenki, hová szíve vonja.

Csup. Azt ne mondd, húgom, mert úgy mindnyájan körödben maradunk.

Rózsa. Azt sem bánom. Játszszunk tehát. Kik szeretnek nőkkel játszani, játékbán kútba esni, s kútba esve csókolódni, azok táborozzanak körültem. (Félre) Kendőmet vissza kell váltanom!

Csup. De így összébb vonom a függönyt; különben fogadom, üres marad a táncterem; csókolódni magunk is sokan vagyunk.

Rózsa. Csupor bátya, igazat szólsz. Hagyjunk fel a

játékkal, nehogy a táncon csorbát ejtsünk. (Félre) Országért ennyit még sem csókolok.

Csup. De kérlek, én nem azt mondtam, hogy ne játszszunk —

Rózsa. Különben is csak hárman vagyunk nők, hamar ránk kerülne a csók sorja. Vetély sem volna köztünk, mert mind hárman igaz barátnék vagyunk; pedig játéki csóknak csak vetély ad érdemet, másképp pusztá kénytelen-ség. Csevegjünk inkább.

Agn. Vagy szóljuk a rossz világot.

Ilon. Fulánkunk ne kíméljen senkit.

Rózsa. De törre se váljék, jó hír-nevet sértővé.

Csup. De el se tompítsd a hegyét. Karcoljon, hol kell, a jót ne bántsa; a méhnek méze és fulánkja van. (Szünet, senki sem szól).

Rózsa. Tehát senki sem kezdi meg? — Furcsa! Készülünk, s midőn dologra kerül, hallgatunk. A barna felhő villámol, dörög, földél alá hajt mindent: pedig eső helyett csak a napot takarja. — Csupor bátya, te is hallgatsz? — Beszéllj valamit Toldi Miklósról. Hallók ezerszer hős kalandjait; de te csínosan ki tudod foldani; te az ó köpenyből új dolmányt készítsz. A Sastollat, a Cseh lovagot, vagy az Ország címerét; beszéllj egyet annyi sok közül.

Csup. Hagyjuk nyugodni a nagy bajnokot! Új üstökös tünt fel hazánk egén, Toldi Miklós ellentétele. Lovag, de csupa hízelgésből a nőnem iránt, nyelvvel harcol kard helyett. Őt a nyolcadik napon valami kontár szellem gyúrta össze a teremtés forgácsiból; valódi Bábel tornya, ezer ajkú néptől félépítésben hagyva; apja illőbb nevet nem is hagyhata rá —

Antónió, Dezső (jönnek).

Dezső. Ím, ez itt a nagyságos asszony.

Ant. Nagyságos asszony, uram Bábel lovag kér engedelmet udvarolhatni.

Csup. Farkast emlegettünk —

Rózsa. Ő az? —

Csup. Ő az testestül; lelkestül, nem mondhatom, mert lelke nincs.

Rózsa. Hivatlan vendég. — Dezső, vezesd Bábel lovagot a táncterembe.

Dezső, Antónió (el).

Rózsa. Folytasd, Csupor bátya, eleje nem rossz.

Csup. De nem is jó, sem eleje, sem vége. Ne mondjak rágalmazónak, mert igazmondás nem emberszólás. —

Hogy rövid legyek az ismertetésben, csak utolsó kalandját említtem. — Minap Komáromnál két bajnokot láték kompha szállni, egy magyart s egy nem magyart. A magyar bajnok háttal állt felém, arcát nem láttam, így nevét sem tudhatom; a nem magyar szemközt, ráismerék, Bábel lovag volt. Kompunk a Duna közepére ért. Bábel azóta szüntelen csevegett, de sem a magyar lovag, sem a kormányos nem figyelt rá, e szerint beszédét én sem tudhatom. De im fülelni kezd a kormányos, mert a magyar lovag ily kérdést tesz: „S ismered, lovag, Komándinét?” „Hogy ne ismerném!” felel Bábel: „Komándiné! oh Lucrétia, ki szarvakat raksz hős Komándinak! Ha tudná Komándi, hogy most hitveséhez férj helyett kedvest röpit e komp, tudom, megtépné szakálát!” — A magyar lovag úgy látszott szakála felé nyúlt, s fojtott méreggel tévé a második kérdést: „S ki az, ki koronát rak hős Komándi fejére?” — „Én!” felelt mosolygva Bábel. Egyebet is szólt, de a szél elkapá, s bár mint tapasztám fülemhez markomat, egy szót sem értheték belőle; de kevés jót mondhatott Komándinéről, mert a kormányos is megsokalta. Azonban a komp pályát végze, a két lovag partra ugrott, s a dolog azonnal kifejtett; mert a magyar lovag torkon ragadva Bábelt, így kiáltott: „Cenk! előtted Komándi áll, kinek még nem viszket a homloka! Hazug rágalmazó, vonj kardot, élet-halálra!”

Rózsa. Tehát a férj előtt rágalmazá nőjét.

Orsz. Vívta?

Csup. Így nem ismered Bábelt. Ha a nyúl az orosz-lánnal fog küzdeni, Bábel is megvív. Szokása szerint először is bocsánatot kért, s visszavonta szavait. De Komándi nem tárgított, s Bábel a második fogáshoz nyúlt, azaz büszkén felütve reszketeg fejét, így szólt: Legyen! holnap itt leszek s megvívok. Rendelj harcbírákat, késni nem fogok! — A jámbor Komándi hitt, és menni hagyta. Eljött a holnap; de Bábel a vívőkörbe maga helyett szolgáját küldé, ki jelenté, hogy ura halálos beteg és halasztást kér. Határidőt azonban nem szabott, alkalmasint az ítélet napját értette.

Rózsa. Sejtem, hogy hajszála sem fájt.

Csup. Találtad, húgom; harmadik fogása volt. S ha most véletlenül összejöne Komándival: hirtelen nyakába kötné jobb kezét; s az volna mentsége és negyedik fogása.

Orsz. Csak én akadnék össze vele, nem egy könnyen menekednék.

Csup. Ne hidd; kezedből is kisiklanék. Tarajos sül

e lovag: tövissei sértnek mindent; s ha megtámadod, gombolyagba vonúl, és védelme gyávasága lesz.

Rózsa. Tehát még senki sem bírta viadalra kényszeríteni e nyúl szívűt?

Csup. Ahoz Mózes csodatevő vesszője kell.

Rózsa. S én, hogy vendégimnek holnapra mulatságot szerezzek, fogadni merek, hogy e vessző nélkül is sorompóba állítom őt.

Csup. Az lehetetlen! teljes lehetetlen!

Rózsa. Mernél-e rá fogadni?

Csup. Örömet.

Rózsa. Sőt nem csak megvívatom, hanem hazánkból is kiűzöm.

Csup. Az épen lehetetlen! Ő csupa szemtelenségből nem lát kimenni hazánkból.

Rózsa. Miben fogadjunk?

Csup. Egy csókban; ha megnyered a fogadást, én csókollak meg: ha te elveszted, te csókolsz meg.

Rózsa. Atyafi-csók lesz; isten neki! (Kezet nyújt).

Csup. Megállj. Az atyafi csókja annyi, mint ha saját kezemet csókolnám: változtassunk a fogadáson: én az engem illető csókot Ország öcsémre ruházom.

Rózsa. Fogadott csók több a semminél, de kevesebb a valaminél: hogy makacsnak ne mondj — ám legyen! haretérre úgy is őt állítom Bábel ellenében.

Csup. Öcsém, akár veszt, akár nyer húgom, te csókot kapsz.

Orsz. S én e csókért megvívok százszor is!

Csup. Csitt! . . . Bábel jó.

Rózsa. Lépre a madár. Nő miatt pusztúlt el Trója; nő miatt dől Bábel tornya is.

Bábel (jó).

A vár asszonyát keresem, mint tévedt vándor az igaz ösvényt. Azt mondák, e vár tündérnőjét, e megye védangyalát s e hon nemtőjét itt találom: azért repültem ide tárt vitorlával. Nincs ki bemutasson, nincs ki ajánljon; kénytelen vagyok magamban a jó és jámbor Bábel lovagot ajánlani. E palota világított ablaki, mint nyájasan intő szemek, mint fénytornyok, meghívni látszanak; s bizalmam a magyar vendégszeretben vezéricsillagom lön e kies révhez. (Ilonhoz) Benned van szerencsém a vár asszonyát tisztelni? — Igen, gyémánt szemed elárul, keresztül ragyog nemtudásom sötétén! Ah, te vagy! te vagy! (Kezet csókol).

Ilon. Nem én, lovag.

Báb. Nem? (Ágneshez) Úgy te vagy! Ah, ki keresne másban? Csillagszemed átsugárol az ösmeretlenség éjjelén! (Kezet csókol).

Agn. Nem én vagyok, lovag.

Báb. Nem? (Rózsához). Úgy ki volna más, mint te!

Rózsa. Mily találós a lovag.

Báb. Találós? nem — a szív súgta meg. Nem úgy jártam-e mint Páris? nem jelent-e meg előttem három isten-asszony, vetélkedve a szépség almája fölött? s én azt neked nyújtám! (Kezet csókol). Mert csupán a vak kételkedik, téged látva, hogy e csillagok közt a nap te vagy; előtted minden csillag elsötétül.

Rózsa. Szerinted különös nap vagyok, ha sötétet terjesztök sugaraim.

Báb. Oh, bocsanat, tán vétkezém a szép magyar nyelv ellen? — külföldinek nehéz azt jól beszélni. E földön három éve utazom, s három év nyelvet tanulni kevés. És én beszéllek olaszul, angolul, franciául, németül, spanyolul, még diákul is; hogy a magyarnak is jusson hely emlékem tábláján, előbb azokból kell valamit eltörlenem. Különben dús szellememnek szegény is a magyar nyelv; sok gondolathoz még nincs szava, s az óriás lángésznek gyermeki ruha. Midőn magyarul kell szólanom, úgy tetszik, mintha nagy ügygyel-bajjal tübe kellene fejemet fűznöm.

Rózsa (félre). Tú fokán nem megy át a teve. — S melyik tehát anyai nyelved?

Báb. Melyik? — többé nem tudom; valamint azt sem, melyik hazának van hozzám joga. Atyám olasz volt, anyám francia; bölcsőmet három grátia gyanánt az angol, skót s irlandi föld ringatá; ifjuvá spanyolok neveltek; lovaggá német földön üttetem, s meghalni — itt köztetek kívánok!

Rózsa. Tessék leülni.

Báb. Még nem, asszonyom. Előbb csókolva hófejér, Vezűv havánál tündöklőbb kacsódat, engedd szűm tiszta lángjait névünnepep oltárán lobogni, örökre, mint a Vesták szent tűzét... Oh asszonyom, miért nem mondhatom meg franciául, mint éke e lángot kiönteni!

Rózsa. Köszönöm! (Félre) A sok láng még tetőbe kap. — Tessék leülni.

Báb. Csókolom kezedet. (Leül) Ma délben, midőn a királylyal ebédlek, istenemre, korántsem hívém, hogy estve ily gyönyörű társaságba jussak.

Orsz. A király Budán van?

Báb. Igen, Budán.

Orsz. S te nála ebédlél?

Báb. Igen, nála.

Rózsa. Lovag, úgy szél árnyain kelle repülnöd; mert Buda hozzánk két napi járás.

Csup. Miért ne? a lovagnak tátos lova van; azt mondja: Hipp hopp, ott legyek ahol akarom! s azonnal ott terem.

Báb. Úgy van, a Mylady sárkány. — (Apród serleggel kínálja) Köszönöm! — Tokaji? Beh kár, hogy a magyar nem iszsza a champagneit! (Apródhoz) Még egy pohárral! — Ah, a champagnei mi kedves! forr, pezsg, mint tűzokádó hegy durrogva tör ki, habja égbe száll, s ha első rangú, az üvegben mi sem marad; élet van benne, mint a franciában. (Apródhoz) Még egy pohárral!

Orsz. (félre). Borunkat iszsza, s a másét dicséri.

Rózsa. A mi tokajink nem hánykódik, hanem erős.

Báb. Mint a dicső magyar nemzet! — Hol is maradtam?

Rózsa. A királyi asztalnál.

Báb. Igaz (Szóból kifogyván) Fölsége ritka jó kedvbe volt — Dicső király — Európa legdicsőbb királya.

Rózsa. (többiekhez) A szél megállt, a szélvitorla is.

Báb. Királyunk Európa legdicsőbb királya. — Ma különösen jó étvágya volt. — Csak ketten ültünk az asztalnál. — Mondhatom, pusztúlt előle a sok finom éték.

Rózsa. S a lovag tán éhen is maradt? — Apródok, csemeget a lovagnak.

Báb. Köszönöm! — Hol is maradtam?

Csup. A királyi ebédlőben, hol négyen ültetek: Ország, Csupor —

Báb. Igen, Ország, Csupor, én és a király —

Orsz. Lovag, Ország is?

Báb. Igen, Ország is.

Rózsa. S miféle ember ez az Ország?

Báb. Derék ősz, nagy bajnok, jó vezér; kár, hogy a világi kéj előbb elhagyja, mint ő a kéjekeket; kár, hogy erővel ifjítja magát —

Orsz. Lovag, Ország már megifjodott, s ím előtted áll.

Csup. S én Csupor vagyok.

Báb. Ah! . . . Így fölsége ámitott el Lássák, mily tréfás néha a király Tehát, mint mondtam, tegnap nála —

Csup. Talán: ma? úgy mondtad az imént.

Báb. Igaz! Tehát ma nála ebédlék. S most tudni vágyik e fényes társaság, miként termettem ide oly hamar?

Rózsa. Kiváncsiak vagyunk.

Báb. Ám hallják. „Nem adnám sokért” mondtam a királyhoz: „ha még ma éjfél tájban Kórogi szép özvegyének névünnepén lehetnék!” „Ah, az lehetetlen!” monda a király. „Az nem lehetetlen!” mondtam én. „Lovag, fogadjunk kétszáz aranyban!” monda a király. Én kezet csapék, Myladymet megsarkantyúzáim, s mint látni tetszik, nyertes is vagyok, mert éjfél előtt itt levék. Lenn a fogadóban leszálltam a Myladyról, és ott — Ah el kell beszélnem! — Ki nem találják, fejemet teszem fel, kivel vezérle sorsom együvé; képzeljék, kivel! — nemes, vitézlő, bajnok Toldival!

Rózsa. Toldi a fogadóban?

Báb. Lenn a fogadóban, s pedig velem egy szobában, mert több szoba nincs a fogadóban.

Rózsa. Igaz-e ez?

Báb. Becsületemre esküszöm!

Rózsa. Fel kell hivatnom.

Báb. Késő; Toldi már alszik s horkolása a rémes éjben messze mennydörög. Én is hívtam; de ő így szólt: Hivatlan vendégnek ajtó megett a helye! s aludni ment. Azonban más okért nem jött — nem is jöhetett: a szörnyű Toldi többet önte a garadra, mint amennyit lábai elbírnak. Oh, ha láttátok volna! Sisakja, mely nem hagyja el soha fejét, csak fülébe látszott még fogózni. Kifent bajuszának bal szára már leázva ajkát söpré, míg jobbik szarát féltennem kelle, nehogy pislogó szemét kiszúrja. Így ült a bajnok rossz tölgypadon, s beszéllte volna hős kalandjait, ha nyelve meg nem szűnik forgani.

Orsz. Toldi részeg? ez csoda, mert győzhetetlen ő a poharak közt, mint a harctérekben.

Báb. Hm! — Győzhetetlen a harctérekben? nevetség! Erő ügyesség nélkül mit sem ér. Említsem-e a Dávid és Góliát történetét, hogy higgyetek szavamnak? Én többször vívtam már ezen új Sámsonnal; titokban, mert ő áttal veszteti, s mindannyiszor én maradtam a nyeregben nem ő.

Orsz. Te győzted meg Toldi Miklóst? (Félre) Boszankodjam, vagy szemtelenségét bámuljam?

Báb. Igen, uram, én! — Ő a hatfejű sárkány s Jazonja csak én vagyok. Mit ér ügyesség ellen óriás erő is? Igen, ha mozdulatlan elébe állnék, ketté hasítna, bár vasból volnék; de én mint gyors és mester vívó félre ugrom.

s míg ő nehéz karjával újra vág, könnyű bökéssel földre fektetem.

Rózsa. Kár, hogy e párbaj titokban történik.

Báb. Toldi nem mer nyilván, fél a szegyetől.

Orsz. (felugrik) Miklós vitézzel nem mérkőzhetem, de ily orcátlan dicsekvést megcáfолhatok: fogadd keztyümet, lovag!

Csup. Vagy az enyémet!

Többen. Vívjon velünk! (Keztyüket vetnek elébe).

Báb. Az — kérem — kérem — ennyi egy ellen! — Valóban nagy megtisztelés! — Sok hizelgés! — Nem vagyok rá méltó! —

Rózsa. Lassan vitézek! E párbajt betiltom; viszály ne háborítsa ünnepünket. (Országhoz titkon) Még korán van.

Báb. (kapván rajta). Oh, mit királynénk tilt, az nem szabad, jobbágysai tartozunk szót fogadni; a hős erőnek parancsol a szépség. — Asszonyom, most oly bájos valál, mint Vénus, a viharos tenger habjain gyöngyház hintájában úszva, kinek láttára a vihar lecsöndesült és szemmé változott: lecsillapítá bösz keblünket is emlénszemed bájtekintete.

Rózsa. Talán fekete szememnek? (Országhoz titkon) Látd, ez ért a cikornyához.

Orsz. (titkon) Ezentúl egyszerű leszek.

Báb. Ah, bocsánat! Szemed valóban fekete, mint az éj, s éjben ki látná, ki különböztetné meg a színeket? — Ah, mily szikrázó szemeid! Csak egy olasz nő bírhat ily szemekkel, és signora Tandolin kívül nem bírt és nem is bírand többé senki. Ezen signora olasz hölgy volt. Ah, ha ő bimbóajkaiddal bírt volna, most is színám az olasz lég balzsamát, most is viselném szerelme rózsaláncait: de, fájdalom! szája nagyocska volt, s a jó lélek viszont-szerelmem nélkül megőrült.

Rózsa. Szegény signora!

Báb. Hanem szebb alakkal, mint légi termeted, csak donna Stella bírt. Ezen donna híres spanyol szépség volt. Ah, ha a donnának oly pici lába van, mint a tiéd, talán nejjül is veszem szegényt: de, fájdalom, lába szegénynek két csónakocska volt, s viszont-szerelmem nélkül vízbe ugrott. — Való, egyenként láttam szebb haját, szebb homlokot, szebb orrot, szebb száját, nyakat, vállat, kezeket és lábakat, mint a tiéd: de kiben minden szép központosúlna, s mintegy harmóniában összeolvadna, kívüled senkit; holott maga a szépség is csak a harmónia: teszem, kis kéz nagy

lábbal, s nagy láb kis kézzel egy társaságban szép nem lehet, mert nincs harmonia.

Rózsa. Hanem nagy kéz nagy lábbal, s nagy száj nagy orral egy társaságban, nemde szép?

Báb. (ötölve). Igen — szép! — A nők, ha nincs benők harmonia, rám hiában vetnek hálót: összetépem azt, mint gyöngé pókhálót.

Rózsa. Tehát a nőknél is oly szerencsés vagy, mint a viadalban?

Báb. Nagyon szerencsés; kár hogy nálam még minden nő szerencsétlen vala. A kényes ízlés valódi átok; sokat keres, midőn keveset találhat. Ah, istenem, csak itt is hány lön miattam boldogtalan! Egyik sem arathatá tetszésemet. Budán, ha végig táncoltatom a Mýladyt, szintűgy esőzik rám a sok szerelmes levél. Minden ablak nyitva, s minden ablakból angyalfő kacint és hány csókot utánam. De én — nem kacintva, hanem sajnálkozva nézek rájuk vissza; s hogy hírnevöket kíméljem, egy inast sétáltatok gyalog magam után, felszedni a sok meghívó levélt. S ha imitt-amott némely jámbor férjet, vagy boldog vőlegényt miattam Diánája Aktaeonná bűvöl: én legalább nem ütöm.

Orsz. Ez már gyalázat! ez bosszút kíván! így még nem gyalázta senki hölgyeinket.

Báb. Kérem — bocsánat! senkit sem neveztem.

Rózsa. Mérsékelj magadat, Ország! — én oltalmazom vendégünket. — Tehát szerencsés vagy a nőknél, lovag? a hódításhoz talán bűbájjal élsz?

Báb. Mi rajtam bájló, meg nem foghatom. Sokszor megállok tükröm előtt, s hiában kérdelem tőle: mit tudnak rajtam imádni? És hinni kezdem, hogy velencei tükröm vagy nem jól mutat, vagy enmagamhoz is igen szigorú bíró kényes ízlésem; vagy végre — ez tán a valódi ok — külföldi létem és idegen ruhám tetszik annyira bájos magyar hölgyeinknek: különben ezt sem vitatom, mert utánam bolondultak ezen öltözet honában is. Valóban, szinte félek, végre még azt hiszik, hogy szolgálatomban lidérc van; pedig lidércem a finom kenőcs, az udvari mód, a nyalka tartás, a szók édje, a —

Rózsa. Oh, nem, lovag! férfiás beszéded és bátorságod ami hódítónk. Most elég! Lovag, köszönjük a mulatást. Bodó, neked rég adósod vagyok egy táncsal — karodat!

Orsz. (titkon Rózsához) S a párbaj?

Rózsa. (titkon) Nem marad el. (Bábelhez) Lovag, te másod e szép társaságot. Kezemet azonban megcsókolhatod.

Báb. Ah, mi égi kék! (Kezet csókol).

Rózsa. (megszorítja kezét, sohajt) Ah! — Jó mulatást! (Elmennek vele, Bábelén s a kockázókon kívül, mind).

II. A Trónkereső.

Szomorúj. 5 felv.

V á z l a t a. Predzlava, Kálmán kir. özvegye, Borics anyja, egy lengyelországi klostromban tölti vezekelve éveit, míg fia, ki előtt a maga bűnét s annak törvénytelen születését állandóan titkolja, Halicsban fejdelemkedik. Az *I. felvonásban* Borics, ipjával, Boleszló lengyel fejdelemmel a környéken vadászván, meglátogatja anyját. Itt jelennek meg nála a magyar bújdosó urak, előadva az aradi mézár-lást, a nemzet elégedetlenségét, s felkérve őt: jöjjön némi haddal Magyarországba: az egész ország meghódoland neki, mely vak Béla hitvesének zsarnokságától menekülni akar, s őt kívánja királynak. A jelen levő lengyel urak készeknek nyilatkoznak csapataikkal támogatni őt; Borics hajlik, anyja ellenkezése dacára, ki érzi, hogy reá Magyarországon balsors vár; s a hadjárat elhatároztatik.

A *II. felvonás* már a Sajó melletti táborba vezet. A királyiak a nádort követségbe küldik, hogy a Borics lengyel szövetségeseit felvilágosítsa, kik, a Predzlava feletti ítélet okmánya látására a trónkeresőt el is hagyják, s hazájokba visszatérnek. Borics erős lelki hánykodások között, születése törvényességének ily ünnepélyes tagadása felett, s buzdítva pártosai úgy, mint Bodomér bújdosó kún fejdelem barátja által, az ütközetet elhatározza, melyben, ha győz, megbosszulhatja tisztának hitt anyját, ha elesik, legálább érte eshetett el.

Azalatt Predzlava, a *III. felvonásban*, kétségbe esve a siker iránt, bűnét P. Seraphinnak meggyónja, s ez által feloldoztatik, de azért lelki nyugalmat nem talál, mert ha Borics győz, koronáját vér szennyezi be, s ő tette ezek gyilkosává, ha elesik, ő gyilkolta meg fiát: e lelki furdálások közt összetörik a bánatos nő; s hogy jóvá tehesse bűnét, el van határozva őt felvilágcsítani. E végre a végét közelíteni érző asszony egy iratot ad által menyének, kit esküvel kötelez, hogy, ha Borics visszajő, adja azt neki

által. Borics a nádor nyilatkozatai által magát meggyalázva érezvén, szövetségesei által elhagyva s teljesen megverve, visszatér, de anyját már halva találja. Hitvese Judit, gyanítva az irat tartalmát, azt, nehogy férje végkép kétségbe essék, titkolja előtte; sőt bátorsága emelése végett, anyja búcsúját, s végizenetét jelenti neki, mely szerint az anyja elleni vád csakugyan rágalom volt.

Borics, híven anyja utolsó szavának, a *IV. felvonás*-ban mint keresztes vitéz VII. Lajos francia kir. keresztes-hadához csatlakozik, mely most Magyarországon táboroz; de ittlétét egy összeesküvés szövésére használja fel Béla kir. ellen. Vele van a kún fejedelem Bodomér s ennek leánya Rózsa, ki Boricsnak már egyszer megmentette a Sajó mellett életét, sőt szereti őt szenvedélyesen, de mit Borics ép oly kevésé gyanít, mint a mindenütt nyomában Judit alaptalan féltékenységet: s épen készül Bodomérral, ki időközben meghalt atyja helyett a kún fejedelemséget átvette, frigyet kötni, mely szerint Bodomért népével megtelepíteni igéri Magyarországon, vele a kún fejedelemséget is megszöktvén. De a magyarok nyomában vannak, s már-már elfogatnék, ha Rózsa másodszor is meg nem menti.

Ekép az *V. felvonás*ban Kúnországban találjuk Boricsot, hol a törzsfők gyűlésében, az új frigyet, melynek folytán az öszves kún nép élén törne Magyarországra, ünnepélyes esküvel megpecsétli. De az őt szerelemféltésből ide is követett Judit, bosszujában, átadja neki anyja iratát. Borics, hitvesének tette, saját gyalázata, és csatái jogtalanságának tudata által kétségbe ejtve, lemond a Magyarországra meneteltől, amikor a kúnok által indulásra felszólítottván, s ő e felszólítást bántólag visszautasítván, általok megöletik.

Harmadik felvonás.

Klastromi szoba. A közéajtó egy másik belső szobába vezet. Jobbról ajtó bejárású. Balra asztal.

Első jelenet.

Pater Seraphinus. Predzlava (előtte térdelve, gyónás után).

Pater. (feláll) Kelj fel, leányom; én feloldozalak.

Meg van bocsátva bűnöd, mit kívánsz még? —

Ifjú valál, hővérű és hiú,

Hizelgés dajkált, kényesztés növelt,

A csábok elvakíták lelkedet;
 Midőn eszméltél, már későn vala.
 Kelj fel; az ég irgalma végtelen;
 Én már a szertartást bevégezém. (Elfordúl, menni akarva).
Pred. (keze után nyúl) Mért szúrja még is szívem a tövis?
 Oh szörnyű! istennel kibékülék,
 S érzem, nyugodtan halni nem tudok.
Pat. (visszafordúl) Hajh, érzi lelked, hogy nem volt elég
 Fülembé öntnöd a bűnvallo mást.
Pred. Ah érzi — és remeg! *Pat.* Mitől remegsz?
 A sírba száll kettőnkkel a titok,
 S meg van bocsátva. *Pred.* Jóvátéve nincs. *Pat.* Hajh nincs!
Pred. (reménykedve néz fel rá) Ah úgy-e nincs?
Pat. Beszéllj, mi aggaszt?
 Vagy én legyenek a lelki furdalás
 Tolmácsa, melytől fel nem oldhatalak? —
 Leróvtad a múltat, de a jövő
 Tárul elődbe, s rémeket mutat,
 Utószülöttit a te vétkeidnek.
Pred. Oh, úgy van; ettől ments meg. Oh atyám,
 Fiam nem tudja, hogy bűnös vagyok;
 Azt véli, születés adott jogot
 A koronához; elment, és hadat visz.
 Hogy azt kivívja. *Pat.* S hogyha győz, király lesz.
Pred. De ez bitorlás — rablás. *Pat.* Úgy van, az;
 De ő nem bűnös. *Pred.* Nem: ez is az én
 Bűnöm. *Pat.* Tovább! *Pr.* (örömmel ragaszkodva ez eszméhez)
 Ő oly jó, oly nemes;
 Ő boldogítani fogja a hazát,
 Mely most a zsarnokság alatt piheg.
Pat. (megvetőleg) Hah, ez a mentség? — Aki pénzt rabolna,
 Ha a szegények közt kiosztaná,
 Nem volna rabló? *Pred.* (lesujtva) Oh az volna, az.
Pat. S te anyja azzá fiadat teszed.
Pred. (szörnyűködve) S egykor vádolni fog. *Pat.* Isten előtt.
 S te csak ragyogni látod a fején
 A koronát? — nem látsz-e rajta vért? —
Pred. (nevekedő iszonynyal)
 Oh látok, látok! vér csurog le róla!
 Azoknak vére, akik érte vívnak,
 És akik ellen harcol. A mezőt
 Vérár borítja, hullák ezrei — *Pat.* Kik egykor feltámadnak
 S midőn a szemfödél sem rejtheti ellened,

A foltokat, mi lesz mentségedül?

Pred. Oh látom én ezt ébren s álmaimban.

Alig hogy elment, e rémek jövének.

A végítélet szörnyüségai

Üldöznek engem; véremet kiszívják;

S bár úgy ohajtok, halni nem tudok.

Pat. S te azt hiszed, fiad nyugodni fog,

S ha a csatát elveszti, nem viszen

Új harcot, új nyomort azon hazára?

Mert azt hiendi, van hozzá joga.

Pedig a királyokat, kik háborút

Viselnek, ahol ezrek hullnak el,

Mi menti fel a gyilkosság nevétől,

Ha nem a jognak tiszta érzete?

Pred. (kétségbeesve) Oh úgy fiam ezreknek gyilkosa,

S én tettem azzá! *Pat.* S hogyha fiadat

A felboszantott ég nem óvja meg,

S az anyja bűneért lakolni fog,

S halála hírét hozzák meg neked,

Mi menthet akkor itt, s a végnapon?

Pred. Hogy — én valék fiamnak gyilkosa? —

Segíts! tanácsolj! *Pat.* (főlemeli) Szíved nem sugall?

Pred. Hisz amit az sug, szörnyebb mindeneknél:

Hogy én — fiamnak gyónjam meg a bűnt? —

Csak ezt ne! Az egész világ előtt

A szegyenköre inkább állanék,

Magamra venném a világ bűnét;

Tünném a gúnyt, a kínzást, a halált:

Csak ő ne tudja — ezt ne tudja ő!

Pat. Ha hallgatsz, gyilkos, vagy gyilkolt leend:

S a vér fejedre száll. Ha nincs hited

Az égben, úgy hallgass, s halj meg nyugodtan.

Pred. Megátkoz. — *Pat.* Egykor fog-e áldani?

Szegény hiú nő! az vagy mostan is,

Kendőzöd lelked undok foltjait,

S fiad nem érdemelt vonzalmival

Kacérkodol, kész vérbe' mosdani,

Hogy ő ne lássa arcodat pirúlni.

Hadd bitorolja hát a koronát,

Hogy bitorolhasd gyöngéd hajlamát;

Tiszteljen itt, s utáljon ott (az égre mutat) örökké! (mennüi akar).

Pred. (megsemmisülve térdre omlik)

Jóváteszem. (Fejét lehorgasztva, mozdulatlan térdel).

Pat. (fejére teszi kezeit) Úgy én megáldalak!
 Ha gyöngé voltál ellenállani
 A csábkgígyónak, mely halálra mart,
 Légy most erős, midőn megmentened
 Vétked gyümölcsét kell a kárhozattól
 Országok elmúlnak, népek kihalnak,
 Széttörnek a trónok s a koronák:
 Csak egy ragyog: az égi korona.
 Inkább viseld a töviskoszorút,
 Mint azt veszítsd el. Jobb pirúlnod itt,
 Mint ott remegned a bíró előtt,
 Ki irgalommal vár bűnbánatost,
 Míg elítélne megátalkodottat.
 Magdolna voltál, légy Magdolna most,
 S isten színének fogsz örvendeni.
 Vesd el a terhet, és halj meg nyugodtan (El).
Pred. Legyen meg a te szent akaratod! (fölkel)
 Nem lát pirúlni, már halott leszek,
 Alant a földben, csak emlékemet
 Utálja meg. (Egy szekrényhez megy). Hajh, jó, de szigorú ősz,
 Nem új e harc, melyet most lelkemért
 Küzdél szívemnek gyöngeségi ellen;
 Átküzdtem én is ezt; már annyiszor
 Győztem, s legyőzetém megint (egy lepecsételt iratot vesz
 Megírtam e halálítéletet elő). Hiszen
 Midőn csatába indult az napon,
 De végrehajtni gyáván rettegék. (Az irathoz)
 Te vagy beteg lelkemnek gyógyszer,
 Örökre meghalt volna nélküled —
 Ah mégis mint méregtől borzadok!
 Végezzük, míg erős az akarat. (Csenget)
 És érzem, a végóra már közelg.

M á s o d i k j e l e n e t.

Charitás (a középajtón), *Predzlava*.

Char. Testvér, mit kívánsz? *Pred.* Hívd leányomat (*Char.*
 Nem! — nem! — lehetetlen! nincs hozzá erőm. jobbra el).
 Nem gyávaság-e a vétek súlyát
 Szegény fiam lelkére tennem át,
 Ha a kisértésnek nem állhat ellent?
 Ha tudni fogja hogy nincsen joga,

De a korona fénye elvakítja,
 S a hatalomvágytól megittasúl,
 És tudva ont vért, s tudva lesz bitor?
 Gyülni fogja ő emlékemet,
 Kerülni síromat, s megátkozand;
 Mivel az égtől a bocsánatot
 Az ő vesztén, az ő lélekhalálán
 Vásárolám meg; s mégis el leszünk
 Választva — (eszmélve) El, sötét kísértet, el!
 Ne súgd fülembé a csalárd ígét!
 Fiam nemes, nagylelkű és igaz;
 Ha fölvezetnéd a magas tetőre,
 Mint a megváltót, s az egész világot
 Ajánlanád, ha egy tűt elrabol:
 Ő koldus lenne inkább mint ez áron
 Világura (rettenve). Ő jön — ah ily sietve!
 Erős nagy isten, adj erőt; fiam
 Hal meg nekem, s magam taszítom el!

Harmadik jelenet.

Judit, Előbbi.

Pred. (elfödve arcát, zokog) Hadd megsiratnom!

Jud. Hivattál, anyám!

Te sírsz? (íjedve) talán fiadról hírt vevél?

Gyász hír? beszéllj, ne kínozz, ha szeretsz!

Csatát veszített? — Meghalt? Mért gyötörsz?

Pred. Hír róla nem jött, semmit sem tudok.

Jud. Úgy hát miért sírsz? *Pred.* (feláll) Többé nem sírok,

Az lelkemet gyöngítné s most erő kell.

Ne sirj te sem, leányom; el ne vedd

Erőmet azzal: válnunk kell örökre.

Jud. Válnunk? miért? *Pred.* Mert érzem, a halál-

Angyalnak szárnya már is eltakart.

Jud. Miért busítasz így engem s magad?

Pred. Jöttére vártam — bár jött volna rég!

Jud. De hát fiadra nem gondolsz? *Pred.* Fiam?! (magát

Meglátom egykor — e földön soha. nyugtatva)

Jud. (felörvendve) Ő győztesen tér meg a koronával.

Pred. Oh jaj, ne említsd most a győzedelmet,

A koronát — vagy késő volna már?

Jud. Mi volna késő? nem kívánsz neki

Győzelmet? *Pred.* Oh ne szólj — ezzel gyötörsz.

Hadd hinne az, hogy vért nem ontanak,

Hogy e hadjárat diadalmenet;

A bujdosók is ezt mondák nekünk.

Jud. Ily győzelemről szólok én, anyám.

Csak hírnökére várok, és mi is

Megyünk utána, osztani örömét.

Pred. Indulj ma még; ne várd a hírnököt.

Jud. (kitörve) Legyen, anyám, másképp megölne a — (hirtelen elhallgat)

A távollét fájdalom, jó anyám.

Pred. Oh légy vigasztalója mint derült nap,

Ha rá borúlnak a búfellegek.

Áldás a jó nő, s minden örömek

Tárháza — ő szeret, s feledni fog. (Az iratot nyújtja)

Vedd, oh vedd, add át egy szegény anyának — (zordúl)

Vedd, és ne kérdezz! — ég az én kezemben. (Átadja)

Add át fiamnak — elveszett fiamnak! —

Hívebb kezekre ezt nem bízhatom.

Úgy adjon isten üdvöt teneked,

Amint betöltöd vég kívánságát

A haldoklónak — mert én az vagyok. (Megkönnyebbülve kar-

Ah érzem, a kapsok lebomlanak székbe ereszkedik).

Kínzott szívemről! — újra szabadon ver!

Tisztább a lég — az égi balzsam ez;

Tisztább a fény — az ég sugára ez!

Jud. Minő levél ez? mit tegyek vele?

Pred. Add át fiamnak; egy szegény anya

Végső bucsúja elvesztett fiához.

Őrizd meg gonddal, hogyha szereted;

És fel ne törd, ha üdvezülni vágysz.

Jud. De hát miért? — mit zárhat e levél,

Amit nejjének tudni nem szabad —?

Pred. (rémülve felemelkedik) Esküdj meg! most már eskü-

S én esküdet síromba elviszem — det kívánom,

Negyedik jelenet.

Charitás, Angelica, Előbbiek.

Jud. Anyám, az égre, csendesülj! Imé

Tanunk is van. — *Pred.* Jöjön, legyen tanúm,

Hogy esküvél, s hiven betöltöd azt.

Char. Irtóztató balsors! *Jud.* Férjem? *Pred.* Fiam?

Char. Több menekült jött, akik övele
A harcba mentek: minden elveszett.
Véres csatában hullott el hada;

Amerre a szem látott, vér patakozott,
S holtakkal volt elhintve a mező.

Pred. (szívéhez görcsösen kap, sikoltva)
Késő! (lerogyni akar, a két apáca felfogja).

Jud. A fejedelem? él, vagy halott?

Char. Nem tudni róla semmi bizonyost.

De íme anyja — itt nagyobb a vész. (Elviszik a közéapajton).

Jud. (egyedül, magát nyugtatva).

Csatát veszített ő; de menekült;

S új haddal új harcot fog kezdeni — (szeme az iraton függ)

De ez irat? — Ha e köz harcosok

Megszabadultak — Itt nagyobb a vész.

Minő titok, mit sírba nem vihet,

Mit csak halála óráján fedez fel,

Mit eddig ő sem tudhatott, fia?

Mit most se tudhat más — én sem, neje? —

Majd rettegett, hogy titkát a pecsét

Nem őrzi meg eléggé biztosan.

Nem bizva bennem, eskümet kívánta;

Milyen mohón, vadúl sürgette azt!

S midőn elég gyorsan nem esküvém,

Rémülten el akarta venni tőlem — —

Ah, e pecsét nem zárta azt elég jól,

Felírva volt az dúlt vonásain,

Leolvasám én; s most is olvasom

Ez iratot, bár nem látom betűit.

Bűnvallomás ez, s az őt terhelő

Szörnyű gyanúnak megerősítése. —

S én általadjam ezt? — Nem esküvém! —

Ha nem gyanú — mi szinte bizonyos —

Oh úgy ne tudja ő ezt meg soha.

Ez meggyalázná engem is, fiát is — —

A rossz tudatnak őrzöngése ez,

Melyben fiára törne az anya:

Maradjon zárva.

Ötödik jelenet.

Charitás (visszajő). *Előbbi.*

Char. Oh jer, asszonyom.

Jud. Meghalt? *Char.* Magához tért, de a halállal

Vivódik. Téged óhajt látni. Oh jer;

Meghalni nem tud, lelkét ez köti.

Jud. (magában) Nem esküszöm; fiának veszte az!

Hatodik jelenet.

Apáca (oldalt), *Előbbiek.*

Apáca. A fejdelemtől hírnök érkezett.

Jud. Ő él? — Szivem nem csalt, ő menekült!

Kérlek, bocsásd be. (*Apáca* el. *Charitáshoz*)

Vígasztald meg ezzel.

Ez visszaadja lelkének nyugalalmát.

Mihelyt kihallgatám a hírnököt,

En is megyek, s tán még jobb hírt viszek. (*Char.* el).

Hetedik jelenet.

Hírnök (jön), *Judit.*

Jud. A fejdelem küld? Úgy él! *Hírn.* El; sebet

Kapott, de nem veszélyest. *Jud.* Úgy megyek

Tüstint elébe. *Hírn.* Ő nyomon követ.

Előre küldött ezt jelenteni.

Jud. Mondd el, mi történt? — Hogy csatát veszített,

Azt már tudom. Hogyan történhetett az?

A bujdosók megesalták volna őt?

Hírn. Mind ámitás volt. Az ország színe

Állt ellenünkben, és a lengyelek

Nagy része szintén elhagyá urunkat.

Azt is reméltük, hogy az ütközet

Folytában átjönnek majd híveink;

De fájdalom, mint bősüült tigrisek

Harcoltak ellenünk mindannyian.

Körül valánk kerítve csakhamar;

Aki nem tudott áttörni, ott maradt.

S a szaladókat is legtöbbnyire

Agyonveré a nép. *Jud.* S hogy menekült

A fejdelem? *Hírn.* Oh az csaknem csuda.

Ahol hanyatlott harcosink sora,

Mint bős orozslán rontott ő oda;

S midőn megtörve felbomlott hadunk

Kétségbeesve pajzsát eldobá;

S mintha kereste volna a halált,
Az ellen sűrű tömegére rontott.

Jud. S feledte, hogy itt árvát s özvegyet hagy!

Hír. Oh asszonyom, ne vádold őt ezért;

A harc dühében mindent feledünk. —

Körül volt véve, és halál fia,

Ha Bodomér, a kún fejedelem

Hozzá utat nem tör; s ő és leánya

Nem fogja fel a rá mért sok csapást.

Ő menekülni ekkor sem akart;

De homlokán egy sebtől elhanyatlott,

S oltalmazói ájultan hozák ki.

Nekik köszönd, hogy élve láthatod,

Ők ápolák, s bujdosva rengeteg

Erdőkön által vergődünk haza. —

Jud. (vadúl kitörve) Menj, menj! Elég gyászt hoztál már

Szivembe tört verél, mért forgatod meg? nekem,

Menj, hogy ne lássam többé arcodat! (Hírök el).

Ah újra ébred a gyanú kigyója,

Amelyet annyiszor elaltaték már!

Ónámítás volt; a való kitárult.

Ki áldoz éltet örült szerelem

Buzgalma nélkül? — Megmentője lett!

Ah mennyi édes emlék láncza ez

A hála s tartozás gyűrűiből!

Mily csábos. istennővé tette ez!

Egy túlvilági lényt fog benne látni

Fejét övedző csillagkoszorúval,

Amelynek árnya mind mind rám vetődik.

Hisz ez imádás lesz, nem szerelem.

Imádni fogja férjem; s e Syrén

Majd a lemondót fogja játszani,

S ekkor tövissel látja koszorúzza

Mint vértanút ... Ah, látom ami jó —

Az első pillanattól láttam azt:

E lánynak arcán írva láttam én

Balsorsomat, és visszadöbbenék.

Ajkán az első szó fulánk vala,

S szegzett gyilok első tekintete

S egy hosszú úton mint oltalmazó,

Mint ápoló kíséri! — Oh mi kín:

Midőn eszmélve rá veté szemét,

S abban a hála könnye felfakadt, —

Egy tenger az, mely engem elborít!
 S én tűröm ezt? én a jogos hites
 Mosolyba rejtem szűm torz rémeit;
 Házamban, asztalomhoz ültetem,
 Vendégjogom, melyet lábbal tapod....
 S én a sebet szégyenlem, titkolom,
 Pedig gyötrő fájdalmat érzem. —
 Kínpadra vontak, s én hallgatva tűröm,
 Nehogy gyötrőim kigúnyoljanak.
 Oh a lezárt pokol legiszonyúbb! — (Szeme az iratra esik)
 De van kezemben fegyver, van boszu!
 Ha ő felejtí nőjét s gyermekét,
 Ha a kigyót nem távolítja el —
 Oh ezt a jó szerencse adta át,
 Mely még a leghitványabb férget is
 Fölfegyverezte üldözői ellen!
 De nem gyanú, bizonyság kell nekem.
 Addig hüvelybe rejtem; e titok
 Maradjon a legvégső fegyverül. (Elrejtí)
 S ha a gyanú eloszlik, s hű maradt —
 Ah hogyha hű, nem tudja meg soha;
 Megmentem a szégyentől, s örömet
 Veszem magamra még a bűn súlyát is,
 Hogy megkiméljem őt fájdalmától!

Nyolcadik jelenet.

Borics (jö, fején sebkötés), *Judit*.

Bor. (némán megölelik egymást).

Örömré vártál, s én csak gyászt hozok;

Hajh, ily viszontlátásban nincs öröm.

Jud. (sötéten kémlelve) Isten hozott!

Bor. (tompán) Nem; ő nem volt velem.

Jud. (szintúgy) Mert elhagyott hited, s kétségbe estél.

Bor. Mert elhagyott ég, föld; még a halál is

Került, nagyobb csapásnak tartva meg.

Jud. (keserű szemrehányással)

Ah nődnék mondd ezt, fiannak atyja?

Bor. (mély érzéssel) Tiétek szívem hű s igaz szerelme;

De a gyűlölség és boszu csapott rá,

És homlokomra a balsors jegyet tőn. (Szomorú reménytelen-
 séggel)

Jud. (szeme közé nézett, meghatva, melegen)

Mint hű s igaz nőd osztom azt veled!

Bor. (mint előbb) A koronával vártál fejemen,

S imé csak egy sebhely amit hozék.

Jud. Midőn imádkozám, én éltedet,

És nem a koronát foglaltam abba;

Fájt hallanom, hogy ez több volt neked,

S midőn veszítéd, a halált kerested,

S feledni tudtál engem s fiadat.

Bor. Oh meg ne gyűlölj, mert e vád igaz.

De nem a koronát vesztettem én: (vadúl kitörve)

Úgy meggyalázva egy ország előtt,

Úgy eltapodva — hisz ők szívemet

Tépték ki! — még a gondolatja is

Ezer sebet nyit — (hirtelen elhatározással)

Hol van az anyám?

Jud. (kitérve, féltékenyen) Te egyedül jössz? — senki sem

Bor. Kiséretem? — a haremezőn maradt. kisért?

Jud. (némi fulánkkal) De eljövének a szabadítók.

Bor. Elváltak ők is. Oly szegény vagyok,

Hogy csak szavakkal hálálkodhatám.

Jud. (féltékeny gúnynyal) S mért nem jövének hozzám? en-

A háladástól is megfosztanak.

gemet

Bor. Nem birhatám rá. *Jud.* Mért kerülnek engem?

Bor. Téged? miért? úgy látszik, érezék

Lelkemben a vihart — (zordúl) Hol az anyám?

(Menni akar középre).

Jud. (ijedve elébe áll) Te lázba vagy még, szikrázó szemed

Mutatja lelked szörnyű viharát,

S te így akarnád megrohanni őt?

Bor. Elfojtom azt; de szólnom kell vele.

Jud. De hát miért? mit vétett ő neked?

Bor. (tovább nem fékezhetvén magát)

Oh e mirigy csomót ő oldja meg;

Ő mondja meg nekem, volt-e joguk

Lábbal tapodni engem általa.

Éltem csomója ez, ez dönti el:

Hogy meglakolván elrejtőzzem-e

Mint megfenyített rab gyalázatommal,

Vagy árulóknak én tekintsem őket, (böszült dühvel)

És a fenyítő ostort elragadva,

Sujtoljam őket vég lehelletig!

Oh e boszúhoz hogyha van jogom,

Irtóztató leszek! Rájok zudítom
 Kelet, nyugat, éjszak, dél harcosít;
 Minden boszús, irigy, gyűlölködő
 Szomszédot. Irtó háborút viszek!
 Nem lesz előttem semmi kegyelet.
 Egő faluk hirdessék jöttömet;
 Vér s pusztítás jelölje nyomdokim.
 Trónjukra hágok — nem! nyakukra hágok —
 Király leszek! király, nem hogy szeressem,
 Hanem fenyítsem, pusztítsam, kiirtsam!

Jud. Oh iszonyú! nem ismerék reád.

Bor. Anyám szavától függ. Hol van? — bocsáss.

Jud. Minő gyanú ez? *Bor.* Egy ország gyanúja.

Jud. (kérlelve) Anyád beteg — ily szokkal megölnöd.

Bor. Gyöngéd — kimélő — kegyletes leszek.

Engem meggyőzhet, én hiszek neki.

Egy néma intés is megnyugtat engem.

De ha az örök hallgatás honába

Elszállva, itt hagy kétségek között:

Önérzetem leroskad, s romja közt

Az öntudat kigyói nyüzsgenek.

Akkor nem büntetés, nem is boszu,

Akkor gonoszság tetteim rugója;

Akkor bitorlok mindent: a nevet,

A trón jogát; akkor rabló vagyok.

Merő hazugság múltam és jövőm,

Létem alapja bűnre van lerakva,

S bűn mindaz, ami rája épült.

Akkor csalárd bitorlás még az is,

Hogy téged, oh nőm, fejdelem leánya,

Hozzám adának — egy ily semmihez!

Jud. (meghatottan) Oh hallgass, hallgass; szerelem köté

Boldog frigyünket, nem név s trónremény, (célzással)

S míg az szilárd, hű, mitsem veszthetünk. (Öleli)

Azért ne gondolj a rágalma-zókkal;

Kíméld anyádat, ily gyanú megölné.

Bor. Oh hogyha látnád lelkem küszködését,

Nem tartanál el e vég menedéktől.

Hisz e keringő örvény elsodort már.

A fulladó erkölcsnek jajszava,

S öntudatom halálhörgése ez:

Mert iszonyúak boszuvágyaim!

Ha egyszer elsúlyod a jó s nemes,

Helyén egy szörnyeteg fog felmerülni —

De várak, amíg lelkem csendesül —

Jer — oh ne rettegi már — hisz hallgatók. (Menni akar).

Jud. (elállja útját — kérlelve)

Ha így leped meg — homlokod sebe

Rosszul hatand rá — ő nagyon beteg. (Nem bírván vele, szorongva)

Engedd, előbb hadd szóljak én vele.

Bor. Mondd, hogy veszély nincs; hogy már béhegedt.

A seb nem itt tátong — Menj hát, ne késsél!

Jud. (magában) Ha anyja szólni fog — oh gyötreme!

(Indúl, halálharang, megáll, szünet).

Jud. (magában, szemében az ohajtás fénye) Meghalt!?

Bor. (kinos sejtelemmel) Kinek szól e halálharang?

Kilencedik jelenet.

Charitás, Előbbiek.

Jud. (Bor. keblére borúl) Most légy erős!

Bor. (kibontakozva, rémülten, Charitáshoz lép) Anyám?

Char. Kiszenvedett.

Bor. (kétségbeesve) Búcsútlanul? (Judithoz) te áldását ve-

Char. Ó téged áldva halt meg, fejdelem. véd el!

Jud. (eltökélten, erélylyel) S rám bízta búcsuját, vég akaratát:

Mind rágalom volt, a trón téged illet.

Bor. (vad boszuval) Úgy megboszulom emléket anyámnak!

Jud. Ó megbocsátott, nem kíván boszút:

Foglald el a trónt, légy nagy s jó király!

Char. (ünnepélyesen) Imádkozzunk a meghalt lelkeért!

(Mindketten megtörve, térdre roskadnak és imádkoznak).

PETŐFI SÁNDOR.

1823—1849.

Petőfi Sándor, az 1823. év első órájában Kis-Kőrösön, Pest vármegyében született¹, hol atyja, Petrovics István, mészáros volt. Ez 1824 nov. óta 1830-ig a félegyházi széket bírván, itt nevelkedett a kis Sán-

¹ Mi ma már a kis-kőrösi anyakönyvből minden kétségen kívül van helyezve.

dor is, s gyermekkorá minden kedves emlékezetei csak is Félégyházához tapadtak, amiért ezt szerette későbbi éveiben valódi anyaföldének tekinteni. 1829-ben a magokat akkor még jól bíró szüléi Kecskemétre küldék, hol két év alatt az ottani evang. iskolában az első elemekbe beavattatván, 1831 óta a szentlőrinci és gyönki iskolákba járatják, mialatt, ú. m. 1830-iki ősszel, elébbi lakhelyöket Szabadszállással cserélték fel, hol apjának földei is levén, újra haszonbérbe vette az itteni már egyszer bírt széket, s azt egész 1839-ig tartotta meg. Jól menvén az apja dolgai, őt a pesti (1834—5.), majd az aszódí ev. iskolákba (1835—8.) járatta és semmit sem sajnált a szép tehetséget mutató fiútól. Ehez képest az utóbbi városban iskolai tanulmányai mellett a zongorában és rajzolásban is nyert oktatást, s bár egyikben sem képezte ki magát teljesen, de szépérzéke kifejtésére azok nem kis mértékben hatottak, s különösen az utóbbiban, Orlai a festő tanusága szerint, ritka helyes ítélettel bírt. Költői első kísérletei is ez időbe esnek; első dalait a barátság sugalta, melyben oly ábrándos volt, mint utóbb a szerelemben. Ez idő alatt sűrűen jött elemi csapások és hitetlen emberek ravaszlelkűsége folytán elhanyagolt szüléi szerencséje, melyhez az 1838-iki nagy árvíz jövé, azokat végső szegénységre juttatta. Gondoskodott ugyan az atyja ekkor is, hogy fia, iskolai folytatására Selmecre mehessen, hol 1838 augusztus 31. be is iratta magát a lyceum szónoklat-költészeti első osztályába, de ellátása igen szegényes volt egy

kamarai hajdunál, kivel és családjával azonegy szobában lakott. Ő azonban derült szívvel viselte a meg nem szokott nélkülözéseket, s szabad idejét magyar történeti és költői munkák, főleg Vörösmarty olvasásán kívül, költői kísérletekre fordította, melyeket a lyceumban fennállott magyar társaságban szokott felolvasni. Ezek közül az első (nov. 7. 1838.) „*A hűtelenhez*” Szeberényi megjegyzése szerint nem volt jobb sok más kezdő munkájánál; mindamellett már ekkor gyakran említette, mennyire szeretné, ha csak egyetlenegy munkáját nyomtatásban láthatná.

Történt, hogy azon télen Selmecen egy német vándorló színésztársaság adott előadásokat; Petőfi, ellent nem állhatva a kísértetnek, dacára az iskolai törvények szigorú tilalmának és pénztelenségének, egyik másik holmia eladásával megszerezvén a karzati belépti díjt, folyvást látogatta a színházat. Alig tévedünk, ha Petőfi hajlamának a színészethez itt keressük eredetét; annyi bizonyos, hogy már ekkor jelentette ki ohajtását színészszé lehetni, s mint ilyen babérokat aratni. Egyébiránt ez estvénkénti elmáradásai miatt tanárainál korhelységgel vádoltatván gazdája által, s azok intéseire sem hagyván fel szenvedélyével, bár ismétlés esetére kizáratással fenyegették: a félévi vizsgálatban igen közép-szerű osztályozást nyert. Megküldetvén ez atyjának, s gazdája őt mint a legkicsapongóbb ifjút rajzolván szüleihez írt levelében, a legszebb reményeiben magát csalódottnak hívó atya, elkeseredésében azt írta, hogy rossz viselete miatt

róla levonja kezét, és sorsára bízza őt. Levertség, majd dac foglalta el Petőfi szívét, mire ő rögtön elhatározta Selmecet odahagyni, s eladván néhány könyvét, február közepén, egy zordon nap hajnalán, bizonyos cél és utiterv nélkül, titkon eltávozott.

Pestre érvén Petőfi, s egyetlen menhelyének a színházat tartván, melytől hírt és jólétet is reménylett, statista gyanánt némi alkalmazást nyert, ki a színészek ruháit hordta fel estvéneként, s előadás alatt székeket, asztalokat rakott ki a színpadra; különben utcasuhanc életet élt, néha rossz cimborák közé is keveredett, a nélkül mégis, hogy megromlott volna. Atyja megtudván fia Pesten létét, eljött őt felkeresni, de ez elkerülte őt; hallotta egy, Székesfejérváratt lakott rokona is, s ez Fejérvárra vivén őt, innen saját költségén egy Asszonyfán (Vas várm.) lakott testvéréhez küldte, ki, megtudván Petőfi szülei megbuktát, azt ígérte neki, hogy további iskolai pályáján segíteni fogja, mit P., szülei megnyugtatóására el is fogadott. Ott töltötte tehát a megszakasztott tanév hátra volt hónapjait s a szünidőt, mely alatt római classicusokat olvasgatott, Horácot könyv nélkül tanulta meg, s verseket írt. Egy levél véletlen megtalálása, mely szerint nagybátyja iránti bizodalmban megcsalatkozottnak hitte magát, más irányt adott legközelebbi jövőjének: a tanév kezdetén t. i., Orlaival, ki mint soproni tanuló szinte e közös nagybátyjoknál szünetezett, bemenvén Sopronba, egyenesen a kaszárnyának tartott, s ott Goldner gyalog ezredébe be is állott.

Mint ujonc egész fél évig Sopronban maradt; azalatt a lyceum legjobb ifjaival, kik közt Pákh Albert, társalkodott, néha a leckékre is bejárt, őrtállva is versekkel irkálta be a faköponyeget; de nem sokára ráúnt a szigorú fenyítékre, s ekkor fő vigasztalása nyomasztó állapotjában egy közlegény társa Kupis Vilmos barátsága lett, kinek utóbb kettős szép emléket állított verseiben. 1840 tavasszal több ujonccal együtt Tirolba ezredéhez indíttatott, de nem ért volt még a kis csoport rendeltetése helyére, midőn újabb parancs szerint Horvátországba Károlyvár alá rendeltetett, hol épen akkor hadgyakorlatok tartattak. A hosszú gyaloglás s a hadgyakorlat fáradalmai mellet annyira meggyengítették, hogy kórházba került. Vigasztalása újra a költészet, s egy emberbaráti katonaeorvos, ki kérésére nem csak könyvekkel tartotta, hanem megkedvelvén őt, a katonaságtóli elbocsáttatásának is eszköze lett.

Ekép az 1841-iki tél végén, zordon időben, egy szürke köpenyben és fejr sapkában gyalog jött Petőfi Károlyvártól Sopronig, hol Orlait remélte találni, s innen utána Pápára, folytatni tanulását. Írt szülei-nek, s ezek támogatni ígérték. Selmecről nem levén bizonyítványa, csak ideiglen vétetett fel. Itt is munkás tagja volt a collegiumi magyar társaságnak, mely pár versét az 1842-ben megjelent „Tavasz“ című almanachjában ki is adott. A mellett a collegiumi könyvtárt szorgalmasan használta, magyar-történelmi munkák mellett főleg a külföld jobb íróit olvasgatta.

Azonban egy szeszélyes inkább, mint bűnös, tettért a tanári kar őt nem sokára kirekesztette. Fogta nyaláb-ját, s gyalog amint jött, indúlt Pozsonyba. Ott, vége levén épen a tanévnek, s a lyceumi deákok oszlófélben, rövid öröm után, mit pajtásai közt talált, ezekkel együtt ő is elhagyta Pozsonyt. Nem levén módja önfenntartására, Sepsí vándor színésztársaságába állott, s azzal a szünhavakban rövid időre Ozorán találjuk (Fejér várm.). Azonban közeledvén a tanév kezdete, két ekép elvesztett év után, nov. elején 1841. csakugyan visszatért Pápára, hol azalatt bizonyítványa is megérkezvén, egy évet a collegiumban nyugalommal töltött; s bár tanulmányait nem különös szorgalommal folytatta, mellékidejét mégis kizárólag önművelésére fordította. Ekkor volt az, hogy a kitűzni szokott évi jutalmak egyikét, a lyrait, „*Lehel*“ című balladájával a magyar társaságnál, melynek tagjai közül különösen Jókai Mórral szőtt barátságot, ő nyerte el; egy dala pedig: *A borozó*, általa az Athenaeumba beküldetve, abba (máj. 22. 1842. 61. sz.) fel is vétetett (ez első nyomtatott verse, még „Petrovics Sándor“ aláírással). Mégis sokat küzdvén a formával, s nem érezvén annak erejét, úgy látszik bele fáradt a verselésbe, s a tanév vége felé ismét a színészség felé hajlott. A szünidőt t. i. egy kis körútra fordítván Orlai társaságában, kívül Komáromon és Pesten át először Duna-Vecsen állapodott meg, hol szüleiével, hosszú elválás után, ismét találkozott, s nálok egy hetet töltött is, aztán Debrecenbe ment, hol Csokonai síremlékénél

bucsút vevén egymástól, P. Hortobágyon át Pestre, s onnan Pápára szándékozott tanulását folytatni, azonban Székesfejervárra jutván, a Szabó-féle színész-társaságba állott, melynél karácsonig („Borostyán“ név alatt) itt, a tavasz végeig pedig Kecskeméten működött, s e mellett szorgalmasan űzte önművelését.

Megnyílván az országgyűlés (1843), Petőfi Pesten és Pápán keresztül oda sietett. Pesten Bajzánál „Pönögei Kis Pál“ név alatt Petőfi megbízottjaként jelenvén meg, több dala~~kat~~ adott által, mint magáéit és barátjáét, mikkel Vörösmarty és Bajza javaslását megnyervén, ítéleteik nagy mértékben buzdítólag hatottak reá (tizenöt dala az 1843-ki *Athenaeumban* mindkét főnebbi név alatt). Pozsonyba érven, az ottani színész-társaságnál, mely akkor a ligeti arénában játszott, nem kapott alkalmazást; nyomorgott tehát, s kénytelen volt országgyűlési tudósítások másolásával pótolni életszükségeit, míg a szerencse Vachott Sándorral hozta össze, ki menyasszonyához Pestre menvén, itt az „athenaeisták közt“ (mint Petőfi beszéli) számára némi segílyt gyűjtött, Nagy Ignác pedig, a Kisfaludy-Társaság Külföldi Regénytárának szerkesztője, Pestre hívta, azt igérvén, hogy a nemzeti színháznál felvételét eszközli, s a Regénytár mellett néhány hónapig elfoglalja, mire Petőfi csakugyan Pestre sietett.

Amely mértékben most dalai a szépirodalmi lapokban (Athen., Regélő, Életképek, Szivárvány) elfogadtattak, ugyan abban mind dúsabban kezdett

folyni lyrai ere. Nagy Ignác is, ígéretéhez képest, két regényt fordítottatott vele, miket Gödöllőn, hová, beteg lévén, egy barátjához vonúlt, el is készített, s ezek voltak első külön megjelent dolgozásai: 1. *A koros hölgy*, francia regény, írta Bernard Károly, ford. Petőfi Sándor. Pest, 1843 (a Regénytár XVI. kötetében); 2. *Robin Hood*, angol regény, írta James György, fordította Petőfi. Pest, 1844. (a Reg. XXII. és XXIII. köt. Mindkettőt még németből). Felgyógyulván, s díját felvevén, színészi szenvedélye ismét elragadta; Debrecenbe ment, hol Fánecs Lajos vendégszerepelt; ki lyrai dolgozatai után már ismervén őt, pártolás alá vette, s kieszközölte, hogy Petőfi vele lép fel a „Vencei Kalmár“ban, a marokkói herceg személyében. De ő színésznek annyira még a közepszerűség alatt is állott, hogy nem szerződtek vele ott sem. Így tehát egy e társaságtól elvált kis csapathoz szegődött, s negyed ötöd magával elindúlt Székelyhídra, Diószegre, boldognak érezve magát, hogy az első szerepeket játszhatta. Vége az lett, hogy egykét hónap múlva betegen, rongyosan érkezett vissza Debrecenbe, s Pákh Alberthez szállott, kivel még Sopronban találkozott volt, s ki itt a jogot hallgatta. Petőfi a város végén egy szegény öreg asszonynál ütötte fel tanyáját barátja jótállása mellett, hol soká betegeskedett, didergett és nyomorgott, de sokat dolgozott, tanult (itt ejtette birtokába a francia nyelvet is), s a színházat a jegyszedő kegyelméből járta. Ekkor történt hogy Frankenburg Adolf, az Életképek szerkesztője,

rendes munkatársul hívta meg, minden dolgozatát díjazni ígervén; így, barátja által segítve, reményteli kebellet megindult, vándorbottal kezében; a Tisza áradásai miatt Tokajnak, Egernek kanyarodott, hol lelkesedve fogadták a növendékpapok, előkön Tárkányi; Pesten nyílt karokkal tisztelői, Vörösmarty eszközléséből pedig a „Nemzeti kör“ megvevén tőle versgyűjteményét, megjelentek: 3. *Versek*. Írta Petőfi S. 1841—44. Buda, 1844, s ítéset és közönség kitünően fogadták. Vahot Imre, a „Pesti Divatlap“ szerkesztője, segédül vagy inkább javítnokul vette magához; e mellett minden lap hozott tőle hetenként verset, s nevével előfizetőket horgásztak a kiadók; mindamellet, s noha már megírta „Búcsúját a színésztől“, még egyszer tett próbát, még pedig a nemzeti színpadon, 1844 oct. 9., de megbukván, végkép felhagyott az annyira kívánt s mégis egyéniségével nem egyező pályával. Kevéssel ezután következtek: 4. *A helység kalapácsa* „hősköltemény négy énekben.“ Buda, 1844, (a borítékon álló torzképeket maga rajzolta); 5. *János vitéz*, írta P. S., kiadta Vahot Imre, Buda 1845, (másodszor u. o. 1846); 6. *Versek*. 1844—45; 8. *Szerелеm Gyöngyei*, Pest 1845. Ugyanez évben a drámában is tett kísérletet *Zöld Marci* című népszínművével, mely azonban a színbiráló választmány által visszavetteten, ő azt megsemmisítette. Egy regénye is ekkor készült s a következő évben meg is jelent: 9. *A hóhér kötele*, Pest, 1846; majd 10. *Felhők*, Pest, 1846, (költői reflexiók inkább mind dalok); és 11. *Tigris és*

hyaena, dráma, Pest, 1846, melyet a színbiráló választmány elfogadott ugyan, de ő némi összekoccanás folytán visszavont, s ép úgy maradt az nyom nélkül az irodalomban, mint regénye. Azalatt sikeres kedvvel folytatván az új irodalmak tanulását, Béranger mellett Byront, Shelleyt, sőt Shakespearet is már eredetiben kezdte olvasni, másfelül hetenként megjelenő dalai folyton lekötötték az olvasó világ figyelmét.

1845 tavaszán Petőfi felbontván a Pesti Divatlappali viszonyát, hozzá állt a „fiatal Magyarország“-ot képviselt azon tizek társulatához, melynek tagjai, visszavonulva minden más lapoktól, egy külön közlönyt akartak irodalmi és politikai irányuk képviselőjeül alkotni, de ez nem sikerülvén, az ismét felbomlott. Azalatt kétszer a felföldre ment, már mindenütt kitüntetéssel fogadtatva; Gömör táblabíróvá nevezte, Kézsmárkon a magyar nép költőjét fáklyás zenével ünnepelte az ifjuság, s megszövegetett Eperjesen Tompával azon őszinte, s megújítatott Kerényivel azon szivélyes barátság, mely utóbbi szinte kivételes volt Petőfi kedélymódját tekintve. E rándulatokra vonatkoztak 12. *Úti jegyzetei* (Életképek, 1845) és *Levelei Kerényi Frigyeshez* („Hazánk“, Győr 1847); ez évből valók *novellái* is (az Életk.). Döntő lett e második út magán életére nézve, mert ez alkalommal (1846 ősszel) ismerkedett meg Szendrey Júliával, kit a szülék makacs ellenzése dacára 1847. sept. elvett, s miután a mézes heteket Koltón gr. Teleki Sándor erdélyi jóságán töltötte, Kolosvárt is meglátogatta, hol

fáklyás zenével tiszteltetett meg, és Arany Jánost Szalontán, ki Toldia által szeretetét és csodálatát bírta. Most Pestre tért, s itt állandóan megtelepedvén, előbbi nyugtalan és zajos életétől merően különböző, elvonúlt, kedélyes házi életet folytatott. Összeszedte verseit, és Emichnél kiadta: 13. *Petőfi Összes Költeményei* egy kötetben. Pest, 1847 (nem teljes,) s ugyanazokat nyomban 14. kis alakban, 2 köt. Pest, 1848 (harmadik jav. kiadás 2 k. Pest 1872), ugyanekkor ő nyitotta meg az Aranyval és Vörösmartyval együtt tervezett *Shakespeare Összes Színműveit* a követk. darabbal: 15. *Coriolánus*, angolból P. S. Pest 1848, de melyek a közbenjött eseményeknél fogva nem folytattattak.

T. i. ez időtt Petőfi nem csak magán, de más tekintetben is nagy változáson ment által. Már versei nagy kiadásában néhány költemény a forradalmat előérző kedély kifakadásai; melyet az irodalom részéről ő nyitott meg 1848 mart. 15-én 16. *Talpra magyar hí a haza* kezdetű énekével, mely ama végzetteljes időkben általánosan énekeltetett, s elseje volt forradalmi énekéi meglehetősen sorának, mik elszórva lapokban és külön nyomatokban jelentek meg, s már nem annyira költészeti mint inkább napi történeti tekintetben érdekesek. Fő közlönye ekkor a Jókai Mórral közösen szerkesztett *Életképek* voltak, azon percben a legolvasottabb hetilap. Kevésbé hatályos volt fellépése mint szónoké a népgyűléseken és mint pamflet-íróé ily című röpiratában: 17. *Lapok Petőfi*

Sándor Naplójából. Első ív. Pest, 1848. Végre tetemesen bonyolódván az országos dolgok, ő is a hadseregbe állott (sept.), s egy akkor Debrecenben állomásozott zászlóaljhoz mint hadnagy rendeltetvén, ezzel utóbb Erdélybe ment. Az ottani magyar hadsereg fővezére Bem megkedvelvén őt s kapitánynya nevezvén, maga mellé segédnek vette; mint ilyen titkára volt a vezérnek, kiáltványok, hadi dalok szerzője, Bem csatáinak megénekölője, s galopinje az ütközetekben. Részt vett vezére első nevezetesebb csatáiban, -Dévánál vitézül viselte magát, Szász-Sebesnél harmadik osztályú érdemrendre méltattott. 1849 máj. 3-án Bem őrnagygyá nevezte őt és szabadságra haza bocsátván, Petőfi Buda ostroma alatt és visszavétele után családjával a Zugligetben házi örömeinek s a Músáknak élt; innen az oroszok közeledésekor júliusban Mező-Berényre Orlaihoz vonúlt; s végre Bem hívására ismét Erdélybe ment. Utolszor a segesvári döntő ütközet alatt láttatott, júl. 31-kén. Hihető, hogy ott számos társaival egy sírban találta nyugalma.

Számos, részint folyóiratokban elszórt és külön röplapokon megjelent, részint kiadatlan újabb (1847—9-ki) költeményeit gondosan összeírva Orlai húkezeibe tette le Petőfi, midőn utolsó útjában e barátjánál megfordúlt. A kiadatlanok közül sok jelent meg az ötvenes években folyóiratokban, míg azok, némely akkor még kiadhatatlanok elhagyásával, két kötetben megjelentek: 18. *Petőfi Sándor Újabb Költeményei,*

1847—9. Pest 1858. (harmadik jav. kiadás 1871). Ezeket követték 19. *Petőfi Sándor Vegyes Művei* 1838—1849. Kiadta Gyulai Pál, 3 köt. Pest, 1863; végre egy teljes díszkiadás, számos jeles illusztrációkkal, ily cím alatt: 20. *Petőfi Sándor Költeményei*. Hiteles kéziratok alapján megigazított s hazai művészek rajzaival díszített első teljes kiadás Bpest, 1874 az Athenaeum tulajd. N4r.

Petőfi valamennyi magyar költők közül az, ki leginkább ismertetik a külföld által is, s bár többnyire rossz fordításokból, nagy mértékben becsültetik lyrai ereinek azon ős erejű frisseségeért, mely, ha vadságával a jó ízlést gyakran sérti is, de nemes kútforrását nem tagadja meg soha.

I. Az alföld.

Mit nekem te zordon Kárpatoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem hegyvölgyedet nem járja.

Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kúnságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémü kútnál
Széles vályu kettős ága várja.

Méneseeknek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.

A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.

Ide járnak szomszéd nádasokból
A vadlúdak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a szélről meglebben.

A tanyákon túl, a puszta mélyén
Áll magányos, dőlt kéményü csárda;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecske métre menvén a vásárra.

A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés homokban;
Oda fészkel a visító vérese,
Gyermekektől nem háborgatottan.

Ott tenyészik a bús árvalányhaj,
S kék virága a szamárlenyernek;
Hüs tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.

Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölesfák orma
Néz, s megettök, mint halvány ködoszlop
Egy-egy város templomának tornya —

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsöm, itt születtem.
Itt borúljon rám a szemfödél, itt
Domborodjék a sir is fölöttem.

II. Távolból.

1843.

Kis lak áll a nagy Duna mentében;
Oh mi drága e lakocska nékem

Könnyben úszik két szemem pillája,
Valahányszor emlékszem reája.

Bár maradtam volna benne végig!
De az embert vágyai vezérlik;
Vágyaimnak sólyomszárnya támadt,
S oda hagytam őslakom s anyámat.

Kínok égtek a szülőkebelben,
Hogy bucsúmnak csókját rá leheltem;
S kinja lángi el nem aluvának
Jéggyöngyétől szeme harmatának.

Mint ölelt át reszkető karával!
Mint marasztott esdeklő szavával!
Oh, ha akkor látok a világba:
Nem marasztott volna tán hiába.

Szép reményink hajnalesillagánál
A jövőndő tündérkert gyanánt áll;
S csak midőn a tömkelegbe lépünk,
Venni észre gyászos tévedésünk.

Engem is hogy csillogó reményem
Biztatott csak, minek elbeszélnem?
S hogy mióta járom a világot,
Bolygó lábam száz tövisre hágott.

....Szép hazámba ismerősök mennek;
Jó anyámnak tőlök mit izenjek?
Szóljatok be, földiek, ha léssen
Utazástok háza közelében.

Mondjátok, hogy könnyeit ne öntse,
Mert fiának kedvez a szerencse....
Ah, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne a szive szegénynek.

III. A jó öreg kocsmáros.

Itt, ahonnan messze kell utazni, míg az
Ember hegyet láthat, itt a szép alföldön,
Itten élek én most megelégedéssel,
Mert időm vidáman, boldogságban töltöm.

Falu kocsmájában van az én lakásom;
 Csendes kocsmá ez, csak néha zajlik éjjel.
 Egy jó öreg ember benne a kocsmáros . . .
 Áldja meg az isten mind a két kezével!

Van szállásom itten s ennem innom ingyen,
 Sohasem volt ennél jobb gondviselésem.
 Az ebédre nem kell senkit is megvárnom,
 És mindnyájan várnak énám, hogyha késsem.
 Csak egyet sajnálok: az öreg kocsmáros
 Összekoccan néha jó feleségével;
 No de amint összekoccan, meg is békül . . .
 Áldja meg az isten mind a két kezével!

Elbeszélünk néha a letűnt időkről.
 Hejh, régibb idők boldogak valának!
 Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt,
 Alig tudta számát ökrének, lovának.
 Pénzét a hitetlen emberek csalása,
 Házát a Dunának habjai vitték el;
 Így szegényült el a jó öreg kocsmáros . . .
 Áldja meg az isten mind a két kezével!

Alkonyuló félben van már élte napja,
 S ilyenkor az ember nyúgodalmat óhajt,
 S öreá, szegényre, a szerencsétlenség,
 Öreá mostan mért legtöbb gondot és bajt.
 Fáradoz napestig, vasárnapja sincsen,
 Mindig későn fekszik, mindig idején kel;
 Mint sajnálom én e jó öreg kocsmárost . . .
 Áldja meg az isten mind a két kezével!

Biztatom, hogy majd még jóra fordul sorsa;
 Ő fejét csóválja, nem hisz a szavamnak.
 „Úgy van, úgy“, szól később, „jóra fordul sorsom,
 Mert hisz lábaim már a sír szélén vannak.“
 Én elszomorodva borúlok nyakába,
 S megfűrösztöm arcát szemeim könnyével,
 Mert az én atyám e jó öreg kocsmáros . . .
 Áldja meg az isten mind a két kezével!

IV. Szülőföldemen.

Itt születtem én ezen a tájon,
 Az alföldi szép nagy rónaságon;
 Ez a város születésem helye,
 Mintha dajkám dalával vón' tele;
 Most is hallom e dalt, elhangzott bár:
 „Cserebogár, sárga cserebogár!”

Úgy mentem el innen mint kis gyermek,
 És mint meglett ember úgy jöttem meg;
 Hej azóta hűsz esztendő telt el,
 Megrakodva búval és örömmel...
 Hűsz esztendő!... az idő hogy lejár!
 „Cserebogár, sárga cserebogár!”

Hol vagytok, ti régi játszótársak?
 Közületek csak egyet is lássak!
 Foglaljatok helyet itt mellettem,
 Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem,
 Hogy vállamon huszonöt év van már....
 „Cserebogár, sárga cserebogár!”

Mint nyugtalan madár az ágakon,
 Helyről helyre röpül gondolatom,
 Szedegeti a sok szép emléket,
 Mint a méh a virágról a mézet;
 Minden régi kedves helyet bejár....
 „Cserebogár, sárga cserebogár!”

Gyermek vagyok, gyermek lettem újra,
 Lovagolok fűzfasípot fújva,
 Lovagolok szilaj nádparipán,
 Vályuhoz mék, lovam inni kíván;
 Megitattam, gyí lovam, gyí Betyár...
 „Cserebogár, sárga cserebogár!”

Megkondúl az esteli harangszó,
 Kifáradt már a lovas és a ló,
 Haza megyek, ölébe vesz dajkám,
 Az altató nóta hangzik ajkán —
 Hallgatom, s fél álomban vagyok már —
 „Cserebogár, sárga cserebogár!”

V. Forrás és folyam.

Szelíd a forrás habja, s dalai
 Beillenének csengetyű szavának.
 Ilyen szelídek és csengők valának
 Ifjúságomnak első hangjai.

Akkor kedélyem a forrás vala,
 Mosolygó tükre a szép mennyországnak,
 Nap, csillagok s hold bele láthatának,
 Szívem volt a forrás víg friss hala.

De a kis forrás most már nagy folyam,
 Csengő szavát s nyugalmit elvesztette,
 Vészek kergetnek vészeket fölötte,
 S belé a mennynek nézni hasztalan.

Ne nézz beléje, oh menny, hasztalan!
 Magad most benne úgy sem láthatod meg,
 Mert az csatáitól a fergetegnek
 Mind fenekiglen fölforgatva van.

És mit jelent e vérfolt a vizen,
 E vérfolt a haboknak közepette?....
 Horgát a vad világ beléd ütötte:
 Te vérzel, árva hal, szegény szívem.

VI. A Dunán.

Folyam, kebled hányszor repesztí meg
 Hajó futása s dülő fergeteg!

S a seb mi hosszú és a seb mi mély!
 Minőt a szíven nem vág szenvedély.

Mégis, ha elmegy fergeteg s hajó,
 A seb begyógyul, s minden újra jó.

S az emberszív, ha egyszer megreped,
 Nincs balzsam, mely hegeszsze a sebet.

VII. Meg ne ítélj

Meg ne ítélj a találkozásról,
Mely közöttünk a legelső volt!
Mint magát ekkor viselte nyelvem,
Az nem mindig olyan néma, holt.

Ajkaimról hallhatják gyakorta
A beszéd megáradt folyamát,
S közbe-közbe tréfa úszik árján,
Mint enyelgő csónakos-család.

De midőn tévéled összejöttem,
Ajkamon szó, hang meg nem jelent:
Fergeteg ha van keletkezésben,
Megelőzi temetői csend.

Fergeteg volt itt keletkezésben,
Fergetegré készült kebelem;
S az kitört már... ontja villámlását,
Mennydörgését a vad szerelem.

Zúg, süvölt és szaggat, és ront és bont
Bennem a föllázadt fergeteg
De türom: tán egykor mint szivárványt,
Látom majd viszonszerelmedet.

VIII. A világtól

A világtól elvonúlva élni
Egy csöndes kis házfedél alatt,
Elvonúlva, lányka, véled élni . . .
Oh mily szép, mily édes gondolat!

Itt szeretném hagyni a világot,
Mely úgy sem más, mint egy csatatér.
Harcolunk, s mi harcaink jutalma?
Legfőlebb is tán egy kis babér.

Es ezért küzködjem én örökké?
S megvagdalni hagyjam lelkemet?

A babér csak elfödi sebünket,
Elfödi, de nem gyógyítja meg.

Tedd kezembe kezedet, leányka,
S ahová vezetsz, megyek veled;
Oh de messze menjünk, hogy ne lássam
Távolról se a csatahelyet.

Messze menjünk és sebes léptekkel,
Hogy minket ne érjen majd utól
Múlt időm emléke, e madár, mely
Harcaimról oly búsán dalol.

IX. Népdalok.

1. Befordúltam a konyhára.

Befordúltam a konyhára,
Rágyújtottam a pipára . . .
Azaz rágyújtottam volna,
Hogyha már nem égett volna.

A pipám javában égett,
Nem is mentem én a végett!
Azért mentem, mert megláttam,
Hogy odabenn szép leány van.

Tüzet rakott eszem-adta,
Lobogott is, amint rakta;
Jaj de hát még szeme párja,
Annak volt ám nagy a lángja!

Én beléptem, ő rám nézett,
Aligha meg nem ígézett,
Égő pipám kialudott,
Alvó szívem meggyúladott.

2. A szerelem, a szerelem.

A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem;

Bele estem, benne vagyok,
Nem láthatok, nem hallhatok.

Őrizem az apám nyáját,
De nem hallom a kolompját;
Rá rá megy a zöld vetésre,
Hejh csak későn veszem észre.

Tele rakta édes anyám
Eleséggel a tarisznyám;
Elvesztettem szerencsésen,
Lesz módom a böjtölésben.

Édes apám, édes anyám,
Ne bízzatok most semmit rám,
Nézzétek el, ha hibázok —
Tudom is én, mit csinálók!

3. *A faluban utcahosszat . . .*

A faluban utcahosszat
Muzsikáltatom magamat;
Tele palack a kezembe
Táncolok mint veszett fene.

Húzd rá cigány siralmasan
Hogy magamat kisírhassam,
De majd ott az ablak alatt
Húzzatok valami vigat.

Ott lakik az én csillagom,
Az én bujdosó csillagom,
Aki tőlem elbujdosott,
S világát mással éli most.

Hejh cigányok, itt az ablak:
Most a legeslegvigabbat!
Ne lássa az a csalfa lány,
Hogy búsúlok csalfaságán.

3. *Nem tesz föl a lány magában egyebet.*

Nem tesz föl a lány magában egyebet,
Csak hogy téged, csalfa legény, elfeled;
Addig feled, addig feled, csak feled,
Míg a szíve bánatában megreped.

X. Pató Pál úr.

Mint elátkozott királyfi
Túl az óperencián,
Él magában falujában
Pató Pál úr mogorván.
Be más lenne itt az élet,
Ha egy ifju feleség
Közbevágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Roskadó félben van a ház,
Hámlik le a vakolat,
S a szél egy darab földéllel
Már tudj' isten hol szalad;
Javítsuk ki, mert maholnap
Pallásról néz be az ég . . .
Közbevágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Pusztá a kert, e helyett a
Szántóföld szépen virít,
Termi bőven a pipacsnak
Mindenféle nemeit.
Mit henyél az a sok béres?
Mit henyélnek az ekék?
Közbe vágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Hát a mente, hát a nadrág,
Úgy megritkúlt, olyan ó,
Hogy szűnyoghálónak is már
Csak szükségből volna jó;
Híni kell csak a szabót, a
Posztó meg van véve rég

Közbevágott Pató Pál úr:
„Ejh, ráérünk arra még!”

Életét így teszi által,
Bár apái nékie
Mindent oly bőven hagyának,
Soha sincsen semmie.
De ez nem az ő hibája;
Ő magyarnak születék,
S hazájában ősi jelszó:
„Ejh, ráérünk arra még!”

XI. A magyar nemes.

Őseimnek véres kardja
Fogason függ, rozsda marja,
Rozsda marja, nem ragyog.
Én magyar nemes vagyok!

Munkátlanság csak az élet.
Van életem, mert henyélek.
A paraszté a dolog.
Én magyar nemes vagyok!

Jól készítsd, paraszt, az utat,
Mert hisz a te lovad vontat.
Csak nem járhatok gyalog.
Én magyar nemes vagyok!

Tán a tudománynak éljek?
A tudósok mind szegények.
Nem írok, nem olvasok.
Én magyar nemes vagyok!

Van, igaz, egy tudományom,
Ebben párom ritkán látom:
Enni, inni jól tudok.
Én magyar nemes vagyok!

Milyen jó, hogy nem adózok.
Gazdaságom van, de nem sok,

S van adósságom, de sok.
Én magyar nemes vagyok!

Mit törődöm a hazával?
A hazának száz bajával?
Majd elmúlnak a bajok.
Én magyar nemes vagyok!

Ósi joggal, ősi házban
Éltemet ha elpipáztam:
Mennybe visznek angyalok.
Én magyar nemes vagyok!

XII. A magyar nemzet.

1846.

Járjatok be minden földet,
Melyet isten megteremtett,
S nem akadtok bizonyára
A magyar nemzet párijára.
Vajon mit kell vele tenni:
Szánni kell-e vagy megvetni?
Ha a föld isten kalapja,
Hazánk a bokréta rajta!
Oly szép ország, oly virító,
Szemet-lelket andalító,
És oly gazdag! . . . aranyárgán
Ringatózik rónaságán
A kalászkok óceánja;
S hegyeiben mennyi bánya!
És ezekben annyi kincs van,
Mennyit nem látsz álmaidban.
S ilyen áldások dacára
Ez a nemzet mégis árva,
Mégis rongyos, mégis éhes,
Közel áll az elveszéshez.
S szellemének országában
Hány rejtett gyöngy és gyémánt van!
S mindezek maradnak ott lenn,
Vagy ha épen a véletlen
Föl találja hozni őket,

Porban sárban érnek véget,
 Vagy az inség zivatarja
 Őket messze elsodorja,
 Messze tőlünk a világba,
 Idegen nép kincstárába.
 És ha ott ragyogni látjuk,
 Szánk-szemünket rájuk tájtjuk,
 S áldicsóséggel lakunk jól,
 Hogy ez innen van honunkból!
 Ez hát nemes büszkeségünk,
 Melyről annyiszor mesélünk?
 Azzal dicsekedni váltig,
 Ami szégyenünkre válik!..
 Csak a magyar büszkeséget,
 Csak ezt ne emlegessétek!
 Ezer éve hogy e nemzet
 Itt magának hazát szerzett,
 És ha jőne most halála,
 A jövődő mit találna
 Mi neki arról beszéllne,
 Hogy itt hajdan magyar éle?
 S a világtörténet könyve? —
 Ott sem lennének följegyezve,
 És ha lennének, jaj minékünk,
 Ezt olvasnák csak felölünk:
 „Élt egy nép a Tisza táján,
 Századokig lombán, gyáván.
 Oh! hazám, mikor fogsz ismét
 Tenni egy sugárt, egy kis fényt
 Megrozsdásodott nevedre?
 Mikor ébredsz önérzetre?

XIII. Egy gondolat bánt engemet ...

(1846 végén.)

Egy gondolat bánt engemet:
 Ágyban, párnák közt halni meg,
 Lassan hervadni el, mint a virág,
 Amelyen titkos féreg foga rág,
 Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
 Mely elhagyott, üres szobában áll.

Ne ily halált adj istenem,
 Ne ily halált adj énnekem!
 Legyek fa, melyen villám fut keresztül;
 Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
 Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
 Eget földet rázó mennydörgés dönt le . . .
 Ha majd minden rabszolga-nép
 Jármát megúnva sikra lép
 Pirosló arccal és piros zászlókkal,
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 „Világsszabadság!”
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig.
 S a zsarnokság velük megütközik:
 Ott essem el én,
 A harc mezején,
 Ott folyjon az ifjúi vér ki szivemből,
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az acéli zörejt,
 A trombita hangja, az ágyudörejt,
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Száguldjanak a kivivott diadalra,
 S ott hagyjanak engemet összetiporva
 Ott szedjék össze elszórt csontomat,
 Ha jön majd a nagy temetési nap,
 Hol ünnepélyes, lassú gyász-zenével
 És fátyolos zászlók kíséretével
 A hősöket egy közös sírnak adják,
 Kik érted haltak, szent világsszabadság!

XIV. Dalaim.

1847.

Elmerengek gondolkodva gyakran,
 S nem tudom, hogy mi gondolatom van;
 Átröpülök hosszában hazámon,
 Át a földön, az egész világon! —
 Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
 Holdsugári ábrándos lelkemnek.

A helyett, hogy ábrándoknak élek,
 Tán jobb lenne élnem a jövőnek.

S gondoskodnom eh, mért gondoskodnám?
 Jó az Isten, majd gondot visel rám. —
 Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
 Pillangói könnyelmű lelkemnek.

Ha szép lyánynyal van találkozásom,
 Gondomat még mélyebb sírba ásom,
 S mélyen nézek a szép lány szemébe,
 Mint a csillag csendes tó vizébe. —
 Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
 Vadrózsái szerelmes lelkemnek.

Szeret a lány? iszom örömömben;
 Nem szeret? kell inni keservemben,
 S hol pohár és a pohárban bor van,
 Tarka jókedv születik meg ottan. —
 Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
 Szivárványi mámoros lelkemnek.

Oh de míg a pohár van kezemben,
 Nemzeteknek keze van bilincsen:
 S amilyen víg a pohár csengése,
 Olyan bús a rabbilincs csörgése. —
 Dalaim mik ilyenkor teremnek,
 Fellegei bánatos lelkemnek.

XV. A téli esték.

(1848.)

Hova lett a tarka szivárvány az égről?
 Hova lett a tarka virág a mezőkről?
 Hol van a patakzaj, hol van a madárdal?
 S minden éke kincse a tavasznak s nyárnak?
 Oda van mind! csak az emlékezet által
 Idéztetnek föl mint halvány síri árnyak.
 Egyebet nem látni hónál és fellegnél;
 Koldussá lett a föld, kirabolta a tél.

Olyan a föld mint egy vén koldus, valóban
 Vállain fejér de foltos takaró van,
 Jéggel van foltozva, itt-ott rongyos is még,
 Sok helyen kilátszik mezítelen teste,

Ugy áll a hidegben s didereg . . . az inség
Vastagon van bágyadt alakjára festve.
Mit csinálna kinn az ember ilyen tájban?
Mostan ott benn szép az élet a szobában.

Áldja istenét kit istene megáldott,
Adván neki meleg hajlékot s családot.
Milyen boldogság most a jó meleg szoba,
S meleg szobában a barátságos család!
Most minden kis kunyhó egy tündérpalota,
Ha van honnan rakni a kandallóra fát,
S mindenik jó szó, mely máskor csak a légből
Repül, tán most beszáll a szív közepébe.

Legkivált az esték ilyenkor mi szépek!
El sem hinnétek tán ha nem ismernétek.
A családfő ottfenn ül a nagy asztalnál
Bizalmas beszédben szomszédoddal s komával,
Szájokban a pipa, előttük palack áll
Megtelve a pince legrégibb borával;
A palack fenekét nem lelik akárhogy
Iparkodnak . . . újra megtelik ha már fogy.

Kínálgatja őket a jó háziasszony,
Ne félj hogy tisztjéből valamit mulasztson,
Hejh, mert ő nagyon jól tudja, mit miképp kell,
A kötelességét ő jól megtanulta,
Nem bánik könnyen a ház becsületével,
Nem is foghatják rá hogy fösvény vagy lusta.
Ott sűrög, ott forog s mondja minduntalan:
„Tessék, szomszéd uram, tessék komám uram!”

Azok megköszönik s egyet hörpenteznek,
S ha kiég pipájok, újra rátöltenek,
És mint a pipafüst csavarog a légből,
Akkép csavarognak szanaszét elméik,
És ami már régen elmúlt, nagyon régen,
Összeszedegetik, sorra elregélik.
Akitől nincs messze az élet határa,
Nem előre szeret nézni, hanem hátra.

A kis asztal mellett egy ifjú s egy lányka,
Fiatal pár, nem is a múlt időt hányja.

Mit is törődnének a múlttal? az élet
 Előttük vagyon még, nem a hátok megett,
 Lelkők a jövődő látkörébe tévedt,
 Merengve nézik a rózsafelhős eget.
 Lopva mosolyognak, nem sok hangot adnak,
 Tudja a jó isten! mégis jól mulatnak.

Amott hátul pedig a kemence körül
 Az apró-cseprőség zúgva zsibongva ül,
 Egy egész kis halom kisebb-nagyobb gyermek
 Kártyából tornyokat csinál... épít, rombol...
 Űzi pillangóit a boldog jelennek,
 Tegnapot felejtett, holnapra nem gondol. —
 Lám ki hinné, mennyi fér el egy kis helyen,
 Itt van egy szobában, múlt, jövő és jelen!

Holnap kenyérsütés napja lesz, szítál a
 Szolgáló s dalolgat, behallik nótája.
 Csikorog a kútgém ott kinn az udvaron,
 Lovait itatj' a kocsis éjszakára.
 Húzzák a cigányok valami víg toron,
 Távolról hangzik a bögő mormogása,
 S e különféle zaj ott benn a szobába'
 Összefoly egy csendes lágy harmóniába.

Esik a hó, mégis fekete az utca,
 Nagy vastag sötétség egészen behúzta.
 Járó-keelő ember nem is igen akad,
 Egy-egy látogató megy csak haza felé,
 Lámpája megvillan az ablakok alatt,
 S fényét a sötétség hirtelen elnyelé,
 Eltűnik a lámpa, a bennlevők pedig
 Buzgón találgatják: vajon ki ment el itt?

XVI. A rab oroszlán.

A végtelen birodalom helyett
 Adának néki egy kis ketrecet!

Vasrostélyos kiesin ketrecben áll
 Az oroszlán, a sivatagkirály.

Hagyjátok őt békében állani,
Szentségtelenség háborítani.

Ha elrablák a szabadságot tőle,
Hadd gondolkozzék legalább felőle.

Ha el nem éri a fa sudarát,
Hadd lépjen árnyékába legalább.

Ott áll merően, méltóságosan,
Még mostan is mily méltósága van!

Elvették szabadságát, mindenét,
De nem vehették hős tekintetét.

Merően áll, miként a pyramid, amely
Sokszor nézett reá komor köveivel.

Ott járnak kósza gondolatjai,
Magát szülőföldére képzei,

Amelynek sivatagjait vele
Együtt zúgá be a Számum szele.

Ez a szép föld, ez volt a szép idő!....
De tömlőcének őre jó,

S merengésének eltűnik világa,
Mert vesszejével őt ez föbe vágta.

Vessző s egy ily fickó parancsol néki!
Ó minden égnek minden istenségi!

Ilyen mélyen hajolt magas feje!
Ilyen gyalázatot kell tűrnie!

S a bámuló otromba néptömeg
Gyalázatán még egy nagyot röhög.

Hogy mersz pisszenni, léha söpredék?
Ha szét találja törni tömlőcét

Ugy összetéphet, úgy széjeltagolhat,
Hogy lelked sem marad meg a pokolnak!

XVII. Nemzeti dal.

1848. mart. 15

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszzatok!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ős apáink,
Kik szabadon éltek haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart;
És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rá kentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!

A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Hol sírjaink domborúlnak,
Unokáink leborúlnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

XVIII. A magyarok istene.

Félre, kislelkűek, akik mostan is még
Kételkedni tudtok a jövő felett,
Kik nem hiszitek, hogy egy erős istenség
Őrzi gondosan a magyar nemzetet!

Él az a magyarok istene, hazánkat
Átölelve tartja atyai keze:
Midőn minket annyi ellenséges század
Östromolt vak dühvel: ő védelmeze.

Az idők, a népek éktelen viharja
Elfújta volna minket mint egy porszemet;
De ő szent palástja szárnyát ránk takarta,
S tombolt a vihar, de csak fejünk felett.

Nézzetek belé a történet könyvébe,
Mindenütt meglátni vezérnyomdokát,
Mint a folyóvizet által a nap képe,
Áthúzódik rajta arany híd gyanánt.

Így keresztüléltünk hosszú ezer évet;
Ezer évig azért tartott volna meg,
Hogy most, amidőn már elértük a révet,
Az utósó habok eltemessenek?

Ne gondoljuk ezt, ne káromoljuk őtet!
Mert káromlás, róla ilyet tenni fel;
Nem hogy egy isten, de még ember sem üzhet
Ily gúnyos játékot gyermekeivel!

A magyar nemzetnek volt nagy és sok vétke,
S büntetéseit már átszenvedte ő;
De erénye is volt, és jutalmat érte
Még nem nyert: jutalma lesz majd a jövő.

Élni fogsz, hazám, mert élned kell; dicsőség
És boldogság lészen a te életed;
Véget ér már a hétköznapi vesződség:
Várd örömmel a szép derült ünnepet!

XIX. Búcsú.

(1848 vége felé).

Alig virradt, már újra alkonyúl,
Alig jövék, s megint elmégyek, el,
Még csak alig hogy üdvözöltelek,
És már búcsúzni, már elválni kell.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!

Kardot fogék kezembe lant helyett,
Költő valék és katona vagyok;
Arany csillag vezérélt eddig, s most
Utamra piros éjszakerő ragyog.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem a dicsvágy von engem töled el,
Fejemre nem is férne a babér
A boldogság teljes rózsáitól,
És én le nem hajítom ezt azért.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem a dicsvágy von engem töled el,
Tudod, belőlem az régen kihalt.
Hazámért ontom véretem, ha kell,
Hazámért vívok véres viadalt.

Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!

Ha senki nem védné is a hazát,
Magamnak ötet védni kellene;
S mostan, midőn mindenki síkra szállt,
Magamban én itthonn maradjak-e?
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!

Nem mondom én: gondolj férjedre, míg
Ő a honért s érted harcolni fog;
Szeretlek én, nagyon tudom, hogy egy
Gondolatod van, és az én vagyok.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!

Tán megcsónkítva térek vissza majd,
De akkor is szeretsz te engemet,
Mert istenemre, amint elviszem,
Épen hozom meg hű szerelmemet.
Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem!

XX. Az év végén.

(1818).

Indúlsz, pályavégezett év,
Menj . . . de várj, ne menj magad,
Sötét van a más világba';
Jó lesz egy kis égő lámpa:
Vidd magaddal dalomat.

Megpendítem régi lantom,
Megpendítem hűrjaid;
Már régóta vagy te nálam,
Sokat szóltál . . . megpróbálom,
Tudnál-e még valamit?

Ha valaha szépen szóltál
Most legyen szép éneked,

Légy méltó neved híréhez,
Tedd még ünnepibbéké ez
Ünnepélyes percekét.

És, ki tudja? tán utósó
Legutósó lesz e dal;
Tán ha téged most leteszlek,
Többé majd föl sem vehetlek,
Hangod, életed kihál.

A hadistenhez szegődtem,
Annak népéhez megyek,
Eszendőre hallgat a dal;
Yagy ha irok, véres karddal
Irok költeményeket.

Zengj tehát, zengj édes lantom,
Zengd ki ami benned van!
Szólj vadúl és szólj szelíden,
Ragyogóan és sötéten,
Szomorúan és vigan.

Légy vihar mely haragában
Ósi tölgyeket szakít,
Légy szellő, mely mosolyogva
Csendes álomba ringatja
A mezők fűszálait.

Légy tükör, melyből reám néz
Egész, egész életem,
Melynek legszebb két virága
A mulandó ifjuság s a
Múlhatatlan szerelem.

Adj ki minden hangot, lantom,
Ami benned megmaradt . . .
A nap is midőn lemégyen,
Pazarolva földön égen
Szétszór minden sugarat.

S szólj erősen, lantom, hogy ha
Már utósó e dalod;

Hirtelen ne haljon ő meg!
Zengjék vissza az időnek
Bércei, a századok.

XXI. A szászsebesi csatatéren.

Ki gondolná, ki mondaná,
Hogy e hely csatatér?
Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?

Itt harcolánk, itt vett körül
Az ellenség hada;
Elöl halál hátul halál —
Ez rémes nap vala!

Akkor miként a férfigond
Mogorva volt az ég,
Most mint a kis gyermek szeme,
Szelíd és tiszta kék.

Akkor mint aggastyán feje
Hófehér volt a föld;
Mostan miként az ifjunak
Reménye, olyan zöld.

A légben akkor itt zugó
Golyók röptültek el,
A légben most fejem fölött
Pacsirta énekel.

Láttunk itt akkor a sikon
Véres halottakat,
S hol a holtak feküdtenek,
Most ott virág fakad.

Ki gondolná, ki mondaná,
Hogy e hely csatatér?
Hogy néhány rövid hét előtt
Itt folyt el annyi vér?

TOMPA MIHÁLY.

1819—1868.

Tompa Mihály Rimaszombatban született, 1819. sept. 29-dikén szegény de nemes apától, kinek elei a székelyföldről szakadtak ki, hol mind maig több család él e néven. Anyja korai halála után apai nagypapjához került Igricibe (Miskolc közelébe), hol gyermekségét töltötte, s az ottani falusi iskolában elemi oktatását nyerte. Ekép alsó Borsod tősgyökeres magyar népe közt folyván le gyermekévei, ott szíttá be azon eredeti tiszta magyarságot, mely idővel írásain annyira érezhető lett, ott ismerkedett meg e nép szokásai, sajátságai, kifejezésmódjával; egész nap az erdőt, tavat, nádasokat bűván, ismert minden növényt, minden madarat: e természetélet költötte fel benne s fejtette ki azon érzéket a természet iránt, mely költészete egyik tárgyas alapját teszi. Igen valószínű, hogy a falu iskolája fejezte volna be művelését, ha iskola-mestere, Bihary György, kire mind végig a legmelegebb hálával emlékezett, képességet látván a még gyenge növendékben, csupa szenvedélyből nem avatja be a latin nyelv elemeibe s más szükséges ismeretekbe, s végre közbenjárása, sőt tőle telhető áldozatai által is ki nem eszközli, hogy a sárospataki collegiumba adassék, hol pártfogók hiányában érzékeny nélkülözések közt nyomorogva folytatta tanulmányait. E sors az iskolát meg is szakasztatta vele egy évre, melyet mint segédtanító Sárbogárdon töltött; honnan, egy

kis összegecskét szerezvén, ismét visszatért Patakra, s ott mint kitűnő a legkitűnőbbek közt végezte pályáját.

A magyar irodalommal is Patakon ismerkedett meg. Legtöbbet lendített rajta a collegiumban virágzott magyar társulat, melynek (mint egykor Szemere Bertalan, Erdélyi, Szeremley, Kazinczy Gábor, Ormós stb) munkás tagja volt. Elvégezvén tanulását, Eperjesen találjuk őt mint nevelőt, hol a széplelkű Kerényi Frigyes-sel barátkozott, és Petőfivel, kivel már leveleket váltott volt, személyesen először találkozott. Együtt olyastak, írtak, egymást bírálták, s versenyeztek, minnek emlékezetét mind hármoknak „*Erdei lak*“ című versenykölteményei tartották fenn, mik mindenikök versgyűjteményében állanak. Már ekkor ismeretes volt Tompa a figyelmes közönség előtt szép *dalai* után, melyekkel először az *Athenaeumban* lépett fel 1841 jún., s ezóta mind ezen, mind a többi szépirodalmi lapokat időről időre lyrai darabjaival nevelte. Az ügyvédi pályára levén elhatározva, 1845 végén Pestre jött, hol a néhány év óta gyakrabban betegeskedett költő a Rókus-kórházba került. Itt készült, többi közt, igen elterjedett népdala: *Télen nyáron*. Vért köpött, ami összeköttetésben az őt nyomó szükség-gel, kedélyét is rég betegessé, túlérzékenynyé tette, mi költészete első szakában művein is érezhető volt. Végre elkészült első önálló munkájának nyomtatása: 1. *Népregék, Népmondák*. P. 1846, melyek húsz nap alatt második kiadást értek.

Ezen év új élet kezdete lett Tompára nézve. Kiepült bajából. A hír, mely egyszerre s méltán felkapta nevét, a becsülés, melylyel az irodalom tekintélyei úgy, mint a fiatal új erők köre fogadta, emelőleg hatottak lelkére; s ezekhez, 1847 tavasszal egy váratlan meghívás lepte meg, t. i. a bejei papságra (Gömörbe); s bár paptársai erős ellenszenvet éreztek vele, mint ki még káplán sem volt; ő mégis biztosítva látván jövődjét, s munkásságának gyakorlati irányt tűzve ki, lelke csakhamar kifejielt borúlataiból. Ezt kevéssel megelőzte, 1846 végén, megjelenése a Kisfaludy-Társaság költői versenyén, melyen Arany nyert ugyan elsőséget fölötte „Toldi“ával, de Tompa is 2. *Szuhay Mátvás* víg költői beszélyével dicséretet és külön díjt aratott (megjelent e gyűjteményben: *Költői Pályaművek*, melyeket 1847-ben koszorúzott és kitüntetett a Kisfaludy-Társaság. Pest 1847), sőt jan. 30. e szépirodalmi intézet által taggá választatván, abba május 29-én „*A vámosújfalusi jegyző*“ című költői beszélyével be is köszöntött (kijött a Kisfaludy-Társaság M. Szépirod. Szemléje I. köt. 23. sz.). Ezeket követték nyomban 3. *Versei*, első kötet, Pest 1847, válogatott gyűjteménye addig megjelent apróbb műveinek.

Jött a válságos 1848. év. Régi betegségének maradványa, s most először jelentkező szembaja miatt Graefenbergbe küldetett, hol, elvonulva az itthoni mozgalmas világ elől, teljesen felüdült. Ez alkalommal Ausztriába és Poroszországba is kirándulván,

midőn visszatért s a törvényes állapot felbomlott, mint tábori pap követte a magyar sereget, melylyel a lajtai táborozásban jelen volt. Reá 1849 elején Keleméren választatott predikátorrá, 1852-ben pedig a hanvai szerencsésb állomást nyervén el, megházasodott. Rövid hallgatás után, a Hölgyfutarban, a Szilágyi Sándor Pesti Röpívei, Forradalmi Emléklapjai, Magyar Írók Füzeteiben és Nagyenyedi Albumában szólalt meg újra, megkezdvén hosszú sorát azon gyönyörű, gyakran az óda színvonalára emelkedő lyrái költeményeinek, melyek után Lévay oly valóan mondja őt „kivált a forradalom utáni időszak költőjének“. De ezek mellett nagy szeretettel dolgozta, 1850 óta már, újabb regéit is. Néhány politikai költeménye (főleg a *Gólya*) miatt névtelenül feladatván, 1852-ki júliusban háza felmotoztatott, s írásai elkoboztatván, ő maga Kassára, a hadi törvényszék elébe idéztetett, honnan hat heti zaklatás után haza bocsáttatott ugyan, de 1853-diki február elején újra beidéztetvén, csak ápríl 3-dikán mentetett fel végkép. Ezen mind őt, mind gyengéd hitvesét megrémítő esemény mély nyomokat hagyott lelkében úgy, hogy az irodalomban kivívott újabb koszorúi sem deríthették fel. Ugyanis egymást érték volt: 4. *Regék, Beszélyek*, Miskolc 1852; 5. *Virágregék*, Pest 1854 (újra 1856, 1868); 6. *Versei* második kötete, kiadva Friebeisz István által, Pest 1854, melyek folytán 1858 dec. 15-én az akademia által is a széptudományi osztályba lev. tagúl választatott. Ezt megelőzve még egy csapás érte Tom-

pát: szépen fejlődő második fiát is elvesztette; szív- és szembaja, mely utóbbi mórral (fekete hályoggal) ijesztette barátait, most már fenyegetőleg kezdett jelentkezni. Mégis irodalmi munkásságát a kedélynek e levertsége sem akasztotta meg. Összegyűjtötte 7. *Verseit*, hat kötetben, Pest 1858—63; versenyzett az akadémia jutalmáért, mely költeményt kívánt Kazinczy Ferenc felett, s megnyervén azt, a százados ünnepen felolvasott költemény megis jelent: 8. *Hymnus Kazinczy Ferenc százados ünnepén* (Akadémiai Emlékkönyv a Kazinczy F. születése évszázados ünnepéről. Pest 1859).

Működéseinek egy más, és hivatott ítélők szerint nem kevesebbé kitünő oldala a lelkipásztori volt. Megjelentek volt már pár évvel elébb: 9. *Két halotti beszéd*, Szatmáry Király Pál és Draskóczy Sámuelné felett. Miskolc, 1855; 10. *Mit örököl a haza nagy fia után?* halotti beszéd gróf Teleki József felett, Pest 1855; mikre most következtek. 11. *Papi Dolgozatai*: Egyházi beszédek 3 füzet Miskolc 1859—67. De ezek mellett is Arany Szépirodalmi Figyelőjét és Koszorúját folyton számos gyönyörű darabbal becsesítette (1860—65).

Szenvedései azalatt mind aggasztóbb alakot öltvén, végre 1866 nyárban Bécsbe ment Skoda tanárnál tanácsot és vigaszt keresni: s ez az ember Tompának szemébe mondta bajának nevét. Ez halálos ítélet volt rá nézve, ezentúli élete folytonos haldoklás lett; de e kínjai közt is megtelt ismét egy verses kötete:

12. *Legújabb Költeményei*, Pest 1867. és, amely csak ily költői kedélytől telhetett ki, buzgalmi irodalmunk egyik legnemesebb műve: 13. *Olajág*, elmélkedések, főhászok és imák, hölgyek számára olvasó és imakönyvül. Pest 1867. — Az 1867—8-ki tél is kínos, sokszor öldöklő fájdalmak közt múlt el; búcsúleveleket küldözött barátinak s megírta „utolsó költeményeit“. Még egy öröm várta: költői pályájának megkoszorúztatása az akadémia által martiusban 1868, s július 30-án megszűnt élni. — A Kisfaludy-Társaságban Lévy József üllötte emlékezetét; s tartós emléket állítottak neki barátai, munkái teljes díszkiadásában: 14. *Tompa Mihály Összegyűjtött Költeményei*, kiadták barátai Arany János, Gyulai Pál, Lévy József és Szász Károly. A költő arcképével, és Szász által melegen írt életrajzával Ráth Mór nál Pesten 1870.

I. Alföldi képek.

1.

Három hosszú éve, amikor láttalak
Árnyéktalan puszták, lágyan rengő tavak
Szabad szép vidéke!

Csak a képzelődés rajzolgatja képed
Múló vonásokkal lelkemnek eléje.

Erdős, halmos helyen van az én lakásom;

Hanem hisz a sorsot én azért is áldom!

Mert akinek nem ád

Nehány barázdát s egy viskót sem kegyelme,
Jó annak, ha bárhol meghúzhatja magát.

Sok érdek köt engem a halmos vidékhez,

Tőle megválásom búval menne véghez;

S lakom tán a síríg;
 Mégis, mint a fenyő a homokos pusztán,
 Lelkem nem szokik meg e tájon, csak sínlik.

Hajló bokorágon a madarak szólnak,
 Lombok árnyékában a csacsogó patak
 Bujkálva vesz utat;
 Mégis szebb az, ha a rónák s tavak felett
 Átvonuló daru egyet egyet krú-gat.

Habzó fübe fekszem: a bérc gyöngyvirága
 Illatos ajkával hajlik az orcámra;
 S a hús berki árnyon
 Álomban a sások liljomát szaggatom ...
 S a fehérítő tavak tükrén csónakázom.

2.

Három négy év után itt vagyok, itt vagyok ...!
 Vigan legel szemem és lelkem rajtatok
 Régi ismerősök!
 Édes emlékezet — mint méz a virágból —
 Lesz azon órákból, melyeket itt töltök.

Régi ismerősim: a nyílt szabad róna
 És a zúgó nádas, mintha erdő volna;
 A tavak és lápok ...
 Hol sárga liljomok, fehér nymphák nyílnak,
 A vad madár fürdik, sír, kerepel, hápog ...

A szél is az, eme láthatatlan szilaj mén,
 A térség abroncsán amely vágztatva mén;
 S felporzik utána
 Hosszú vonatban a halvány meleg homok,
 Melyet futtában a légbe rugdos lába.

Itt legelő gulyák és szétszórt karámok,
 Miket a délibáb derékon átvágott;
 Ott nem messze tölök
 A héja árnyékát üző komondorok;
 A nyargaló csikós — mind jó ismerősök!

Ez a bokor liljom! mintha csak az volna,
 Mely három év előtt! Folyvást nyílt azóta

Karcsu szép virága?
 Ah nem! az elhervadt; ráösmerni mégis,
 Mint édes anyáról az ifju leányra.

Bejárom a rónát, a tavak vidékét;
 S mintha én is harmat és mézporral élnék:
 Híven sorra nézem
 A mező virágit szorgalmas méh gyanánt:
 S otthonn érzem magam a kedves vidéken.

3.

De ködlik keblemben még a titkos bánat,
 Melyből majd fekete nehéz felleg támad:
 S elborúl előttem
 A szép vidék, mint egy fátyolos hölgy arca,
 S utána elborúl kedélyem sötéten.

Hej ezelőtt, mint a virágot a lepkék,
 Képzeletem' tarka szárnyakkal ellepték
 A ragyogó képek;
 Keresnem kellett a bánatos borongást,
 A fényhez enyhítő, jól eső setétnek.

Sárga hinárvirág volt akkor bánatom,
 Mely felül hintázik, s alig áll a habon.
 S a pillanat búa
 Hajszál gyökerével fogódzott szivemre
 És nem szakadt belé, hogy kihajtszon újra.

Most a bánat keblem mélyében örvényzik,
 Nyugalmát elüzi s felrázza fenékig,
 A táj elsötétül . . .
 Hasztalan keresek egy mosolygó képet
 Az éjszín árnyakhoz felderítő fényül.

A nyugvó nap máskor rózsaszín világa,
 Mintha vért hintene a sík láthatárra;
 A megmerült csolnak,
 A sás eltört kardja, s széthullott buzogány
 Lelkemhez fájdalmas hasonlatban szólnak.

Elhagynak a régi nyájas gondolatok,
 Hánykódó elmémben bús képet forgatok,

S mint a néma bálvány
Amelynek keblében nincs élet s verő szív,
Mozdulatlan állok a puszták határán.

És míg így merengek a bús gondolatban:
Mellettem a pásztor jó estét mond halkan,
Hisz a nap leszáll a ...
Jó földimnek arcán bús felleg vonúl át:
Bánat, vagy fekete hajfürtének árnya ... ?

4.

Este van, a tárgyak képe lassan lassan
Eltorzúl, elvész a késő alkonyatban.
A zsibongó élet
Mint távozó galamb szárnya suhogása
Csendesül .. csendesül .. majd álomba mélyed.

Ah én is álmodom, de álmam oly nehéz,
Mert sejtő lelkem a távol jövőbe néz;
Képedet, óh pusztá,
Ősi szépségéből, vad költészetéből
Látom kivetkezve, látom ott kifosztva.

Hol most a nyerítő szilaj csikó vágat
S úszkálni látszik a rengő délibábnak
Fehérlő vizében:
Elhallgat, kialszik az éjek varázsa:
A furulyaszó, a pásztortűz végképen.

És lelkem elborúl, s gyötrő bánatában
Számomra csupán e bús vigasztalás van,
Hogy addig nem élek;
Sok búbánat miatt megrongált sátorát
Levetkőzi addig a megfáradt lélek!

II. A népdalok közül.

1.

Télen nyáron pusztán az én lakásom;
A rózsámat is csak vasárnap látom,
Lakásom van hortobágyi pusztába,
Nem járhatok én az isten házába!

Sík a puszta, se halma, se erdeje,
 Sugár magas a toronynak teteje;
 Sugár torony kilátszik a pusztára,
 Harangoznak pünkösöd első napjára.

Imádkoznám, de nem tudok, hiába!
 Nem jártam én soha az iskolába;
 Edes szülöm tanított volna rája,
 Jaj de régen temetőn a fejfája.

Imádkozz te, rózsám, a jó istennek!
 Aztán jere, templom után csókolj meg;
 Eszem azt az imádságos kis szádat,
 Három hétig nem hallod egy adtámat!

2.

Nem szól a tilinkóm, elhasadt
 Amott a hármassz határ alatt;
 Olyan szomorú volt a nótá,
 Hogy a fát is meghasította.

Beh víg volt addig a nótája,
 Míg a rózsám hallgatott rája;
 Nyári estén csendes időben
 Ablakánál megfűttam szépen.

De mióta a lány nem szeret,
 Nem szólott bánatnál egyebet;
 Lassan fűttam, hogy más ne hallja,
 A juhászlegénynek mi baja?

Nem szól a tilinkóm, elrepedt;
 Hej megesalt a rózsám, nem szeret!
 Lassan fűttam, mégis elhasadt,
 Úgy szerettem, mégis elhagyott!

3.

Tó közepén bokor-sás.
 Ha nem szeretsz, szeret más!
 Igazán, igazán.
 Tíz szeretőt kap a lány!

Piros az én ajakam,
 Gesztenyeszín a hajam!

Liliom, liliom,
Liliomszál a karom!

Akit én megölelek,
Megesókolok, szeretek:
Tiszán túl, Dunán túl,
Örömében elájúl!

III. A madár, fiaihoz.

Száraz ágon, hallgató ajakkal
Meddig ültök csüggedt madarak?
Nincs talán még elfeledve a dal
Melyre egykor tanítottalak?
Vagy ha elmúlt s többé vissza nem jő
A víg ének s régi kedvetek:
Legyen a dal fájdalmas, merengő,
Fiaim, csak énekeljete!

Nagy vihar volt. Feldúlt berkeinken
Enyhe, árnyas rejtek nem fogad;
S ti hallgattok? elkészültök innen?
Itt hagynátok bús anyátokat?
Más berekben másképp szól az ének,
Ott nem értik a ti nyelvetek...
Pusztá bár, az otthonos vidéknek
Fiaim, csak énekeljete!

Hozzatok dalt emlékül, a hajdan
Lomb s virággal gazdag tájirúl;
Zengjétek meg a jövőt, ha majdan
E kopár föld újra felvirúl.
Dalotokra könnyebben derül fény,
Hamarabb kihajt a holt berek;
A jelennek búját édesítvén:
Fiaim, csak énekeljete!

A bokorban itt az ősi fészek,
Mely növelte könnyű szárnyatok;
Megpihenni most is arra tértek,
Bár a fellegek közt járhatok!
S most, hogy a szél összevissza tépte,
Úgy tennétek, mint az emberek?
Itt hagynátok idegent eserélve...?
Fiaim, csak énekeljete!

IV. A gólyához.

1850.

Megenyhült a lég, vidúl a határ,
S te újra itt vagy, jó gólyamadár!
Az ócska fészket megigazgatod,
Hogy ott kikölthesd pelyhes magzatod.

Csak vissza, vissza! meg ne csaljanak
Csalárd napsúgár és siró patak;
Csak vissza, vissza! nincs itt kikelet,
Az élet fagyva van s megdermedett.

Ne járj a mezőn, temető van ott;
Ne menj a tóba, vértől áradott;
Toronytetőkön nézvén nyughelyet:
Tüzes üszökbe léphetsz, úgy lehet.

Házamról jobb ha elhurcolkodik,
De melyiken tudsz fészket rakni, hol
Kétségbesést ne hallanál alól,
S nem félhetnél az ég villámitól?

Csak vissza, vissza! dél szigetje vár,
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted:
Nekünk csak egy — volt! az is elveszett!

Repülj, repülj! és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mond meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk;
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!

Sokra sír, sokra vak börtön borúl,
Kik élünk, járunk búsan, szóttanúl;
Van aki felkél és sírván, megyen
Új hont keresni túl a tengeren.

A menyasszony meddőségért eped,
Szüle nem zokog holt magzat felett,
A vén-lelke örömmel eltelik:
Hogy nem kell élni már sok ideig.

Beszéld el, ah...! hogy... gyalázat reánk!
 Nem elég, hogy mint tölgy kivágatánk:
 A kidőlt fában őrlő szű lakik....
 A honfi honfira vádaskodik....

Testvért testvér, apát fiú elad...
 Mégis, ne szóljon erről ajakad,
 Nehogy, ki távol sír e nemzetet:
 Megútálni is kénytelen legyen!

V. Pusztán.

1850.

Repülnél lelkem, fenn repülnél
 A táj szellőivel,
 Mely a nyílt rónaság felett még
 Szabadságot lehel:
 De a magasból földre von le
 A súlyos fájdalom,
 Fenn még jobban elédbbe tűnván
 A sors-alázta hon.

A hon, hol egy hős nép bevégzé
 Zajos történetét,
 És most egykedvű jóra rosszra,
 Többé se vár, se félt.
 S e földön, hol vérezett virágzott
 Nyolc hosszú századig,
 E földön, mely már nem hazája,
 Mint a zsellér lakik.

Oh pusztá! elvész nem sokára
 Vadon költészeted!
 Hol a pásztor vígan bogárzó
 Gulyát terelgetett,
 S a délibáb rengő tavában
 Szilaj mén vágatott:
 A pásztortűz, a furulyaszó
 Kialszik, elhal ott.

Mely oly szabad volt, mint lakója,
 S láncot nem ösmere,

Felhasogatva, mérve lesz a
Dús rónaság tere!
S a népek koldus söpredéke
Felkel nyugot felül,
S a tejjel és mézzel patakozó
Földön megtelepül.

Míg önvérünk más nép honából
Felénk vágyik, siet,
És el van keblünktől szakasztva,
Mint parttól a sziget;
Ki nekünk még köszönni sem tud,
Akit nem ösmerünk,
A drága véren szerzett földet
Az oszsa meg velünk?

Ki sem múlt még a hős oroszlán,
Bár arca jéghideg,
De megrándul még szíve táján
Egy-egy vérző ideg;
S felette már a ronda varjak
Csoportja megjelen,
Es űz falánk, gyalázatos tort
A félhalt tetemen.

Alighogy a villám lesujtá
A bátor keselyűt,
A fenn szürkülő sziklaszálon
Még fészke meg se hült,
Hol a nyílröptű sólyom is csak
Nagy félve járt elébb:
Csipogva fürdik s üt tanyát most
A szemtelen veréb.

Oh mind ez úgy fáj a magyarnak...!
S ha ajka netalán
Egy-két nótán enyhíti kínját:
Megütköznek talán...
A sebzett vad a rengetegben
Kinjának hangot ad:
S magát az elnyomott magyarnak
Kisírni sem szabad.

Meghalsz én nemzetem! — s halálad,
 Ha elvégeztetett:
 Mért nem döfik hát már keresztül
 Egyszerre szívedet?
 Mért gondolnak vég perceidre
 Mesterkélt kínokat?
 Hogy mint egy vak Sámson — kacaj közt
 Szenvedj hosszan, sokat!

Repülnél lelkem, fenn repülnél
 A táj szellőivel,
 Mely a nyílt rónaság felett még
 Szabadságot lehel:
 De a magasból földre von le
 A súlyos fájdalom,
 Fenn még jobban elédbe tűnván
 E sors-alázta hon!

VI. Levél egy elútazott barátom után.¹

Ki messze messze vagy, kinek hajója már
 A zúgó tengeren remélve, küzdve jár,
 Vagy a boldog világ előtt horgonyt vetett:
 Egy-két szót, jó barát, hadd szóljak még veled.

Nem is érlek be tán, mint madárt a haraszt,
 Amelyet a szellő azon fáról szakaszt,
 Hol rejtett fészke állt, s kiseded családja benn,
 S a távozó után lebbenti csendesen.

Lelked mit érezett, hogy elhagyád e hont,
 Midőn úgy hagytad el, hogy soká lásd viszont?
 Nem állított meg a határnál valami...?
 Honszeretet — ha azt ki tudnók mondani!

Égnek fejed felett nagy fényes csillagok,
 A gazdag föld ezer virágtól mosolyog;
 Ah de azok neked mind ösmeretlenek!
 S nem ezek közt valál futkározó gyerek.

¹ Kerényi Frigyes után, ki Amerikába vándorolt ki, s ott — meghalt.

Mert a boldogságra még kevés csak a jelen,
A múlton épül az és az emlékezeten,
Örömeinkre színt s derűt titkon az ád,
Mint a gyök adja a virág színét, szagát.

Szó nélkül távozá!; nem vádollar, hiszen
Hogy kínos lett volna búcsúznod, elhiszem!
A daru is busan kiáltozik, pedig
Egész nemzetével útra kerekedik.

Mégis, mégis minek hagytál bennünket el,
Kiket jó s bal sorsod oly mélyen érdekel!
Bizony ha lelked fáj, ha rajta seb vagy:on:
Könnyebben gyógyúl be a honi hantokon.

S ha vígan lépted át a háznak küszöbét
Honnan vidám zene s pohár csengett feléd:
Nincs lelked, hogy meleg részvéttel hágjad át,
Midőn nagy bú miatt gyászt öltött a család?

Ha, aki fölnevelt, a kedves jó anya,
Betegen, rongyosan elédbe állana:
Karjába omlanál, ölelve melegen,
Azért, hogy rajta már nincs bársony és selyem...

Mégis szülőhonod, a legszentebb anyát
Nehéz óráiban, rossz gyermek, elhagyd!
Mert úgy szeretted hogy tovább nem nézhetéd
Sápadt arcúlatát és könnyező szemét!

De akit szeretünk míg ajka mosolyog,
Búbánatában is legyünk osztályosok!
Vegyük el a csapást, mikép a jó napot,
S egymást ne hagyjuk el, ha minden elhagytott!

Nincs-é elég sebed, ó népem, ami fáj?
Hogy elszéledsz, mint a pásztornélküli nyáj!
Itthonn még nemzet vagy, bár gyászba öltözött:
Koldús földőnfutó más nemzetek között.

S te-mit mivelsz? Mi sors kíséri életed?
Megadta a remény, mivel kecségtetett?
Ha hallanád szavam, tudom mit ézenél:
Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!

Hol annyiszor vigan barátkozál velünk,
A kerti hárs alatt, úgy elemlegetünk!
És a szokott helyen szemünk gyakran keres,
De széked örökre üres maradt ... üres ...!

Mért is nem vagy köztünk, elbújdosott barát?
Minden szó és emlék búsan utal reád ...!
Bejárom a mezőt, a zúgó patakot,
Hol ábrándos lelked gyakorta múlatott;

Megnézem elhagyott kertet s szilvásodat,
Hol ápoló kezed nem nyes, nem oltogat;
Minden úgy elvadúlt, úgy elhagyatva van,
Csak a vad természet munkál szabálytalan.

Ledőlt gyepamlagod befolyta a szeder,
Virágos ágyaid mohar gaz verte fel,
Öreg szüléd, szegény, mitsem gondol vele,
Te voltál szívének virága ... öröme ...

Befordulék hozzá: már sokkal csendesebb,
Mélyen talált szívén beljebb vonúlt a seb;
Mint a láng elsőben felesap, s ha ellobog!
Hamu fedi el az élő zsarátnakot.

Beszéllgettünk ... ő is szólott, de keveset, —
Kíméltem fájdalmát s nem említém neved,
S mellette a bánat keserűn meghatott:
Hogy úgy kell tartanunk, mint aki már halott!

Pedig te élsz. Élj is, barátom, boldogan!
Erős légy, ha mégis a bánat megrohan;
Mert hosszú hervadás emészti azt a fát,
Melyet nagykorában tesznek más földbe át.

S midőn hazánk felé a vándor madarak
Hazádnak partiról majd visszaszállanak:
Küldj tőlük, amit mí neked nem küldhetünk,
Reményt, enyhületet s örömtavaszt nekünk.

VII. Egy alföldi új telepen.

1852.

Repülnél lelkem, fenn repülnél
A táj szellőivel,
A szellő még a rónaságon,
Mely szabadon lehel;
De a magasból földre von le
A súlyos fájdalom
Mert ah, ki tudna most örülni
E gyászló tájakon ?

A nép, mely most zord bánatában
Semmit nem vár se félt;
Bevégzé egy zajos rohamban
Fényes történetét;
E földön, hol vérzett, virágzott,
S parancsolt e napig;
Most csak bolyong, mint a száműzött
És mint zsellér lakik.

Oh! puszta! elvész nem sokára
Vadon költészeted! —
Hol a pásztor, vigan bogárzó
Gulyát legeltetett,
S lován, a puszták ép szülöttje,
Mint a szél vágatatott! —
A pásztortűz, a furulyaszó
Kialszik, elhal ott.

Eltűnnek a zöld rét öléből
Felesillogó tavak,
Hol buja nádas zúg s fehérlődő
Habrózsák nyílanak!
A lovagkolcsag s büszke hattyú
Más hon felé repül,
A tájt, hangos rikoltozás közt
Szálldossa már körül.

S mely oly szabad volt, mint lakója
S láncot nem ismere;
Feltörve, felhasgatva lesz, a
Föld mesgyétlen tere;

Sohsem látott népek salakja
 Szállong nyugat felül,
 S a tejjel és mézzel patakzó
 Rónán megtelepül.

Alig hogy a villám lesujtá
 A bátor keselyüt,
 Melyet rakott, lakott sokáig,
 Még fészke meg se hült,
 Hol a gyors szárnyú sólyom is csak
 Nagy-félve járt elébb;
 Kedvére fürdik s üt tanyát most
 A hontalan veréb.

Napunk hanyatlik . . . ah de nem, nem!
 Bár vérzik kebelünk:
 E nemzetnél erős az élet,
 Mi el nem veszhetünk!
 Letelnek a próbáltatásnak
 Keserves napjai,
 S az ég nyájas kegyelme újra
 Hozzánk fog hajlani.

És e népnek, mely ott hagyá a
 Rideg, megúnt hazát,
 S e dús vidékre, mint anyátlan
 Bolyongó raj leszállt;
 E népnek, e föld, mely mienk volt
 Már egy évezreden,
 És drága vérünk bére ára:
 Örökje nem leszen.

Nem bántja senki, úgy törekszik,
 És még se boldogul;
 Beteg se volt, s meghervad arca,
 Öregje, ifja hull;
 A lég hűs, a borúlt, derült ég
 Hint erőt és sugárt,
 De ég és föld áldása, nekik,
 Minden, minden csak árt.

E szép földön az úr mi lészünk,
 Mint voltunk azelőtt;

A szenvedés tanít, megedz és
 Dicsőbb életre költ;
 És ami volt a jó időben,
 Az lesz a puszta tér,
 A régi dal megtalál ismét
 S a gólya visszatér!

VIII. A tűz.

Megszűnt immár a láng merész lobogása,
 Összebb-összebb esett hamvadó parázsa;
 Oly fényes, oly meleg volt az égő tűzzel!
 És most kietlenné változott a tűzhely!

Olykor még a hívek ápolgató kezén
 Fehéres futamó szikrát fogott a szén;
 De a csillám kiholt alig hogy született,
 S a jók búsán álltak hamv és üszök felett.

S kiket bántott a fény, kik munkálták régen,
 Hogy e nyugtalan tűz nagy lánggal ne égjen:
 Örömmel tapinták a hidegült hamut ...
 Hah! végtére mégis elaludt ... elaludt! ...

De bánat s káröröm még korán valának,
 Mert bár a láng eltűnt, élt még a zsarátnak;
 Ott izzott, ott készült, hamvába rejtve lent,
 Míg napja megjövén: tűz-lángban megjelent.

Gyuladását füstben nem hírlé előre,
 Nem lassan gerjedvén kapott nagy erőre,
 De hamvát szétrúgván egyszerre felesapott
 Költvén ijedelmet, reményt, ámulatot.

Ki volt, mi volt? a kéz isten- vagy emberé,
 Mely véghez vinni ezt így tudá s meré?
 Évekig munkált-e avagy pillanatban?
 Nem tudja senki sem! — a kéz láthatatlan. ...

Nem tudja senki sem; ... de látjuk a csudát:
 Földön és levegőn fény és meleg fut át;

A szív dobog, hevül és gyúl szent lángokra,
S el nem hamvad mint a Hóreb csipkebokra.

E tűz hatalmának nincs távol és közel,
Általsüt a vizen, a bérceen átlövel;
Az is látja, érzi, ki tőle messze van,
Mert az ég is fődik meleg sugárban.

Nincs erő, nincs idő, viharok nincsenek
A megéledt lángnak hogy véget vessenek,
S tengernék árjai amelyek megoltsák . . .
Örökké ég a tűz, tart e szent forráság!

V. A jávorfáról.

Vára fényes csarnokában
Ősz király ül; oldalánál
Három ifju szép leánya.
Vén cser árnyán gyöngyvirágok!
Zöld kaszáló, zöld remény, a-
Mely körülhabozza őket.
Barna fürtök, barna szempár
Kellemén a két nagyobbik
Büszke mint a tói hattyú.
S a legifjabb, kék szemével,
Szende bájú liliomszál.
S mintha csendes alkonyatkor
Bárányfelleg leng az égen;
Szőke fürtök kondorúlnak
Kebelére, homlokára;
Rajta függ az elmerengő
Ősz királynak pillanatja . . .

Lelke csendes tó, felette
Nem zúg szenvedély viharja,
Mely hullámot verne rajta.
Víg örömnék fülmiléje
Partjain nem csattog; és a
Bánat gerlicéje nem bűg.
Ifju álmak, szép remények
Fáiról a lomb lehullott;
Sárgán hullt a tó vizébe,

Sárgán uszkál tükörén most.
 — Minden oly szelid, nyugalmas! —
 Rajta még emlékezetnek
 Gyors fecskéje száll, suhanva,
 S meg-megütvén szárnyhegyével,
 A tó lágyan összerendül.

Ül az ősz, ül elmerengve
 Szőke lánya kellemében,
 Ifjusága hő szerelmű
 Bájos angyalára ösmer.
 S im a csendes alkonyatban,
 Megcsendül, ezüst szavával,
 A kápolna kis harangja.
 Búra hajló cypirus árnyán
 Ott van a hű eltemetve!
 S mintha édes lelke szólna
 Kis harang ezüst szavában
 A merengő ősz királyhoz:
 Hűn megérti lelke a szót.

Jött az estve holdvilága.
 Mély álomba szenderültek
 Ősz királylyal barna lányok.
 És az esti holdvilágnál,
 Pásztorifju, furulyája
 Lágy szavában, szólt epedve,
 Zöld bereknek félhomályán.
 Szőke lányka andalogva
 Hallgatott a halk zenére,
 S mintha híve ajka szólna
 Furulyája lágy szavában:
 Hűn megérté lelke a szót.

A kelő nap sugaránál
 Gondban ébredt ősz király föl;
 Nyugtalan volt álma; fényes
 Koronáját, főnragyogló
 Gyémántjától fosztva látta.
 Könnyben kelt a szőke lány föl;
 Nyugtalan volt álma; édes-
 Anyja sírját látogatta

A halottak hajlokában.
 Búsan kelt a pásztorífu,
 Nyugtalan volt álma; nyáját,
 Két dühös vad tépte széljel.

,Zöld halomnak oldalára
 Menjetek ki kis kosárral,
 Menjetek ki, jó leányim!
 Epret áhít ősz apátok,
 Édes ízű földi epret,
 Jó szagút és hűvösítőt.
 És ki megtér zöld halomról
 Telt kosárral legkorábban,
 Édes lányom az leend; azt
 Fogja szívem hön szeretni,
 Koronámat az birandja,
 Hét országom arra szálljon.
 Zöld halomnak oldalára
 Menjetek ki, jó leányim!
 Szólt az ősz, és elmenének
 Kis kosárral a leányok
 Szedni édes földi epret,
 Jó szagút és hűvösítőt,
 Zöld halomnak oldalára.

,Teljél, teljél, kis kosárka!
 — Halkan mond a legnagyobbik —
 Koronája ősz apámnak,
 Hogy ne szálljon más fejére!
 „Teljél, teljél, kis kosárka!
 — A középső szóla szintúgy —
 Hét országa ősz apámnak
 Hogy ne legyen senki másé!“
 „Teljél, teljél, kis kosárka!
 — A legifjabb így sohajtott —
 Hogy ne légyek ősz apámnak
 Jó szívéből eltaszítva.
 Teljél, teljél kis kosárka!“
 S íme telve lön legottan
 Szőke lánynak kis kosárja.

Látva ezt a két nagyobbik,
 Rút irigységgel kiáltá:

,Koronája ősz apámnak,
 Hét országa ősz apámnak,
 Hát övé lesz, hát övé lesz . . . ?
 Nem, nem, inkább vére folyjon!
 S a jó testvért elveszítvén
 Rossz leányok, nagy kegyetlen,
 Vén jávorfának tövéhez
 Földbe ásták, bétemettek.
 És megoszták édes eprét,
 Kis kosárját összetörvén.

Majd a fényes várba térvén,
 Ősz királyhoz így beszélltek:
 Oh atyánk! baj ére minket . . .
 Jó testvérünk, jó leányod,
 Rengetegbe tévelyedvén,
 A dühös vad elragadta,
 Mely reá tört nagy kegyetlen.
 S ősz király mély bánatában
 Hamvat hinte bús fejére.
 Veszve, veszve koronája
 Legtündöklőbb éke, dísze!
 Mert elment a jó leányka
 Édes anyját látogatni,
 A halottak hajlokába;
 S onnan többé vissza nem tér.

Újra kelt a hold világa.
 Zöld bereknek félhomályán,
 Pásztorífu, furulyáját
 Ajkihoz merengve nyomta.
 Fútt, fútt . . . s mind hiában;
 Megnémult a síp örökre!
 Édes hangot mért is adna?
 Nincs ki hallja, nincs ki értse!
 Alszik a szép kékszemű lány,
 Jávorfának árnyokában,
 Könnyezetlen, siratatlan!
 Pásztorífu, a dühös vad
 Báránykadat összetépte!

Zöld halomnak oldalában,
 Vén jávorfának tövéből,

Harmadik nap éjszakáján,
 Ifju hajtás sarjadott fel,
 Szőke lánynak temetőjén.
 Zöld halomnak oldalában
 Búsan járt a pásztorífu
 Legelésző nyája mellett.
 Majd lemetszé furulyának
 Vén jávorfa sarjadását,
 És midőn ajkára tette,
 Bús keservvel szólt imígyen:
 — Fújad, fújad én kedvesem!
 Voltam én is király lánya;
 De most vagyok jávorfácska,
 Jávorfából furulyácska!

S pásztorífu, furulyáját
 Elvivé az ősz királyhoz;
 Ki midőn ajkára tette,
 Bús keservvel szólt imígyen:
 — Fújad, fújad én atyám, ah
 Voltam én is király lánya;
 De most vagyok jávorfácska,
 Jávorfából furulyácska!
 És midőn a rossz leányok
 Ajka érte, szólt imígyen:
 — Fújad! fújad én gyilkosom!
 Voltam én is király lánya;
 De most vagyok jávorfácska,
 Jávorfából furulyácska!

S gyilkos lányinak fejére
 Ősz apának átká szállott,
 Bújdosásba üzve őket;
 Nem hagyá sehol pihenni
 Szőke testvér véres árnya,
 S szörnyű átká ősz apának.

Búra hajló cyprus árnyán
 Kis harang ezüst szavában
 Két halottnak lelke szólott
 Csendes alkonyatsugárnál
 Búba súlyodt ősz királyhoz.

Aki elment nem sokára
Búra hajló cyprus árnyán
Kedvesit meglátogatni,
És nem tére vissza többé.

ARANY JÁNOS.

1817.

Arany János 1817. martius másodikán született Nagy-Szalontán Biharvármegyében, hol atyja kevés földdel s egy kis házzal bíró földművelő volt. Szüléi, György és Megyeri Sára, már mindketten öregek mikor János született, s egyetlen fiok levén, amennyiben legidősb leányok már rég óta férjnél, többi számos gyermekeik pedig mind előtte elhaltak, e fiu egyetlen reményök és vigaszok, s szeretetök fő tárgya lett; azért őt mindig magok körül tarták, s rendkívül vallásosak levén, e hajlamot korán benne is kifejtették. Bogárhátú kis viskójok templom volt, hol a gyenge gyermek füle soha trágár szót nem hallott, nem levén abban cseléd, vagy más lakó mint az öreg szülék és fiok; ellenben otthonos volt a vallásos ének s a szentírás, melynek vonzóbb részei első tápja lettek a fiu fogékony kedélyének. Ehez járulván, hogy testvérei nem voltak, s más gyermekekkel is ritkán lelt alkalmat játszani: ezekből magyarázható azon csendes komolyság, mely már a gyermekben és ifjубan észrevehető volt, s a férfiút is jellemzi. E mellett tanulékonyága is korán feltűnt; a zsoltárokat s a

biblia szebb helyeit hallásból rendkívül korán elsajátította, s alig három-négy éves korában atyjától, ki értelmes írástudó paraszt ember volt, hamuba írt betükön tanult olvasni úgy, hogy mire iskolába adták, hova mód nélkül vágyódott, s ami nem erős testalkotása és szülési féltékenysége miatt csak hatodik évében történt, nem csak tökéletesen olvasott, de már némi kis olvasottsággal is bírt, természetesen oly könyvekben, melyek keze ügyibe kerültek, mint a bibliai történetek s az énekeken kívül a ponyvairodalom termékei. A tanító megpróbálván őt, rögtön, amint felvitték, elsőnek tette osztályában, mely helyet folyvást meg is tartott; a nagyobb osztálybeli tanítók és növendékek, sőt külső emberek is, csodájára jártak, s a kis Arany nem egy krajcárt kapott egy vagy más productiója jutalmául, mik közt volt a latin paternoster és credo, miket apja, ki deákos ember is volt egy kissé, szavanként magyarázván, neki betanított. A tanulás folyvást kitűnő sikerrel haladt a szalontai iskolában, mely úgynevezett „particula“ levén, abban egy rector s öt tanító alatt egész a rhetorikáig s poetikáig felment; a mellett minden könyvet, melyhez fért, mohó vágygyal elnyelt, mik közül Haller Hármas Istóriája, Gvadányi némely munkái, Erbia s más e korbeli regények, Fortunátus s egyéb régi népies verses históriák mellett Decsy Osmanographiájára is emlékezik, s a bibliára, melynek nem maradt egy része is kétszer-háromszor olvasatlan; s már a harmadik nyelvtani osztályba jártakor nem volt előtte

nagyobb ember a könyvszerzőnél, s különösen vers-írónál, sőt már ekkor megpróbálta a rímelést, melynek tárgyát iskolai s játszás közbeni apró kalandok képezték.

Valahára eljött a költészeti osztály is (1833), és versei halomra gyűltek, tanítói azokat fünekfának mutogatták, és egész Szalonta ismerte „kis poétáját“, ami nem kis mértékben hízelgett hiúságának. Az akkor virágzásában levő műköltészet azonban még ismeretlen előtte, Debrecenben képzett tanítói Csokonait tűzvén elibe példányúl, kit igen szeretett, és Kovács Józsefet, kinek tiszta rímeit korán bámulni tanulta. Különösen emlegeti tanítói közül Kovács Pál utóbbi debreceni gymnásiumi igazgatót, ki Szalontán conrector, majd rectora volt, s kinek társalkodása, útmutatása, tanítása e részben halára is kötelezte. De a római classicusokat, név szerint Ovid, Virgil és Horácot nem csak örömmel tanulta, hanem az iskolában nem magyarázott darabjaik átértésére is törekedett magán szorgalommal, sőt a nem tanított prózairokat, Justint, Curtiust, Livius néhány könyvét, Eutrópiust, Suetóniust, a skót Buchanánus verseit is olvasgatta, s ekép nem csak a latin nyelvben gyarapodott derekasan, hanem verselt is deákul. Most irodalmi látköre az új nemzetek műveire kezdett kiterjedni, még akkor természetesen csak magyar fordításokban: Tassóra Tanárky, Miltonra Bessenyei Sándor, Voltaire Henriására Péczeliében, az eredeti magyar költők közül a népies épos (Vályi-Nagy, Gáti) s a bis-

tóriai regény (Dugonics) íróival ismerkedett meg, mik akkor szülötte városában még napi renden voltak: míg az újkola nagyai Szalontára nézve még nem léteztek. Az első tünemény ez új világból reá nézve egy aurórai folyam s a Péczely „Lant“-ja volt, mik akkor inkább idegenítőleg mint vonzólag hatottat reá. Így folyt le Arany szalontai tanpályája, melynek utolsó pár éve már nem szülői közvetlen felügyelete alatt folyt le, mert hogy őket további költségtől megkímélje, mibe ruházata és könyvei kerültek, s a collégiumba átmenetelét lehetőségessé tegye, a tanulás mellett egyszersmind praeceptor volt, mihez képest az iskolában lakott is; kevés előnyére mind erkölcsének, mind szorgalmának. Mert e particulák szívesen collégium szerepét játszván, növendékeik ezeknek csínyait szívesen utánozták. Azonban jó szelleme őt nagyobb kihágástól megőrzötte, de anyagi reménye szegényül ütött ki: évi jövedelme nem ment száz váltóforintra, s a gazdálkodni nem tudó költő Debrecenbe alig vitt annyit magával, hogy a togátusi beöltöztetés költségeit fedezze; szüléitől pedig szerető kíméletből nem kért segédelmet. Így a szegénységgel küzdés alatt elesüggedvén, tanulási kedvét is elvesztette, s 1834 martiusban Kis-Újszállásra ment (a Nagy-Kúnságba) ideiglenes iskolatanítónak egy évre, hogy tanulmányai folytatására magának módot keresen. Haszon nélkül azonban ama keserves téli félév sem múlt el: mert bár keveset tanult az iskolában, annál többet tett otthon; megbarátkozott az újkola

költőivel, megtörte a német nyelvtant, sőt egy deákul írt francia nyelvtan segedelmével ennek elemeit is elsajátította. Kis-Újszálláson is lelt alkalmat önművelése folytatására az ottani rector (most dunameléki ref. superintendens Török Pál) könyvtárában, mely a hazai és külföldi irodalmak sok válogatott munkáival bírt. Arany nappal éjjel olvasott, újabb költőink ismeretét kiegészítette, az Aeneisből egy pár éneket (már hexameterekben) lefordított, német olvasásait Schillerig vitte; s a tanév végével, szinte kevés móddal ugyan, de mégis új erővel s buzgalommal, s a kis-újszállásiak legjobb ajánlásaival, visszament Debrecenbe, hol tanárai már most különösebben figyeltek reá, úgy hogy őszig az osztály elejére vergődék; sőt anyagi állapota is tetemesen javult, miután az egyik tanár házánál órákat kapott. E kedvező folyás dacára a dolgoknak, a költő kalandos életpályáról kezdett ábrándozni, ünni az iskolai egyhangúságot, hosszallani a tanidót; majd festő, majd szobrász, majd színész vágyott lenni a nélkül, hogy tudná mint fogjon hozzá; s 1836 februárban, minden anyagi vagy erkölcsi kényszerítés nélkül, önkényt s mindenkorra, oda is hagyván a collégiumot, a világba ment.

Néhány havi sanyarú vándorlás és hányattatás után, mi élteben fordulóponthoz képez, ugyanazon 1836. év nyarán ismét Szalontára érkezett, hol atyját megvakulva találta, anyja pedig alig pár héttel haza érkezte után cholerából hirtelen elhalt. Az egyedüli

támaszát sirató galambösz világtalan apa állapotja elhatározólag hatott a jó fiu élettervére, mely abból állt: őt többé el nem hagyni. Nála maradt a kis házikóban, melyből apja át nem akart költözni leányához. A város és egyház előljárói részvétellel tekinték Arany sorsát, s még azon ősszel megválaszták conrectornak (első tanítónak a rector után, jobb fizetéssel s több önállósággal a többi al-tanítókénál) jóllehet e hely tavaszig nem lett volna üres, s így kedvéért ez idő alatt két conrector volt. Ez állásában utóbb az iskolaházba tevéen át lakását, atyját csakugyan leánya vette magához. Így Arany 1839 tavaszáig tanította a magyar s latin nyelvtani osztályokat; ekkor a városnál írnok, 1840-ben pedig ugyanott rendes aljegyző lett, s ez év novemberében meg is házasodott, szíve régi választását követve. Ez idő alatt (1836—40) nem szűnt meg ugyan folytatni olvasmányait, de inkább csak szórakozásból mint művészi pályára készülőleg; mindazáltal ízlése így is a jobb könyvekre vezette választását, mindig olyak után járván, miket remekekül hallott tartatni. Ezek közt volt Shakespeare, még most német fordításban; közbe-közbe Homer eredetiben, bár a nyelvvel küszködni kellett úgy, mint Plutarch olvasásakor a collégiumban. Mindezek céltalan erővesztéseknek látszottak, de ő mindenha ösztönt érzett a nehezet keresni, még mulatságból is. Így a franciában is Telemach és Florian után rögtön nem csak Crebillon, de Molièrebe is kapott. Megházasodván, ezekről is letett, feltéven magában hivatalának,

családjának élni, s lenni közönséges ember mint más. Pár évig meg is állta fogadását; ideje nagyobb részét a városház vette igénybe, lelkét az új boldog viszony teljesen betöltötte.

1842-ben történt, hogy egykori iskolatársa Szilágyi István rectornak Szalontára jött, ki a Kisfaludy-Társaság versenyterén már háromszor, hol jutalmat, hol dicséretet, aratott, Szalontán létele alatt pedig az akademiánál nyelvtudományi munkájával száz aranyat nyert. Ez mint barátja, s később asztaltársa is, mindennapos vendége lévén, a társalgás természetesen legtöbbször irodalmi tárgyakról folyt; könyveit kéretlen, sőt néha ellenére is, Aranyra tukmálta; a Kisfaludy-Társaság görög tragikusokat kezdve adni, ilyek fordítására unszolta (így állt elé nála *Sophokles Philoktetese*); angol nyelvtant hagyott nála, mely e nyelv megtanulására bírta, eleinte szeszélyből, majd komolyan össze kezdte vetni német Shakespear-jét az eredetivel, végre stúdiumúl „János királyt“ fordította jambusokban; s itt egyszerre csak ismét benntalálta magát olvasásban, írásban, a nélkül hogy most is még írói fellépésről gondolkodnék. Egy 1843 nyarán Pestre és Bécsbe tett hivatalos, bár rövid, útja kiszélesíté Arany látkörét. Egy „*Falusi beszélye*“ felvételt talált az Életképekbe s némi tetszéssel fogadtatott. 1845 nyarán a megyei életnek szemei előtt lefolyó kicsapongásai gúnyoros hangulatot idéztek benne elő, s határozott cél nélkül, pusztá magán időtöltésül „Az elveszett alkotmány“ című költeményébe

fogott, hogy kiöntse bosszúságát, mire, nem tartozván a kiváltságos osztályhoz, más tere nem is volt. Időközben figyelmessé lett a Kisfaludy-Társaság által febr. 1845-ben egy hazai tárgyú víg eposra 25 arany díjjal kitűzött jutalomtételre; Arany e véletlen összehatalkozás által meglepetve, sietett satirai eposát befejezni és felküldeni, s öt pályatárs műve közül csakugyan az övé lett nyertes¹. Megjelent, de jóval utóbb, 1. *Az elveszett alkotmány*, víg epos hét énekben a Kisfaludy-Társaság Évlapjai VII.-d. kötetében Pest, 1849 (külön kiadását a régi censúra megtiltotta). A helyeslő, részben magasztaló vélemények részletei közül csak a Vörösmartyé: „Nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnök“ hangzott fülébe; úgy vélte, hogy kilépven egyszer a nyilvánosság elibe, megállapodnia többé nem lehet, s az első sikerét kihirdetett ülésben (febr. 7. 1846) közzé tett költői

¹ A bírálók véleményeit l. a *Kisfaludy-Társaság Évl.* VII. köt. XXXV. s köv. ll. — „Engem egy részről — írja a költő maga gyermeteg őszinteséggel *Gyulai Pálhoz intézett önéletrajzi levelében*, mely után a jelen cikk készült — a huszonöt arany csiklandott: szerettem volna látni, hogy érez az ember, ha irodalmi téren jutalmat kap; más részt úgy sem volt mit féltennem ismeretlen nevemen. Különben, hogy már a munka folytában éreztem annak tökéletlenségét, annak magában a költeményben elég nyoma van. A VI. énekben az idő malmáról szólván, mely mindent, még az irodalmi műveket is leörli garadján, főlemlítve némely rossz könyveket, e sorok következnek saját munkámról: *Ott jön stb.* (VI. én. 59—63. v.), s alább megint: Nagy baj a költőnek... ha megúnta teremtetett jellemeit maga is stb. (VI. 108 s köv. v.)“.

jutalomra („készíttessék költői beszély versben, melynek hőse valamely a nép ajkain élő történeti személy, péld. Mátyás kir., Toldi Miklós, Kádár vitéz stb.; forma és szellem népies legyen“) mindjárt ez év nyarán írta „Toldi“át, mely 1847 febr. 6. az eredetileg tizenöt aranyból álló díjt húszra emelve nyerte meg, s azonnal ki is adatott: 2. *Toldi*, koszorúzott költői beszély XII énekben („Költői Pályaművek, melyeket 1847-ben koszorúzott és kitüntetett a Kisfaludy-Társaság. Pest, 1847; másodszor Pest, 1854¹. E mű, valamint a jutalmazó társaságtól, úgy az ítészettől is bámuló örömmel fogadtatott, a közönség azonban, melynek figyelmét akkor szinte kirekesztőleg az országos ügyek kötötték le, nem látszott a jelenet eseményszerűségét felismerni. Kármentesítheté őt, mint maga írja szeretetre méltó szerénységgel — „Petőfi s több írók barátsága, kik azonnal sietének az egyszerű vidéki jegyzőt, mint hasonlójakat, körükbe fogadni, s a választottak közé avatni.“ A Kisfaludy-Társaságnak ugyanekkor (febr. 6. 1847) kihirdetett jutalomtétele („készíttessék költői beszély, melynek tárgya Szécsi Mária“) egy újabb műre gerjesztette, mely a szinte ekkor készülő „Toldi estvéje“ mellett

¹ „Ekkori fogalmam a népköltészetéről — írja *Arany*, *id. lev.* — egy Szilágyi Istvánhoz intézett levelemben, nem ugyan széptanilag formulázva, de talán még is elég öntudattal, így van kifejezve: a népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép között: hanem, hogy tanulja meg a legfensőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elé.“

el is készült, de melylyel szerzője nem pályázott: 3. *Murány ostroma*, beszély (négy szakaszban), Pest, 1848. E mű, érdeme dacára a politikai izgatottság e korában észrevétlen maradt¹. Ez évi februárban végre a Kisfaludy-Társaság által taggá választatott.

A következő forradalom mozgalmas idejében, bár annak csak távoli szemlélője volt, keveset dolgozott, mert erre neki nyugalom kellett volna: néhány *népies ballada* készült még is akkor, mikkel e nemnek valóságos megújítója lett. Vas Gereben „Nép barátja”-nak szerkesztését el nem vállalván, de részvételét megigérván, neve azon mint szerkesztő társé állott, maga azalatt folyvást Szalontán maradván. Mindazáltal többször megfordulván 1848-ban Pesten, az itteni élet fényét meg kezdte kívánni, mi természetesen elégtelenné tette alacson helyzetével. Nevelte ez elégtelenségét, hogy e zűrzavaros időszak alatt fizetése el kezdett maradozni, a város belügyei bonyo-

¹ „Murányban — írja a költő maga, *id. lev.*, — oly nyelvet akarék megkísérteni, mely az irodalmi s népies nyelv közt mintegy közepet tartson: erős legyen, de ne cikornyás, oly nyelvet, mely szélesebb olvasó körrel bírhasson, mint csupán a művelt közönség, így akarván egy részről a költészeti nyelvnek nagyobb népszerűséget szerezni, más részt a népet egy fokkal magasabb olvasmányhoz szoktatni. A cél, úgy hiszem, megjárja: sikerült-e nekem, az már más. Különben sokat ártott Muránynak, hogy a cselekvényt mindenütt drámaivá akartam tenni; érzelmeket, indulatokat apró részletekig festeni, mintha leírhatná azt költő, mit a színész mimikájával ki tud fejezni. Mindazáltal a mű jobb fogadtatást érdemelt volna, mert 1848-ban jelenvén meg, a politikai rajongás miatt teljesen ignorálták, soha senki meg nem bírálta tudtommal.“

lodni, a hivatal a körülmények miatt mind terhesebbé válni; mihez író barátjai ösztönzése járulván, s mind inkább élénkülő ohajtása az írói körökkel gyakoribb érintkezésbe jőni: 1849 tavaszán a belügynél alkalmazást kért, s fogalmazóvá neveztetvén, Pestre is jött; ahonnan mindazáltal azon hírre, hogy az orosz Debrecen alatt van, hivatalától búcsút vevén, már június végén visszasietett családjához Szalontára. Itt a béke helyre állta óta egész 1851 őszeig mint magánzó lakott, midőn a nagykőrösi gymnasiumhoz meghivatván, ott mint a latin és magyar nyelv és irodalom tanára működött.

A forradalom óta, inkább mint az előtt, lyrai-
lag hangolva, a szépirodalmi lapok gyakran hoztak Aranytól kisebb költeményeket, névszerint a Hölgyfutár, Csokonai-Lapok, Szilágyi Sándor gyűjteményei (Emléklapok, M. Írók Füzetei, Pesti Röpi-
ívek, Nagy-Enyedi Album), a Remény, a losonci Phoenix (melynek I. kötetében a Toldi-trilogia „*Daliás idők*“ című középső részének első éneke áll), a Nők Könyve, Viszhang, Szépirodalmi Lapok, Délibáb, Thalia, Divatcsarnok, a népi lapok (M. Nép Könyve, Falusi Esték), sőt a naptárak is. Kőrösön laktában készült el még otthonn megkezdett víg eposa is: 4. *Nagyidai Cigányok*, hősköltemény négy énekben Pest 1852¹; valamint: 5. *Toldi Estéje*. Költői beszély

¹ „E népies víg epos — írja szerzője u. ott — oly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ folyásával és emmaggammal meghasonlva, torzalakok festésében akartam kárpótlást keresni.“

hat énekben. Pest 1854, mely 1858-ban az akademia által Marczibányi-jutalommal koszorúztatott (másodszor, népi kiadásban, 1858); majd összegyűjtve: 6. *Arany János Kisebb Költeményei*, két kötetben. Pest 1856. Ez időből való két műtani értekezése is: *Valami az asszonancról* (Új M. Muzeum 1854) és: *A magyar nemzeti versidomról* (a nagy-kőrösi középtanoda 1856-ki Tudósítványában s az Új M. Muz. 1856); kéziratban pedig több befejezetlen eposi dolgozat.

Végre, 1860 júl. 15-kén az újra feléledt Kisfaludy-Társaság öt igazgatójává választván, Pestre tette át lakását, miután az Akademia már 1858-ban, tíz évi szünet után ismét nagygyűlést tartván, december 15-kén levelező taggá választotta volt. Azon öt év, 1860—64, mely alatt ő a Kisfaludy-Társaság igazgatóságát viselte, életének egyik leghatásosabb időszakát képezte. E társaság kebelében ő indította meg annak szépirodalmi publicatióit, s a magyar Shakespearét, melyben tőle vannak: 7. *Szentiván-éji álom* (az I-ső kötetben 1864); *Hamlet dán királyfi* (VIII. köt. 1867), és *János király* (XIV. köt. 1867); ekkor fejtette ki elméleti és műbírálati úton aesthetikai műveltségünk előmozdítására azon, a nemes ízlést s a specificus nemzetit kibékítő s összeolvasztó hatást, mely ízlésünk történetében korszakot alkotott. E működés organuma 1860-ki novemberben megindított hetilapja 8. a *Szépirodalmi Figyelő* volt, mely 1862-ki octóber végeig négy kötetet hozott, ezentúl pedig „az általános műveltségterjesztését“ is bevonván előrajzába,

azt 1863 elejétől 9. *Koszorú* címen folytatta 1865-iki június végeig öt kötetben. Ez időben foglalta el rendestagi székét is az akademiában összehasonlító szépirodalmi dolgozatával: 10. *Zrínyi és Tassó* (Budapesti Szemle VII. VIII. 1860); és adta elő az akadémia Széchenyi-ünnepén személyesen és megható bensőséggel ugyan az akadémia megbízásából készült gyönyörű költeményét: 11. *Széchenyi emlékezete*, P. 1860; végre ez idő alatt jelent meg: 12. *Buda Halála*, hún rege 12 énekb. Pest, 1864, melylyel ez évben az akadémia Nádasdy-féle eposi jutalmát nyerte el.¹ Ezután történt, hogy Szalay László halála által megürülvén az akadémiai titoknokság, ez intézet elegyes ülése 1865 január 26-kán majdnem egyhangúlag őt hívta meg a legdíszesebb helyre, melyet a haza tudósának nyújthat; az új rendszabályok kihirdetése után pedig, 1870 január 17-iki elegyes ülésében, főtitkárnak nyilvánította. Titkári teendői arra bírták a lelkiismeretes férfit, hogy a „Koszorú“ folytatásáról lemondott ugyan, de abban nem gátolhatták, hogy költői munkáit átnézvén, azoknak egy, számos kiadatlanokat hozó, közel-teljes kiadását ne adja: 13. *Arany János Összes Költeményei*, 4drétű díszkiadás, egy köt. és fényírt arcképével, Pest, 1867; valamint 14. *Arany János*

¹ „Jelen költemény — mond szerző, rövid előszavában — amennyiben Buda viszonyát Etelével tárgyalja, teljes egész; de amennyiben későbbi fejlemények alapjául szolgál, csak mintegy előjátékát teszi a nagy tragédiának, mely a szerző gondolatában már megalkotva él.“

Összes költeményei, hat 8-r. kötetben, Pest, szinte 1867. Fejedelmünk pedig sietett szerencsés koronáztatása után az első magyar költőt a Szent István keresztével díszesíteni, s ekép benne a magyar irodalmat addig példa nélküli módon megtisztelni. *+1862.*

I. Toldi.

Tartalma. Mindjárt a költemény elején (*I. én.*) megismerkedünk annak hőseivel, Toldi Miklóssal, paraszti foglalatosságai közt, példabeszéddé vált roppant erejében, de már nemes lelkének fájdalmai és vágyaiban is. Majd (*II. én.*) szívtelen lelketlen bátyjával Györggyel találkozunk, ki a király udvarában nevelkedve és szolgálva, oda irányozza minden cselekvését, hogy öcsését, kit készakarva el hagyott nevelés nélkül vadúlni, kitudhassa atyai örökből, mire egy Miklósra nézve sérelmes összekoccanás csakugyan ohajtott alkalmat látszék nyújtani. (*III. én.*) György úr a vendégség örömeitől széles kedvű legénységét nógatja öcsésére, s midőn ez hosszú türes után nyugalmaát veszítve egy nagy kővel agyon találja az ingerkedők egyikét ütni, bátyja, elfogatására ad parancsot: ki, hogy ezt kikerülje, elbujdosik az anyai háztól. A *IV. V. én.* a szegény üldözöttnek testi lelki bajait festi; szenvedése közben mármár gyilkos szándék lepné meg bátyja ellen, de lelke jobb részének sugallatára legyőzvé boszúját, (*VI. én.*) s bucsút vevén anyjától, kit vallásos kegyelettel szeretett, Budára indul, a királytól kegyelmet érdemelni. A *VII. énekben* már Pest alatt van, melynek temetőjében, két vitéz sírján egy özvegy anyával találkozik, kinek fiai a híres cseh vitézzel volt párbajokban estek el. Toldi el van tőkéelve a két ismeretlen vitézt megbosszulni. Az alatt (*VIII. én.*) Toldi György már Budán van, s a királynak nagy finoman előadja öcsese esetét azon reményben, hogy az elbujdosott, s így erkölcsileg meghalt gyilkos jószágát kinyeri; de Lajos, mélyen látva ez ember lelkébe, az adományzást egy feltételhez köti: a cseh vitézen nyerendő győzelemhez, mely áron azonban Györgynek nem kellvén a kőnc, róla tettett szerénységgel lemond (*IX. én.*). Ugyanekkor ér Miklós Pestre, hol, míg az özvegy dolgán tündök, egy

bika szabadúl ki a vágószékből, melyet Toldi megfogván s így a város népét nagy rémüléstől megmentvén, jutalmúl egy darab májat kap; de egy ház sem nyílik meg elfogadására. Felkél lelkében árvaságának érzete, s míg előtte anyja képe lebeg, a fiait vesztett özvegynék tett fogadás jut ismét eszébe, de az utolsó kaland meggyőzte őt a felől, hogy ha meg akarna is vinni a cseh bajnokkal, célt alig érne, „mert: „félre innen, rongyos!“ mondják, ha meglátnak“; visszaindul tehát a temetőbe, a meggyilkoltak fegyverében gondolván megkísérthetni a párbajt. De a búsongó anyát már nem találja; s aki számkivetve az élöktől bújdosott, egy sirra hajtja le fejét, hol édes álmokba szenderrül, melyekből lódobogás költi fel (X. *én.*). A lovag nem más, mint házának öreg szolgája Bence, kit Toldiné fia után küldött kísérrül s egy ön-sütötte rozskenyérrel, melyben, midőn felvágta a kegyenc fiu, vasszelencét talált száz arany tartalommal. Az öröm határtalan volt; az éj egy közel csárdában töltetik el nagy vígan, de a reggel már a Duna csónakán találja Toldit, ki siet magát Budán illőkép felpáncélozni, hogy a leendő párbajon megjelenhessék. Ez a XI. *én.* meggy véghez, s Toldi győzelmével végződik, melyet (XII. *én.*) a király kegyelme s Györgynek megbüntetése követ, s ez örömpercet a jó anya megjelenése koronázza.

Tizenkettődik ének.

Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet,
 És az ijedtében legott térdre esett,
 Igen megörvendett a fenséges király,
 Könybe lábadt szeme a nagy öröm miá,
 S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
 „Úgy hiszem, ez a cseh nem fog vinni holnap;
 Most akadt emberre, aki megtanítja:
 Máskor hogy gyalázza a magyart s hogy szidja.

„De ki az a bajnok? nem ösmered, Toldi?
 Ki ösmeri? Én nem tudom elgondolni;
 Nincs egy jóra való vitéz országomban,
 Akit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:
 De ily erőt, mint amely van e vitézben,
 Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
 Félek nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
 Ha más vinná ki a magyar becsületét.

Egyébiránt legyen magyar avagy német,
Nagy csapástól menti meg a magyar népet;
El is viszi tőlem jutalmát gazdagon,
Toldi gyilkos öcsese részét neki adom.“

Toldi György e szóra csakúgy hüle-füle,
Szétnézett: hallja-e más is ökivüle?
Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
Hogy gyilkos öcsese van, annak örültenek.

Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,
S kisebbik darabját kardján felmutatta,
Tüstént parancsolá király ő fensége:
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.

El is mentek azok szép zászlós sajkával,
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
A király szólt: „Bajnok! nyisd fel sisakodat,
Mondd neved s mutassad vitézi arcodat.“

Térdre esett most a király lábainál
S így kezdette Miklós: „ő fenséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
Hogyan lettem azzá? tudj' a mindentudó.

Magam sem tudom, hogy' esém gyilkosságba,
S elszaklatott-bátyám a széles világba?
En meg ide jöttem feladni tettemet,
S várni vagy kegyelmet, vagy büntetésemet.“

Ily bátran beszélt Miklós a királynak,
Felnyomá rostélyát acél sisakjának:
Halvány is, piros is volt az ábrázatja,
Mert bánat és öröm osztozának rajta.

Tetszett a királynak szép fiatal képe,
Azért nyájasan ily kérdést tőn elébe:
„Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?“
Miklós a fejével rá ütött e szónál.

Akkor az urakhoz fordúlt a fenséges
Király, s ekkép tartott hatalmas beszédet:
„Urak! hű vitézim! ide hallgassatok,
Mert nem tréfaság az, amit most hallotok:

Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
Hogyan zárhatná ki öcsesét örökéből,
Hogyan tagadhatná ki nemzetségéből?

„Tudom minden csínját, mert végére jártam;
 Azért most szemébe mondom neki bátran:
 Árván maradt öcsését parasztnak nevelte,
 Mert nagy erőt sejtett benne s irigyelte;
 Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja
 Az ő hírét nevét homályba takarja;
 Mert — de!jszen tudja azt az ő gonosz lelke,
 Öcsését rangja szerint miért nem nevelte.

„Azt is tudom hogy ő ingerlé aminap,
 S úgy talált megütni egy bosszantó inast;
 Kivallák szolgálai mi módon tartatott
 A testvéröcsésére embervadászatot.

Nem úgy van, Toldi György? de úgy van! a király
 Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?
 Egy ilyen testvérré annyi rosszat kenni,
 Ki csupán magától ennyire bírt menni!“

Nagy tetszés követte a király beszédét,
 Zsenge korához ily ritka bölcseségét;
 Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
 Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.

A király most szemét Miklóstra vetette,
 Vállát kegyelmesen meg-megveregette;
 És mondá nyájasan: „Ifju vitéz, állj fel:
 Eladott a bátyád, de többször nem ad el.

„En neked a földön ím kegyelmet adok;
 Kérd istent, remélem isten is adni fog;
 Birjad békességben birtokod, ha rád száll,
 Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.
 És, hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
 Íme bátyád önkényt neked adja részét:
 Vértagadó testvér! nemde úgy van? érted?
 Hogy ősi birtokod öcsédnek ígérted?“

György meredt szemeket vetett a királyra,
 Hej dehogy mert nem-et mondani szavára!
 Mert villogott szeme, és iszonyú pogány
 Harag sötétellett a király homlokán.

„Jól van“, mond a király „igen a felelet?
 Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet;
 Most pedig, miután így kipróbáltalak,
 Mondom: udvaromnál többé ne lássalak.“

Megszólalt most Miklós: „Fenséges királyom!
 Bátyám birtokára egy cseppet sem vágyom;
 A magamé sem kell, legyen tied, bátya,
 Teljék vele fősvény szíved kívánsága;
 Csak azon könyörgök mostan fenségednek,
 Vegyen be sergébe csupán közembernek:
 Jó az isten, jót ad: megszerezi kardom,
 Amire szükségem leszen, avval tartom.“

Felelt a nagy király: „Ne légy olyan gyermek;
 Hogyan vennélek én hitvány közembernek?
 Királyi fejemhez választalak téged,
 S mán kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.“

De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
 Derekáról egy nagy cifra rezes kardot:
 Gyémánt a cifrája, arany volt a reze,
 Toldinak nyújtotta, s mondá: „Kösd fel, nesze!“

Semmit se' mondhatna s adhatna királya,
 Ami Toldinak ily örömet csinálua,
 Pénzért, gazdagságért hej dehogy cserélne:
 Dárius kincsének még oda sem nézne.

Azért akarta is szépen megköszönni,
 De a szó nem akart a nyelvére jönni,
 A király azonban nem neheztelt érte,
 Mert az együgyű szív nyelvén nagyon érte.

És hogy örömében ne maradjon hiány,
 Hogy beteljék mind az, amit szíve kíván,
 Épen mintha álma kezdődnék most elől,
 Anyját látja jöni a korlátok felől.

Elfelejtett mindent, és futott elébe,
 Kímélve szorítá páncélos ölébe,
 Nem szólott egyik sem, nem sírt, nem nevetett,
 Csak az öreg Bence rítt a hátok megett.

Végre a nagy öröm, mely szívöket nyomta,
 Mint a terhes fölleg mérgét kiontottá,
 Szemökből a zápor bőségesen hullott,
 Akkor könnyült szívvel Toldiné így szólott:

„Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
 Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom;
 Be szép vagy! be nagyon illel leventének,
 Isten sem teremtetted tégedet egyébnek.“

Miklós pedig monda: „Nem megjövendöltem,
Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?
De nem köszönöm azt magam erejének:
Köszönöm az isten gazdag kegyelmének.

Most már Toldi Györggyel lakhelyet cserélünk.
Ő Nagyfaluba megy, mi pedig itt élünk:
Valaha tán ő is hozzám édesedik;
Ha nem: irigykedjék míg el nem temetik.“

II. Ötödik László.

Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,
Jó Budavár magas
Tornyán az érc kakas
Csikorog élesen.

„Ki az? mi az? vagy úgy.“ —
„Fordulj be és alugy
Uram László király:
A zápor majd eláll,
Az veri ablakod.“

A felhő megszakad,
Nyílása tűzpatak;
Zúgó sebes özönt
A réz csatorna önt
Budának tornyiról.

„Miért zúg a tömeg?
Kívánja *eskümet*?“
„A nép, uram király,
Csendes mint a halál,
Csupán a *menny* dörög.“

Megcsörren a bilincs,
Lehull, gazdája nincs:
Buda falán a rab
— Egy-egy felhódarab —
Ereszkedik alá.

„Hah! láncát tépi a
 Hunyadi két fia.“ —
 „Uram, uram, ne félj!
 László, tudod, nem él,
 S a gyermek, az fogoly.“

Mélyen a vár alatt
 Vonúl egy kis csapat;
 Olyan rettegve lép,
 Most lopja életét
 Kanizsa, Rozgonyi.

„Kettőzni kell az őrt,
 Kivált Mátyás előtt!“
 „Mátyás, az itt maradt,
 Hanem a többi rab —
 Nincsen, uram, sehol.“

A felhő kimerült,
 A szélvihar elült.
 Lágyan zsongó habok
 Ezer kis csillagot
 Rengetnek a Dunán.

„El! míg lehet s szabad:
 Cseh földön biztosabb.“
 „Miért e félelem?
 Hallgat minden elem
 Ég s föld határa közt.“

Az alvó aluszik
 A bujdosó buvik;
 Ha zörren egy levél,
 Poroszlót jöni vél
 Kanizsa, Rozgonyi.

„Messze még a határ?
 Minden perc egy halál!“
 „Legittén átkelünk,
 Ne félj uram: *velünk*
 A gyermek, a fogoly.“

Az alvó felvirad,
 A bujdosó riad;

Szellő sincsen, de zúg,
 Felhő sincsen, de bűg,
 S villámlik messziről.

„Oh adj, oh adj nekem
 Hús cseppet, hű csehem!“
 „Itt a kehely, igyál,
 Uram, László király :
 Enyhít . . . mikép a *sír*!“

Állj meg, bosszú, megállj :
 Cseh földön ül a rab ;
 Cseh *földben* a király
 Mindég is ott marad,
 De visszajő a rab . . . !

III. Mátyás anyja.

Szilágyi Orszébet Levelét megírta ;
 Szerelmes Könnyével Azt is tele sírtá.

Fiaának A levél Prága városába
 Örömhírt Viszen a Szomorú fogságba :

„Gyermekek ! Ne mozdúlj Prága városából :
 Kiveszlek, Kiváltlak A nehéz rabságból.

Aranynyal, Ezüsttel Megfizetek érted ;
 Szívemen Hordom én A te haza-térted.

„Ne mozdúlj, Ne indulj, Én egyetlen árvám !
 Ki lesz az Én fiam, Ha megejt az ármány?“

„Adassék A levél Hunyadi Mátyásnak,
 Tulajdon Kezébe, Senkinek se másnak.“

Fekete Viaszból Nyom reá pecsétet ;
 Könyöklön Várnak az Udvari cselédek.

„Ki viszi Hamarabb Levelem Prágába ?
 Száz arany Meg a ló Teste fáradsága.“

„Viszem én, Viszem én, Hét nap elegendő.”
 „Szerelmes Szivemnek Hét egész esztendő.”

„Viszem én, Hozom én Válaszát három nap.”
 „Szerelmes Szivemnek Három egész hónap.”

„Istenem, Istenem, Mért nem adál szárnyat,
 Hogy utól Érhetném Az anyai vágyat!” —

S ahol jön, Ahol jön Egy fekete holló;
 Hunyadi Paizsán Ől ahoz hasonló.

Lecsapott, Lecsapott, Fekete szélvészből,
 Kikapá Levelét Az anyai kézből.

„Hamár a Madarat! . . . El kell venni tőle!”
 Szalad a Sokaság, Nyomba, hogy lelője.

Madarat, Nem egyet, Százat is meglőnek:
 Híre sincs, Nyoma sincs A levélvivőnek.

Napestig Az erdön Űzeti hiába:
 Éjfelen Kocognak Özvegy ablakába.

„Ki kopog? Mi kopog? Egy fekete holló!
 Nála még A levél, Vagy ahoz hasonló.”

„Piros a Pecsétje, Finom a hajtása:
 Oh áldott, Oh áldott! *A keze írása!*”

IV. Rozgonyiné.

„Hová, hová, édes férjem?”

„Megyek a csatába:

Galambócon vár a török,

Ne várjon hiába.”

„Megállj, megállj, édes férjem!

Ne menj még csatába:

Befordulok egy kiesinyég

Öltöző szobámba.”

„Én kegyesem, szép hitvesem,
 Ellenemre jársz-e?”

Sima vállad, puha kebled
Töri az a páncél;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezeden:
Mit keresnél, gyöngé asszony,
Véres ütközetben?"

„Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben,
Hogy lehessenek élve halva,
Mindig közeledben:
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat;
Jobban töri, mint a páncél,
Kebelem utánad.“ —

Gyöngyös aranyfejkötőjét
Sisakkal borítja,
Karesu füzött selyemvállát
Páncélba szorítja;
Kardot is köt: bársonyövre
Gyémántos fogantyút;
Pici piros csizmáira
Szép ezüstsarkantyút.

Csalogatja csemegével
Muci paripáját;
Lebke szellő lebegteti
Tengerzöld ruháját;
Széles úton, poros úton.
Felleget ver a ló,
Csillámlik a . . , villámlik a
Fényes acél patkó.

„Fogadj isten, húgom asszony,
Itt az ütközetben;
Nyilat ugyan, amint látom,
Hoztál szép szemedben.“
„Uram király, Zsigmond király!
Nem oly divat már ma
Nyíllal löni, mint felséged
Fiatal korába’.“

Galambócot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elől, elől Rozgonyival
Kedves életpárja,
Hív szerelme, szép Cicelle,
Szentgyörgyi leánya.

Pogány török a Moraván
Érkezik új haddal:
„Most vitézek! hajós népek!
Közül-akarattal!”
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenök a gályát,
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

Szól az ágyu szokatlanúl
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tűzkanócok,
Koszorúk repülnek;
„Vizet, vizet!” a pogányság
Ordítóz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában.

Maga Murad ezt a dolgot
Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára;
Százezerre megyen serge,
Sok basával, béggel,
Török, tatár, spahi, jancsár,
Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király,
Mindjárt megijedned,
Gyaláztaton a pogánytól
Egér-utat vened,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal:
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj.

Spahi, jancsár utóhadnak
 Ered az inába:
 Sok rohan ott éles törbe,
 Még több a Dunába:
 Gyalog szerrel a király is
 Csak nehezen futhat;
 Jó Rozgonyi karja, kardja
 Csinál néki utat.

Hej! ki hozza, kormányozza
 Ide azt a gályát!
 Vagy már senki meg nem menti
 Magyarok királyát?
 „Én, én hozom, gyöngé asszony,
 Hajómat az éjben:
 Ül fel uram, Zsigmond király,
 Te is, édes férjem!”

Lászlóvárrott a magyarság
 Vala bátorságban,
 Híre futott a csatának
 Széljel az országban.
 Egy árva szó sem beszéli
 Zsigmond győzedelmét:
 Mind a világ, széles világ
 Rozgonyi Cicellét.

V. Zács Klára.

(Énekli egy hegedős a XIV. században).

Királyasszony kertje
 Kivirúlt hajnalra:
 Fehér rózsza, piros rózsza . . .
 Szőke leány, barna.

„Királyasszony néném,
 Az egekre kérném:
 Azt a rózsát, piros rózsát
 Haj, beh szeretném én!

„Beteg vagyok érte,
 Szívdobogást érzek:

Ha meghalok, egy virágnak
A halottja lések!

„Jaj! jaj öcsém Kázmér,
Azt nem adom százér' --
Menj! haragszom nem szégyelled! ...
Félek, bizony gyász ér!

„Sietős az útam
Reggeli templomra;
Ha beteg vagy, hát fekügy le
Bársonypamlagomra.“ —

Megyen a királyné,
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.

Könyörögne, nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?

„Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem, a díványon.“

Keresi a Klára,
Még sem akad rája:
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!

10 Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban,
De hiába várja.

Vissza se megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé:

Inkább temetőbe,
A fekete földbe :
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!

„Hej, lányom, lányom!
Mi bajodat látom?
Jöszte, borúlj az ölemre,
Mondd meg, édes lányom.“

„Jaj, atyám! nem — nem —
Jaj, hova kellennem!
Hadd ölelem lábad porát, —
Taposs agyon engem!“

Harangoznak délre,
Udvari ebédre;
Akkor mene Felicián
A király elébe.

A király elébe!
De nem az ebédre:
Rettenetes bosszuálló
Kardja volt kezébe’.

„Életed a lányért
Erzsébet királyné!“
Jó szerencse hogy megváltja
Gyöngé négy ujjáért.

„Gyermeke mért gyermek:
Lajos, Endre halj meg!“
Jó szerencse hogy Gyulafi
Rohan a fegyvernek.

„Hamar a gazembert
Fiaim! — Cselényi!“
Ott levágák Feliciánt
A király cselédi. —

„Véres az ujjad,
Nem vérzik hiába:
Mit kívánsz most, királyi nőm,
Fájdalom díjába?“

„Mutató ujjamért
Szép hajadon lányát;
Nagy ujjamért legény fia
Borzasztó halálát;

„A más kettőért
Veje, lánya végét;
Piros vérem hullásaért
Minden nemzetségét!“

Rossz időket érünk,
Rossz csillagok járnak:
Isten ója nagy csapástól
Mí magyar hazánkat!

VI. Szibinyáni Jank.

Ritka vendég Rácországbán
Zsigmond a király, a császár;
Jól fogadja István vajda,
István, kinek apja Lázár:
Hét egész nap látja dűsan,
Becsülettel, emberséggel;
Nem felejtí, ki a gazda,
S nem felejtí, kit vendégel.

Majd vigaság: zene, tánc, bor
Tartja ébren a fölházat,
Majd *újudvar*, öklelés áll,
Hangos erdőn nagy vadászat:
Száz tülök szól, hajt az s a pór,
Nyomja össze a vad berket,
Szorúl a rés, a lovag les;
Íja pendül, ménje kerget.

Áll a hajsza, vége hossza
Nincs vetélgő hetyke dicsnek:
„Magyar a magyar“ Zsigmondnak;
„Szerb a szerb“ Lázárevicsnek;
„Ámbár — mond ez — udvaromnál
Van egy apród, csak parányi:
Az magyar lesz! . . . Erdély szülte.
Neve Janko Szibinyáni.

„Hallod-e Jank“...! Ím azonban
 Zörmöl a gaz, reng a sűrű :
 Nagy csikasz vad ugrik föl, de
 Visszaperdül, mint a gyűrű —
 „Hallod-e Jank! ím *királyod*
 Szeme látja, — s ez jutalma
 Hogy te nékem azt a farkast
 Megkerítéd élve halva.“

Rövid a szó, gyorsan hangzó
 Kísérője büszke jelnek:
 De sokallja, meg se hallja,
 Már nyomúl a hősi gyermek.
 Hol királya, még a tájra
 Szeme egyszer visszalobban,
 S a vad állat meg sem állhat:
 Mind szorítja, úzi jobban.

S majd a róna sorompója
 Nyílik, amint hajtja ménjén,
 Majd eltűnnek a sűrűnek
 Lombos ágas szövvényén.
 Itt gyalog száll, paripája
 Fel s alá nyerit gazdátlan;
 Szóla Zsigmond: „kár volt még is!...
 Szóla vajda: semmi! bátran!“

Jank azonban mind nyomon van:
 Le a völgynek, fel a hegyre,
 Vadesapáson, vízomláson
 Veri, vágja, úzi egyre.
 A vad olykor hátra horkol,
 Foga csattog, szája résnyi,
 Majd, mint vert eb, kit hevertebb
 Ostor üldöz, szűköl és nyí.

Már az állat piheg, fárad,
 Nem az ifju, noha gyermek:
 Martalékát addig úzi
 Míg ledobban s vár kegyelmet.
 A királyhoz és urához
 Rabúl vonja, szégyenszemre;
 Szól a vajda: ez nem első!
 Szóla Zsigmond: „istenemre!“ . . .

„*Tartom a just e fiúhoz!*
 Enyim a fá, az gyümölcse:
 Visszakérem. Te kegyelmed
 Ebben most már kedvem töltse.“
 Nem oly hangon volt ez mondva,
 Hogy sokáig, vagy hiába . . .
 Így került Jank Szibinyáni
 Zsigmond király udvarába.

Ott idővel karral s fővel
 Isten után vitte sokra;
 Másszor is még, többször is még
 Járt vadászni *farkasokra*:
 Mint védője a keresztnek,
 Megrontója büszke tarnak,
Idegen nép hőse is lett
 Derék hőse a magyarnak.

Most is vallják, egyre dallják
 Szerbhon ifjai, leányi,
 Guzlicájok hangja mellett
 Ki volt Janko Szibinyáni.
 De a magyar ajakon is
 Neve híre általános:
 Mert hisz' él még . . . él örökké
 A dicső *Hunyadi János*.

VII. A varró leányok.

Első. Lyányok, lyányok: lakodalom!
 Oh, be sok szép népe vagyon!
 Sok fehér ing, bő az ujjá,
 Libeg lobog ha szél fujja.

Második. Sem hegedű, sem cimbalom,
 Beh szomorú lakodalom!
 Mintha orruk vére folya —
 Dehogy lennék menyasszonya!

Harmadik. Jaj, ki vágyna menyasszonynak,
 Akit harangszóval hoznak!
 Gyászos ének bűg előtte:
 Sírva mennek esketőre.

Negyedik. Nem menyasszony, vőlegény volt:
 Hat legény hoz zöld koporsót:
 Apja anyja sír előtte,
 Keserves a menyegzője.

Ötödik. Apját anyját jól ismerem:
 Megmondanám, de nem merem,
 Mert a szívünk megdöbbenne
 Egyikünké megrepedne.

Első. Lyányok, lyányok, vegyetek fel
 Fehér ruhát s jöjjetek el,
 Ma csak halott-látni, holnap
 Kivinni zöld koporsómat.¹

VIII. Névnapi gondolatok.

Itt ülök, az órák hosszú voltát mérvén,
 Minden társaságom egy homályos lámpa,
 És nincs földi lélek, aki erre térvén
 Jó estét kívánni benyisson szobámba.

Nem tevék talán szert soha jó emberre?
 Boldogtalan aki nem bír egy baráttal:
 S én az enyéimről meghiszem, ismerve,
 Hogy ők, mint szerencsém, nem fordultak háttal.

Szűk ugyan lakásom, kényelmet sem adhat,
 És gazdája sorsát követi a konyha:
 De egy-két barátot még is befogadhat
 S tűzhelyem hiányát kebelem pótolja.

Hát miért nem jönnek egy bizalmas szóra,
 Hogy velök megoszszam a kevést amim van:
 Szívemet legalább, ha egyéb nem volna?
 Oh, mivel nyugosznak néma süket sírban!

S hol a puszta domb és egyszerű faoszlop,
 Mely szentté jelölje a föld egy zugolyját,

¹ Szokás néhol az ifjan elhunytak koporsóját zöld színre festeni, s halálát ezzel mintegy megszépíteni. A halottvivők ily esetben a kimúltnak legény vagy leány társai, ünnepi öltözetben.

Azt, hol testi részök sár-elemre oszlott,
S a feltámadásra magukat kiforrtják?

Volt-e kéz, midőn a végsugár kilobbant,
Eltakarni üszkét hamvas szemeiknek?
És fohász, midőn a föld reájok dobbant,
Nyugalmat kívánni hült tetemeiknek?

Vagy talán a szélvész s rengeteg folyói
Jöttek el — nem lévén emberekben részvét —
Temetés helyett a messzeségbe szórni
Szegény boldogoknak rothadékony részét?

De hová juték? hisz örömnünnep van ma...
Ünnep? igen, az van; de öröm nincs jelen:
Nevem ünnepét én — zárkozván magamba —
Ti, kedves halottak, tínektek szentelem!

Mint az elhagyott sír lelkem oly kietlen,
Örök éjjelében csak rémeket látok:
Hadd gyűjtsak ma benne — kiket úgy szerettem,
Azok emlékéül egy-egy kis világot!

Kis mécsfényt neked is, korod büszkesége,
Lángszellem! ki jöttél s eltűnél... de hova? —
Mint üstökös, melyet élők nemzedéke
Egyszer lát s azontúl nem lát többé soha?

Oh! ha tán sok évek, tán lehúnyt századok
Múltán visszatérendsz, öltve *más* alakot:
Legyen boldog e nép s örömed oly tiszta,
Hogy ne kívánozzál többé mennybe vissza!

IX. Fiamnak.

Hála isten! este van megín.
Mával is fogyott a földi kín.
Bent magános, árva gyertya ég:
Kívül leskelődik a sötét.
Ily soká, fiaskám, mért vagy ébren?
Vetve ágyad puha-melegen:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Látod, én szegény költő vagyok:
Örökül hát nem sokat hagyok;
Legfőlebb mocsoktalan nevet:
A tömegnél hitvány érdemet.
Ártatlan szived tavasz kertében
A vallást ezért öntözgetem:
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Mert szegénynek drága kincs a hit.
Túrni és remélni megtanít:
S néki, míg a sír rá nem lehell,
Mindig túrni és remélni kell!
Oh, ha bennem is mint egykor, *épen*
Élne a hit, vigaszul nekem!...
Kis kacsóid összetéve szépen
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd ha játszó társaid közül
Munka hí el — úgy lehet, korán —
S idegennek szolgálsz eszközül
Ki talán szeret.... de mostohán!
Balzsamúl a hit malasztja légyen
Az elrejtett néma könnyeken.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Majd ha látod, érzed a nyomort,
Melyet a becsület válla hord;
Megtiporva az erényt, az észt,
Míg a vétek irígységre kész,
S a butának sorsa földi éden:
Álljon a vallás a mérlegen.
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

És ha felnővén, tapasztalod,
Hogy apáid földje nem honod,
S a bölesöd s koporsód közti ür
Századoknak szolgált mesgyeül:
Lelj vigasztalást a szent ígében:
„Bújdosunk e földi téreken.“
Kis kacsóid összetéve szépen,
Imádkozzál, édes gyermekem.

Oh, remélj, remélj egy jobb hazát!
 S benne az erény diadalát:
 Mert különben sorsod és e föld
 Isten ellen zúgolódní költ. —
 Járj örömmel álmaid egében,
 Útravalód e csókom legyen:
 Kis kacsóid összetéve szépen,
 Imádkozzál, édes gyermekem!

X. Egressy Gábornak.

Ölelő karokkal mennek ki elődbe
 És fogadnak, vidám füzérré szövődve,
 Boldogabb barátid:
 Hát engem mi tilt hogy kebeledre döljek?...
 Nosza rontsd szét, lelkem, az íggy mérföldek
 Kényszerű korlátit!

Igen! itt vagy, Gábor, itt te, újra köztünk!
 Álom — álom volt hát, hogy kétségbe estünk
 Éretted, utánad?
 Hogy sirattuk, kölcsön, a nagy veszteséget:
 Bánatos szívvel mi és a haza téged,
 Te távol hazádat?

Ah! nem álom volt az: látom le van írva
 Szenvedő arcádon egy hosszú év kínja:
 Szólanak betűi;
 Monddsza, nem tört-e meg fájdalomban lelked?
 Hol vevél reményt, mely e nehéz türelmet
 Ki segítsen túrni?

Es, midőn távolról fölvehetted ismét
 A hazai kunyhók szálldogáló füstjét
 Mint homályos felleg —
 Mi őrzötte szíved... mi tartá meg épen,
 Iszonyú örömnék előérzetében,
 Hogy ne repedjen meg?

Vagy — tudom, tudom már, örömednek kelyhe
 Csordúltig miért nem lehetett megtelve,
 Mi keseríté meg...

Hanem itt vagy, itten fogsz maradni már most,
Lehetetlenséggel többé nem határos
Megölelnem téged.

Mint midőn galyakká széjjeloszlik a fa,
Úgy vala köztetek lelkem elágazva,
Kévés jó barátok:
Már csak a zöldellő gyöngye volt: a bánat,
Lomb nélkül hagyá a többi minden ágat
Egy siralmas átok.

Egyiket sudáron gyors villám üté meg,
Másikat emésztí láthatatlan féreg,
Sorvadának mind, mind:
Most azonban egy a másik után épül,
Nyerve lassan-lassan az élet kezébül
Lombokat és zöld színt.

Haj! csak egy nem akar éledni — hiába
Jött a lanyha szellő, kikelet nyílása,
És a nyári harmat . . .
Ő, kit úgy szerettem, ő, kit úgy szeretttél,
A közös barát nincs örömnepednél,
Lantja mélyen hallgat.

De fátyolt a búra! — s melylyel köszöntélek,
Ne legyen legalább halotti az ének;
Szólj vidámabban, lant!
Az öröm, hogy itt vagy, képtelen reménnyel
Csalogat: ki tudja, hát ő nem jön-e el? . . .
Hátha eljő — s dalland!

Igen! visszatérted a jövőre zálog:
S én, kétségbeesett, most remélek, várok
Boldogabb időket;
Még sötét az égbolt, de borús határan
Kezdi már jelölni egy feslő szivárvány
A síró felhőket.

Félre, kishitűek, félre! nem veszett el —
Élni fog nyelvében, élni művészettel —
Még soká e nemzet!

Föl, merész versenyre, kinek az istenség
Nyújtá dallamos ajk s honi hárfa kincsét!
Zengjen aki zenghet.

Te pedig, barátom, lépj ama padokra,
Hol oly gazdagon nőtt koszorúid bokra:
Légy új büszkeségünk;
Ólts arcodra lelket és igaz betűket,
Magasztos erényt, mely buktában sem csügged,
Ábrázolva nékünk!

XI. A költő hazája.

„Művész hazája széles e világ;
A hírnév országútját lakja ő,
S ez út hosszába minden olajág,
Minden babér az ő számára nő.“
Ám, hadd legyen, nem tagadom,
Övé, mely bírja őt, a hon:
De szívem azt súgja mindúntalan,
Hogy a költőnek egy — csak egy hazája van.

Kezdődik e hon a csendes tanyának
Küszöbjén, melyhez emlékezete
Köté legelső végét fonalának,
Midőn először útnak erede;
Hová e gondolatvezér
Mulatni vissza-visszatér —
És egy szerény zöld ággal megpihen
— Mint bárkán a galamb — az ősi tűzhelyen.

Ott ismerősen veszik őt körül
Gyermekkorának játszó társai:
Eléje ott nyájas szóval kerül
Az agg szülő — tán már csak néhai —;
Minden szöveget, minden zugot
Úgy lel miképen megszokott,
Bár őse telkén most a vén idő
Új gazda: bont, épít, ahol s mint kedve jő.

Mely ott felé zeng, a meghitt beszéd,
Anyai tejnek édes folyama,

E szó nyitá meg szívét és esztét,
 Ajkára ez simúlt, hogy dallana;
 Szerelme bimbóhajnalán
 E nyelvet érté a leány,
 S ezen viszonzá a „szeretlek“-et,
 Vagy a sohaj szócskát, mit visszarebegett.

S a nyílt szívű nép, melyet ott talál,
 Vele érzésben és nyelvben rokon;
 Dala e nép közt ajkról ajkra száll,
 Örül vagy sír az édes hangokon;
 Fogékony ott minden kebel
 A dalra melyet énekel —
 S hogy ebből semmi hang el nem veszett,
 Tudnia biztosan, mily boldog élvezet!

Ameddig ily nép fogja őt körül,
 Nép, melynek érzi keble, zengi szája
 A költő énekét, addig terül,
 Ott éri végét *a költő hazája*;
 Azon túl maga jövevény,
 Dala üvegházi növény,
 Legszebb illatja, színe kárba megy:
 Széles világon nincs népe s hona — csak *egy*!

Innen, hogy ő e népet és hazát
 Szeretni tudja kimondhattalanul:
 Nem a díjt méri, melyet tán az ád,
 Oltára nem önző lángokra gyúl;
 És, bárha szűk és bárha gyér
 A jutalom és a babér:
 Ő e honért, e honnal s honnak él,
 Örömeit, bűját zengvén, ha dalra kél.

Boldog, ha büszke lantján a haza
 Dicsőségének napját zengheti!
 Ha nincs múltjának vérző panasza,
 S reménye vásznát jó szél lengeti!
 A dal, mit így teremt ujja,
 Egy nemzeti hallelujah,
 Viszhangja messzi ég alá kihat —
 És fölverendi a késő századokat.

De bár fogy a nép és hazája pusztúl,
 És a jövődő hallgat, nem felel,
 Bár keble csak bánat dalára buzdúl:
 Honát a költő mégse' hagyja el;
 És, mely alélt hattyú gyanánt
 Várja magára a halált —
 Ő nemzetének hattyúéneke,
 Ő, a lant bánatos, haldokló gyermeke.

XII. A dalnok búja.

Sötét éjben, rideg lakában,
 Virraszta meddő bánatában
 A dalnok egyedül;
 Mint egy koporsó, néma lantja,
 Nehéz gondban fejét lehajtja,
 Bús hangszerére dül.

Mellette és körüle vannak
 Romai sok törött sohajnak,
 Szárnya-szegett dalok,
 Szelleme gyászos töredéki,
 Fájdalma átkövyült emléki . . .
 Romok közt andalog! —

Miért nem zendül, mire hallgat,
 Oh ének ífja, lantod, ajkad?
 Miért így vesztegel?
 Vagy szíved elfásúlt, kiégett,
 S a szép világ bűbája téged
 Többé nem érdekel?

Nem lelkesülsz-e föl, ha nézed,
 Tavasszal az ifjú természet
 Hogyan képez, terem?
 Nem hallo-d-e a lomb sohajját?
 Es a patak csörgő morajját
 Nem érted, mit jelent?

A fölkelő, a nyúgovó nap
 Kietlenebb-e s untatóabb
 Mint egykoron vala?

Nem hat meg az éj szent magánya?
A holdvilág sejtelmes árnya,
S a fülmilék dala?

— „Hagyj, kérlek, itt némán epednem.
Oh, volna bár kiégve keblem
S többé nem érzénék! . . .
De, mint a Mózes bokra hajdan,
A dalnokszív ég olthatatlan
És soha el nem ég.

„Jö a tavasz . . . *virágot* ápol,
Mind ez, mit a hősek porából
Fel bír éleszteni!
A lombsohaj ezrek nyögése
És a patak gyász csörrenése . . . ?
Könnyű megérteni.

„A felkelő, az elhunyo nap
Hozott-e ma, ígér-e holnap
Örömet és reményt?
S az éjfélnek van-e magánya?
Megnépesíti holtak árnya,
Felzaklatván, az éjt —“

Dalnok, ha van szivednek búja,
S érinti azt fájdalom ujjja,
Hangot hogy még sem ad?
Hiszen a bú mesterkezének
Verésitől a legszebb ének,
A legszebb dal fakad.

— „Haj! zönghet-e a szívnek húrja
Midőn a bánat tépi, dúlja,
S nem óva nyúl felé?
Ha durva kézzel gyöngye lantod
Kemény sziklához paskolandod:
Harmónia kel-é?“

Szülötte vagy tán gyáva kornak,
Lelkedben eszmék gyúlva forrnak
S nines tárgy, kiöntened?

Tettekre híni fel a vásott
Idők fiát szent hívátásod,
Munkára költened!

— „Nem gyávaság korában éltem,
Láttam sokat, mindent megértem,
Mind a szépet, nagyot,
Miről zengett magasztos ének,
Mit följegyezvén a történet,
Csodául fennhagyott:

„Láttam Marathon győzedelmét,
Spárta leányi honszerelmét,
Xerxes özön hadát,
Leonidást Thermopylaeben,
És Tyrtaeust, lanttal kezében,
Buzdítani a csatát...”

Csodálatos! hát még se szólal
Húrjaidon magasztaló dal?
A hőslakoma vár:
Csaták után, hús myrtus enyhén,
Nyugvó daliák közt pihenvén.
Édes a dal s pohár.

— „Csaták után, haj! nincs vidám tor,
Mit ének fűszerezne s vándor
Kehelynek örömi:
Cyprus ködében a daliák
A dálnok énekét nem hallják
— Nem értik — zöngeni!

„De ő nem is zeng. Tehetetlen
Lantját leteszi csüggedetten,
És szíve felzokog:
Oh, tí nagyok, oh, tí dicsőek,
Félisteni régmúlt időnek,
Szerencsés dálnokok!

„Fényes, magasztos korban élni,
Büszkén emlékezni, s remélni,
Tinéktek adatott!

Osztozni a hősnek babérján,
Vagy bús panaszt emelni sírján!
De mindig — szabadot.

„Megállapítani az időnek,
A múlt ködébe sietőnek,
Rohanó kerekét,
Bírván szelíd ének hatalmát,
Örök éltüvé tenni a *mát*
S *tegnap* történetét.

„Tinéktek adatott, a *gyenge*
Lant húrjain játszani s zengve
Éltetni az *erőst*!
És, kit nehéz vas dönte sírba
Az istenekkel tenni sorba,
Feltámasztván a hőst.

„És adatott vala tinéktek
Teremteni új nemzedéket
Az elhúnyt sírjain;
Építeni várost, Amphionként,
Hol durva kő mozdúla önkényt
A lantos húrjain:

„Én a kifáradt küzdelemnek
Hanyatló korszakán merengek,
Szemem *alátekint* . . .
Késő, habár láttam virágát,
Biztatnom a kidőlt fa ágát:
Virágozzék megint.“

XIII. Széchenyi emlékezete.

Előadva az akadémia Széchenyi-emlékünnepe'n oct. 13. 1890.

Egy szó nyilallott a hazán keresztül,
Egy röpke szóban annyi fájdalom;
Éreztük, amint e föld szíve rezdül
Es átvonaglik róna, völgy, halom.
Az első hír, midőn a szót kimondta,
Önön vízshangjától megdöbbene;

Az első rémület kétségbe vonta:
Van-e még a magyarnak istene?

Emlékezünk: remény ünnepe volt az,
Mely minket a kétségbe buktatott:
Gyászról, halálról, szív-lesújtva szólt az,
Nappán az Úrnak, ki feltámadott.
Már a természet is, hullván bilincse,
A hosszú, téli fásúlt dermedés,
Készíté új virágít, hogy behintse
Nagy ünneped, dicső Fölbredés!

Immár az ég — ah, oly hideg korábban! —
Írántunk hő mosolyra engede;
A négy folyó és három bérc honában
Kilebbent a tavasz lehellete;
S melynek halálos — úgy tetszék — elasztta,
Életre pezsdült a kór sivatag,
Lassú folyót önérelem dagasztta,
Büszkén rohant le a szilaj patak.

S fölzenge távol a menny boltos alja,
Gyümölcshezó év biztató jele,
Hallott korán megdördülő morajja —
Midőn egyszerre villám sújta le.
„Széchenyi meghalt.“ — Oh, mind, mind csalékony
Te víg tavasznapi! ujjongó mezők! . . .
„Széchenyi meghalt.“ — S e nagy omladékon
„Élünk-e hát *mi!*“ búsan kérdezők.

Mert, élni hogyha nem fajúlva tengés,
Olcso időnek hasztalan soka;
De vérben, érben a vidám kerengés,
Mely szebb jövőre biztos záloga;
Ha célra küzdvén, nagy, nemes, dicsőre,
Így összehat kezünk, szívünk, agyunk,
Vezérszó: ildom, a zászlón: előre! —
Ő az, ki által lettünk és vagyunk.

Megrontva bűnöd és a régi átok,
Beteg valál, s nem érzéd, oh magyar
Nép, a hazában nem volt már hazátok:
Sirt még hogy adna, állt az ős ugar.

S mint lepke a fényt elkábúlva iszsza,
 Úgy lön nekünk a romlás — élvezet;
 Egy-két kebel fájt még a múltba vissza:
 Nem volt remény már, csak emlékezet.

De, mely a népek álmaít virasztja,
 Elhagyni a szelíd ég nem kívánt;
 Széchenyit küldé végtelen malasztja
 E holttetembe érző szív gyanánt,
 Hogy lenne élet-ösztön a halónak,
 Bénult idegre zsongító hatás,
 Reménye a remény nélkül valónak,
 Önérzet, öntudat, feltámadás.

Midőn magát ez nem tudá szeretni,
 Ő megszerette pusztuló faját.
 Oh, nemzetem, *ha* fognád elfeledni
 Hogyan viselte súlyos nyavalyád?
 És mennyi harcot küzde önmagával!
 Hány izgatott, álmatlan éjjelen?
 Míg bátorító Macbeth-jóslatával
 Kimondá: „a magyar lesz“ — *hogyan legyen!*

Bizton, ezer bajunk közt, megtalálta
 Azt ami fő, s mindent befoglaló:
 „Elvész az én népem, elvész — kiálta —
 Mivelhogy tudomány nélkül való.“
 S míg kétéle a böles, hátrált a tevékeny,
 Bújt az önérdék, fitymált a negéd:
 Ő megjelenve, mint új fény az égen,
 Felgyújtá az oltár szövétnekét.

És ég az oltár. Ím, körébe gyűltünk,
 Szétszórt bolyongók a vész idején.
 Már is tüznél szent lángra hevültünk,
 Fénye világol sorsunk ösvenyén.
 Oh, rakjuk e tüzet, hogy estve nála
 Enyhet találjon áldó magzatunk!
 Ez lesz a méltó, a valódi hála,
 Mit a nagy Jóltevőnek adhatunk.

De hogy' kövesse nyomdokát az ének?
 Némüljön el, lant, gyöngye szózatod.

Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!
 Klió, te készítsd legdicsőbb lapod!
 Évezredek során mit összejegyzél
 Honfi erény magasztos érdemét,
 S arany betűkkel érc táblába metszél:
 Abból alkosd Széchenyi jellemét.

Írd azt, ki a pusztán népét vezérli;
 Ki kürtöl, és lerogy a régi fal;
 Tarquín előtt ki arcát megcseseréli;
 Fülepet ostoroz lángajkival;
 Ki győzni Athént csellel is szorítja;
 Kit bős csoport elítél, mert igaz;
 Ki Róma buktnál keblét felhasítja —
 Elég a példa fáj: Széchenyi az!

Ő szól: s mely szinte már kővé meredten
 Csak hátra néze, mint Lóth asszonya,
 A nemzet él, a nemzet összeretten,
 Átfut szivén a nemlét iszonya;
 Szól újra: és ím lélek ül a szemben,
 Rózsát az arcra élet színe fest;
 Harmadszor is szól: s büszke gerjelemben
 Munkálni, hatni, küzdeni vágy a test.

Hitel, Világ és Stádium! ti, három —
 Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít,
 De a lét és nemlét közti határon
 Egekbe nyúló hármas pyramid!
 Ám, hadd üvöltsön a Számum viharja,
 Döljön nyugatról a sivár homok:
 A bújosók előtt el nem takarja,
 Melyet ti megjelöltök, a nyomot.

S lön új idő — a régi visszacsökkent —
 Reményben gazdag, tettben szapora;
 A „kised makk“ merész sudárba szökkent;
 Ifjú! ez a kor: „Széchenyi kora.“
 Nézd ez erőt: hatása mily tömérdek —
 De ne imádj: a munka emberé —
 Szellem s anyag, honszeretet s önérdék
 Mily biztosan lejt a közjó felé.

Majd elborúlni kezde láthatára:

Kik műve által lettünk magyarok,
Nem ügyelénk többé vezérnyomára,
Mi napba néző szárnyas Ikarok.
Oh, hogy riadt fel intő jós-ajakkal! —
S midőn a harc dúlt, mint vérbősz Kain,
Hogy álla tört szívvel, merev hajakkal —
Egy új Kasszándra Trója lángjain!

Hosszú, nehéz, sötét lön akkor éjünk,
Nyugalma egy álarcozott halál;
S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk:
Nagy szellem! íme köztünk nem valál.
Oh, mely irigy sors önző átka vett el,
Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd? —
Vagy épen egy utolsó honfi-tettel
Tagadnod kelle — a feltámadást? ...

Nem, Üdvezült, nem! ... fájdalmunk hevében
Hamvad ne sértse káromló beszéd:
Oh, nézz egedből és örvendj e népen,
Mely soha *így* még nem volt a tiéd!
Leomlunk sírodon szent döbbenéssel,
A sujtó karra félve ismerünk:
De Antaeusként majd ez illetéssel
Küzdelmeinkhez új erőt nyerünk.

Emléket, oh hazám, mit adsz e sírra?
Hová tekintesz földeden, magyar,
Hol Széchenyi nevét ne lásd megírva
Örök dicsőség fénysugarival?
Ha büszke méned edzi habzó pálya,
Ha eszmeváltó díszes körbe gyűlsz,
Ha szárnyakon röpit a gőz dagálya,
Ha tenni, szépre, jóra egyesülsz;

Duna, Tisza ... ez mely prüsszögve hordja
Fékét, s szabályhoz törni kénytelen;
Amannak hódol a sziklák csoportja,
S Trajánus híre újból megjelen;
Az ifju szép Pest, ki bizton ölelve
Nyújt Corvín agg várának hű kezét,

S az édes honni szót selypíti nyelve --
Széchenyié mind ez emlékezet!

Széchenyi hírét, a lángész csodáit,
Ragyogja minden, távol és közel:
Áldozni még jerünk — ah, oly sokáig
Nem értők — Széchenyi szívéhez el.
Nem láttuk, e szív néha mit palástol
Hordván közöny havát és gúny jegét:
Hogy óvni gyöngé csiráit fagyástól
Órizze életosztó melegét.

Értünk hevült, miattunk megszakadt szív,
Te, az enyészet ágyán porladó!
Késő, de tartozott szent hódolat hív:
Egy nemzeté, ím, e hálás adó.
El kelle buknunk — haj, minő tanulmány! —
Meg kelle törnöd — oh, mily áldozat! —
Hogy romjaidra s romjainkra hullván,
Adjunk, Igaz! tenéked igazat.

Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
Mióta, nagy szív, benne nyúgoszol;
Szentebb a múltak ezredévi lapja,
Mióta, nagy név, hozzá tartozol.
Koszorút elő!... morzsoljuk el könyűnket:
Az istenülés perci már ezek!
Borítsa ünneplő myrtus fejünket:
Reménynyé váljon az emlékezet.

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomúl,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Ohajt, remél, hisz és imádkozik.

Te sem haltál meg, népem nagy halottja!
Nem mindenestül rejt a cenki sír;
Oszlásokat még a család siratja —
Oh, mert ily sebre hol van balzsamír?...

Mi fölkelünk: a fájdalom vigasztal:
 Egy nemzet gyásza nem csak leverő:
 Nép, mely dicsőt, magasztost *így* magasztal,
 Van élni abban hit, jog, és erő!

JÓKAI MÓR.

1825.

Ásvai Jókai Mór (keresztnevén Móric) 1825 február 19. született Komáromban, hol atyja József ügyvéd volt. Iskoláit anyavárosában kezdte, folytatta Pozsonyban és Pápán, hol Petőfivel azon bennső barátságot kötötte meg, mely ennek élete végeig tartott, s hol mint tagja a collegiumbeli önképző körnek, az „*Istenítélet*“ című első novellájával egy aranynyi pályadíjt nyert; sőt már itt, tizenhetedik évében, írta meg első drámáját is („*Zsidó fia*“), melylyel az akadémia 1843-ki drámai jutalmáért versenyezvén, a két jutalmazott mű után dicséretet aratottak közt harmad helyt fel is említettett az akadémia köz ülésén, mi nem kevéssé emelte a fiatal költőt. Befejezvén a jogot, valamint a joggyakorlatot is, Pestre jött, hogy szokás szerint az ügyvédi vizsgálatot letegye, mi 1846 meg is történt; de már ekkor teljesen elhatározva levén kizárólag az irodalomnak élni. Rövid segédkezés után Frankenburg „*Életképei*“ mellett, a Helmezy „*Jelenkorá*“-ban három hónapig az újdonsági rovatot érdekesen kezelte. Ezen kívül ekkor készült első regénye: 1. *Hétköznapiok*, két kötetb. Pest 1846, mely-

nek egyes részletei elbeszélő, leíró, sőt helyenként komikai tehetségét is kifejezetten éreztették már. A következő év közepén, midőn Frankenburg a m. udvari cancelláriánál alkalmazást nyert, Jókai átvette tőle az „*Életképek*“ szerkesztését, s azt novelláival s a tárca szerencsés vitelével mind érdekesebbé tudta tenni. E helyt s másutt is közölt novellái összegyűjtve is: 2. *Vadon Virágai*, két köt. 1848, kedvesen fogadtattak.

Jókai egyike volt azon tíz fiatal írónak, kik 1846 a „tizek társulata“ címen ¹ egy külön lap alapítására egyesültek, még pedig oly fogadás mellett, hogy esztendeig más folyóiratba nem dolgoznak; de lapengedélyt nem kapván, az egy Obernyikon kívül, a társak dolgoztak máshová is, különösen az *Életképek*be még Frankenburg alatt, s utóbb is. Annál nagyobb hordereje volt a fiatal írók *politikai* egyesülésének (*Ifju Magyarország*), mint akik a szabadelvű reformerek irányában a radicalismust, sociális tekintetben a democratismust, az eszközökre nézve a szélsőséget vallották. Ugyan is, midőn 1848 martiusban Pozsonyban az alkotmányos válság beállt, leginkább e fiatal írók, s azok élén Petőfi és Jókai, igyekeztek az országgyűlést egy pesti mozgalom szervezése által támogatni, de egyszersmind egy az Ellenzéki Körben indítványozott, az országgyűléshez intézendő, kér-

¹ Petőfi, Pálffy, Degré, Obernyik, Pákh, Bérczy, Tompa, Kerényi, Lisznyai, Jókai (L. Jókai: Az én kortársaim: *Kisfaludy-Társaság Évl.*, Új foly. VII. köt. 261. l.).

vény által a higgadt törvényhozásra radicales irányban nyomást is gyakorolni. A „nemzet kívánatai“ tizenkét pontba foglaltattak, melyek azonban a martius 14-kei népgyűlés által, hála az ovakodóbb elemeknek, csupán az országos ellenzéki választmányhoz rendeltettek felküldetni, hogy az aláíratás ez által eszközöltessék szélesebb körökben. De most megérkezett a bécsi támadás híre, mely által a két barát felvillanyozva, martius 15-kén társaikat s a hozzájuk tömegesen csatlakozó ifjúságot vezetve, a tizenkét pont s a Petőfi énekének (Talpra, magyar!) kinyomatását a Landerer-nyomdában kieroszakolta, azokat nagyban terjesztették, s nyílt helyen tartott beszéldeikkel e pesti nap eseményeinek fő tényezői lettek. Midőn aztán a „pesti bizottmány“ a pesti mozgalom mérséklő irányzását, s utána, az új kormány lejövén, az ügyek vezetését átvette: Jókai a Petőfivel most közösen szerkesztett Életképekben, mint maga írja, „politikát verselt, politikát novellázott, politikát vezércikkezett“; azonban „a közönség nem olvasott semmit, annak nem kellett egyéb mint a falragaszok“; s az ő csaknem egyedüli szépirodalmi lapja előfizetőinek száma másfélezerről négyszázra csökkent, a téli táborozás bekövetkeztével pedig meg is szűnt. Azalatt Jókai megházasodott, 1848 aug. 29, hitvesül vevén a már akkor köz kedvességű színésznőt Laborfalvi Rózát; s épen a „Pesti Hírlap“ szerkesztőségét volt átveendő, midőn 1849 elején ő is kénytelen volt az országgyűlést Debrecenbe követni, ahol a békepárt-

hoz csatlakozva, ennek közlönyét, az „*Esti Lapokat*“, Kovács Lajos és Kazinczy Gábor vezetésök alatt szerkesztette, s abban, különösen humoros cikkeivel, igyekezett a túlzók hatását ellensúlyozni. Elbukván végre a közügy, Jókai Világosról, neje segedelmével álruhában, és Szigligeti honvédtestvére által számára jóelőre szerzett komáromi menedéklevéllel elmenekült; de azért még sem kerülhette el, hogy Hegyesi közvádló által azon harminckét magyar író lajstromába ne tétessék, kiknek a vértörvényszék által kivégeztetésök kívántatott; de Kossalkó kir. ügyész hazafiúi és emberséges igyekvései folytán az irodalom amnestiáltatván, Jókai üldöztetése is megszűnt.

E köz örömmel fogadott tény Jókait már irodalmi munkássága javában találta, melynek még ez évben mind folyóiratok s gyűjtőmunkákban (Reguly-Album, Forradalmi Emléklapok, M. Írók Füzetei), mind önállóan számos termékei jelentek meg, ú. m. 3. *Forradalmi Csataképek*, két köt. 1850; majd 4. *Bujdosó Naplója*, 1851 (e kettő „Sajó“ név alatt); emez évből való első vígjátéka is: *Lunaticus* (Orsz. M. Naptár 1851). Következtek összegyűjtve 1852-ben: 5. *Hangok vihar után*, két köt.; 6. *Újabb Novellái*, három köt., s feltűnést okozott első történeti regénye: 7. *Erdély Aranykora*, két köt.; 1853-ban pedig, folytonos részvéte mellett a kor időszakai organumaiban: 8. *Törökvilág Magyarországon*, három köt.; 9. *Balkányi háré*, két köt., és 10. *Janicsárok vég napjai*, három kötetben. A következő 1854 év nevezetes lett Jókai

pályájában nem csak rendkívüli termékenysége, hanem pár fő munkája által is, ú. m. 11. *Egy magyar Nábob*, és 12. *Kárpáthy Zoltán*, mindegyik négy kötetben, melyeket a múlt évtizedeknek egészben hű erkölcs- és jellemrajzai tesznek becsesekké, s mik több kiadások, valamint fordításokban is legelterjedtebb munkái Jókainak, ha tán, a tiszta históriai értéket megvesztegető 13. *Magyar Nemzet Történetét* kiveszszük. Ez évtől fogva Jókai mind maig, határozottan legkedveltebb és kapósabb regényírója a nemzetnek, ki, bár feltalálás és felfogásban gyakran valótlan, néha bizarr, s így egyenetlen becsű, de ragyogó ecset, erő és léttel teljes, és mindig vonzó előadás által érdekel, s koronként szerencsésb sugallatú elbeszélő munkáival újra meg újra infascinálja s meghódítja tartja közönségét. Hosszú sora a fenn nevezett két erkölcsrajzoló regényére következő regények és novelláknak a következő: 14. *Török mozgalmak 1730-ban*; 15. *Erdélyi Képek*, két kötetben: mind ezek még 1854-ben; továbbá: 16. *A Magyar Előidőből*, két köt. és 17. *Kétszarrú ember* 1855-ből; majd 1856-ból: 18. *A Magyar Nép Adomái*, ritka derék alakítás és előadás által a maga nemében mestermű (ma megjelent harmadik, bővített kiadása e címet viseli: *A M. Nép Élce szép hegedűszóban*); 19. *Tarka élet*, két köt.; 20. *A régi jó Táblabírák*, négy köt.; 21. *Délvirágok*, két köt.; 22. *Véreskönyv*, csataképek a jelenkori háborúból, három köt., és 23. *Szomorú napok*, két kötetben. — 1857-ben következtek: 24. *Árnyképek*, két köt.; 25. *Regék*; 26.

Océania, egy elsülyedt világrész története ; 17. *Népvilág*, elbeszélések két kötetben; és 28. *Decameron*, száz beszély tíz kötetben (1857—60).

Szívesen hallgatva holmi naptárszerkesztésekről, az általa 1858-ban alapított, s mind maig folyó, első magyar élclapot regisztráljuk itt: 29. *Üstökös*, melyben egyideig némi öntudata volt érezhető az élclapok nemésb rendeltetésének; kevesbbé, mióta versenytársakat kapott, s a politikai élet feltámadásával e lap is nem annyira a politika nevető vezére (*ri-dendo dicere verum*), mint a pártérdeknek szolgája lett. De új oldalt tüntetett fel a költő itt (Kakas Márton tréfás álnév alatt) gúnyoros, néha humoros prózái és versezeteiben, melyekből 1860—62. három kötetbe összeállítva, külön is megjelentek: 30. *Kakas Márton Tolltaraja*, 2 köt. és *Kakas Márton Politikai Költeményei*, mikben néha a komoly hangúak a legbecsesbek. De nem hallgatott e néhány év alatt Jókai elbeszélő Músája sem, sőt novellák mellett (összegyűjtve: 31. *Beszélyfüzér* 1858) pár regényt is nyújtott: 32. *Az elátkozott család*, két köt. 1858, és: 33. *Szegény Gazdagok*, három kötetben 1859—60; a kívül ez évek alatt talentoma egy új formát is megkísérlett, nem hivatás nélkül, ú. m. a drámait, adva rövid idő alatt öt szomorújátékot: a) *A Szigetvári Vértanúk* 4 felv., melyben sikerült a merően eposi tárgynak egy költői szép mellékeselekvény által drámai érdeket is kölcsönözni, s ekép e tárgy valamennyi drámai feldolgozói felett elsőséget vívott ki: b) *Könyves Kálmán*,

5 felv.; c) *Dózsa György*, 4 felv.; d) *Manlius Sinister*, 5 felv.; e) *Dalma*, 4 felv.; végre egy vígjátékot: f) *A Murányi Hölgy*, 3 felv.; Dalma kivételével versben valamennyit, s kiadva e címen: 34. *Színművek Jókai Mórtól*, három kötet, 1860.

Ily gazdag s részben jeles munkásság érdemelt elismerése díjául Jókai, szinte ez években, a magán írók sorából kiemeltetett, midőn az akadémia által, annak, tíz szomorú év után 1858 végén ismét megtarthatott első nagy gyűlésében levelező tagúl választott, hol is székét 1860 január 30. foglalta el „*a magyar néphúmorrról*“ szóló előadásával; melyre néhány nappal utóbb a Kisfaludy-Társaság belső, 1861-ben pedig az akadémia, nyelv- és széptudományi osztályába, rendes tagjául választotta.

Az octóberi fordulat lényegesen folyt be Jókai azontúli szellemi működésére. Mióta rövid politikai élete, mely 1848-ban a népgyűléseken kezdődött, az „*Esti Lapok*“ szerkesztésével megszűnt: kirekesztőleg a költészettel foglalkodott, a drámában figyelmet kötött, a „*poésie fugitive*“ egy nemét Űstököse által a magyar költészetben megteremtette, a regényirodalomban pedig hatásra és népszerűsége az első állást vívta ki: most összes tevékenységét ismét a költői és a politikai közt osztotta meg. Megválasztatta magát, már 1861-ben országos képviselővé, s mint ilyen az akkori határozati párthoz csatlakozott, szerkesztette a „*Magyar Sajtót*“, 1863-ban a ma is még általa kiadott 35. „*Hon*“ című politikai lapot alapította; s 1865

ismét belépett a parlamentbe, melynek 1875-ig balközépi, a jelen országgyűlésen pedig a fuzionált kormánypárton, tagja. Dacára ez élénk tevékenységnek, melyről vezércikkei, országgyűlési és választókerületi beszédei, valamint a politikával is sűrűbben foglalkodó élelappja és népszerű 36. *Igazmondója* tanuskodnak, nem csökkent különösen regényírói munkássága sem, sőt egymást érték, 1863-ban már, újabb novellai gyűjteményein kívül — ú. m. 37. *Szélcsend alatt*, két köt., 38. *Télizöld*, 39. *Milyenek a férfiak?*, és 40. *Milyenek a nők?* két kötetben — újabb regényei is, mint: 41. *Új Földesúr*, három kötetben; 42. *Politikai divatok*, négy kötetben; 43. *Debreceni kastély*; 44. *Felfordúlt Világ*; 45. *Mire megrévülünk*, négy kötetben. — Némi szünet után következtek: 46. *Szerelem Bolondjai*, négy köt. 1868; 47. *Köszívű ember fiai*, hat kötetben 1869; s egy újabb novellagyűjtemény után (48. *Viradóra*, négy kötetben 1869): 49. *Fekete Gyémántok*, regény öt kötetben 1870; 50. *Eppur si muove*, Még is mozog a föld, hat kötetben 1872; s ismét „regénykéek”: 51. *Föld felett és Víz alatt*, 1872; — 1873-ban: 52. *Arany Ember*, öt kötetben; 53. *Véres kenyér*; 54. *Jövő Század Regénye*: I. Az örök harc, öt köt., és II. Az örök béke négy kötetben; — 1874-ben: 55. *A Szegénység Útja*; — 1875-ben: 56. *Enyim, tied, övé*, hat kötetben, és: 57. *Az Élet Komédiásai* (a Pester Lloyd tárcájában németül). Végre három érdekes gyűjtemény: 58. *Elbeszélő Költeményei és Satyrái*; 59. *Forradalom alatt írt Művei* 1848—49. és 60. *Emlékeim*, 2 köt., mind három

P. 1875. — Számos e munkák közül többször jelent meg; nagy részök egy olesó kiadású gyűjteményben is látott újra világot: 60. „*Jókai Mór Munkái*, népszerű kiadásban“, mely 1857-ben indult meg, és maig kilencvenhárom kötetkére szaporodott fel.

I. A Szigetvári Vértanúk.

Szomorúj. négy felv.

Vázlata. *I. felv.* Több hadnagyok ~~sietnek~~ be Szigetvárába, a védelemben részt veendők, némelyek nejeikkel, mit Zrínyi nem szívesen vesz: de ezek nem akarván férjeiket elhagyni, készek, ha kell, velök elveszni, köztök a Juranics ifju hitvese, s ennek nővére Anna, kinek vőlegénye több év előtt török fogságba esett, és holléte azóta sem tudatik. — Jő most egy török bég, Szelim, a várat felkérni, Zrínyinek kegyelmet és Horvátországot ígérve; kiben Anna és Zrínyi annak vőlegényére ismernek, mint renegátra. Zrínyi visszautasítja a szultán ajánlatát, valamennyi hadnagy vele együtt ünnepélyes esküvel kitartást fogad, ha kell, halni készek. Halált fogad Anna is (l. a kivonatok I. számát 1.).

A II. felvonás Szolejmánt tünteti fel elkeseredésében e csekély fészek ellentállásán. Újabb támadás iránt rendelkezik (I. sz. 2.), de mely szinte visszaveretik. Zrínyi, hadnagyai óhajtására követet akar küldeni segélykérés végett az Óvárt álló királyi táborba, de nem levén férfi, ki esküje ellenére Szigetet elhagyná, Anna vállalkozik az életveszélyes küldetésre.

III. felv. Szolejmán ingerültsége a folytonos rossz híreken növekszik. Dühöng Ali Portuk holtesténél, kinek a legújabb vereség tulajdoníttatik. (I. sz. 3.). Ekkor hozzák elibe a kir. táborból megtért, s most elfogott Annát, ki azt vallja, hogy Zrínyinétől jő, ki általa kéreti férjét, adná meg magát, s mentse meg ekép életét. Szolejmán Ferhád agát küldi a várba jelenteni Zrínyinek, hogy húga Lórántfi Anna, kit annyira szeret, itt fogva van: adja fel a várat a minapi feltételek mellett, különben itt e dombon fejét dárdára szúrva látandja. Anna javasolja, hogy kísérelje, a kürtfúvó, hadd zengjen egy nótát, melyet Zrínyi ismer, s melyet hallva, hinni fogja hogy Anna itt van, különben Ferhádnak tán nem adna hitelt. Szolejmán így intézkedik;

Annát pedig átadja Szelimnek, hogy ez, ha Ferhád tagadó választ hoz, annak fejét levágván, azonnal tüzze ki ama domb karójára. Szelim a dombra viszi Annát, de onnan a várba szökteti, maga pedig visszatér. Midőn a szultán Zrínyi újabb tagadása folytán a leány fejét követeli, Szelim elmondja, hogy a leány megvallván neki, miszerint nem Zrínyinétől, hanem a kir. táborból jő, mely megtagadta Zrínyitől a segílyt, bebocsátotta a várba, hogy e hírt maga megvihesse Zrínyinek, mire ez kétségkívül megadandja magát. A szultán helyesli Szelim tettét, Ali Portuk helyébe hadvezérré teszi, és Sziget vég megtámadásával őt bízta meg.

IV. feje. A Zrínyi állhatatossága feletti dühben s a sikertelen vívások feletti kétségbeesésben az agg szultán kimerülve s végkép összeroskadva meghal (I. sz. 4.). A nagyvezér az esemény egyetlen tanuját, az orvost, elteszi láb alól, s a trónusában ülő holt szultán előtt elléptetteti a fő ostromra menő sereget; míg a már égő toronyba, a várnak egyetlen még álló részébe, bevonúlt Zrínyi az utolsó lépésre felkészül. A nők a kápolnában kérésőkre meghalnak férjeik törei által; megtörténik a végső kirohanás; a hősök elesnek; Szelim behatol a toronyba a kápolnáig, ahol Annát találja, kit biztos helyre akar hozni, de ez tudatja vele, hogy alattok a lőporkamrában általa meggyújtott kanóc minden percben felveti őket, kiengesztelődik vőlegényével: a vár összeomlik.

1. ELSŐ FELVONÁS.

HETEDIK JELENÉS.

Anna, Szelim, Serénk.

Serénk. Itten van a bég, jó kisasszonyom;

Míg Zrínyi jő, addig kikérhated.

Nem baj talán, hogy szeme kötve van;

Miatta hallhat, és felelhet is rá.

Már ez szabály itt nálunk, a követ

Szemét beszoktuk kötni mindég,

Amíg a vár terén végig vezetjük.

Anna. Hatalmas bég! egy árva nő könyörg

Elötted, mondj szavára választ.

Most három éve pünkösdsnek hetében

Mátkámat, amidőn kíséretével

Jött menyegzőmre, útban megrohanták,

(Temesvárról jövő szpahik valának)

Cselédeit leverték, őt magát

Elvitték fogva, nem tudjuk hová?
 Azóta mindig hasztalan keressük.
 Kinálgatunk nagy váltság-díjat érte;
 Bátyám Zrínyi ajánla már
 Az elfogottért ozman foglyokat;
 Mind hasztalan volt, nem tud róla senki.
 Oh jó uram, te is magyar valál;
 Lehetetlen, amidőn magyar szavát
 Jajgatni és fohászt emelni hallod,
 Az meg ne hasson. Nem lelél-e vajh
 Jártadban láncra fűzött foglyokat?
 Kik terhes munka közben énekelnek
 Szülőtteföldrért fájó dallamot?
 Nem láttál köztük egy deli vitézt?
 Ha rongyba volt is öltöztetve tán,
 A jó nemes kitűnt a rongy alól.
 Nagy villogó két szemsugár lövését,
 Egy kardesapás helyét a homlokon:
 Ha egyszer láttad, nem feledhetéd.

NYOLCADIK JELENÉS.

Zrínyi. (az utolsó szavak alatt már benn van).
 Hagyjátok őt beszélni a követtel,
 Az ő fájdalma szent. *Anna.* (Szelimhez, folytatva)
 Ha tudsz felőle,
 Add tudtomúl. Azóta nincs napom,
 Nincs éjszakám: mert nappal elsötétül
 Előttem a világ egy gondolattól;
 És éjjel az elűzi álmomat.
 Azóta nincs hitem, imádkozásom,
 Mert kérni nem tudok mást szenteinktől
 Csupán csak azt, hogy újra lássam őt,
 S megbántom érte égben Istenem.
 Ha láttad őt, mondd el, hol és mikor?
 Talán nyomorban, durva munka közt,
 Tán roskadozva láncok terhitől:
 Ne félj azt vélem közleni; s ha láttad
 Nemes vérét talán korbácsütéstől
 A földre hullani, azt is kimondd:
 Mert szívem fájdalommal él már évek óta,
 S táplálatát találja gyötrelemben.
 S ha van lehetőség őt kiváltani
 Rabság nehéz bilincsei közül,

Mutasd meg azt, tégy irgalmat velem.
 Nincs áldozat, mit érte nem teszek.
 Oh mert egy nő, ki oly hiven szeret,
 S szerelmében kétségbeesni tud:
 Szű lángival megolvadásra bírná
 Magát az ég acél boltozatát.
 Kell érte kincs? koldus leszek miatta,
 Kell érte vér? szívem vérét kiontom;
 S halva volna már, temetve földben:
 Sírjához bújdosom, s ott meghalok.

Zrínyi (előlép; Szelimhez)

Mit e szegény leány itt esdekelt,
 Ahoz csatold az én kérésem is;
 Ha nálatok van hős Iván öcsém,
 Szabjátok árát: pénzt, vitéz-cserét:
 Én állok érte. Én vagyok Zrínyi. —
 Oldjátok a kötöléket szemérlől.

Szelim. (a kötöléket levéve szemérlől)

Akit kerestetek, jelen van.

Mind. Mi ez? Szelim? — A renegát!

Anna. Mennybéli Isten! (térdre roskad, arcát eltakarja)

Bosszuálló isten! (Magában susogva)

Örült imának szörnyű büntetője!

(Körültekint, zila arccal) Mondjátok, álmom ez?

(Zrínyi kezébe kapaszkodik) Bátyám! segíts fel.

Az örülés rossz árnya jár körülöm,

Egy képet látok ott (Szelimre mutat) hol semmi sincs.

Ivánt török ruhában? szörnyű kép!

Csak tébolyodni készülő agyam

Lát emberarcot ott, bátyám, ugy-e?

És ottan senki sincs, csak puszta fal?

És senki más nem látja ezt a rémet?

Zrínyi. Föld nyelte volna el, hogy ott ne állna!

Anna. Tehát való, hogy itt ez ember él?

Hogy ez nem örült agynak képzeletje?

Hogy az oltár előtt imádkozónak

Angyal helyett kísértő rém jelen meg?

Szelim. Oh Anna! seb nekem minden szavad!

Nyíl, kard sebével ismerős vagyok:

Nem fájnak úgy, miként tekinteted.

Ne nézd e mezt: én most is az vagyok,

Ki voltam egykor; — hozzád és hazámhoz

Halálíg hű; nem hitlen, áruló.

Csak útja más, de célja egy szívemnek,

Mint egy a nap, bár más nyelven imádják,
 És úgy hiszem, hogy jobb és biztosabb.
 Ha hűtlen volnék hozzád és hazámhoz,
 Lehetnék messze földön boldogabb.
 Szívem hozott ide, tehát ne vérezd!
 Van abban úgy is fájdalom elég.

Anna. (egy gondolat örömétől megkapatva)

Azért jövel ide, hogy itt maradj?

Miénk maradj? hazádé, Zrínyié?

És az enyim? velünk jössz élni, halni?

Szelim. Azért jövök, hogy óvjalak veszélytől
 Téged, hazámat és Zrínyit.

Anna. (felindult gerjedéssel)

Ertem szavad. Hítetlen, hitszegett!

Szultán kegyence, hárem-hódító.

Ki a dicsőséges rabszolga rongyért

Utálatos bibort váltál magadnak.

Megismerélek, és többé szívem

Ismerni nem fog; ah, meggyógyulék!

E szív nagyon fáj, férges volt talán:

Te most kitépted, és meggyógyítál.

Szív nincs itt többé, csak a szív helye;

Nincs többé aki lelkemet betöltse

Egy fájó emlék véres képivel.

Az oltárkép helyén üres marad!

Ha el tudád feledni istened,

Ha el tudád feledni jó hazádat,

Ha el tudád feledni a nyomort,

Az özvegy könnyét, árva jajgatását:

El tudlak én feledni tégedet.

Szelim. Akkor felednéd azt, ki meghal érted.

Anna. Ne szólj! hangodnak egykor méze volt:

Halálos méreg az most. Ölni tud csak.

Ne ölj szavaddal, hisz van kardod is;

Majd ölj meg azzal, bánni tudsz vele.

Ha kérni jössz, a bástyán megtalálász!

Hol legdühösebb lesz a harc tusája,

Menyasszony-ágyam ottan vetve lesz!

Addig és azután élj boldogul.

(Távoztában felemelt karokkal)

Te bosszuálló ég, megbüntetés!

Megadtad amiért imádkozám.

Többé nem háborítalak vele. (El).

KILENCÉDIK JELENET.

Előbbiek Anna nélkül.

Zrínyi. Kivánsz-e mást is hallani? Elégled
 Mit e leánynak ajkiról kicsalt
 A szívben meg nem férő fájdalom?
 Hiszed, hogy szívem lágyabb, mint azé,
 Ki híven érted gyászoló arád volt?
 Felkérni jössz a várat? biztatással,
 Igérve pénzt, kincset, kitüntetést;
 Igérve cifra kaftányt, díszpalástot?
 Nos? mondd el: Zrínyi nagyon kap cifraságon;
 Zrínyit megvesztegetni könnyű szer!
 Hisz szultánodnak egy gomb köntösén
 Több kincset ér, mint rongyos, ócska váram!
 Ha ez használni nem talál egészen:
 Ijeszgess, rémits, Zrínyi kis gyerek,
 Ki fél az éjszakától, mert sötét van;
 És megriad urad leírt nevétől.
 Azt mondták otthon úgy-e: légy követ,
 Te jó vagy arra, ismered Zrínyit?
 Van szép szavad, mely szultánod körül
 Már megtanulta a hizelkedést:
 Az ember nyelve nem csak arra jó
 Hogy főúranak talpát nyalja véle:
 Hanem hogy tudjon jól hazudni is.
 Menj, vesztegesd meg Zrínyit, szedd reá,
 Te jó vagy arra; nem küldünk muzulmánt,
 Mert az csak egy nyelven tud szólani.
 De küldünk téged, aki értesz ahhoz,
 Hogyan kell a színt és szót váltogatni.
 Hitet, hazát és nemzetet cserélni,
 Hazudni két isten magas nevére,
 Megesalni Jézust és Mahommedet:
 Ily küldetés csak renegátot illet.
 Szólj hát! Mutass nemes, őszinte arcot,
 S hazudj hozzá, — amint rád bízott!
Csáky. Kérlek, Zrínyi, ne szólj ily zordonan.
 Ki tudja, mily balsorsa kényszeríté,
 Hogy azzá legyen, ami most? Talán
 Kínózták? kínhalállal rémiték?
 Nem tudjuk azt is, hogy miért jöve?
 Talán megtérni vágy? Megbánta sorsát?
 Engedjük őt beszélni, mint rokont.

Szelim. Ím végig hallgatám kemény szavad.
 Hogy gyáva nem vagyok, azt láthatod,
 Midőn e helyt előtted állni látsz.
 Mert ágyutűz nem oly félelmetes
 A harci sorban állónak, miként
 Megállni nékem szemtől szembe véled;
 S kísértő rémnek sírjából kijönni,
 Hogy akiket szeretve itt hagyott,
 Rémítve óvja átkozott jövőtől:
 Nem oly nehéz; mint lenni nékem itt.
 Zrínyi! én önkényt lettem mozlemin,
 Nem kényszeríte senki, semmi vész.
 Hogy mit hiszek a hit felől? közönbös.
 Az ég már nem barátja senkinek:
 Nagy távol az, melynek nincs gondja ránk.
 Védszent, — próféta, — nem véd: ez mese.
 Ki távolabbra néz, jövő időt lát,
 S lát benn vajúdó véres szörnyeket,
 Kik anyjukat emészteni születnek.
 Mi a magyarnak sorsa? védfalúl
 Szolgálni annak, aki nem szeret.
 A jó Európa minden nemzetének
 Bástyája lenni ozmán fegyver ellen;
 S vérezni, hogy azok pihenjenek?
 Harküzdlemben fogyni, hogy nekik
 Ne sértse ozmán harci zaj fülök?
 Feláldoztatni értük, majdan akik
 Ha elveszünk, ha elfogyánk, kacagva
 Megosztozandnak sírunk halmain,
 S örömmel mondják: nincsen a magyar!
 Ők cserben hagytak minket: vérezünk!
 A kérkedő Európa örei,
 A végre tolt, feláldozott hívők,
 S ők osztályt vetnek köntösinken immár,
 Ahogy kockáztak Krisztus köntösére,
 Midőn szent vére csorgott a keresztről.
Zrínyi. Miért emlited Krisztust, hittelen!
 Kit megtagadtál? *Szelim.* Ozmán tiszteli,
 És szentnek tartja e nevet. Mohammed
 Rangjával egy az ő mennybéli rangja.
 Béke van a szent próféták között.
 Csak híveik közt dúl a háboru,
 S miért e háboru török, magyar közt?
 Miért egy hosszú, véres áldozat,

Hol a jutalma? *Zrínyi*. Itt a szívbe' van!
Szelim. Mi lenne akkor, hogyha a magyar
Lova fejét fordítná balfelé?
És egyesülne rögtön a törökkel,
Azokra törne, akik veszni hagyják?
Övé leendne úgy a félvilág!
És a magyar leendne abban úr;
Mert jó barátot, megtérő frigyest
Beesülni jól tud a török,
S esze, nemes szíve, hős jelleme
Elsővé tenné nála a magyart.
Mi szégyen és irtózat volna abban?
Hisz a muzulmán sem pogány,
Egy istenét imádja; a próféták
Között Krisztus nevét is tiszteli.
Jóteköny a szűkölködő iránt!
Bátor, vitéz a harcban. Útja van
Mindenkinek a legmagasb fokig,
Kit ész kitüntet, vagy vitézi kar.
Vallás szerint józan, éltébe tiszta,
S velünk egy bölcsőben támadt rokon,
Kinek nyelvében megvan sok szavunk.
Apát anyát velünk egykép nevez.
Ez akinek hatalma oly erős,
Hogy egy világrész véle nem dacolhat.
Ha szemközt állunk véle, eltipor:
Ha mellé állunk: homlokára tűz!
Zrínyi. Való, hogy testvérbátyánk a török:
Mi Ábel, — ő pedig, Kain!
De ám azért, hogy Ábel vére szétfolyt,
Az ő oltára füstí szállt az égbe;
S a gyilkosét veré a szél a földre!
Nem adjuk meg magunkat senkinek!
Ma ennek és holnap egy másik úrnak,
Ha tán hazánkat az foglalja el!
Mivé lett volna eddig a magyar,
Ha minden hódítónak kedveért
Átesküdt volna annak zászlajához?
Görög, tatár, lengyel, cseh és olasz
Itthonn találta nálunk már magát:
De a magyar nem olvadt fel beléjük.
Török sem éri el, bár meddig éljen:
Jegyezd meg azt és tudd, hamis próféta
Rossz, háladatlan föld ez itt alattunk

Mindenre nézve aki idegen.

A hódító bármi buján tenyészsen,
Gyökért e földben nem verhet soha,
S kivész belőle, mint a vízi gyom,
Ha a mocsár kiszárad!

Szelim. Oh Zrínyi! ami ár e honra most jő,
Azt nap ki nem szárítja tán soha!

Kétszázezer csupán az a sereg,
Mit a nagyúr vezet, tömérdek ágyu,
S mi rémesebb mindenfelett Szigetre:

Az a szultán engesztelen dühe
Szigetvár ellen. Holmi hadnagyok
Mohammedet, kedvenc étekfogóját,
Siklós alatt elejték, kincseit
S két lósörényes zászlót elfogának.

Egerre készült haddal Szolimán.
E hírre szándokát megmásátá,

S Eszék alatt hidat veretve, mindenestül
Szigetre jön most és bősziült haragját

Csak e vár hódolása csillapítja.

Hidd, Zrínyi, hogy ezt meg nem védheted.

Ha szikla volnál tenger közepén:

Ez tenger volna, amely elborít.

Ha égig érne várad kőfala:

Földindulás ez, mely ledöntené.

Mit én hozok neked, nem rossz tanács.

Gyalázatot, szégyent, rabszolgabért,

Egy Zrínyinek én nem ajánlanék,

Előbb kitépném nyelvemet kezemmel.

A szultán alkuszik veled, Zrínyi,

Fejedelmi módra, mint akit becsül.

Szigetvárt hogyha átadod neki,

Egész Horvátország s Slavónia

Tiéd lesz érte; olyan fejdelem

Leendsz azokban, mint János király

Erdély honában, és uralkodol.

Két ország címerét kínálja egy

Vár kulcsáért tenéked a nagyúr.

Két ország boldogúl, ha elveszed.

Zrínyi. Sem Horvátország, sem Slavónia

Nem a nagyúré; annak címere

Hozzá van nőve e hon címeréhez.

Ki elszakítja, az lehet bitorló,

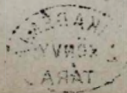
Nem fejdelem. E címet nem kívánom;

Van ennél drágább, van nagyobb cimem;
 A honfi név! Ezt kérem istenemtől,
 És megszolgálom azt vérhullatással.
 Jól ismerem szultánod bosszúját,
 És szörnyü módját azt kitölteni.
 Nem kétkedem, hogy vesztés én leszek.
 Nem kétkedem, hogy ő hatalmasabb;
 De e helyen megállok szembe véle!
 Nem a kétséges győzelem hitében;
 Nem a jutalmért, mit nem áhitok;
 Nem hír után csapongva, nem boszúból:
 De hogy maradjon fenn dicső neve
 A honfi szent erénynek, hogyha egykor
 Tagadni mernék azt a korcsfiak.
 Olvassák akkor vérrel írt sorokban,
 Hogy voltak hajdan férfiak, kik egy
 Veszendő nagy hazáért halni tudtak;
 S amit kimondtak büszke nagy szavakkal
 Azért megálltak és elvesztenek.
Szelim. Gondolj reá, hogy nem magad vagy itt.
 Hogyan felelsz meg ennyi életért?
 Ki itt jelen van, nem csak a tiéd,
 Hanem enyém is; itt ez ősz szakáll
 Atyám helyett volt; ott az ifju arc
 Testvér barátom; itt menyasszonyom.
 A többiek mind vérem és szerettem,
 Akiknek élte drága kincs nekem:
 Ha néked nagyszerű játék csupán!
Zrínyi. Én senkit nem hívék s nem tartok itt.
 Kapum kitárva: aki fél, mehet.
 Jámbor barátim, a követ beszélt,
 Én válaszoltam néki: mondjatok
 Ítéletet, ti vagytok a bírák.
 Ő vádol engem: vádja nagy, nehéz:
 Gonosz vérengzés bűnét leheli
 Lelkemre; számon kéri cseppjeit
 A vérnek, mely szavamra hullni fog.
 Vélelmemet én is előadám;
 Ítéletek fölöttem szigorún.

Mind. (kardot rántuak).

Csáky. Hallod, Szelim! én hajlott ősz vagyok,
 Ki végig éltem egy rossz életet;
 S mi hátra van még, az nem a java.
 Te ifju vagy még, hosszú nagy sora

Gyönyört adó élveknék vár reád.
 Előtted áll dicsőség, fényes út!
 De én még hátralévő napjaim
 Te ifjúságodért el nem cserélném,
 Nem boldogságodért siralmamat;
 Győzelmedért nem veszteségemet.
 Sajnálni tudlak, hogy te nem tudod
 Ez ősz szakállt tőlem irigyleni:
 Becsületed fehér zászlója ez,
 Mely foltot nem tűr — véremen kívül. (Hátra megy).
Jurancs. (előlép) Szelim! igaz, hogy bajtársak valánk,
 Te még akkor Iván nevet viseltél.
 Tudod, hogy még mint gyermeteg fiak
 Sokszor játszottunk együtt háborút.
 Én voltam a magyar, te a török;
 Erősebb voltál, nem bírtam veled,
 Kiáltottál reám: magyar szaladj!
 Erős kezedtől én meg nem riadtam.
 „Magyar vagyok, tréfából sem futok!”
 A játék most már nagyba megy,
 Most nem vadalmával lövöldözünk,
 Hanem valódi tűzgolyóval.
 De jelszavam most is a régi még:
 „Magyar vagyok, haláltól sem futok.”
 A torna áll; vitézi bajvivásra
 Engem készen találsz; lovag vagyok:
 Fegyver nemét kezem nem válogatja.
 Ellenségem nem mérem öl szerint
 Ha óriás, és nem számolgom
 Ha sokaság, hanem közé csapok.
 Jöj el! ahol keressz, ott megtalálsz,
 S vérem ne kíméld, én sem a tiédet. (Hátralép).
Patacsics. (előre lép)
 Halld meg Szelim, nekem nőm, gyermekem van,
 Kiket szivem, mint bálványit, szeret,
 De én készebb vagyok nőm, gyermekem
 Megölni enkezemmel, hogy sem őket
 Megmentsem enszivemnek gyávaságán. (Hátralép).
Bajony. (előre lép) Anyád az én anyámmal volt rokon,
 De én közös vérünket átkozom;
 S kiontom az enyímet, amiért
 Véreddel egy forrásból erede. (Hátralép).
Istvánfi. (előre lép) Ne vedd válasznak, amit én beszéllek,
 Szidás az és utálat hangja mind!

Én arcodat nem ismerem: te nem
 Vagy, akit egykor jó barátnak
 Neveztem. Nem vagy az most, akit én
 Megtisztelek azzal, hogy ellenem.
 Sem ellen, sem barát, csak áruló vagy:
 Nincs kérdésedre semmi válaszom.
Nemesek mind. Távozz előlünk! mink nem hódolunk.
Zrínyi. (fővegét levéve, áhitattal)
 Isten, legyen megáldva szent neved!
 Nem csalt hitem: hivek maradnak ők.
 Így hittem én, így vágytam ezt megérni.
 Ím homlokom kész elfogadni azt,
 Mit választottaidnak osztogatsz;
 A vértanúk tövis koszorúját,
 Viselni vágyom azt, és elbirom. (Nemesekhez)
 És most, nemes vitéz barátaim,
 Ez elhatározó perc íhletében
 Esküdjete, miként én esküszöm,
 Egy férfiszót, egy büszke fogadást
 Cseréljünk egymás szíve mélyiből. (Kardját kivonja)
Mind (kardjaikat hüvelybe dugva, két ujjaikat felemelik)
Zrínyi. (íhlett csendes hangon)
 Isten, lelket adó és lelket visszavevő Úr!
 Légy jelen e percben s hallgasd meg szörnyű imánkat,
 Aki belénk oltád a hazának büszke szerelmét;
 Aki a szívnek erőt adsz, nem rettenni haláltól:
 Ím lásd színed előtt leborúlva hívő követőid.
 Akik a tátott sír fenekére tekintve merészen
 Elszánt szívökből ilyen esküt küidenek égbe.

(Ünnepélyesen)

Úgy legyen idvesség számunkra, ha sírba leszálltunk,
 Akként leljen utat lelkünk a csillagos égbe,
 Úgy legyen áldva nevünk az utókor gyermeki ajkán,
 Úgy legyen e honnak, mely hamvunk fogja takarni,
 Végső századokig nem enyésző élete, fénye:
 Ahogy e szent falakat, mik közt oltáraid állnak,
 Végső csepp vérünk hulltáig védeni fogjuk.
 S átok fogja meg azt, fogadását aki nem állja.
 Úzve legyen földön, ne találjon holtan az égbe.
 Hontalan itt és ott csavarogjon, míg a világ áll:
 Csúf neve legyen jó szidalomra az emberek ajkán.
 S míg magyar él, haza áll, ne felejtsek gyáva futását;
 Hamvainak ne legyen nyugalomuk a mostoha földben,
 Szórják szét a szelek s rabszolgák sarka tiporja!

Isten atyánk ott, légy fogadásunk égi tanúja,
S úgy áldj, úgy büntess, ahogy ezt megtartani fogjuk.

Mind (utána zúgják)

Úgy áldj, úgy büntess, ahogy ezt megtartani fogjuk.
Zrínyi. (Szelimhez) Hallottad e szót? — Vidd el válaszul!
Szelim (az egész eskü alatt arcát két kezébe takarva sír).
Csáky. (Zrínyihez) Nézzed: zokogva sír a renegát!

(a függöny le).

2. MÁSODIK FELVONÁS.

Török táborhely sziget előtt, a szultán nyitott sátera, melyből a várra látni. Szigetvár sáncai közül egy magas torony látszik ki fényes bádogtetővel, a falakon nagy zászlók lobognak.

ELSŐ JELENÉS.

Szolejmán, Nagyvezér, Szelim, Nahnumanzáde, Semsz, Achmet, Mahmud, Nachim. Zászlóvivők. Mutefellikák. Jancsárok, Dervisek. — Mindenki földre van borúlva, elől négy kóran-olvasó, ötödiknek az imám, nagy kitárt könyvekből olvas-sák a győzelmi szúrát, a többi némán, az imám fennhangon; a szultán előtt egy nagy alkorán, melyből áhitattal olvas, az utóbbiak a szultánnal együtt térden.

Nahnum. (vontatott hangon, a könyvből, minden szünetjel után megállva).

Allah nagy hatalmas úr! —

Allah fegyverünket áldd! —

Légy jelen, ha harcolunk. —

Győzelemre most segíts. —

Bátorságot adj szívünkbe,

Ellenségnek rettegést. —

A seb és halál nekünk

Édes és gyönyör legyen. —

Allah! nyitva tartsd előttünk

A mennyország ajtaját.

A hívőknek sergei

Áhitattal néznek arra, —

Alsiráth hidon keresztül

Véres kardokkal kezükben

Átrohannak majdan hozzád; —

Kiknek vérük áldozat

Hitlenek csatáiban. —

Allah, áldd meg fegyverünk! — —

(mind utána zúgják):

Allah, Allah, Allah! áldd meg fegyverünk!

Allah, Allah, Allah!

Szol. Imám, beszélj, melyik hatalmasabb?

Nahnum. Kit érte a hatalmas padisah?

Szol. A gyaurok Istene, vagy a miénk?

Nem énekelnek ők is? nincs-e nekik

Oltáruk, ahol ellentünk imádnak?

Nahnum. A tett beszél, melyik hatalmasabb:

Leégett városok, omlott falak.

Szol. De e falat befesté a mi vérünk,

S hívők hullái árkat töltenek.

S e vakmerő, e mérhetetlen semmi!

Még most sem kissebb, mint előbb vala.

Az én nevem Szolejmán szultán, úgy-e?

Királyoknak királya, padisah!

Szégyenlem ezt a nagy nevet viselni.

Szeretnék Zrinyi lenni: hogyha nem

Vagyok, kinek mindenki meghajol;

Lennék, ki nem hajol meg senkinek.

Nahnum. Oh szultán, a te nagy neved örökké

Ragyogni fog, miként egy fényözőn,

Miként ha minden csillag ott az égen

Egy pontra hullna. *Szol.* És e nagy neven

Mint átkozott folt, eltörletlenül

Lesz mindörökké Zrinyinek neve.

Ez óriás, bár merre menjek is,

Arnyékot vet reám magasb fejével.

E fészek itt, e rongyvár! e Szigetvár

Győzelmeimnek tengerén sziget!

Ki szokva voltam eddig így beszélni:

„Mi! én és Allah, így akarjuk ezt!”

Kezdek hatalmamon kételkedni már,

Mióta egy göröngy azt mondja: „nem!”

Nahnum. Oh szultánom, hatalmad súlya oly nagy,

Hogy amidőn a föld egyik feléről

A másra átmegy, a földtengelye

Alább hajol a szörnyű terh alatt.

Nagyobb és fényesebb vagy mint a nap,

Mert az csak a földet melengeti:

De a te nagy neved a szíveket.

Szol. Szelim, minő sáncokbul áll e vár?

Szelim. Csak három sánca van, hatalmas úr.

Jól ismerem, ott jártam közté sokszor;

Földhányatok és rözsekötegek.

Csupán egy tornya van, mely köből épült.

Ott tartja Zrínyi kincsét, lőszerét;

Ott vannak a várnak harangjai.

Ez is kopott volt már régóta is.

Akkor csináltatott reá tetőt

Fényes lemezből és szépen kívülről

Befesteté, midőn hirül vevé,

Hogy ostromára jössz. Érted tevé,

Hogy el ne szégyeld váránál megállni,

És meg ne vesd szegényes külsejéért.

Szol. Es e göröngyhalom mer ellen állni?

De nem csak mer, hanem tud is.

Szelim. Mert Zrínyi van benn; nála nélkül ez

Rög volna, melyet felrúgsz lábaiddal.

Szol. (a nagyvezérhez) Tudod-e, hogy mi nap viradt ma?

Nagyvezér. Igen, nagyúr. Ez napja a csatának,

Melyen Mohácsnál a magyar király

És véle a nemesség színvirága

Nekünk győzelmes harcban elesett.

Szol. Jól mondtad. Hát te Achmet, mit találsz?

Mi történt egykor e napon?

Achm. Hatalmas úr, ezen dicső napon,

Ötvenhét évvel ez előtt

Nándorfehérvár ostromolt falára

Tüzték ki a félholdat sergeink.

Szol. Jól emlékeztél. Méltó vagy kegyemre.

Mahmud vezér, mit tudna ősz fejed?

Miről neves e nap emléke ránk?

Mahm. Uram! e nap foglaltuk el Budát,

Keresztyének szívének „bú-kelesztőt“,

Ozmánnak „szívet bájoló“ Budát.

Szol. Valóban úgy van, e napon vala.

Szelim. fiam, miről nagy még e nap?

Szelim. Arról, hogy e fényes, dicső napon

Az ozman hadsereg vitézei

Urok láttára karddal jobbjaikban

Sziget falát ostrommal megveszik;

Vagy ott kiontják hősi vérüket.

Szol. Te szóltál legjobban nekem! Mahmud,

Mennyit haladt elő a készüllet?

Mahm. Hét napja már, hogy lőjük sáncait.

A város már csupán üszökhalom.

Háromszáz ágyu torka bömböl éjjel-
 Nappal kíváratodra ellene.
 A rés elég nagy a földsáncokon.
 Még három földalatti akna kész
 Ledönteni a töltött sárfalat.
 Vakandokokkal van dolgunk, uram!
 A földet kell miattuk túrni fel.
Szol. Ne mondj reá gyalázatot, bolond!
 Oroszlánnak nevezd! Hát annyi nap
 Kétszázezer muzulmán harcos itten
 Szultánja szégyenében könnyező
 Szemei előtt egy férget üldözött?
 Sárkány! pogány meséknek szörnye ez,
 Mely hogyha el fog esni, reng a föld,
 Mint üstökös ha csapna oldalához.
 Ne mondd kicsinynek ellenségemet,
 Ki nékem ily erősen ellenáll.
 Nagy ember az, ki a nagygyal dacol.
 A beglerbégek jönnek elém.
 Semsz Achmet! Szófi Ali bég!
 Vigyázzatok szavamra: kétfelől
 Te az ulufedsikkal a mocsárról,
 Másik a régi városrom közül
 A céllövőkkel indul egy időben.
 Három tűzakna-pukkanás után
 Hágcsókkal ez a sáncra feltörekszik,
 Fővényzsákokkal az utat verend
 Az ingoványon át a várfalig,
 Míg szemben a támadt résen keresztül
 Portuk Ali, derék jancsár agánk
 Jancsár hadát vezesse Zrínyire.
 Ti ketten: a nagyvezér és Szelim
 Velem maradtok. Én is ott leszek,
 Ahol szememmel látom a csatát.
 Ki a legelső zászlót feltüzi
 A vár fokára, gyémánt kócsagom
 Tűzöm turbánja mellé enkezemmel;
 S ha közvitéz lesz, főnökké teszem.
 Hozzátok a lófarkakat elém!

(Zászlóvivők eléje hozzák a hadi jeleket. Szolejmán egy ló-
 farkat elővesz a többi közül).

Te büszke jel, győzelmek nagy tanúja,
 Ki ozmánt futni nem láttál soha!

Első ki voltál Nándor ormain!
 Elöl ki jártál a mohácsi téren!
 Hivek vezére, hősök büszkesége!
 Légy áldva e jövő csatában is.
 Kövessen rémület és diadal,
 Amerre fényes holdad járni fog;
 Arnyékod, a hadrontó félelem,
 Mindég előre essék: elleninkre.
 Légy első mostan is, és ott lobogj,
 Ahol nevünk legjobban meggyalázták!
 Hü szolgám, Szófi Ali, vedd e jelt;
 Reád bizom, de gondját is viseld.
 E zászlót mindig hősök hordozák;
 Dandárra menne, hogyha élne mind,
 Ki védelmében éltit áldozá.
 Nem mondom azt, hogy ismét visszahozd,
 Mert úgy kívánom, hogy letűzzed azt
 A vár falára, mint győzelmi jelt.
 De mondom azt, hogy e jel nélkül itt
 Vissza ne térj, s többé ne lássalak.
 Mert átkozott a pillanat, miben
 E zászló ellenség kezére jut!
 A pereben a mennyország ajtaja
 Bezárva lesz s minden nyugvó halottnak
 Kiújúl a sebe a föld alatt,
 S vérezni kezd nehéz fájdalomban.
 Csókold, miként menyasszonyod ha volna,
 Kivel most édes menyegzőre mégy,
 S kitől csak a halál választhat el.
Szófi. Velem jön győzelemre, vagy halálra.
Mind. A győzelemre vagy dicsó halálra.

(Kardot rántva el. Szolejmán, Szelim, Imám, Nagyvezér
 marad. — Harci induló, török seregek végig vonódnak a sá-
 tor előtt).

MÁSODIK JELENÉS.

Szolejmán, Nagyvezér, Szelim, Nahnumanzáde.

Szol. Ha foglyúl esnék itt e Zrínyi ma!
 Ha láthatnám szemem előtt legyőzve!

(Hirtelen Szokolihoz fordúl)

Mit szólsz, mi lenne akkor Zrínyiből?

Nagyvezér. Egy fejjel kisebb lenne, mint jelenleg.

Dacos fejét a vívott vár fokára,
Győzelmi jelként tüzetnéd ki. *Szol.* (Szelimhez) Hát te
Mit vélsz, mit tennék Zrínyivel, ha most
Foglyúl hoznák élém e harc után?

Szel. Kegyelmesen hozzá lehajlanál,
S azt mondanád: „jó ellenem valál...”

Vedd életed kezemből vissza újra
S ezután hívem légy.“ Így nem Zrínyiből
Csinálnál egy fővel kisebbet; ámde
Tennen magad lennél nagyobb: a hír
Tiedhez toldaná Zrínyi hírét.

Szol. Jól mondtad ezt! Így tennék övele.

Nagygyá teendném nagyjaim között
S tudnám szeretni, — aki így gyűlöl.
Lelkemben olvas a te két szemed.

Nagyv. (imámhoz) Ez a pribég veszélyes ember itt,
Túljár a szultán gondolatjain.

Félő, ha így tart, még nyakunkra nő.
(Künn erős dördülés hangzik, villanás után).

Szol. Halljátok a tűzakna lobbanását?

Ez volt az első — (villanás, dördülés) most a második
(Villanás, dördülés). A harmadik... A föld remeg bele.
Remegjen hát az ég is! rajta hősök!

Vad hadi ordítástok töltse be

A felhő és a föld közötti tért!

Az áldozatnak napja ez! Amott

Az oltár: lángot gyújtsatok rajt.

Nem félnek a próféta hívei,

A síron túl az élet jobb fele!

Előre jancsár! ott a hír! szakítsd le!

(Künn harei lárma, mindig távolabb; riadó zene. Függyöny le).

3. NEGYEDIK FELVONÁS.

HARMADIK JELENÉS.

Szolejmán, Szokoli, Orvos.

Szol. (a vezérre és az orvosra támaszkodva)
Még most is ég e katlan! (az égő toronyra mutat)

Most is ég!

Vereslik tőle már körül az ég.

Ez ember ott még engemet megöl;

Ketten megyünk, de én megyek elől.

Orvos, mi lesz belőlem, hogyha meghalok?

Por, mint a többi? már is az vagyok.
 Olyan por, mint a többi; ő pedig
 Az égbe fel — fel — felemelkedik,
 S ragyogni fog, mint csillag: por vagyok;
 Amaz meg drágakő, mely úgy ragyog!
 Gyémánt, amely megég, de meg nem olvad
 A tűzben! Hős Szolejmán, hol vagy?
 Egy hegyről gördülő kő, egy letört ág.

(Hirtelen felkiált)

Adjátok kardomat, gyáva kutyák!
 Adjátok kardomat! Előre mind!
 Halál reá, ki hátra is tekint!
 Rövid az élet, csak két pillanat,
 El kell a várat venni az alatt.
 (Orvoshoz) Orvos, hány percig tart még életem?
 Orvos. Uram nagyúr, kérlek légy csendesen.

Szol. (a nagyvezérhez)

Vezér, hány perc kell még e várt bevenni?
Nagyv. Uram, e düh nem használ néked semmit.

Szol. Alkudjatok meg ketten, okosan.

Te nagyvezérem, és te orvosom!

Te orvos, késleltessd halálomat;

Vezér, siettesd a vég ostromot.

Nekem még látni kell azt, látni kell.

Nem éghet e kanóc még addig el;

Meg kell még érnem győzedelmemet.

Ah! e sötét rom engem eltemet.

Mindenhatónak csúfolál, te eb!

A féregnél vagyok tehetlenebb.

Orv. Uram, pihenj, megrontod így magad.

Szol. Ez a betegség, ne félj, nem ragad,

Mert hogyha volna ez ragály,

Az a vár ottan már régen nem áll.

Ha tudna más is halni szégyenében!

Nem, senki sem tud, csak Szolejmán épen.

Te átkozott féreg e vashurokban,

Ki hogyha földi bábruhád lepattan,

Pillangó lesz belőled, szárnyra kelsz,

S halál után még szebb életre lelsz.

Távozz bitang! ne gyógyíts engemet.

Ne tarts! megállok: lábam nem remég;

Fejem kábúlt, a mámor ül azon;

Vért ittam és vért szomjazom!

E bajt nem orvosolja senki írja,

Szolejmánt a szégyen taszítja sirba.

Vezér, segíts fel trónom ülhelyére.

(Felsegítik a trónra).

Tedd a surgudzsált szultánod fejére.

(Forgóját turbánjához tűzik).

Itt voltam úr ország világ felett.

Itt várom el — a néma férgeket (Fejét lehajtja).

Nagyv. Meghalt-e? (Künn harsonariadó hangzik).

Orv. Még fölébred e zenére.

Szol. Ah Zrínyi! ah!

Orv. (kezét tapintja) Már csak alig üt vére.

Szol. Kardom! — Zászlóim! — Nagy nevem!

Tegyétek azt — a porba — mind — velem.

Sötétség! — Éjjel. — Földalatti féreg —

Szívemben — a halál — az élő méreg. —

Sötét van! gyújtsátok fel a világot.

Előre! még előbbre azt a zászlót!

Ah, Zrínyi! Ez a nyíl talált.

Ez itt, ez itt, ez a halál! (Leroskad).

(Künn másodszor hangzik a riadó).

Orv. Ha erre föl nem ébred, halva van.

Nagyv. Valóban halva volna már? Orv. Igen.

Az érület elállt, a kéz hideg —

Olyan halott, mint egy szegény közember.

II. Liszt Ferénchez.

1851.

„Hírhedett zenésze a világnak.”

„Et tu mi fili Brute! Még te is
Ellenünk fordúlsz, oh nagy zenész?
Ág is húzza a szegényt, felőlünk
Nem beszél hí, külföld ránk se néz.
Csupán ősi nyelvünk lelke él még
S vérünk lángja, a magyar zene:
Az a dal, mit hogyha hall a honfi,
Könnybe lábbad mind a két szeme.
Az a dal, mely szívből jött és szívbe
Visszatér; mely együtt sír velünk,
Mely beszél, mit el nem mondhat a száj,
Mit belül csak némán érezünk.
Az a dal, mit egykor istenitél

S lelkesülni tudtál zengzetén,
Es amit most, mint avúlt játékszer,
Te vén gyermek! könnyen összetépsz.

Azt beszéled: — s szavad messzehangzó —
Hogy e méla dallam nem mienk;
Hogy az nem a magyar ősi búja
És jó kedve, benne ami zeng.
Csak egy vándor, züllött népcsaládnak
Hangja az, mely jött hazátlanul:
Énekelni édes szülőföldről
A magyar nemzet ettől tanult!
Délcegségét lopta koldusoktól,
Hő tüzet bohóc szeszély adá.
Csak az üres csengő pengő hang volt,
Mi a szíveket elragadá.
Nincs magyar dal! mert az a cigányé,
Az álmodta, az találta ki:
Csak azután hogy a dallam megvolt,
Firkált hozzá verset valaki.

Ó világnak hírhedett zenésze,
Mint tudod te, hogy miről beszéllsz?
Mit tudod te, hogy e keserédes
„Ki-ne-mondd-mi“ tán több, mint szeszély?
Mit tudod te, mi a honfibanat,
Aki senkihez sem tartozol,
Mit tudod te, mért a túlesapó kedv
Amidőn a dal utója szól?
Mit tudod te, hogy mi a magyar dal?
Ki „jövő zenéjét“ alkotod?
A magyar dal a „múltak zenéje“;
Hogy miért az? meg sem hallhatod.
Mit tudod te, mi egy nemzet kinese,
Hogy mik annak ősi szentei?
Te, ki anyád édes drága nyelvén
Egy ígét ki nem tudsz ejteni!

Jártál-e már ott a délibábos
Pusztán, ahol a népdal terem?
Dal és dallam együtt? Tud-e erről
Valamit a fényes úrterem?
Hallgatád-e a mezők danáit

Mikből az őshang bűbája szól?
 Meddig laktál köztünk, hogy kiismerd
 Azt a tért, miről világra szólj?
 Kerested-e, annyi jó elődöd
 Maga után mi szépet hagyott?
 Hallottad-e hírét Lavotának?
 Ki több volt, mint te; bár nem nagyobb.
 Nem téved: mit rólunk írtál, nem más
 Mint gondatlan szerzett rágalom;
 Olyan, minőt szoktak írni többen:
 „Népismertetés a pamlagon“.

Nem gyűlölünk: azt megválogatjuk,
 Múltakra nem emlékeztetünk,
 Nem vitázunk: hiszen hallgatásunk
 Olyan régen jól illik nekünk.
 A szegény cigányra sem haragszunk,
 Kinek ilyen szépen odaadsz:
 Elhúzzátjuk vele „az én nótám“,
 Sőt még össze is csókoljuk azt.
 A magyar dal azért marad annak;
 (Ez az egy ki senkitől se fél),
 Mi sem esünk nagyon bának érte,
 A cigány nem lesz nagyon kevély,
 De fáj mégis, hogy kit dicső költőnk
 Első honfivá tett szép dalán,
 Most kimondja, hogy még azt se tudta
 Rólunk: voltaképen kik valánk?

III. Magyar divat.

Ismét, ismét viseljük hát
 Azt a mentét, azt a ruhát
 Amit hordtak őseink;
 Régi dolmány, régi kalpag,
 S kik a honért éltek haltak,
 Feltámadnak hát megint!
 Látásodra bár a léha
 Itt ott kacajra fakad —
 Hadd kacagjon, majd elhagyja:
 Magyar, ne szégyeld magad!

Ne szégyeld a viseletet,
 Miben apád ellehetett,
 S boldog öregséget ért.
 Ki tudja e boldog korból,
 Mikor a ruha megfordúl,
 A jobb év is visszatér?
 Fintorítsa félre arcát
 Aki jobb jövőt tagad.
 Te kérjed azt, s hidd, hogy eljön:
 Magyar, ne szégyeld magad!

Kinek lábán sarkantyú peng
 Arról tudod, hogy az nem cenk,
 A bámész nevesse bár.
 Az orgyilkos és a gyáva
 Nem ver pengőt a sarkába:
 — Az elfut, vagy lesbe áll.
 Szembe nézész, valót mondasz,
 Hogyha szíved kifakad.
 Ez a te régi jellemed:
 Magyar, ne szégyeld magad.

Aranyesipkés főkötőben
 Olyan búbájos a nőnem,
 Miként tündérasszonyok.
 Szűzpárta, nem csak viselve,
 Hanem meg is érdemelve,
 A homlokon úgy ragyog!
 Tüneményes idők járnak!
 Férfi szíve úgy dagad.
 Kétszerte szebb minden asszony:
 Magyar, ne szégyeld magad!

Hadd gyászolja Európa
 Zsákruhába, gyászzubbonyba
 Vesztett reménységeit:
 Ha minékünk szép az élet,
 Azért minket ki ítélhet?
 Jó az Isten, megsegít!
 Önbecsülés, hazafiság
 Legyen hát, ha kell, „divat“!
 Akár mit mond rá a világ:
 Magyar, ne szégyeld magad!

IV. Egy akol, egy pásztor.

Mit a próféták, a nagy látnokok
 Megjósolának, im elérkezett :
 Kik egykor szemközt álltanak, azok
 Kiengesztelve nyújtanak kezét ;
 Villongó nagy harag lenyűgödött,
 Mely oly kitartón dühöngve másszor :
 Hol egykor harc dúlt, béke alszik ott,
 És lőn íme egy akol, egy pásztor.

Nincs hit miatt többé vak gyűlölet,
 Minden oltáron jó az áldozat,
 Nincs szent vita hajszálnyi ok felett,
 Közös szerelmünk együvé hozott,
 Egy lett imánk ; — közösen ünnepel —
 Örömnap hogyha virrad, hogyha gyásztor :
 Szívének mélyiből minden kebel :
 Eként leve egy akol, egy pásztor.

Böles férfiak, akiknek elveik
 Távol valának, mint két égi sark,
 Most régi gyűlölségük elvetik
 S csak egy szavuk van : tartsd meg a magyart !
 Kik egymást tán halálba keresék
 Együtt járnak, mint Pollux és Castor,
 Megadta érnünk a kegyelmes ég
 Hogy nálunk lett egy akol, egy pásztor.

Szegény és gazdag, ész- és rangnemes,
 Vitázni megszűnt elsőbség felett,
 Irigység, féltés többé nincsenek,
 A jobb jövő mindnyájunk kincse lett.
 Mivelt újítás s ős ragaszkodás
 Mely koptatá egymást, mint két ráspoly,
 Kiegyezett s együtt halad odább :
 S lett belőle egy akol, egy pásztor.

Kik egymás nyelvén nem beszéltenek,
 S szívek gyűlölt nem értett ajk miatt,
 Im most egymás lelkéből értenek,
 Mint egy anyától született fiak.

E jó anyának szíve hogyha fáj,
Halljuk dobogni nagy földinduláskor.
De kínja íme gyógyulásra vál,
Mert lett rajta egy akol, egy pásztor.

Ezernyoleszáz ötvenkilencbe volt
(Jegyezzük ezt a jobb évek közé!)
Midőn a választófal leomolt,
Mely szíveinket elkülönözté;
Midőn párt, faj, rang, vallás-gyűlölet
Kiveszett e honban minden háztól...
Maradjon így hát világ végeig:
Egy isten és hon; akol és pásztor!

V. Vae vae care pater, nunquam jam carmina dicam.

Gyermek Ovid volt az, ki ezt énekelte,
Amikor az apja jól elfenekelte:
Majd adok én neked verseket firkálni!
Még majd újságíró fog belőled válni:
Gonosztevő leszesz apád csúfságára,
Anyád siralmára, státusnak kárára,
Pedig én nevellek országos — izévé.
„Vae, vae!”

Ilyen-adta kölyke! miben töri fejét!
Hanem hisz a korbács majd veszi elejét!
Addig csépellek, míg csak el nem feledted,
Hogyan kell rímekbe szedni a sonettet?
S ha neked jambus kell, eltöröm a lábad,
Bicegő lábadból aztán jambus válhat.
Az ilyen rossz csontért nem is tudom, kár-e?
„Care!”

Ez még csak Kismiska, ez még most csak korbács,
De majd nagy korodban hogyha rajta kapnak
Az ily gonoszságon s érte jól megraknak,
Az lesz aztán egyszer majd a fogesikorgás.
Akkor is lesz, ne félj, aki érte rád ver:
„Páter!”

Mit nekem a Músák! az egy se megy férjhez.
Inkább emeld szavad Ceres istennéhez.

Készülj szolgálatra nagy kincsű Plútóhoz.
 Én is ott vagyok s a konyhára ez jót hoz.
 Pedig azért derék emberek vagyunk ám.
 „Nunquam!”

A vers rosszra vezet, láthatsz elég példát:
 Egyik szerelmes lesz, s megszöktet egy cédát,
 Másik drámát ír és kifütyülik vele,
 Más meg leültetik, hogy csak úgy nyög bele.
 S te még kapni akarsz a más ember baján?
 „Jam!”

Látod, én szeretlek: új ruhát is veszek.
 Adok zsebpénzt, csakhogy jöjön meg az eszed.
 Szivar kell? puska kell? circusba vigyelek?
 Kivánj mulatságot, hisz nem vagy már gyerek —
 Mondd, mi kell? Megadom; — legyen akármi. Na?
 „Carmina!”

Mert akinn az apa verése nem fogott,
 Majd kap a hátára a sorstól billogot.
 Versek mondásáért most csak hátad szenved,
 De ha e rossz szokást el nem fojtod benned,
 Később tested-lelked eldöngettetik ám!
 „Dicam.”

LÉVAY JÓZSEF.

1825.

Lévay József Sajó-Szent-Péteren született, Borsod vármegyében, 1825. nov. 18-kán, úrbéri földön élő szegény, de nemes szüléktől, kiknek vallásos és erényes háziköréből származtak mind azon erkölcsi, sőt költői benyomások is, melyek a költő jellemének és szellemi irányának alapjait megvetették. Jókorán felismervén e sok gyermekkel megáldott szülék a

gyermek szép hajlamait és tehetségeit, szűk módjok dacára, s kezdetben nagy áldozattal, gondoskodtak neveltetése és tanításáról, úgy hogy a már ötvenedik évét betöltött költő tisztelő kegyelettel viseltetik még élő derék szüléi iránt, kik közül költői hajlamait önkénytelen leginkább anyja költötte fel benne. Ez mint eleven eszü és képzelmű, s mély kedélyű nő, nem csak vallásos, hanem világi könyveket is nagy kedvvel és olvasgatott, melyek különösen Dugonics, Csokonai, s más régibb költők munkái voltak. A szentpéteri népiskolának már tíz éves kis növendéke, tehetsége és tanulási buzgóságának legjobb jeleit adván, s a latin elemekből is jó előkészületet mutatván fel, 1836-ban felvétetett a miskolci ref. lyceumba. Lévay ennek kezdettől fogva legjobb tanulói közé tartozott, s nem csak az érdemrendben állt mindig elül, hanem ugyan felhasználta a lyceum könyvtárát is úgy, hogy nem csak ismeretekben gyarapodott derekasan, hanem fogalmazási ügyessége is már ekkor feltűnt, melynek vele született ízlése is kedvezett. Ezek mellett verselgetett is, miben a lyceumban évek óta fennállott Önképző Társulat is nagy buzdítására szolgált. Már 1843 óta közöltek tőle némely pesti lapok költeményeket (Garay Regélője, Vahot Divatlapja), melyek formai tisztaságokkal korán figyelmet gerjesztettek. Mint végzett deák egy évet (1845—6,) az alsó osztályokban tanítással töltött, hogy az ezzel járó jövedelmecske segélyével collégiumra mehessen fel. S így 1846 júliusban csakugyan a Szepességre vándorolt a

német nyelv megtanulása s a jogi tanfolyam bevégezése végett, s ott két hónapot Szepes-Szombathelyt a nyelv szorgalmas tanulásával töltvén, szeptemberben a késmárki lyceumban iratkozott be, mely Hunfalvy Pál tanársága folytán akkor jó hírben állott, s kinek előadásai a jogi tudományokkal foglalkozást neki kellemetessé tették. Jogászi jó bizonyítvánnyal s a német nyelv oly birtokával, hogy könyveket fennakadás nélkül olvashatott, tért 1847 nyarán Miskolcra vissza; hol rövid törvénygyakorlat után, novemberben Szemere Bertalant, Borsod fényes nevű követét, mint írnok a pozsonyi országgyűlésre felkísérte. Itt látköre nem kevésbé tágult, érintkezései jeles tehetségekkel fejtőleg hatottak reá, s bár szorgalmasan látogatta az üléseket, s főnöke is meglehetősen elfoglalta írnokait, lelt időt önmívelése folytatására is, különösen a francia nyelvet már ekkor annyira birtokába ejtette, hogy a Szemere által neki ajánlott Bérangert eredetiben olvashatta, költői erének is engedhetett (a lapok most már nem ritkán hozván tőle verseket): ezek mellett a társas örömeiktől sem zárkozott el.

Bekövetkezvén végre a válság, Szemerét, ki időközben belügyminister lett, Budára kísérte, s általa a hivatalos „Közlöny“nél alkalmaztatott, mely állásában Világosig végig szolgálta a forradalmat. Ez időszakbeli verseit, melyek egy kötetre szaporodtak, mint a forradalmi költészet legtöbb termékeit, mértékvesztő nyerseség és tűz, s a művészet hiánya jellemezték. Világosról szerencsésen haza menekülvén,

szüléinél rejtőzött 1850 martiusig, mikor néhány barátja bátorítására Pestre ment, s itt az épen megindult „Pesti Napló”-nál alkalmazást nyert, de a feltámadó szépirodalom némely organumaiban is részt vett. Nem sokára megjelent előfizetés útján versei első gyűjteménye is: 1. *Lévay József Költeményei*, első kötet, Pest 1852; s ugyanez évi szeptemberben elfoglalta a miskolci ref. gymnasiumban magyar és latin irodalmi tanszékét, melyre meghívatott, s melyet rövid megszakasztással 1867-ig lelkesen betöltött.

Ez idővel kezdődik Lévay életének nyugodt, de szintoly szép mint gyümölcsöző szaka. Fiatalkori legkedvesb emlékezései színhelyén, szülési közelsége, barátkozása és gyakori érintkezése a kor jeleseiivel, kik közt különösen Tompa, Kazinczy Gábor, Arany; a csendes de sikeres tanári pálya, 1859-ki erdélyi útja Kazinczy és Egressy Gábor társaságában, diszes irodalmi működés s a haza első irodalmi testületei méltatása: mind annyi mozzanatai annak. Ekkor jelent meg versei második gyűjteménye is: 2. *Lévay József Újabb Költeményei*, Pest 1856. 1859-ben esz-közlője volt a miskolci Kazinczy-százados-ünnepnek is, melynek emlékezetét ily című nagyobb publicatiója tartja fenn: 3. *Kazinczy-Emlény*, Miskolc 1860; valamint a következő évben tartott gyászünnepnek is: 4. *Széchenyi-gyász* Borsod vármegye szívében, Misk. 1860.

Jött végre az octóberi diploma. A megyei élet felébredtével Borsod is újra megalakulván, Lévay a

megye első aljegyzőjévé választatott, azonban tanárságáról még nem mondott le végkép; s a rövid alkotmányos élet elmúltával, 1861 végén csakugyan ismét elfoglalta azt, s 1865-ig folytatta, midőn a Mailáth kormánya s id. b. Vay Miklós főispánsága alatt főjegyző lett, mely állásában az 1867-ki szabad választás megerősítvén őt, azt, végkép lemondva tanárságáról, jelenleg is a neki saját lelkiismeretességgel folytatja.

Vidoran megindulván ez évtizedben az irodalmi intézetek munkássága, az akademia Léwayt 1863-ban, s ezt megelőzve 1862-ben a Kisfaludy-Társaság, tagokul megválasztották. Ebben ő febr. 6. 1863 foglalt székét: *A szépnék nyilvánulása* című előadásával (A Kisf. Társ. Évlapjaib., új folyam I); *emlékbeszédeket* tartott: 1865-ben *Kazinczy Gábor felett* (Évl. II.); 1869-ben *Tompa Mihály felett* (Évl. IV.); 1870-ben „*Engesztelés*“ című költeménye olvastatott a társaság közülésén (l. al. VII. sz. alatt); s munkás részt vett a magyar Shakespearben: 5. *Titus Adronicus* P. 1865 (Shak. III.); 6. *A makrancos hölgy*, P. 1866 (Shak. VII.); 7. *Vízkereszt, vagy Amit akartok*, P. 1871 (Shak. XI.); 8. *IV. Henrik király*, két rész, P. 1867 (Shak. XV.); 9. *V. Henrik király*, P. 1870. (Shak. XVI.). Végre legújabbban, nővére halálán búsongó szülői fájdalmának enyhítése végett 10. *Seneca Vigasztalása Marciához*, P. 1874. — Jelenleg összes költeményei gyűjteményét készíti sajtó alá.

Léway a forradalomra következett szomorú

korszakban szinte azon írói kórushoz tartozott, mely lelkes működésével az ízlés hanyatlását gátolni, a nemzeti önérzetet ébren tartani s jobb jövő reményével táplálgatni híven igyekezett.

I. Tűzhelyem.

Bármit hoz a sors kedve vagy haragja,
Bármerre száll a röpke szél velem:
Ielkem' a vágy mindig feléd ragadja
Édes tanyám, nyugalmas tűzhelyem!
A dicsőség napsugáros tetőin
Rajtad mereng sovár tekintetem,
S a szenvedés rideg, sötét mezőin
Reményim csak tehozzád röptetem.

Melletted a boldogság félre dülve
Kemény lócámon biztosan pihen,
Kit sok nagy úr, a kéjben elmerülve,
Nem lát, nem ismer bársonyszékiben.
Szent balzsamát felém mosolygva nyújtja,
Midőn látja megsebhedt szívemet,
Csak egyet int, s begyógyúl a seb újra,
S derülni látom ismét az eget.

Melletted én gyakran magamba szálllok
S előttem egy más élet napja két,
Más néppel népesítem a világot,
Melynek keblében tisztább szellem él...
S ez új világban lábamnál hevernek
A tör és nyíl, mely oly gyakorta ért,
Nyílveesszői a gúnynak, gyűlöletnek,
Miket rám lőttek, isten tudja mért!

Ölelhetem szerelmem drága tárgyit
El nem fogúlva, buzgón, melegen,
A vidámság szép holdja rám világít
És ami elmúlt, elfeledhetem.

És hol e tűzhely? boldogságom hol van?
 Mit feleljek? . . . ma itt és holnap ott,
 Az ég alatt minden csekély bokorban,
 Hol szemem sírt, hol szívem nyughatott.

II. Szöke gyermek.

Szöke gyermek! hol vagyon lakásod,
 Mely vidék szült, édes angyalom?
 Virágos kert volt az a hely nemde
 S testvéred a fehér lilium?

Liljomok közt a hajnal teremtet:
 Rózsaaarcod épen az övé . . .
 Ringatód volt illatos szellője
 S álmaidat sugárból szövve . . .

És szemed a nefelejtsre hullott
 Harmatcsepptől nyerte bájait,
 Harmatcsepptől, melyben egy szerelmes
 Csillag ifüldeté sugárait.

Oh mily szép vagy, oh mily gyönyörű vagy,
 Gyöngé szóval ki sem mondhatom . . .
 Pillanatra láttalak, s im érted
 Most is habzik még indulatom.

Szívembe vagy eltemetve mélyen,
 És utánad ajkamon dal ég,
 Mint a vízbe hullott kő után egy
 Elpattanó színes buborék.

III. Mért szeretlek.

Oh ne kérdezd, mért szeretlek?
 Mért szeretlek, nem tudom;
 Azt se tudom, hogy mióta
 Vérzi szívemet valóba'
 Érted a bús fájdalom.

Tán a csendes, néma bánat,
 Melynek gyásza jár veled;
 Vagy az öröm rózsafénye,
 Halovány orcádon égve
 Hódítá meg lelkemet?

Tán merengő szemeidnek
 Gyönyörű két csillaga,
 E ragyogó fény sugára
 Gyújta el nem alvó lángra,
 Hogy elégjek általa?

Avvagy e szép, ritka lélek
 Büvös bájos ereje,
 Mely, miként a tenger árja,
 Gyöngyeit titkolva zárja
 S nem tekinthetünk bele?

Tán a múlt, tán a jövő,
 Tán egy égi hatalom?...
 Nem tudok mást, csak hogy érted
 Lángol bennem minden érzet,
 Hogy szeretlek, azt tudom!

IV. Ha meghalok...

Ha meghalok, szellő legyen belőlem,
 Járó kelő holdvilágos mezőben,
 Emberektől elbújdosott fájdalom,
 Melyet el nem olthatott a sírhalom.

Szállok, szállok csendes nyári éjjelen
 Rideg pusztán, ahol senki sincs jelen,
 Ott keresem a vitézek hamvait,
 Kiket a harc veszedelme sírba vitt.

Szállok, szállok bújdosókkal messzire,
 Kékes vizű habos tenger szélire,
 Ajkaikról a sóhajtást fölveszem
 S messze hagyott hazájokba elviszem.

Szállok, szállok csendes boldog faluba,
 Szerelmes lány csókja, könnye csalt oda:
 Virágom volt nekem is a szerelem,
 Búbánatja most is együtt jár velem.

Szállok, szállok majd egykor nagysokára,
 Lassan titkon egy kis ház udvarára;
 Megzörrentek ott egy keskeny ablakot,
 Az én édes jó szüléim laktak ott.

Szállok, szállok magam sem tom hogy hova,
 Találok-e nyugalmat vagy soha?
 Emberektől elbűjdosott fájdalom,
 Melyet el nem olthatott a sírhalom!

V. Szüretünk.

Gondolatim mostan
 Mulatozva járnak
 Csekély gazdasága
 Körül éd'sapámnak;
 Csak oda tér lelkem,
 Mikoron elfárad,
 Mikor másutt rajta
 A búbaj megárad,
 Ott nyugtot találhat.

Látom szerettimet,
 Együtt ülnek épen,
 Szőlőhegyünkön a
 Körtvefa tövében.
 Középen egy nagy tál,
 Tálban ízes éték,
 És körülte vidám
 Megelégyült képek,
 Nevető cselédek.

Szüreti színt ölte
 Két kis hugom ajka,
 Meglátszik a szőlő
 Édessége rajta . . .
 Pörölnek egymás közt

Pajzán kedvteléssel,
Egyik megharagszik
S azt mondja bús képpel,
Hogy nem kell az étel.

Édes apám pedig
A kulacsot kapja,
S kitekeri nyakát
Hogy lelkét kiadja;
Felköszönti szépen,
Ez a köszöntője:
„Adjon isten bővebb
Szüretet jövőre!”
S úgy iszik belőle.

És ekkor a pásztor,
Aki odasurran,
Elsüti puskáját,
Puska nagyot durran . . .
A fehérnép sikolt,
Apám iszik elébb,
Azután azt mondja:
„Jöjön kend közelébb!”
S a pásztor oda lép.

Felhajt egy pohár bort,
Azután tovább megy;
Mert most így adózik
Neki az egész hegy . . .
Már is félrebillent
Fejében a kalap,
De nem gondol vele,
Mindig iszik ha kap
S olyan lesz mint a csap.

Oszlik a társaság,
Az ebédnek vége;
Újra daltól hangzik
A hegyek vidéke . . .
Újra neki esnek
A termő tökének,
És míg fosztogatják,
Tréfálnak, mesélnek
A vidám cselédek.

Csak édes anyámnak
 Felhős itt a képe,
 Mivel én jutottam
 Talán az eszébe!
 Ha szép gerézdét lát,
 Azt is nekem szánja...
 Aldja meg az isten,
 Mikor nem is várja,
 Mikor nem is látja!

VI. M i k e s.

(Rodostó 1758).

Egyedül hallgatom tenger mormolását,
 Tenger habja felett futó szél zúgását
 Egyedül, egyedül
 A bújdosók közül
 Nagy Törökországban!...
 Ha csak itt nem lebeg sírjában nyugovó
 Rákóczynek lelke, az eget csapkodó
 Tenger haragjában!....

Peregnek a fákról az őszi levelek,
 Kit erre, kit arra kergetnek a szelek,
 S más világra száll a
 Csevegő madárka
 Nagy Törökországból....
 Hát én merre menjek, hát én merre szálljak,
 Melyik szegletébe a széles világnak,
 Idegen hazámból?

Zágon felé mutat egy halovány csillag,
 Hol a bércek fején hókorona csillog,
 S a bércek aljában
 Tavaszi pompában
 Virágok feselnek....
 Erdély felé mutat, hol minden virágon
 Tarka pillangóként első ifjuságom
 Emléki repkednek.

Ah mért nem szállhatok hozzád, szülőföldem,
 Mikor minden bokrod régi ismerősem!

Mért vagy szolgaságban,
Gyászos rabigában
Oly hosszú időig?
Ha feléd indulok, lelkem visszatartja
Az édes szabadság bűvös bájos karja,
Vissza, mind a sírig!...

Itt eszem kenyerét a török császárnak,
Ablakomra titkos poroszlók nem járnak
Éjjeli sötétben
Hallgatni beszédem
Beárulás végett....
Magános fa vagyok, melyre villám szakad,
Melyet vihar tördel, de legalább szabad
Levegővel élhet!

Egyedül hallgatom tenger mormolását,
Tenger habja felett futó szél zúgását
Egyedül, egyedül
A bujdosók közül
Nagy Törökországban.
Körülöttem lebeg sírjában nyugovó
Rákóczynak lelke, az eget csapkodó
Tenger haragjában.

VII. Jó Petőfi

Jó Petőfi! pihenj békén
Valahol az ország szélén!
Tetemidet lágyan
Nyomja hazád földre,
Úgy sem igen sok jót
Vettél egykor tőle.

Azt sem tudjuk, merre nyugszol,
Keresnénk, de nem tudunk, hol....
Nem mutatja ember,
Nem egy árva emlék,
Ahol hamvaidat
Nyugalomra tették.

Nemde magas hegyen fekszel,
Felhővel és szélveszekkel,

Magas hegy tetején,
Mely a völgyre bámul
És hírt ada rózsás
Hajnal hasadtárul.

Nemde róna tart ölében,
Ismerősöd réges régen
Fátyolával arcod
Nemde az takarja,
Mint mélyen aluvó
Gyermekeit a dajka ?

Vagy egy bokor árnyékában
Temettek el, hamarjában
S a bokor aljáról
Dalos madár sírja :
„Jertek ide, jertek :
Itt van az ő sírja !“

Akárhol vagy eltemetve,
Nem vagy tőlünk soha messze
Poraidat sötét
Elfelejtés zárja;
De nevedre nem száll
Annak éjszakája.

És ha nyugvó hamvad felett
Lelked sok szép álma lebeg,
Nem kell ápoló kéz
Késő gondja többé:
Virágos lesz sírod
Örökkön örökké !

VIII. Szomorú dal.

Hogy' emelje szárnyát a sas,
Mikor le van kötve ?
Hogy' repüljön a magasba
Merre inti kedve ?

Nyílvesszőként vágott egykor
Felhőn szélen által

S pillantott a nap tüzébe
Büszke bátorsággal.

Vas kalitja zugolyában
Alig bír már lépni,
Megrázkodik és bűvában
Önön tollát tépi.

Gyászos éjjel hogy' ragyogjon
A parányi csillag,
Mikor csak a mennyköveknek
Dörgő fénye villog?

Mikor sűrű fölleg árja
Nehezül az égre
S vad erővel csapkod rája
Bősz viharnek mérge!

Elsötétül ily zavarban
A csillag sugára
Hogy ne lásson, hogy ne tudjon,
Felhőt vesz magára.

S lánci közül ennyi gondnak
Ennyi fájó búnak,
Oh mondd, oh mondd a magasba
Mikép szabadúljak ?

Küzdve zúgó szélviharral
Gyász homályos éjben,
Dalaimnak mécsvilága
Vidoran hogy' égjen ?

IX. Engesztelés.

1872.

Elfelejtve hallgat a lant,
Húrja csaknem mind lepattant,
Szívhez érő hangra bírni
Késik a művészi kéz;
Te magad is, Músa, végre

Félve illansz más vidékre,
Zajtól bajtól futni kész.

Itt magányod' megzavarja
Szenvedélyünk szélviharja :
Pártos küzdelem hevében
Nem találod kedvedet,
Látva, hallva hogy felettünk,
Melynek könnyű bábja lettünk,
A viszály gúnynyal nevet.

Ím előtted veszi, szórja
Lelkét a nép földi jóra :
Magasb eszme szózatában
Nincs elég hit, nincs vigasz,
S mely eddig föllengve bolyga,
Csüggedetten nyögbe fogja
Magát a szárnyas Pegaz.

És a költő ? — Tündérvára
Fényes ajtait bezárja,
S mint az énekes pacsirta,
Hogyha a lég zordonúl,
A magasból földre röppen,
Néma lesz, s egy barna rögben
Észrevétlen megvonúl.

S lásd ! én mégis küzdök érted,
Várom, esdem visszatérted',
Éji lámpám fénye mellett
Szemem rajtad nyugtatom,
És lelkem magába mélyed,
S érted zengi át az éjet
Engesztelő szózatom.

Bontakozván gondjaimból,
A természet csábítón szól ;
Völgyön erdön szerte bolygok
Jó tündérek laknak ott,
Hogyha köztök feltalálnám
A merengés éber álmán
Bátorító alakod.

Oh hisz mikor sűrű gyászban
 Jártunk a tiport hazában,
 Te mint egy érző madárka
 Leültél a bús romon,
 S ajkad fájó zengzetére,
 Némán tűrve és remélve,
 Szívesen figyelt a hon.

Most bilinesünk összetört már,
 Ajkainkon nincs rideg zár,
 Elvonúlt a felleg árnya,
 A liget s mező szabad:
 Mért hogy épen most kerülsz el,
 S nem hallatod régi tűzzel
 Régi bájjal szép szavad?

Vagy csak énrám nem tekintesz?
 Nyugodni csak engem intesz?
 Észrevetted s nem feledted
 Hogy hajamba ősz vegyül,
 S mikor üt a pásztoróra,
 Ifjakat vársz nyájas szóra,
 Engem itt hagysz özvegyül?

Dús virágot a tavasz hoz
 Ám szegődjél ifjainkhoz!
 Hévvél forrhat bennök érted
 A nem zsibbadt érzelem:
 Lantjokon hadd zendüljön hát
 Vig derűn vagy bús ködön át
 A szabadság s szerelem!

Szóljon a dal égi nyelve
 Bátorítva és emelve:
 Hogy nem mindenünk az a por
 Melyet futva felferünk,
 Hogy a mívelt szellem éle
 A nemes szív tiszta mélye,
 Drága kincsüink, fegyverünk.

Nyájasan, engesztelődve
 Szállj közénk e szentelt földre,
 S hintsd körülünk, merre szállasz,

Íhletésed bájait:
Akkor megszépül az élet,
A kihalt öröm feléled,
S hült porán új rózsza nyit.

X. A ló és a lovag.

Gyerünk innen pej paripám!
„Hova menjünk, édes gazdám?”
Gyerünk, mint a madár
A kék levegőbe,
Ezüst folyón által
Aranyos erdőbe.

„Messze van az, de nem bánom,
Ha te mondd, megpróbálom...”
Hogy repüljek veled?
Miképen gondolod?
Ugy-e mint a szélvész?
Vagy mint a gondolat?”

Úgy repülj, mint a gondolat,
Hét országot egy perc alatt!
„Meglesz édes gazdám,
Ugy repülök tehát,
De szájamból előbb
Vedd ki a zabolát!”

Balgatag volt jó gazdája,
Hallgatott a ló szavára,
S az álnok paripa
Neki vadúlt hajrá!
Gazda jajsavára
Már fülét sem hajtá.

Elvakúltan, fürge lábbal,
Vágtat tüskén bokron által...
A zabola bezzeg
Most kellene épen!
S a lovag élete
Megmaradna épen.

S mit gondoltok, talán végre
 Aranyos erdőbe értek?
 Oda oda egy nagy
 Szikla tetejére,
 Onnan meg a szörnyű
 Mélység fenekére. —

Tartsad paripádat féken,
 Hogy éltedben kárt ne tégyen;
 Könnyen elragadhat,
 Könnyen elvadúlhat
 Nyugtalan paripád:
 A heves indulat.

TÓTH KÁLMÁN.

1831.

Tóth Kálmán, 1831. martius 30-kán született Baján, hol atyja, ki uradalmi számvevő volt, lakott. Ennek óhajlásához képest lépett az 1845—6-ki tanév elején Pannonhalmán a bencés szerzetbe mint újonc, de betegség folytán a tanév végén abból kilépett, s tanulmányait Pécsen folytatta, hol két bölcsészeti évet végzett. Már ekkor és itt kedvelte meg a magyar költészetet, különösen Petőfit, s nagy hévvel esett a versírásnak, sőt némi versfüzetet is nyomtatott már itt, 1847-ben pedig néhány kísérlete, álnéven, 1848-ban pedig neve alatt, felvételt talált az Eletképekben. Ekkor feljött Pestre, s octóberben az egyetemen katonai tanokat kezdett hallgatni. 1849 elején azonban midőn ez előadások a fővárost elfoglalt Windisch-Graetz her-

ceg által eltiltattak, a bácskai hadosztályba lépett, hol mint dandárnoki segéd alkalmaztatott, a csurogi és sinki csatázásokban jelen volt; később pedig a Perczel-Dembinszky hadtestnél mint hadnagy az irodában alkalmaztatott, de az ügyek hanyatlásakor a szegedi és temesvári ütközetekben is részt vett. A katasztróph után szerencsésen haza menekülván, otthonn lappangott, míg magát bizton érezvén, s el levén tökéelve az irodalomnak élni, 1851-ben Pesten telepedett le, hol Nagy Ignácnál, a Hölgyfutár mellett, legott alkalmazást nyert.

Ez időtől fogva Tóth Kálmán nagy tevékenységet fejtett ki a szépirodalomban. A következő évben már egy önálló munkával is lépett fel: 1. *Kinizsi Pál*, népies hősköltemény 12 énekben, P. 1852, mely őt még egészen Arany utánzójának tüntette fel. Szerencsésb volt a lyrában, mely hamar kedvelté tette őt; némely népies dalai, az elsők közül már, a nép ajkaira is elszármaztak, megállapították pedig lyrai-költői nevét első gyűjteményei: 2. *Szerelmi Vadrózsák*, két füzet, P. 1852 és 1853; s legott utánok: 3. *Költeményei*, P. 1854, kiadva szíves pártolója Nagy Ignác által; ki még ez évben elhunyván, Tóth Kálmán a Nagy özvegye tulajdonát tevő Hölgyfutárt átvette, s azt Berec Károlylyal együtt 1862-ig szerkesztette. Ez idő alatt vett legszebb fészelt Tóth talentoma, s már nem csak a lyra, hanem a dráma terén is. Ugyanis 1856-ban következett: 4. *Száz új Költemény*, Szeged; s majd: 5. *Tóth Kálmán Összes Költeményei*,

két kötetben, P. 1859. Drámai működését ugyanez időben szerencsésen megnyitotta, még pedig 1857. elején: *Az utolsó Zách*, 4 felvonásos drámája, mely a nemzeti színpadon nem tetszés nélkül adatott. Ez által buzdítva, még ez év végén megjelent az akadémia versenyterén is oly szerencsével, hogy a százarany jutalmat Szigligeti Álmosával szemben is megnyerte: 6. *Egy királyné* című 4 felvonásos drámája, Pest 1858, mely a nemzeti színház műsorának sokáig egyik legkedveltebb darabja volt. Követte azt 1860-ban a színpadon: *A harmadik magyar király*, dráma 5 felv. Ez évi februárban az ekép jeleskedő költőt a Kisfaludy-Társaság megválasztotta tagjául, hol helyét ily című költeménynyel foglalta el: *Mit végzett az isten Magyarországról?* mely a köz ülésben is felolvastatott; dec. 20-kán, pedig az akadémia is levelező tagjául választotta, de épen ekkor „sajtóvétség“ miatt börtönben ülven, a helytartó gr. Pálffy Móric, kinek az új szabályok által fenn volt tartva az akadémiai tagok megerősítésének joga, most nem, csak három évvel később hagyta helyben Tóth megválasztását. Ekkor ő már határozottan a legnépszerűbb írók közé tartozott, annyira, hogy az ez évben általa alapított, erősen politikai és nemzeties új élclap, a *Bolond Miska* előfizetői száma hétezerre nevededett. Különösen tetszést arattak (néha komoly) futó versei; még inkább az ő specificus magyarsváb alakjának, Kipfelhausernek, szintén versei, úgy, hogy midőn ezekből a következő évben egy külön füzetet állított össze: 7. *Kipfel-*

hauser Versei, P. 1861, abból tízezer példány kelt el; s később egy második gyűjtemény is kellett: 8. *Bolond Miska Versei*, P. 1865. Közben két új darabja is megjelent a színpadon: *Dobó Katika*, történeti népszínmű 3 felv. 1862-ben, és: *A király házasodik*, történeti vígjáték 3 felv. 1863-ban. — 1864-ben végre alapította meg Tóth Kálmán az első magyar szépirodalmi nagy napilapot: a *Fővárosi Lapokat*, melyeket 1867-ig maga szerkesztett, s mely mind maig, mint sajátja, folyvást virágzik.

Most, az új aera küszöbén, a politikai ambíció költönket is országos képviselő-jelöltül léptette fel anyavárosa választói előtt. Tagja lett az 1865-ki, s valamennyi országgyűlésnek mind maig; kezdetben a Deákpárton, majd a balközépen, melylyel ez évben a szabadelvűbe olvadt be; s e képviselői állásában, Baja helybeli érdekein kívül, a hírlapbélyeg eltörlése az, mely leginkább az ő indítványozásainak köszönhető. Költői s irodalmi pályája azonban, a politikai és pártélet izgalmai közt ez utolsó évtizedben, elébbi éveihez képest, a fiatal férfiúnak némi meddőségét érezteti: járult mindazáltal a régiebbekhez még egy kötet: 9. *Újabb Költemények*, P. 1868, s két színműve: 10. *A Nők az alkotmányban*, vígj. 4 felv. P. 1871, szinte tetszéssel adva, és épen jelenleg *Az ördög vánkosa*, népszínmű, az octóberben megnyílt budapesti népszínház számára. S a szerencse nem is hagyja el költönket: 11. *Honvédmenház könyvét* adott P. 1870, melylyel ez intézetnek ezer ft. nyereséget szerzett;

s a nők sem feledkeztek meg egykor kedvelt dalnokukról, s midőn ez kevéssel az előtt lyrai költeményeinek egy szigorúan megválogatott kiadását tette közzé: 12. *Huszonöt év után*, 2 köt. P. 1873, huszonöt éves költői pályája évfordulóján egy fényes közebed alkalmával díszes koszorúval tüntették ki.

I. Itt, itt sírjak . . .

Itt, itt sírjak-e lábaidnál
Mint szikla mellett a patak?
Vagy elbujdossam messze, messze,
Ugy, hogy soha se lássalak?
És múltam, és jövőmnek romján
Ha mást nem bírok, nem lehet,
Megmentsem legalább kezedből,
Megmentsem büszkeségemet?

Vagy mert kevés ez egy életre,
S csak rejtett kötés a seben,
Mitől ez tán még jobban vérzik,
Kioltsam végkép életem?
Vagy vessem magam az élveknék,
És legyek hitvány, nyomorúlt,
Hogy tudjam azt, mért van szivedhez
Számomra elzárva az út?

Vagy mint a hitegetett gyermek,
Várjak tovább is, tűrjek itt?
Kész arany gyanánt olvasgassam
A remény rongy filléreit?
S midőn már haldoklom a vágytól,
Éltet adjon egy mosolyod,
Hogy újra szenvedjek, és tudjam:
Hogy bele halni nem fogok?

Vagy áldjam-e legnagyobb átkom:
Hogy téged megismertelek?
S elkábúljak a boldogságtól,
Mert egy léget szívok veled,

S kínjáért egész életemnek
 Legyen az elég jutalom,
 Hogy nyájas hangod, ha másához szólsz,
 Nekem is szabad hallanom?

És lemondjak az üdvösségről,
 Mert itt értem meg ég kegyét:
 Hogy néha-néha szemeidnek
 Mennysorságába nézheték?
 S ne érezzek mást soha semmit,
 Csak egy háladó örömet,
 Hogy engem is megér a szellő,
 Mely arcaidon fürödött?

Nem, nem tudom, hogy mit csináljak!
 Csak azt az egyet érzem:
 Hogy szeretlek kimondhatatlan,
 És hogy szenvedek végtelen,
 S hogy egy szavadtól függ most éltem,
 Egy szótól a te ajkadon,
 S e szót, ha még sokáig hallgatsz,
 Már megérteni nem fogom.

II. Minek is van a szív, s a szívben szerelem . . .

Mindig csak kín s panasz, gyönyörű ajkadon,
 Téged még mostan is a múltak átka nyom,
 Szeretsz, s mért, nem tudod, — az érzés oktalan —
 Lelkednek mostan is mindig csak múltja van.
 Előtted lengenek a régi szép napok,
 Beszélsz róluk nekem, s én rá se hallgatok,
 A múlton csüggsz te, s én csüggök a jelenen —
 Minek is van a szív, s a szívben szerelem.

Mint kis piros virág, mit forrón süt a nap,
 Elöttem lankadó, epedő ajkad —
 S én nézem hidegen, s én nézem vágytalan,
 Ah! mert lelkemnek is pokoli vágya van:
 Más ajkat fest elém a fölvert képzelet,
 Oh hogy hajlok felé, s kigúnyol, kinevet, —
 Amiként én veled, úgy bánik más velem —
 Minek is van a szív, s a szívben szerelem.

Boldogságról beszéllsz? Ne szólj! ez a sugár
 Nem rengetegbe, csak virágos kertbe jár,
 S az lett az én szívem, sötét, nagy rengeteg
 Min át csupán a kín villámi fénylenek.
 S az erdő teneked virágot nem nevel,
 Másnak kell nyújtanom, hogy aztán tépje el,
 Mint én a tiedet mind összetépdelem —
 Minek is van a szív, s a szívben szerelem.

Mi lett volna nekem e szép ajk egykoron,
 Mikor szerettelek még forrón, lángolón,
 De mind olyan a nő, mint a fa, mely alatt
 Míg könnyörögve fut a csevegő patak,
 Rá nem hullatna egy zöldülő levelet,
 Csak ha már hervad és a patak bejegedt,
 Vagy elment messze, és feltűnt egy új eren —
 Minek is van a szív, s a szívben szerelem.

Te engemet szeretsz, én másért lángolok,
 Akinek szíve tán ismét másért dobog,
 És így tovább . . . tovább . . . mást szeret mindenik,
 Oly csillagok vagyunk, mik egymást kergetik,
 S nem fogjuk soha sem egymást beérni, nem,
 És hideg-hűtlenül, forróan és hiven
 Úgy bolygunk, epedünk át egész életen —
 Minek is van a szív, s a szívben szerelem.

III. Előre.

A gárdának a jelszavát
 Egész világ hangoztatja:
 „A francia gárda meghal,
 Hanem magát meg nem adja.“
 Nekünk is volt egy jelszavunk,
 Lázba jött a honvéd tőle:
 Nem volt abban a halálról,
 Nem volt abban megadásról,
 Egy szó volt csak, hogy: Előre!

Ezzel himzé a honleány,
 E szóval a honfizászlót,
 Ezzel ment el az a gyermek,
 Akit anyja másnap gyászolt.

De ha maradt még egy fia
 S kívánta a haza töle: ·
 Az egyiket nem siratta,
 A másikat odaadta,
 S ment a gyermek, ment — Előre!

Csodálatos ifju sereg,
 Mely, nem tudni, hogyan támadt,
 Napok szülték s mégis mintha
 Szülte volna három század.
 Most rohannak . . . pusztító tűz . . .
 A fele már ki van dőlve . . .
 Most elnyeli a füstfelleg . . .
 Meghaltak tán? — nem! ott mennek!
 Ott hallatszik, hogy: Előre!

Mint viharkor a tengernek
 Összezúdúl minden habja:
 Mind ott voltak . . . egymás mellett
 A fiu és édes apja.
 Apa elhullt — és a fiu
 Ráborúlt a vérző főre:
 „Csak egy szót még édes apám! . . .“
 A haldokló fölneézett rá
 És azt mondta, hogy: Előre!

Oh drága kincs, melyet annyi
 Sírhalomföld be nem fedett . . .
 Szó, amely — bár némán kiált . . .
 Mit elvenni nem lehetett . . .
 Ott van a zúgó erdőkbe —
 Beírva az arcereidőkhöz —
 Csontok közé, mik széthulltak . . .
 Mert azok is megmozdúlnak,
 Ha még egyszer lesz: Előre!

IV. Kik voltak a honvédek?

— Kik voltak a honvédek, jó apám,
 Hogy annyit emlegetik nevüket? —
 — Midőn hazánkra törtek hét felől,
 Őket szülé a nemzetbeesület.

Ha megnősz egykor édes gyermekem,
S szívedben érzesz büszke örömet:
Hogy hazád neve messze ismerős,
Fiam! a honvédnévnek köszönöd!

— Voltál-e honvéd te is jó apám? —
— Igen, az voltam, édes gyermekem,
Hogy én is védhessem a nemzetet,
Megengedé a jó isten nekem.
Mert férfinak a hon védelésinél
Nagyobb kegyet nem adhat már az ég;
Még gyenge ifju voltam akkor én,
Tölgyek között fűszál, de ott valék.

— S a honvédek vették be Budavárt?
Mutasd apám, mutasd meg, merre, hol?
— Nézd gyermekem, nézd ottan délfelé,
Hol a hegyen most két út összefoly.
A hajnal épen akkor lépte át
A hegytetőket büszkén, véresen . . .
Így léptek ők is a várfokra föl,
Oh! ennél szebb nap nem lesz sohasem!

— S a harc végtére mégis elveszett?
Mi tette ezt? beszélld el jó apám! —
— A diadalnak örült mámore,
Hiú versengés, árulás talán;
Mert nagy volt akkor a mi nemzetünk,
Világ hallá, ha toppant serege,
Nem az erőszak, nem kétségbesés,
Belső vízálya, oh! az győzte le.

S a tizenhárom tábornok ki volt,
Kiknek képét árulják mostan itt?
— Oh fiam, ez a legszörnyűbb eset,
Amit eddig a történet tanít.
Megrendül a hit, hogy ez végbe ment,
Ugy fojtattak bitón meg s annyian;
De ne beszéljünk erről soha sem,
Mert az istenben hinnünk kell, fiam!

V. Halál.

Nem, nem az a halál, ahogy itt nevezik,
 Ha koporsónknak a födelét szegezik;
 Nem, nem az a halál, amit a léha hisz,
 Midőn a gyászszekér a temetőbe visz;
 És az sem a halál, midőn már más sirat:
 Öröm, vagy fájdalom, bú vagy érdek miatt —
 Ah az, az a halál: midőn még itt vagyunk:
 De halva, és magunk siratjuk — önmagunk!

Emlékszem — ismerék egy fürge gyermeket:
 Oly vidám, játszi volt, lepkéket kergetett;
 Sokszor nádméz után megmászta a tetőt,
 És volt egy anyja is, — oh, hogy szerette őt!
 Csókjával üldöze szülőjét mindenütt,
 S ha leült az anyja, ölébe lefeküdt;
 Boldog fiu vala, de elvevé az ég —
 Hol van? — Sehol! — pedig e gyermek én valék.

Ismertem azután egy lázas ifiút;
 Szeretni mint ez, úgy, ah többé ki se tud!
 Tudomány, eszme, kincs... nevetett mindezen —
 Hát más cél is lehet mint csak a szerelem?
 Oh hogy szeretett! — és megölték azután —
 E lázas ifiút legjobban siratám.
 Ha föltámasztaná még egyszer egy tavasz!...
 Nem, nem, többé soha!... tudom... én voltam az.

És volt, egy férfi is, kinek a kebele
 Szeretet, bizalom s szent lánggal volt tele;
 Van nála — ezt hivé — barátság, becsület,
 S jónak győzelme, mely késik bár — megjöhet;
 Hanem e férfit is aztán megmérgezték:
 Csak számítás van itt, gonoszság és szemét —
 Minek is szeretett, remélt, hitt annyira?
 Nem kellett volna oly hamar meghalnia.

Igen!... sokszor halunk; többször, mint az a hab,
 Mely, hogyha a folyón sár s kórónak halad,
 Elpattan s újra más alakban jó elő;
 Nem ott van a halál, ahol a temető;

Itt is sokszor halunk, — oh én azt érezem,
 Én már rég meghalék, — agyam forr és kezem
 Mozog még — de tudom, hogy ez nem élet és
 Ami még hátra van: az csak — elköltözés.

VI. A megholt Széchenyi.¹

1860.

Köszönöm nektek édes fiaim, hogy
 Úgy ünneplitek — nem a nevemet,
 Hanem egy eszmét, melyet mint a fátyolt
 A nevem körül úgy kötöttetek.

Oh gyermekim, ti azt nem is tudjátok
 Az én lelkemnek ez mi jól esik,
 Hogy az én édes, régi jó hazámat
 Még annyian és oly hön szeretik.

Az Aetna tüze nem látszik idáig
 E magasságig, hol most én vagyok,
 De szíveteknek honszerető lángja
 Mint földi 'csillag, ide fölragyog.

Ha tudtam volna, (mert gyarló az ember,
 Földi éltében olyan téveteg)
 Ha láttam volna azt, amit most látok,
 Oh fiaim, nem haltam volna meg.

De itt se vagyok én oly egyedül, nem! —
 Vagyunk mi itten sokan, magyarok,
 Es értetek az istennek könyörgünk
 Hogy szent áldása légyen rajtatok.

S mi látjuk azt, hogy titeket megáldand,
 Hogy bennetek szent kedve megtelik,
 A honszerelmet ő oltá a szívbe,
 Szereti, kik a hazát szeretik.

Ötöle szállt belétek a nagy egység,
 A bízalom, hit és az akarat,

1 A „Bolond Miska“ versei közül.

S az ő művei fennállnak örökké,
Az embereké mind elporlanak.

Ha látnátok az ő csodás világát,
Minő magasztos szent fényben ragyog,
Mily napsugár! mily üdvözítő lég ez...
Oh itten én olyan boldog vagyok —

S mégis mióta innen én úgy láttam
Idáig égő milljó sziveket,
Szeretnék újra lent lenni hazámban,
Újra küzdeni, élni — veletek!

MADÁCH IMRE.

1823—64.

Sztregovai és Kis-Kelecsényi Madách Imre, egy ősrégi nemesház ivadéka, Madách Imre cs. k. kamarás és Majthényi Mária fiok, 1823. január 21. született Alsó-Sztregován, Nógrád vármegyében, ahol is gyermekkorát, valamint első ifjúságát, szülői körében s egy külön nevelő vezetése mellett töltötte el. A világtól meglehetősen elzárkozó családban, kivált miután atyja is 1834-ben elhalt, a fiu élénken működő szelleme táplálkozás végett leginkább könyvekhez volt utalva; és csakugyan nagyon korán szerzett ő magának éveiben ritkán előforduló tájékozottságot a tudományokban, s nem, mint ily terjeszkedés mellett várható, felületes, hanem behatott s meglepő önmunkassággal kapcsolatot. E csendes munkásság emlékei az észrevételekkel kísért számos kijegyzéseken kívül, melyek utána fennmaradtak, azon önálló dolgozatok

az exact és speculatív tudományok köréből, melyeket egy általa „Literatúrai Kevercs“nek címzett írott hetilapnak még meglevő számai tartalmaznak, s miket nagy műveltségű anyja, testvérei és nevelője számokra állított össze, s ezek közt köröztetett. De a szorosan tudományos olvasmányok mellett nagy érdekeltséggel követte a magyar folyóiratokat s olvasta a kor jeles költőit is; s midőn 1838/9-ben az egyetemre küldetvén fel, itt Lónyay Menyhért-nél többekkel egy kis irodalmi kört alkotott, lyrai kísérleteket is tett már, melyeket társainak, de idősbeknek is bírálatok alá vetvén, ami ellen kifogás volt, azt habozás nélkül megsemmisítette. A megmaradtakból aztán huszonhat darabot összeállítván, azokat „*Lantvirágok* Pest 1840“ cím alatt, de csak kézirat helyett, rokonai és barátjai, nem a nagy közönség számára kinyomatta. Első szerelmének kifakadásai voltak ezek nagyobb részt, melyről imádott anyja iránti tekintetből lemondott, de úgy, hogy a következő években kelt költeményeiben is koronként fel-feljajdult még a fájdalom, míg végre megnyugvását lelte a kedves emlékekben.

Még csak huszadik évét töltötte be Madách, midőn az egyetem bevégeztével, s kortársai közt tudományos műveltségre messze kiválva, haza ment, s Nógrádmegyében mint tiszteletbeli aljegyző a közpályára lépett. A fiatal tisztt, hivatalában s a gyűléseken legott feltűnt úgy tolla, mint előadásai tartalma és tisztasága által. Az eddig visszavonuló, tartózkodó,

most a társas, a gyakorlati és politikai pártéletbe sodrott ifju férfi, elméleti nagy tudáskörét az emberek és viszonyok tényleges ismeretével kezdé kiigazítani és kiegészíteni, s bátor társalkodóvá lett. És dacára nagy elfoglaltságának, később főbiztossá is levén, dacára 1845 ótai házasságának, melynek boldogsága élénk családi érzéke mellett nem kevésbé fogta el: tanulmányai mégis mind nagyobb kört öleltek fel; sőt a következő öt év alatt élénk költői munkásságot is fejtett ki. Sok lyrai költeményeken, pár elbeszélésen és széptani értekezéseken kívül t. i., hat drámája készült el, mindannyi ötfelvonásos és jambusokban írva ú. m. *Jó név és erény*, *Csak tréfa*, *Commodus*, *Mária királyné*; sőt az akadémiai drámai versenyen is megjelent *Csák vég napjai*-val, melylyel dicséretet aratott, s a *Férfi és Nő* cíművel, melyben a Herakles és Deianeira mythosát dolgozta fel. E szapora költői munkásság dacára nem költeményekkel lépett fel, hanem némi, nagyrészt névtelen cikkekkal a Szalay-Csengery-féle Pesti Hírlapban, melynek akkor még népszerűtlen (antimunicipális) irányát melegen üdvözölte. E túlfeszített munkásság, élénk részvétele a nyilvános életben, kapcsolatban a kedélyét mélyen igénybe vevő családi érzésekkel, 1848-ban, mikor épen az országos fordulat új pályát látszék előtte nyitni, a különben is gyengélkedő férfiút, megújult régi betegsége ágyba döntötte, melyből csak az egész nagy nemzeti tragédia leperdülése után épült ki. Két éve következett most a világtól elvo-

núlt csendes családi életnek, midőn a kettős csapás érte. Egy üldözöttnek adott menedékért 1852 augusztusban Madách elfogatott, s ettől fogva, eleinte a pozsonyi vízi kaszárnnyát, majd a pesti újépületet lakta esztendeig; midőn pedig 1853 augusztus 20-kán haza bocsáttatott: magát egykori házi boldogságától meg-raboltnak találta. Ott hagyta csesztvei jószágát, melyen házassága kezdetétől fogva lakott, s visszavonúlt szülőtte házába Alsó-Sztregovára, keble utolsó menedékéhez, nemes anyjához, s titkolva most már erősen nyilatkozó szívbját úgy, mint, amelyek azt ettől fogva táplálták, eltiport boldogsága feletti fájdalmait, itt élte le élete utolsó, gyümölcseiben legfényesebb, időszakát.

Ennek első éveiben új tüzzel folytatott tanulmányokkal és munkával igyekezett leküzdeni gyötrődéseit. 1853—4-ben politikai satírákat írt drámai formában, jól találkozáván szíve elkeseredett hangulatával a köz állapotok feletti hazafiúi haragja; s úgy látszik ez időből való *Civilizátor* című, Aristophanesre emlékeztető, komédiája; közben átdolgozta, 1855-ben, „Mária királyné“ját is. Egy nevezetes *Epistola Szontagh Pálhoz* 1857-ből azon borzasztó humorba enged pillantanunk, mely életnézetét elfogta; s abban, Bérczy helyes észrevétele szerint, már „Az Ember Tragédiájának“ csirája ismerszik fel; de úgy látszik, hogy amint ennek kidolgozásában előhaladt, míg boncoló szelleme az összes emberi nem erkölcsi nyomorait átgondolta és élte, a kép-másik, szép oldala

sem hagyta illetetlenül, sőt ez az ember sorsa iránt lassanként kiengesztelte, s a felemésztő humor vallásos megadásba olvadt fel. Ily lélektani processuson vélem őt keresztülmentnek, ezt tükrözi nekem vissza nagy műve, mely, midőn elkészült, a nyugalom is visszaszállt Madách beteg lelkébe: s ő vissza volt adva magának, a világnak. Azért, midőn a tizenkét borús év után, a nemzet ege az octóberi okmánynyal fel kezdett derülni, s 1861-re az országgyűlés összehívatott, Madách, engedve a balassa-gyarmati választókerület felhívásának, ennek mandátumát készségesen elfogadta. Figyelmet gerjesztett az alsóház előtt a felirati vitában tartott fényes beszéde (Az 1861 évi Országgyűlésen tartott Beszédek, I.); írt politikai cikkeket az „Ország“ című lapba; de magával hozta az említett nagy művet is, s az, Arany javaslatára, kihez azt elolvasás végett vitte, megjelent a Kisfaludy-Társaság által: *Az Ember Tragédiája*, Pest 1862 (díszkiadás 1863, újra 1876), mire legott a társaság által tagúl választatott, s abba szinte Arany által bevezetve, martiusban helyet is foglalt *Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyásáról* értekezve. De az akademia is sietett őt 1863-ban tagságával megtisztelni: itt azonban, újra megrohanva régi betegsége által, már nem személyesen foglalhatta el székét, s helyette Bérczy olvasta fel *A nőről, különösen aesthetikai szempontból* szóló munkáját; miután a megelőzőt évben a Karácsonyi-jutalomért versenyzett műve, *Mózes* 5 felv., jelességeinél fogva feltűnt ugyan a bi-

rálóknak, de inkább dramatizált epos levén mint, ami kívántatott, tragédia, koszorút nem nyerhetett. Ezen kívül e vég években jelentek meg apróbb *költeményei* (Arany Koszorújában 1863 és 64-ben; legújabbban némelyek Gyulai Budapesti Szemléjében a IX. köt.), *A Kolozsiak*, beszély (Koszorú 1864) és ugyanitt egy *Tündérdíom* című drámai költemény mutatványa, mely az Ember Tragédiája ellendarabjaként az életet vidám oldaláról fogta festeni, s melynek első színe a Kisfaludy-Társaságban még felolvasott, de melynek folytatásába és befejezésébe bele halt octóber 4. 1864. Emlékezetét a Kisfaludy-Társaság 1866-ki köz ülésében barátja Bérczy Károly üllötte (ez emlékbeszéd az Évlapok új folyama III. kötetében áll; Arany szép nekrológja mellett egészen e jeles beszédet használtam fel e vázlatban). Egy lehető teljes kiadás az, mit e nagy gondolkodó és költő munkáiból várunk.

Az Ember Tragédiája.

Vázlat. Az *I. szín* a mennyekbe vezet, hol az Úr az épen bevégzett teremtes munkája után diestől környezve ül trónján, s mozgásba indítja a világ gépezetét. Az angyalok énekelve dicsőítik a teremtőt; de a dicsénekbe egy kicsinylő hang vegyül, a Luciferé, az anyagiság és tagadás szelleméé. Az Úr az osztályrészét követelőnek két fát mutat ki az Eden közepén. Lucifernek e talpalatnyi föld elég, hol a tagadás megvethesse lábát. — A *II. szín* már a Paradicsomban játszik, közepén a tudás s az élet fáival, mely kettőn kívül minden az emberé. Ádám és Éva azonban („az ember“) Lucifer által elesábítva, esznek a tudás fájáról, de mikor az élet fájához nyúlnak már, a Cherub lángkardjával útjokat állja, s kiűzi az Edenből. — A *III.*

szín már az Edenen kívül mutatja fel az első emberpárt, Lucifer kíséretében. Kiűzve abból munkával kénytelen megélése biztosításához látni. Öntudatára jó az anyag által korlátolt szellemiségének, és anyagiséga korlátoltságának a természet törvényei által; s bánni kezdi, hogy a tudásért való büszkeségében ellökte magától a gondviselést, melyre szorulását most mélyen érzi. Követeli tehát Lucifertől legalább, hogy ígérete szerint mindent hagyjon tudnia; s midőn ez a tapasztalásra utasítja, Adám nemének jövőjébe kíván tekinteni!

Hadd lássam, mért küzdök, mit szenvedek?

így Éva is:

Nem lankad-e el, nem veszít-e bájam?

Lucifer tehát álomba szenderíti őket, melyben végig küzd-jék az emberiség harcát, belássák a cél dőreségét: de hogy e küzdelmeket megbírják, egy kis sugárt ad azok egére: a reményt. S ím megindul az „ember“ világtörténelmi küzdelme. — A *IV. szín* Egyiptomba vezet, hol a keleti zsarnokság —, az *V. szín* Görögországba, hol az athenaei demagogia —, a *VI. szín* a megromlott Rómába, hol a feslettség és kegyetlenség utáltatja meg magát; a *VII. szín* a középkori lovag világba, a maga vakbuzgóságával; a *VIII. szín* a reformációt követett trespeteg közönösség korába; a *IX. szín* ennek elkerülhetetlen ellentétéhez, a forradalmi Franciaországba, torz ideológiája rémeivel; a *X. szín* az élhetetlen tudományt tünteti fel, míg a *XI. szín* a pezsgő élet, a szabad verseny kellő közepébe Londonba vezet, hol az élet célja a „megélés“ levén, a halállal minden megszűnik. Innen a *XII. szín* a phalanstérendszer boldog honába visz, mely mindenkit erői szerint felhasználva, mindenkiről egyformán gondoskodva, egy nagy s öszhangzó társadalmi gépezetet létesítene — de minden szeretet és felsőbb törekvés megsemmisítésével. Adám, elkeseredve minden társadalmi rendszerek sikeretlenségén az ember teljes boldogítására, menten a földi salaktól magash körökbe vág: azért Lucifer a *XIII. színben* az ürbe viszi fel.

„E bábistenség most már elkeringhet
Az űrben, új bolygóként, melyen újra
Számomra fog tán élet fejlődni.“

de itt nincs miért lelkesedni az embernek s visszavágy, és Lucifer, hogy tökéletesen kétségbe ejtse az emberiség

jövője felett, a *XIV. színben* a jegessark alá viszi, s ott az emberiséget egy eszkimopárban tünteti elébe. — Ádám, elborzadva nemének ennyi formákban való hasztalan küzdelmein, felkiált:

Dacoljak-é még isten végzetével?

midőn Lucifer felkölti. — A *XV. színben* megtörve tapasztalatain, egy sziklacsúcsra indul, hogy onnan leugorva, véget vessen magának s magával egész nemének, melynek ily jövő van rendelve. Ekkor jelenti neki Éva, hogy anyának érzi magát, halála tehát hiába esnék. Látja hiába küzd az isten ellen: s magát megadva térdeire rogy az Úr előtt. Ez kegyelmébe fogadva a megtérőt, s felmutatva neki a nagyság és erény vezéresillagait, munkára utalja; s míg a dühében gúnyolódó Lucifert ezzel bocsátja el:

működjél tovább:

Hideg tudásod, dőre tagadásod

Lesz az élesztő mely forrásba hoz . .

s a vég felett nyugtalan Ádámot biztatja:

Küzdj, és bízva bízdál.

1. HARMADIK SZÍN.

(Pompás vidék a paradicsomon kívül. Kis kurva fa kaliba. Ádám cövekeket ver le kerítésül. Éva lugost alkot. Lucifer).

Ádám. Ez az enyém. A nagy világ helyett

E tér lesz otthonom. Birok vele,

Megvédem azt a kártevő vadaktól,

És kényszerítem nékem termeni.

Éva. Én meg lugost csinállok, épen olyat.

Mint az előbbi, s így közénk varázslom

A vesztett Édent. *Lucifer.* Vajh, mi nagy szavat

Mondottatok ki. A család s tulajdon

Lesz a világnak kettes mozgatója,

Melytől minden kék s kín születni fog.

És e két eszme nő majd szüntelen,

Amíg belőle hon lesz és ipar,

Szülöje minden nagynak és nemesnek,

És felfalója önnön gyermekének.

Ad. Rejtélyeket beszéllsz. Igérted a

Tudást, az ösztön kéjéről lemondtam

Érette, hogy, bár küzdve, nagy legyen.
S mi az eredmény? *Luc.* Hát nem érzed-e?

Ad. Érzem, hogy isten amint elhagyott,
Üres kézzel taszítván a magányba,
Elhagytam én is. Önmagam levék
Enistenemmé, és amit kivivok,
Méltán enyém. Erőm ez, s büszkeségem.

Luc. (Félre) Hiú báb, mostan fittyet hánysz az égnek,
Meglátjuk szíved, villámok ha égne.

Éva. Nekem meg büszkeségem az csupán,
Hogy a világnak anyja én leszek.

Luc. (Félre) Dicső eszmény mit a nő szíve hord,
Megörökíteni a bűnös nyomort.

Ad. Mit is köszönjek néki? pusztá létem?
Hisz az a lét, ha érdemes leszen

Terhére, csak fáradságom gyümölcse.

A kéjet, amit egy ital víz ad,

Szomjam hevével kell kiérdemelnem,

A csók mézének ára ott vagy —

Amely nyomán jár — a lehangolásban.

De hogyha a hálának csatja mind

Le is hullt rólam, bár szabad levék

Alkotni sorsom és újból lerontni,

Tapogatózva amit tervezék —

Ahoz segélyed sem kellett talán,

Megbírt volna azt saját erőm.

S te nem mentél meg a súlyos bilincstől,

Melylyel testem por földéhez csatol.

Érzem, bár nem tudom nevét, mi az,

Talán egy hajszál — annál szégyenebb —

Mi korlátozza büszke lelkemet.

Nézd, ugranám, és testem visszahull,

Szemem, fülem lemond szolgálatáról

Ha a távolnak kémlem titkait;

S ha képzetem magasb körökbe von,

Az éhség kényszerít, hunyászkodottan

Leszállni ismét a tiprott anyaghoz.

Luc. Ezen kötél erősb, mint én vagyok.

Ad. Ah, úgy te gyöngye szellem vagy igen,

Ha e láthatatlan pókháló, e semmi,

Mit százezer lény észre sem veszen

S hálója közt szabadság érzetével

Fickándozik, mit csak néhány ki-vált

Magasb szellem sejt, még dacol veled.

Luc. S csak is ez az, mi velem bír dacolni,
Mert szellem, mint én. Vagy tán azt hiszed,
Hogy, mert elrejtve munkál s zajtalan,
Nem is erős? — Ne hidd, homályban ül

Mi egy világot rendít és terem,
Mert látásától megszádnálne a fej.
Csak ember műve csillog és zörög,
Melynek határa egy araszyi lét.

Ad. Hagyd megtekintnem hát e működést,
— Egy percre csak, keblem, tudod, erős —
Mely rám befolyhat, aki enmagamban
Olyan különvált és egész vagyok.

Luc. „Vagyok“ — bolond szó. Voltál és leszesz.
Örök levés s enyészet minden élet.

De nézz körül és láss szellem-szemekkel. —

Ad. (Amit a következőkben mond, mind láthatóvá lesz).

Mi áradat buzog fel így körülém,

Magasba törve szakadatlanúl,

Hol két felé vál s a földsarkokig

Vihar gyanánt rohan. *Luc.* Az a melegség,

Mely életet visz a jegek honába.

Ad. Hát e két lángfolyam, mely zúgva fut

Mellettem el, hogy, félek elsodor

És mégis érzem éltető hatását:

Mi az, mi az? elkábulok belé.

Luc. Ez a delej. *Ad.* Alattam ing a föld.

Amit szilárdnak és alaktalannak

Tartottam eddig, forrongó anyag lőn,

Ellentállhattlan, mely alak után tör,

Életre küzd. Amarra mint jeges,

Emerre mint rügy. Oh, e zűr között

Hová lesz énem zárt egyénisége,

Mivé leszesz testem, melyben szilárd

Eszköz gyanánt oly dőren megbízám

Nagy terveimben és nagy vágyaimban.

Te elkényeztetett gyermek, ki bajt

S gyönyört szerezsz számomra egyiránt,

Néhány marok porrá sülyedsz-e csak,

Míg többi lényed víz és tünde lég,

Mely még imént piroslott és örült,

S legott voltammal a felhőbe gőzölt.

Minden szavam, agyamban minden eszme

Lényemnek egy-egy részét költi el,
 Elégek! — és a vészhozó tüzet
 Talán rejtélyes szellem szitogatja,
 Hogy melegedjék hamvadásomon.
 El e látással, mert megörülök.
 Ily hareban állni száz elem között
 Az elhagyottság kínos érzetével,
 Mi szörnyű, szörnyű! — Oh miért lökém el
 Magamtól azt a gondviseletet,
 Mit ösztönöm sejtett, de nem becsült
 S tudásom óhajt, — oh de hasztalan.
Éva. Ugy-é, úgy-é, hasonlót érzek én is.
 Ha majd te harcolsz a fenevadakkal,
 Vagy én lankadva kertünk ápolom,
 Körültekintek a széles világon,
 És égen földön nem lesz egy rokon,
 Nem egy barát, ki biztasson vagy óvjon.
 Nem így volt ám ez egykor, szebb időben.
Luc. (Gúnyosan) Hiszen, ha oly kicsinyes lelketek,
 Hogy fáztok ápoló gond s kéz nekül,
 S alárendeltség oly szükségetek:
 Idézek én fel istent számotokra,
 Ki nyájasabb lesz, mint a zord öreg:
 E földnek szellemét, ismérem őt
 Az égi karból, szép szerény fiu. —

Jelenjél meg szellem,
 Látod, nem bírsz velem,
 Az ősi tagadás

Hív, hisz nem merne más.

(A földből lángok csapnak fel, tömör fekete felhő képződik szivárvánnyal, iszonyúan mennydörögve).

Luc. (Hátra lépve) Ki vagy te, rém — nem téged hívtalak,
 A föld nemtője gyöngé és szelíd.
A föld szellemének szava. Mit gyöngéül látál az égi karban,
 Az önkörében végtelen, erős. —

Im itt vagyok, mert a szellem szavának
 Engednem kelle, ámde megjegyezd,
 Hogy fölzaklatni s kormányozni más.
 Ha felveszem saját képem, leroskadsz,
 S eme két féreg itt megsemmisül.

Luc. Mondd hát, hogyan fér büszke közeledbe
 Az ember, hogyha istenül fogad?

A föld szell. szava. Elrészletezve vízben, fellegekben,

Ligetben, mindenütt, hová benéz
Erős vágyakkal és emelt kebellet. (Eltűnik).

(A ligetet, forrást tünde játszi *Nymphák* népesítik).

Éva. Ah, nézd e kedves testvér arcokat,
Nézd, nézd, mi bájosan köszöntenek,
Nincs többé elhagyottság, rengeteg,
A boldogság szállott közénk velek.
Ők adnak bűnkban biztató szavat,
A kétkedésben jó tanácsokat.

Luc. Nem is kérhettek jobb helyütt tanácsot —
Kik, amint kértek, már határoztak —
Mint ép e kedves tünde alakoktól,
Kik úgy felelnek, mint kérdéseitek szól:
A tiszta szívre mosolyogva néznek,
Ijesztő rémül a kétségbesőnek;
Ők kísérendnek végig száz alakban,
Százféleképen átalváltozottan,
A fürkésző bölcsésznek üde árnya
S örökifjú sziveknek ideálja.

Ad. Mit ér, mit ér e játék csillogása,
Elöttem mely foly, nem hatok belé —
S nekem csak egy rejtélylyel több jutott. —
Ne hitegess, Lucifer, ne tovább,
Hagyj tudnom mindent, úgy, mint megfogadtad.

Luc. (Félre) Keserves lesz még egykor e tudásod,
S tudatlanságért fogsz epedni vissza.

(Fent) De türelem. Tudod, hogy a gyönyör
Percét is harccal kell kiérdemelned;
Sok iskolát kell még addig kijárnod,
Sokat csalódnod, míg mindent megértesz.

Ad. Könnyű neked beszélni türelemről,
Előtted egy öröklét van kitarva,
De én az életfájából nem ettem,
Arasznyi lét, mi sietésre int.

Luc. Minden, mi él, az egyenlő soká él,
A százados fa, s egynapos rovar.
Eszmél, örül, szeret és elbukik,
Midőn napszámát s vágyait betölté.
Nem az idő halad: *mi* változunk,
Egy század, egy nap szinte egyre megy.
Ne félj, betöltöd célodat te is,
Csak azt ne hidd, hogy e sár testbe van
Szorítva az ember egyénisége.

Látád a hangyát és a méherajt:
 Ezer munkás jár dörén össze-vissza,
 Vakon cselekszik, téved, elbukik,
 De az egész, mint állandó egyén,
 Együttleges szellemben él, cselekszik,
 Kitűzött tervét bizton létesíti,
 Míg eljön a vég, s az egész eláll. —
 Portested is széthulland így, igaz,
 De száz alakban újlag felélsz,
 És nem kell újra semmit kezdened;
 Ha vétkezel, fiadban bűnhődöl,
 Köszvényedet öbenne folytatod,
 Amit tapasztalsz, érzesz, és tanulsz
 Éymilliókra lesz tulajdonod.
Ad. Ez visszapillantása az öregnek.
 De ifju keblem forró vágya más:
 Jövőmbe vetni egy tekintetet.
 Hadd lássam, mért küzdök, mit szenvedek.
Éva. Hadd lássam én is, e sok újulásban
 Nem lankad-e el, nem veszít-e bájam.
Luc. Legyen. Bübájat szállítok reátok,
 És a jövőnek végeig beláttok
 Tünékeny álom képei alatt;
 De hogyha látjátok, mi dőre a cél,
 Mi súlyos a harc, melybe útatok tér;
 Hogy csüggedés ne érjen e miatt,
 És a csatától meg ne fussatok:
 Egére egy kicsiny sugárt adok,
 Mely biztatand, hogy csalfa tünemény
 Egész látás, — s e sugár a remény.
 (Ézalatt Ádámot és Évát a kalibába vezeti, kik ott el-
 szunnyadnak).

2. NEGYEDIK SZÍN.

Egyiptomban Elöl nyílt csarnok. *Ádám*, mint *Pháraó* fiatalon, trónon ülve.
Lucifer, mint minisztere; tiszteletteljes távolban fényes kíséret. A háttérben
 rabszolgák egy gúla építésén dolgoznak, korbáccsal rendet tartó felügyelők
 alatt. Tiszta nap.

Luc. Felséges úr! aggódva kérdi néped,
 Mely elvérezni boldog lenne érted,
 Vajon mi az, mi a nagy *Pháraót*
 Nem hagyja trónja vánkosán pihenni?
 Mért áldozod fel a nap kéjeit,

Az éjnek édes álmképeit,
 Es nem bizod gondját nagy terveidnek
 A rabszolgára, akit az megillet,
 Midőn már úgyis a széles világon
 Minden dicsőség, uralom tiéd
 S a kék, mit ember elviselni bír. —
 Száz tartomány bő kinese mond urának,
 Neked nyit kelyhet illatos virága
 S édes gyümölcsöt csak neked növel.
 Ezer hölgy keble sóhajtoz feléd:
 A szőke szépség, lankadó szemével,
 Finom, gyöngéd, mint játszi tünemény,
 A barna lányka, lihegő ajakkal.
 Égő szemében örült szenvedélylyel —
 Mind a tiéid. Sorsuk egy szeszélyed,
 Mind érzi, hogy betölté hivatását
 Ha néhány perced fűszerezni tudta.

Ad. Mind ennek nincsen szűmre ingere.
 Mint kénytelen adó jó, nem csatázok
 Érette, nem köszönhetem magamnak.
 De itt e művel, melyet alkotok,
 Azt tartom, hogy meggleltem az utat
 Mely a valódi nagysághoz vezet.
 Művészetét a természet csodálja
 S évezredekre hirdeti nevem.

Nincs földindulás, nincs vész, mely ledöntse:
 Erősebb lett az ember, mint az isten.

Luc. S oh Pháraó, mégis boldog vagy-é
 E képzeletben? tedd kezed szivedre.

Ad. Nem én. Ürt érzek, mondhatatlan ürt.
 De mindegy, hisz nem boldogságot esdtem,
 Dicsőséget csak, s az megnyílt előttem.

Csak a tömeg ne sejtse kínomat —
 Ha sajnálhatna, nem imádna többé.

Luc. Hát hogyha egykor átlátod magad,
 Hogy a dicsőség perenyi dőre játék?

Ad. Az nem lehet. *Luc.* S ha mégis? *Ad.* Halni térnék,
 Megátkozván utánam a világot.

Luc. Nem fogsz meghalni, bár átlátod egyszer,
 Sőt újra kezdesz, régi sikereddal.

(A dolgozó rabszolgák közül egyet a felügyelők annyira
 vernek, hogy ez jajveszékelve és üldözötten egész a nyílt
 csarnokba fut s a trón előtt összerogy).

A rabszolga. Uram segíts!

(A munkások közül *Éva*, mint a rabszolga neje, kibontakozik, s fájdalmas sikoltással férjére borúl).

Éva. Hiába kéred azt.

Ki kinjainknak nem volt részese

Nem ért, nem ért! — Halk a jajnak szava

S a trón magas. Mért nem hívsz engemet

Ki eltakarlak s testemmel fogok fel

Minden csapást. *Ad.* (A betóduló felügyelőkhöz, kik a rabszolgát s nejét ki akarják hureolni). Hagyjátok ott. El innét.

(A felügyelők el).

Mi ismeretlen érzés száll szívembe,

Ki e nő és mi büve-bája van,

Melylyel, mint lánceal, a nagy Pháraót

Lerántja porban fetrengő magához? (Felkél).

Luc. Ez ismét a szálaknak egyike

Melyekkel gúnyúl vett körül urad,

Eszedbe hozni hernyó voltodat,

Ha önhitedben lepkeként csapongsz.

E vékony szál láttad már mily erős,

Kisiklik ujjainkból, és azért

Nem téphetem szét.

Ad. (Lejőve a trón lépesőin) Azt ne is műveld.

Amilyen sértő, ép oly kellemes.

Luc. De illetlen, hogy egy böles és király

Alatta nyögjön. *Ad.* Mit tegyek tehát?

Luc. Nincsen más hátra, mint hogy a tudás

Tagadja létét e rejtett fonálnak:

S kacagja durván az erő s anyag.

Ad. En nem birom kacagni, sem tagadni.

Éva. Ah, kedvesem, véred csorogva foly,

Megállítom; fáj, úgy-e bár, nagyon?

A rabsz. Az élet fáj csak, már nem fáj soká.

Éva. Nem úgy, nem úgy mért éltél volna eddig,

Ha most halnál meg, amint föllelél.

A rabsz. Mért él a pór? — a gúlához követ

Hord az erősnek, s állítván utódot

Jármába, meghal. — Milljók egy miatt.

Ad. Ah, Lucifer, mi rettentő beszéd ez!

Luc. A haldokló hagymázos örülése.

Ad. Mit is beszélt? *Luc.* Nagy Pháraó, mi bánt?

No mondhatom, hogy nagyszerű dolog:

Egy rabszolgával a földön kevesb van.

Éva. Neked silány szám, nékem egy világ.

Oh jaj, ki fog majd engemet szeretni? —

A rabsz. Én többé nem. — Felejts el, nő, örökre. (Meghal).

Ad. Majd foglak én. El innen a halottal. (A hullát felveszik).

Fel, hölgyem, e trón pamlagán helyed:

A bájnak épen úgy fejedelme vagy

Mint az erőnek én, — meg kelle lelnünk

Egymást akárhol. *Éva.* Oh, nagy Pháraó,

Tudom, parancsod a pór végzete,

Nem is szabódom, csak kevés időt

Engedj magamnak, azután parancsolj.

Ad. Ne többször e szót. Oh, hát birodalmam

Sohsem megy-é túl a parancs szaván?

Éva. Elég, ha egyelőre a parancs

Nem illet fájva, — óh ne irigyeld

Ez első percben könnyem' a halottól. —

Mi szép halott, ah istenem, mi szép! (Ráborúl).

Ad. Szép és halott; mi ellentétel ez:

Törekvésinkre gúny e nyugalom,

Vagy hívságukra szálnalmas mosoly.

Luc. Szökött rabszolga, ki veled dacol,

Mondván: erősebb lettem láncaidnál.

Ad. A holtnak béke, az élőnek üdv.

Amaz könnyed' nem érzi, mosolyod

Nélkülözöm kín.

(A halottat kiviszik, Ádám Évát a trónra vezeti)

Oldalomra, nő!

(Jajveszékelés a munkások közt; Éva összerezzen)

Mi lelt szerelmem? *Éva* Oh nem hallod-e

A nép jaját? *Ad.* Először vettem észre.

Nem szép zene, igaz: de ne ügyelj rá,

Csókolj meg és feledd el a világot.

Te meg némitsd el azt a jajgatást.

Luc. Azt nem birom, ez már a nép joga,

Együtt öröklé az igával azt.

(Ismét jajszó. Éva felsikolt, Ádám fölemelkedik)

Ad. Hölgyem, te szenvedsz, s nem tudom miként

Segítsek rajta. Szíveden keresztül

A jajszó, mint villám, fejembe csap

S úgy érzem, a világ kiált segélyt.

Éva. Oh Pháraó, zúzz el, de megbocsáss

Ha a nép jajja nem hágy megnyugodni,

Látd, jól tudom, hogy szolgálód vagyok,

Hogy éltem célja tégedet mulatni,
 Felejték mindent, kivülem mi van:
 Nyomort, nagyságot, ábrándot, halottat,
 Hogy mosolyom üdv, ajkam láng legyen!
 De hogyha a nép, e milljókarú lény,
 Korbácsolt háttal jajgat odakint:
 Mint fájó testnek kisdéd porcikája,
 En, én, a népnek elszakadt leánya,
 Szívemben érzem szintén mind e kint.
Ad. És én veled. — A milljók egy miatt —
 Mondá a holt is. *Éva.* Oh nagy Pháraó!
 Komor levél, és én vagyok oka,
 Űzz el magadtól, vagy taníts, miként kell
 Siketté lennem. *Ad.* Jobb mester valál te,
 Mert megtanítál a jajt hallanom. —
 Ne halljam többé. — Ím, legyen szabad
 A szolganép. Mit is ér a dicsőség
 Mit egy személyben ér utól az ember
 Milljók vesztével és milljók jajával,
 Kikben szintén az az ember lehel;
 Milljósor érzem a kint, egyszer a kéjt.
Luc. Ah, Pháraó, rajongsz; hisz a tömeg
 A végzet arra ítelt állata,
 Mely minden rendnek malmán húzni fog,
 Mert arra van teremtvé. Már ma mentsd fel:
 Amit te eldobsz, ő meg nem nyeri,
 És új urat keres holnap magának.
 Vagy azt hiszed, hogy ülhetnél nyakán,
 Ha a gazdának szükségét nem érzi?
 Ha kebelében öntudat lakik?
Ad. Miért jajgat hát, mintha fájna néki
 A szolgaság? *Luc.* Fáj, bár nem tudja, mi.
 Mert minden ember uralomra vágy,
 Ez érzet az, s nem a testvériség,
 Mi a szabadság zászlajához üzi
 A nagy tömeget, — ámbár öntudattá
 Nem ébred benne, és csak sejtelemként
 Zaklatja minden olyasért, mi új
 S mi tagadása a már meglevőnek;
 Abban remélvén testesülve látni
 A boldogságról képzett álmaít.
 Pedig mély tenger a nép: bármi napfény
 Sem hatja át tömét; sötét leend az,

Csak a hullám ragyog, mit színe fölvet,
És mely hullám esetleg ép te vagy.

Ad. S mért épen én? *Luc.* Vagy más veled rokon,

Kiben tudattá vált a népi ösztön,
S ki a szabadság bámult bajnokaúl

Fényes helyedre tolakodni mer,

Míg a tömeg, nem nyerve semmit is,

Nevet cserél, a gazda megmarad.

Ad. Mi végtelen körút okoskodásod,

Melyből menekvés nincsen is talán.

Luc. Vagyon menekvés. Adj ezen néhány

Ki-vált egyénnek láncot és gyűrűt,

Adj más játékszert, s mondd: im a tömeg

Fölébe tollak, ez teszen nemesbbé —

És elhiszik, és a népet lenéztén

Elszívelik, hogy őket is lenézd.

Ad. Ne kísérts ily csábító alakokkal.

El a szolgálkával! legyen mind szabad.

Hirdesd ki nekik, ám de jól siess,

Hogy, míg megbánom, késő is legyen már.

Luc. (Félre) Előre csak önhitten útatdon,

Hidd, hogy te mégy, ha a sors árja von. (Kimegy).

Ad. E mű meg álljon bevégzetlenül,

Intő rom annak, aki nagyra tör,

Erőnk s gyöngénknek nagy kérdőjele.

(Kint nagy örömszaj, a munkások eloszolnak. Lucifer visszatér).

Örülj pór, a nagyság hogy meghajolt

Előtted. Csak ne hidd, hogy kényszerítve.

Éva. Vigasztalódjál, oh én kedvesem,

Úgy is mit ér az a rideg dicsőség,

Hideg kigyóként mely közénkbe csúsz.

Ad. De nagy, de nagy. *Éva.* El véle; látod, a jaj

Elnémult, üdvünket meg nem szakasztja,

Mi vágyad más, ha keblemen pihensz?

Ad. Oh nő, mi szük, mi gyarló látköröd!

S a büszke férfit ép ez vonzza hozzád —

Csak gyengeség mit az erő szerethet,

Mint a védő szülő gyámoltalan

Voltát karolja leghőbben fiának.

Éva. Ah Pháraó, tán már untatlak is

E hasztalan, e balga fecsegéssel?

Hiába, ha okosabb nem vagyok.

Ad. Ne is kívánd, hogy légy, én kedvesem.

Eszem elég van nékem önmagamnak,
 Erő s nagyságért nem kebledre hajlok,
 Sem a tudásért, mind ezt könyveimben
 Sokkal jobban föllelhetem. Te csak
 Beszéllj, beszélj, hogy halljam hangodat,
 Rezgése szümön végig árjadozzon.
 Akármit mondasz, mindegy; oh, ki kérdi
 Mit énekel a kis madár, azért
 Édes sejtéssel halljuk hangjait.
 Te csak virág légy, drága csecsebecs,
 Haszontalan, de szép, s ez érdeme. (Luciferhez)
 És mégis egy vágy ver föl mámoromból,
 Talán bolond vágy — — oh de teljesítsd — .
 Hagyj vetnem egy merész pillantatot
 Előre, egy pár ezredév utánra,
 Mi lesz hiremből? *Luc.* Amíg csókolódtok,
 Nem érzed-e a lanyha szelletet,
 Mely arcodat legyinti s elrepül?
 Vékonyka porréteg marad, hol elszáll,
 Egy évben e por csak néhány vonalnyi,
 Egy századévben már néhány könyök,
 Pár ezredév gúláidat elássa,
 Homoktorlaszba temeti neved,
 Kéj-kerteidben a sakál üvölt,
 A pusztán koldús, szolganép tanyáz.
 (Amit Lucifer mond, mind láthatóvá is lesz)
 S mind ezt nem a mennyrázó fergeteg,
 Nem bömbölő földindulás cselekszi,
 Csak gyöngye szellő, mely körülenyelg.
Ad. Rettentő kép. *Luc.* (gúnynyal) Ne félj, csak szellemed vesz
 De tested megmarad, mint múmia,
 Kíváncsisága iskolás fiúknak,
 Torz areulattal, melyről elmosódott
 Az írás, szolgál volt-e, vagy parancsolt.
 (Egy múmia felé rúg, mely ez alatt trónja előtt tünt fel,
 s lassan legördül annak lépcsőin).
Ad. (Felugorva) Pokolbeli káprázat, el veled,
 Hiú törekvés, dőre nagyravágy —
 Fülembe cseng még: milljók egy miatt,
 E millióknak kell érvényt szereznem,
 Szabad államban — másutt nem lehet.
 Enyészszzen az egyén, ha él a köz,
 Mely egyesekből nagy egészt csinál.

Éva. S elhagysz-e engem is, szerelmedet? —

Ad. El, téged, a trónt, mindent elhagyok.

Vezess, vezess, új célra, Lucifer,

Úgy is sok szép időt vesztettem el

Ez ál uton. (Indúl, kardot vonva).

Éva. Királyom! tört reménynyel

Ha megjössz, szíved e szűn menhelyet lel.

Ad. Igen, igen; sejtem hogy téged is

Tisztult alakban fel foglak találni.

S akkor nem fogsz ölelni már parancsból,

De mint egyenlő — kéjnek érzetével. (El).

Luc. Ne oly vágatva, még jókor beéred,

Talán előbb, a célt, hogysem reméled,

És sírni fogsz majd, látva, hogy mi dőre,

Míg én kacaglak. — Menjünk hát, előre.

3. TIZENÖTÖDIK SZÍN.

(A nézőhely átváltozik a negyedik szín pálmafás vidékévé. *Ádám*, ismét mint ifju, még álomittasan kilép a guynhóból s álmélkodva körülnéz. *Éva* bent szunnyad. *Lucifer* a középén áll. Ragyogó nap)

Ad. Rettentő képek, oh, hová levétek?

Körültem minden úgy él, úgy mosolyg

Mint elhagyám, míg szívem megtörött.

Luc. Hiú ember! Hát azt kívánod-é

Hogy a természet rendje felbomoljon,

Új üstökös ragyogjon éjeden,

Remegjen a föld, egy féreg ha elvesz?

Ad. Álmodtam-é csak, vagy most álmodom,

És átalán több-é, mint álom, a lét,

Egy percre mely a holt anyagra száll,

Hogy azzal együtt végkép szétbomoljon?

Miért, miért e pernyi öntudat,

Hogy lássuk a nemlét borzalmait?

Luc. Siráncozol? — csupán a gyávaság

Fogadja el harc nélkül a csapást,

Mit elkerülni még hatalma van.

De a végzetnek örökös betűit

Nyugodtan nézi, és nem zúgolódik

Miattuk az erős, azt nézve csak,

Hogy állhatand meg még alattuk is.

Ily végzet áll a történet felett,

Te eszköz vagy csak, melyet hajt előre. —

Ad. Nem, nem; hazudsz, az akarat szabad.

Kérdemteltem azt nagyon magamnak,
 Lemondtam érte a Paradicsomról.
 Sokat tanultam sokból, s most csupán
 Tőlem függ, útam másképen vezetni.
Luc. Ha a felejtés és örök remény
 Nem volna a végzetnek frigyese,
 Hogy, míg amaz hegeszti a sebet,
 Ez szőnyeget von a mélység fölé
 S biztatva mondja: száz merész belé hullt,
 Te léssz a boldog, aki átugorja. —
 De látál, úgy-e, mint tudós, egyéb
 Sok furesaság közt oly bélférget is,
 Mely véresében s macskában bír csak élni,
 S kifejlődése első korszakát
 Mégis csak az egérben töltheti.
 Sem egy sem más egér nincsen kitűzve
 Erezni macska, vérese körmöket,
 S mely óvatos, ki is kerülheti,
 Mint agg múlván ki házias körében.
 De renditetlen törvény örködik,
 Hogy annyi jusson mégis ellenének
 Amennyi kell, hogy ezredek után
 Még a puhány is éljen a világon. —
 Az ember nincs egyénileg lekötve,
 De az egész nem, hordja láncait;
 A lelkesülés, mint ár, elragad,
 Ma egy tárgyért, holnap másért megint,
 A máglyának meglesznek martaléki,
 S meglesznek akik gúnyolódni fognak. —
 S ki lajstromozza majd a számokat,
 Következetes voltán bámuland
 A sorsnak, mely házasságot, halált,
 Bünt és erényt arányosan vezet,
 Hitet, örülést és öngyilkolást. —
Ad. Megállj! mi eszme villant meg fejemben —
 Dacolhatok még, isten, véled is.
 Bár százszor mondja a sors: Eddig élj:
 Kikacagom, s ha tetszik, hát nem élek.
 Nem egy magam vagyok még e világon?
 Elöttem e szirt, és alatta mély:
 Egy ugrás, mint utolsó felvonás
 S azt mondom: vége a komédiának. —
 (Ádám a szirt felé halad, Éva kilép az ajtón).

Luc. Ah vége, vége: mily badar beszéd!

Hiszen minden perc nem vég s kezdet is?

Ezért láttál-e néhány ezredévet? —

Éva. Ádám, miért lopóztál tőlem úgy el,

Utolsó csókod oly hideg vala,

S gond vagy harag van most is arcodon.

Úgy félek tőled.. *Ad.* (Tovább haladva) Mért is jársz utánam,

Mit leskelődöl lépteim után?

A férfiúnak, e világ urának,

Más dolga is van, mint hiú enyelgés.

Nő azt nem érti s nyügül van csupán....

(Ellágyúlva) Mért nem szunyadtál még csak egy kicsinyt:

Nehezebb lesz most már az áldozat,

Mit a jövőnek hozni tartozom. —

Éva. Ha meghallgatsz, még könnyebb lesz talán,

Mert ami eddig kétséges vala,

Most biztosítva áll már: a jövő.

Ad. Hogyan? *Éva.* Tudom, fel fog mosolygni arcod

Ha megsugom. De jőj hát közelebb:

Anyának érzem, oh Ádám, magam.

Ad. (Térdre esve) Uram, legyőztél. Ím porban vagyok.

Nélküled, ellened hiába vívok:

Emelj vagy sújts, kitárom keblemet.

Luc. Féreg! feledted-é nagyságodat,

Melyet nekem köszönhetsz. *Ad.* Hagyd el azt!

Hiú káprázat volt: ez nyugalom!

Luc. S te dőre asszony, mondd mit kérkedel?

Fiad Édenben is bűnnel fogamzott.

Az hoz földedre minden bűnt s nyomort.

Éva. Ha úgy akarja isten, majd fogamzik

Más a nyomorban, aki eltörüli,

Testvériséget hozván a világra.

Luc. Fellázadsz-é, rabszolga, ellenem?

Fel a porból, állat. (Ádám felé rúg. Az ég megnyílik: *Az*

Úr dicsőülten, angyaloktól környezve, megjelen)

Az Úr. A porba szellem!

Elöttem nincsen nagyság. *Luc.* (Görnyedezve) Átok, átok!

Az Úr. Emelkedjél, Ádám, ne légy levert,

Midőn látod, kegyembe veszek újra.

Luc. (Félre) Mint látom itt családi jelenet

Fejlődik, szép talán az érzelemnek,

De értelmemnek végtelen unalmas.

Legjobb elsompolyognom. (Indúl.) *Az Úr.* Lucifer!

Szavam van hozzád is, maradj tehát.
 Te meg, fiam, beszélld el, hogy mi bánt úgy.
Ad. Uram! rettentő látások gyötörtek,
 És nem tudom, mi bennök a való.
 Oh mondd, oh mondd, minő sors vár reám:
 E szűk határu lét-e mindenem,
 Melynek küzdése közt lelkem szűrődik,
 Mint bor, hogy végre, amidőn kitisztult,
 A földre öntsd, és béigya porond?
 Vagy a nemes szeszt jobbra rendeléd?
 Megy-é előbbre majdan fajzatom,
 Nemesbedvén, hogy trónodhoz közelgen,
 Vagy, mint malomnak barma, holtra fárad
 S a körből, melyben jár, nem bír kitörni?
 Van-é jutalma a nemes kebelnek,
 Melyet kigúnyol vérhullásaért
 A kislelkű tömeg? Világosíts fel
 S hálásan hordok bármi végzetet;
 Csak nyerhetek cserémben, mert ezen
 Bizonytalanság a pokol. *Az Úr.* Ne kérdd.
 Tovább a titkot, mit jótékonyan
 Takart el istenkéz vágó szemedtől.
 Ha látnád, a földön mulékonyan
 Pihen csak lelked s túl örök idő vár:
 Erény nem volna itt szenvedni többé.
 Ha látnád, a por lelkedet feliszsza:
 Mi sarkantyúzna, nagy eszmék miatt
 Hogy a muló perc élvéről lemondj?
 Míg most, jövőd ködön csillogva át.
 Ha perenyi léted súlyától legörnyedsz,
 Emel majd a végetlen érzete.
 S ha ennek elragadna büszkesége,
 Fog korlátozni az arasznyi lét,
 És biztosítva áll nagyság, erény. —
Luc. (Kacagva) Valóban, melyre lépsz, dicső a pálya,
 Nagyság s erény leszen tehát vezéred,
 E két szó, mely csak úgy bír testesülni,
 Ha babona, előítélet és
 Tudatlanság álland mellette őrt. —
 Miért is kezdtem emberrel nagyot,
 Ki sárból, napsugárból összegyúrva
 Tudásra törpe, és vakságra nagy. —
Ad. Ne gúnyolj, oh Lucifer, csak ne gúnyolj:

Láttam tudásod tiszta alkotását,
 Nagyon hideg volt ottan e kebelnek. —
 De, oh Uram! ki fog feltartani,
 Hogy megmaradjak a helyes uton?
 Elvontad tőlem a vezérkezet
 Hogy a tudás gyümölcsét ízlelém.
 Az Űr. Karod erős — szíved emelkedett:
 Végetlen a tér, mely munkára hív,
 S ha jól ügyelsz, egy szózat zeng feléd
 Szünetlenül, mely visszaint s emel,
 Csak azt kövesd. S ha tettdús életed
 Zajában elnémúl ez égi szó,
 E gyöngye nő tisztább lelkülete,
 Az érdekek mocskától távolabb,
 Meghallja azt, és szíverén keresztül
 Költészetté fog és dallá szűrődni.
 E két eszközzel álland oldalodnál,
 Balsors s szerencse közt mind-egyaránt,
 Vigasztaló, mosolygó genius. —
 Te Lucifer meg, egy gyűrű te is
 Mindenségemben, — működjél tovább:
 Hideg tudásod, dőre tagadásod
 Lesz az élesztő, mely forrásba hoz,
 S eltántorítja bár — az mit se tesz —
 Egy percre az embert, majd visszatér.
 De bűnhődésed végtelen leend
 Szünetlen látva, hogy, mit rontni vágyol,
 Szép és nemesnek új csirája lesz. —
Angyalok kara. Szabadon bűn és erény közt
 Választhatni, mily nagy eszme,
 S tudni mégis, hogy felettünk
 Pajzsúl áll isten kegyelme.
 Tégy bátran hát, és ne bánd ha
 A tömeg hálátlan is lesz,
 Mert ne azt tekintse célul,
 Önbecsét csak, ki nagyot tesz,
 Szégyenelve tenni máskép;
 És e szégyen öntudatja
 A hitványat földre szegzi,
 A dicsőet felragadja. —
 Amde útd felségében
 Ne vakítson el a képzet,
 Hogy, amit téssz, azt az isten

Dicsőségére te végzed,
 És ő épen rád szorúlna
 Mint végzése eszközére:
 Sőt te nyertél tőle diszt, ha
 Engedi hogy tégy helyette. —

Éva. Ah, értem a dalt, hála istenemnek!

Ad. Gyanítom én is, és fogom követni.

Csak az a vég! — csak azt tudnám feledni! —

Az Úr. Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!

GYULAI PÁL.

1826.

Nagyvárad *Gyulai Pál* 1826. január 25. született Kolosvárt, hol atyja kormányzéki számtiszt volt. Az olvasás szeretetét ettől örökölte, kinek könyvtára különösen római classicusokban s a régibb magyar irodalom termékeiben elég gazdag volt, s a korán érő gyermek szellemének csakhamar nyújtott irányadó táplálatot; míg anyjának a költészet iránti hajlamát köszönte, kitől Csokonait, Himfyt, Fáy, s a régibb fordított regényeket kapta, az újak közül Jósikát, s kivel sokat járt színházba. Csak tizenkét éves volt, s már a rá nagyobb hatást tett darabokat otthonn vagy eljátszotta, vagy tartalmokat leírta magának, s így azok áttekintő felfogását korán gyakorolta. Ehez járult atyjának bírálgó hajlama, mely néha sóval és élccel járt: mi ha természetes irányával nem találkozott volna is, de példakép hatott rá bizonyosan, s korán szoktatta az észrevett hibák és gyengék bizonyos

kedvvel való megrovására. Az iskolában, hova már nyolc éves korában küldetett, nem tartozott a kitűnők közé: a lecke alatt is szépirodalmi könyveket olvasott, amiért nem ritkán megbüntettetett; a latinban mindazáltal atyja segédkedése mellett derekas előmenetelt tett, kinek vezetése alatt Phaedruss és Nepos örömet fordított. A magyar nyelvtanban Szalay Imre sovány tankönyve után csekély előmenetelt tett; annál többet vont el maga a költők és prózairók olvasásából, kikből mind a helyesírást és paradigmákat, mind a választékos beszédet elleste. Ily észlelő módja mellett az olvasásnak nem maradhattak el már e gyenge korában a verses kísérletek sem, de azokat még csak anyjának mutatta meg, ki azokban vele együtt szívesen gyönyörködött.

Ez időtájt, t. i. 1840-ben vesztette el Gyulai atyját, kinek fizetése helyébe anyja szerény nyugpénze lépven, a kis fekvő vagyonbeli jövedelem mellett elég gond nehezedett a családjára. A tizennégy éves félifju, bármi csekély mértékben, könnyíteni kívánván rajta, kis gyermekek tanítását vállalt, s e kívül némi foglalatosságra tett szert Méhes Erdélyi Híradója mellett, mi őt először hozta Kolosvár némely íróival ismeretségbe, kik közt Kriza, Krizbay, Brassai s a fiatal báró Kemény Zsigmond; kik verses kísérleteiről is tudomást vevén, némi figyelemmel voltak a tehetséges gyermekifju iránt. T. i. épen 1840-ben, mint a költészeti osztály nevéndéke, a költői schémákról is utasítást kapván, nem csak az osztály-

tanító által kitűzött jutalmat (az 1835-ki Auróra példányát) nyerte meg egy „IV. Béla“ című balladával, hanem osztályzatában is dicsérő említésre érdemesített („poetico spiritu gaudet“): mi őt nem kis mértékben lelkesítette és bátorította egyszersemind. Ettől fogva tehát folyvást írt; megismerkedett az új költőkkel is, kik közül reá legmélyebben Vörösmarty hatott; s midőn 1841 végén a ref. collegium olvasó társasága által könyvtárnokká választatott, mint ilyen a könyves szobában lakván, mohó tudvágyát több irányban is teljesen kielégíthette: név szerint szenvedélylyel eshetett a kor kritikai organumainak (Muzá-ion, Kritikai Lapok, Athenaeum); sőt könyvekből megtanult németül, franciául is, olvasta nagy előszeretettel Goethét, Schillert, — Heinét, fordítgatott belőlök; a franciák közül Voltairét, Rousseaut, Molièret, majd Hugót, Lamartinet, sőt G. Sandot is megkedvelte; s ekép a szerény kis könyvtárban lelkesen folytatott önképzésnek többet köszönt mint tanárainak, kik szívesen méltatva fejlődését, 1843 őszén az alig tizennyolc éves ifjút egy előkelő házhoz tanítónak ajánlották be. Ekkor történt, miszerint gróf Wass Ádám, hogy az ifjúságot, a bölcsészet, jog és theologia tanulóit, magyar irodalmi munkásságra serkentsé, pályadíjakat kezdván kítűzni: 1844—6-ig hármat nyert egymás után, melyek tárgyai: Erdély irodalomtörténete, a párba, s a nyelvbéli purismus voltak. Már ekkor egy régibb s most kijavított epigrammája is (*Hunyadi János*) megjelent az Athenae-

umban (1842. II.), mely alatt először állt neve nyomtatva; a következő évben néhány itt s a Garay Regélőjében, majd több a Pesti Divatlapban, az Életképek és győri „Hazánk”ban is. A költői munkássághoz már most járult a kritikai is. T. i. Torma Károly, a mai derék archaeológ, szállásán egy kis irodalmi kör fűződött össze, katolikus, unitárius és református ifjakból (emezek közt voltak Úrházy, Szilágyi Sándor, Bartalus, Gyulai): összejöttek, dolgozataikat felolvasták, egymását bírálgatták, legszigorúbban ő; s ez előgyakorlatok után egész lélekkel a kritikára adván magát, színbírálatokat adott az Erdélyi Híradóban, s néhány könyvismertetést a Garay Regélőjében, melyekkel ítészi pályáját már most kezdte meg; 1846 pedig első beszélyét: *Férj és Nő* (Pesti Divatlap), melyet Úrházy „Únió”-jában 1847-ben *Az aranycsínáló* követett, mely már a kritika által is észre vétetett. Nagy hatással volt reá, más irányban, a gróf Bethlen János háza, kinél, mint theologia tanulója, 1845 óta fiai mellett alkalmazást nyert. Az erdélyi ellenzék e vezérénel t. i. megismerkedvén Erdély politikai nevezetességeivel, azok társaságában némi világismeretre és politikai műveltségre tett szert, s általában látköre szélesbült. Végre a theologia elvégeztével, 1847 ősszel a kolosvári ref. collegiumba mint a költészeti osztály köztanítója lépett be, s 1848-ban egyszersmind az Erdélyi Híradó szerkesztőségébe mint rendes munkatárs. Itt lepte őt a forradalom. A tüzes ifju ekkor a kolosvári ifjuság élén némi sze-

repet játszott, tüntetések rendeztettek az únió mellett, Mentovich Ferenc volt tanárával és Szász Károly ifjabb barátjával egy ily irányú költeményfüzetet adott ki: *Nemzeti Színek*, Kolosv. 1848. De most Pestre, a nemzeti élet és mozgalom középpontjába vágyott; s azért megválva kettős állásától, Küküllő vármegye követéhez, gróf Teleki Domokoshoz szegődött titkárrúl, mint ilyen őt a fővárosba követte, s öt éven át vele hol itt, hol Erdélyben lakott.

Pestre jöttével kezdődik tulajdonkép Gyulai irodalmi élete. Itt találta b. Kemény Zsigmondot, kivel megújította régi ismeretségét, mely idővel szíves barátsággá érlelődött, s ki által az írói körökbe vezetett be. Szorosabb viszonyba jött Csengery, b. Eötvös, Pákh Alberttel, míg Aranyval, kit 1851 Szalon-tán keresett fel, folytonos levelezésben állott. Költeményeket írt, melyek eléggé visszatükrözik az időnek rá is gyakorolt erős hatását. A forradalom után szorgalmas munkatársa a pesti lapoknak, s terjedelmesebb kritikákkal a Pesti Naplónak. Nagy hatást gyakorolt *A vén színész* című novellája (Losonci Phoenix I. 1851), mely külföldön is szerencsét csinált (Ostdeutsche Post, Wanderer, még 1869-ben is a Reclam „Universelle Bibliothek“-jában adva). 1853-ban megválván gr. Teleki Domokostól, Pesten telepedett meg, hol Pákhkhal a *Szépirodalmi Lapokat* indította meg, de melyek jeles tartalmok dacára sem tarthatták magokat fenn; folytatta tehát munkásságát más folyóiratokban; mely dolgozatai közül fel-

tűntek: *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* (Új M. Muzeum 1854), *Az újabb epikusok és lyrikusokról* (Budapesti Hírlap 1855), és *A nemzeti színház és drámai irodalmunk* (Budapesti Szemle 1857). Fontos mozzanat volt életében külföldi útja, melyen gróf Nádasdy Tamást 1855 őszén mint mentora a berlini egyetemre kísérte, s a következő évben vele Német- és Franciaország egy részét járta be. Miután Nádasdy ősszel a müncheni egyetemen meghalt, Gyulai, tudományos és világtapasztalással egészítvén ki addig szerzett gazdag ismereteit, haza jött, s újra buzgón folytatta irodalmi munkásságát, melynek elismeréséül a m. tudományos akadémia, tíz év óta 1858 végén először tartott választó gyűlésén, dec. 15. levelező tagjául választotta, mely intézetben *Katona József és Bánk bánjáról* szóló előadásával foglalt széket (BP. Szemle 1861). Ezt megelőzőleg 1858 nyarán a kolosvári ref. collegiumhoz a latin és magyar nyelv és irodalom tanárául hívatván meg, és Szendrey Máriát, Petőfiné nővérét nőül vevén, Erdély fővárosába tette át lakását. Ott a százados Kazinczy-ünnepen ő tartotta az *Emlékbeszédet* (BP. Szemle VIII.): szorgalmas részt vett az Erdélyi Muzeum-Egylet munkálkodásaiban, hol különösen sürgette a székely népdalok és balladák gyűjtését (*Adalék népköltészetünkhöz* BP. Szemle IX.), ösztönözte Krizát „Vadrózsái“ kiadására, sőt azok kijövetelét is eszközölte. Az így jeleskedő férfiút 1860-ban az ekkor ismét feltámadt Kisfaludy-Társaság rendes tagjává választotta.

De Gyulainak mindenek felett csak a közép-pont kellett. Feljött tehát 1862-ben ismét Pestre, hol időközben Arany a Kisfaludy-Társaság igazgatójává levén, s a „Szépirodalmi Figyelőt indítván meg, e laphoz segédszerkesztőkép csatlakozott, 1864-ben pedig az újonnan felállított színházi képezdéhez a dramaturgia tanárává neveztetett. Ez időtől fogva mind Arany lapjában, mind a Csengery BP. Szemléjében, az Eötvös Hetilapjában, a Vasárnapi Újság és BP. Közlönyben hosszú sorát közölte azon kritikai és széptani dolgozatainak, melyek neki e tereken legújabb irodalmunkban az első rangot biztosítják. Ezek mellett különféle organumokban költeményeket, koronként beszélyeket is adott, melyek e szakok legjavához tartoznak, sőt a P. Naplóban politikai cikkeket is. S most kezdődött nagyobb körű s önálló irodalmi munkássága. Mint buzgó és tevékeny titkára a m. írói segélyegyletnek, ennek megbízásából s alaptőkéje javára közzé tette l. a *Részvét Könyvét* P. 1863, melyben „*A Széchenyieskedők*“ satirája áll. Ugyan ekkor jelentek meg általa összegyűjtve és bevezetve 2. *Petőfi Sándor Vegyes Művei*, Pest 1863, három kötetben; és szinte ekkor indultak meg, általa nagy gondnal szerkesztve, életrajzzal és gazdag jegyzetkészlettel ellátva 3. *Vörösmarty Minden Munkái*, P. 1863—4, tizenkét kötetben, melyekből külön is megjelent 4. *Vörösmarty Életrajza*, P. 1865, s az akademia által 1868-ban Marczibányi-jutalommal tüntettetett ki. E közben érte Gyulait a csapás.

Méltó hitvese az 1866-ki cholerajárványnak áldozata lett (erre vonatkozik a VIII. szám alatt közölt költemény). Az érzékenyen lesújtott férfinak kettőzött munkában lelt némi vigasztalást. Következtek saját munkái közül összegyűjtve: 5. *Vázlatok és Képek szerény cím alatt válogatott beszélei* P. 1867, két kötetben (az itt foglaltak mind németül is pesti és bécsi lapok tárcáiban; az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* angolul is Pattersontól a Cornhill Magazinban, s illusztrálva 1872), és 6. *Gyulai Pál Költeményei* (erősen megválogatva) arcképével P. 1870; melyeket az akadémia 1873-ban szinte Marczibányi-jutalomra méltatott. Ezeket követte a Kisfaludy-Társaság megbízásából 7. *Pákh Albert Húmoros Életképei* kiadása, P. 1870, melyben áll *Emlékbeszéde Pákh Albert felett* is, melyet az akademiában tartott; majd 8. *Kemény Zsigmond Tanulmányai*, a szerző megbízásából, két kötetben P. 1870; s ismét a Kisfaludy-Társaságéból Arany Lászlóval közösen szerkesztve 9. *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, P. 1871—2, két kötetben, melyben különösen a dalok, balladák és mysteriumokat ő adta nagybecsű bevezető értekezésekkel és jegyzetekkel. E lelkiismeretes és szerény munkásság közepett egymás után érték az érdemlett kitüntetések. Ugyanis 1867 január 30-án az akadémia rendes taggá, 1870 január 17-kén a nyelv és széptudományi osztályban osztálytitkárrá választotta, minek folytán színészképezdei tanárságáról lemondott. 1872 febr. 11. tartotta nevezetes *Emlékbeszédét b. Eötvös József felett* (Évlapok, új folyam, VII.),

kinek „Munkáit“ is, hitvese megbízásából ő adja ki. 1873. végre a Kisfaludy-Társaság alelnökévé választotta; s ez évtől fogva szerkeszti, az akademia által megbízva 10. a *Budapesti Szemle* encyclopaediai folyóírást, melyből eddig 17 félkötet jelent meg; a Franklin-Társulat részére pedig az „*Olcsó Könyvtár*“, melyből eddig tizenegy füzet jelent meg, felelevenítve a régibb magyar jeles írók kisebb műveit, s adva derék külföldi munkák fordításait is. Jelenleg *Romhányi* című költői regényen dolgozik melyből mutatványúl eddig három énekét tett közzé; s tőle várhatjuk Madách munkái öszves kiadását is.

I. Virágnak mondanálak . . .

Virágnak mondanálak,
A rózsza, lilium,
Mint egy tőnek virági,
Virúlnak arcodon.
De a virág nem érez,
Ne légy virág nekem . . .
Maradj kedves leánynak,
S légy hű szerelmesem!

Csillagnak mondanálak,
Mely est koránya lett,
Virasztva édes álom
S édesb titok felett.
A csillagfény hideg fény,
Ne légy csillag nekem . . .
Maradj kedves leánynak,
S légy hű szerelmesem!

Hajnalnak mondanálak,
Mely, hogyha felköszönt,
Ég és föld mosolyogva
Örömkönyüket önt.

A hajnalláng muló láng,
Ne légy hajnal nekem ...
Maradj kedves leánynak,
S légy hű szerelmesem!

Vagy légy virág s virúlj fel
Itt híved kebelén;
Légy csillag, fényt sugárzó
Balsorsom éjjelén;
S hajnal, mely harmatot hoz,
Örömkönyút nekem:
Oh légy a nagy világon
Egyetlen mindenem!

II. Fáradt vagyok ...

Fáradt vagyok mint az üldözött vad,
Lelkem szomju, mint a mező nyáron;
Bájaidnak verőfénye éget,
Szerелеmtől vérzik ifjuságom!

Hagyj pihenni fürteid árnyában,
Sebeimből karjaid gyógyítanak,
Enyhíts csókod drága balzsamával,
S édes álmát hozd meg hajnalomnak.

Nem érzed-e a tavasz bűbáját?
Reszket a lég, szédül a pillangó,
Egyik virág a másikhoz hajlik,
S mint a hó csók csattog a madárszó.

Ne tagadd el, amit szíved érez,
Hogy lehetnél csak te érzéketlen?
Feledd el az emberek világát,
Isten szól az örök természetben!

III. Szeretnélek még egyszer látni ...

Szeretnélek még egyszer látni
A kertben, ott a fák alatt,
Hallgatni édes csevegésed,
Mint gyermek úgy örülni véled,
Szakítva a virágokat.

Szeretnélek még egyszer látni
Homályos őszi délután,
Kandallódnál a karosszéken,
Ha mintegy elringatva, ébren
Alszol, s álmodva nézzs reám.

Szeretnélek még egyszer látni,
Midőn úgy várod jöttömet,
Megismersz immár a távolból,
S bár ajkad olyan hidegen szól,
Elárul néma örömed.

Szeretnélek még egyszer látni
Szép csöndes nyári estvelen,
Holdfénynél az akáaszok árnyán,
Midőn fejed keblemre hajtván
Így suttoysz: még maradj velem!

Szeretnélek még egyszer látni
A vén udvarház csarnokán,
S ha elhangzott az isten-hozzád,
Még visszanézni utólszor rád
S először sírni igazán.

Szeretnélek még egyszer látni,
Meggyógyítna egy pillanat.
Mit szenvedtem, feledni tudnám,
S még egyszer örömet feldúlnám
Éretted ifjuságomat!

IV. Oh mosolyogj rám!

Szeretem rózsás arcodat,
Oly csengő, benső hangodat;
Szeretem karcsu termeted,
Liljom rengése jár veled:
De bájaidd között legjobban
Még is mosolyod szeretem.
Szívemben egy mély érzés dobban...
Oh mosolyogj rám, kedvesem!

Vidám vagy bús ez a mosoly
Örökké szívből szívbe foly,
Örök érzés ajkad, szemed,
Örömbé, búba' csak szeret.

Gazdag kedélyed szívárványa
Ragyogva árad könnyeden,
Engesztelés minden sugára . . .
Oh mosolyogj rám, kedvesem !

Oh e mosolytól messze fut
A terhes gond, s eszembe jut
Az első boldog pillanat,
Emléke most is elragad :
Bokréta, mit kebledre tüztél
Félénk örömmel édesen,
S hálám csókjáért el nem üztél . . .
Oh mosolyogj rám, kedvesem !

Oh e mosolynak sugarán
Hány szép emlék derül reám :
Nászfátyol, első fejkötő,
Liljom valál, majd rózsató ;
De a boldogság hajnalfénye
Reszket mindkettő kelyhiben.
Betelt szívem minden reménye . . .
Oh mosolyogj rám, kedvesem !

Oh mosolyogj, mint akkoron,
Midőn ringattad karodon
Kicsiny lányod, kicsiny fiad, —
Lásd az idő, hogy' elhalad !
De mosolyod még mind a régi,
Átsugárzik az éveken,
S rajt' összeolvad földi, égi . . .
Oh mosolyogj rám, kedvesem !

Oh mosolyogj, bú édesül,
Megenyhül seb, kedély derül.
Hány szívet vigasztalt szavad,
Bár a tied bűtől szakadt !
Eltitkolád, mosolygva szóltál,
Emberben nincs ily türelem.
Egy földre tévedt angyal voltál . . .
Oh mosolyogj rám, kedvesem !

Oh e mosoly öresillagom,
Attör minden borúlaton,

Világít, biztat, int, vezet,
Megszenteli küzdelmimet;
Pályám nemtője, dicsőségem,
Szerelmed fénye, mindenem!
Nincs drágább, amit adhatsz nékem...
Oh mosolyogj rám, kedvesem!

V. Szüreten.

1851.

Szüret-e ez vagy talán tor?
Hallgatunk, pedig fogy a bor,
És sohajtunk, mint körülünk
A süvöltő őszi szél;
Jól illik, hogy ide ültünk,
Hull reánk a falevél.

Hajdanában nem így volt ez,
Hűn megmondja, bárkit kérdezz:
Pezsgett a szív, szólott a hegy,
Milyen vígan, mily nagyot!
A hegy hallgat, a szív szenved,
A lőpor meg elfogyott.

Komorán ül a vén gazda,
Nincs már többé vidám napja.
Rajta még a régi mente,
Régi kedve nincs sehol,
Aján egy-egy teremtetten,
De sem tréfa, sem mosoly.

Rá-ráhúznak a cigányok,
De a tánchoz senki sem fog.
Elindúlnak, tovább lépnek,
Elhal a hang szomorán;
Ifjusága a vidéknek
Hol és hol nem — oda van.

Fa alatt, a dombok alján,
Ül, mereng egy fiatal lány,
Szeméből könnyet törül ki,
Már rég menyasszony szegény,
De sírját sem tudja senki,
Hol nyugszik a vőlegény.

Az unalom egymáshoz üz,
 Leülünk, hol lobog a tűz,
 Es beszélünk a múltakról,
 A szó gyakran megreked
 Lelkünk hosszan el-gondol
 És felszítjuk a tüzet.

Köd a völgyben, éj a bérceen,
 Már a tűz is alvófélben.
 Halvány hold és sötét árnyak
 A felhők közt odafenn . . .
 A halottak fel-feljárnak,
 Sok a sír a völgyeken.

VI. Hadnagy uram.

1849.

„Hadnagy uram, hadnagy uram !
 „Mi bajod van, édes fiam ?“
 „Piros vér foly a mentére“.
 „Ne bánd, csak az orrom vére.“

„Hadnagy uram, hadnagy uram !
 El ne essék itt az útban.“
 „Bele botlám egy nagy kőbe.
 Szegezz szuronyt s csak előre !“

Megy a honvéd, áll a hadnagy,
 Mély sebében összeroskad.
 „Hadnagy uram, hadnagy uram !
 „Csak előre édes fiam !“

VII. Krisztus és a madarak.

Krisztus urunk futott, bujkált,
 Hideg földön az erdőn hált;
 Üldözői ott sem hagyták,
 Ott is meg-megriasztották.
 Kis pacsirta pártját fogta,
 Merre bujkál, meg nem mondta,

Sőt hította az üldözőket,
 Hogy vezesse félre őket.
 De a fürj ahogy meglátja:
 „Itt szalad!” mind azt kiáltja;
 A bibic meg mindjárt pedzi:
 „Búvik, búvik!” reá kezdi;
 A galamb is bújja sorba’:
 „A bukorba, a bukorba!”
 Megfogták a bokrok alján,
 Szegény Krisztus area halvány,
 El is vitték kínhalálra,
 Megfeszíteni keresztfára.
 Kis pacsirta elkiséri,
 Galamb, bibic, fürj csak nézi,
 S nem búsul, hogy ezt okozta.
 Krisztus őket megátkozta:
 A fürjet, hogy fenn ne szálljon,
 Csak vetés közt szaládgáljon;
 A bibicet, meg ne álljon,
 Réten káka közt bujkáljon;
 A galambot, búban éljen,
 Bokrok alatt keresgéljen;
 A pacsirtát szívvel, szóval
 Megáldotta ezer jóval:
 Tudjon békén fészken ülni,
 Legmagasban felrepülni,
 Földre szállni, égbe kelni,
 S reptében is énekelni.

VIII. Éji látogatás.

Három árva sír magában,
 Elhagyott sötét szobában;
 Zivataros, hideg éj van,
 Édes anyjok künn a sírban.

„Édes anyám, édes anyám!
 Altass el már, úgy alhatnám!”
 Mond az egyik s el nem alszik,
 Sohajtása föl-fölhallszik.

„Beteg vagyok, édes anyám!
 Hol maradtál? Nem gondolsz rám!”

Mond a másik s jajjal végzi,
A fájdalmat kétszer érzi.

„Édes anyám, gyújts világot!
Nem tudom én, jaj, mit látok!”
Harmadik mond, mindenik sír...
Temetőben mozdúl egy sír.

Megnyílnak a nehéz hantok,
Kilép sírból édes anyjok,
S tova lebben a vak éjben,
Haza felé az ösvényen.

Arca halvány, hangj a régi,
Fia, lyánya megösméri;
Immár tőle hogyan félne?
Megesókolják mintha élne.

Az egyiket betakarja;
Másikat felfogja karja,
Elringatja, elaltatja;
Harmadikat ápolgatja.

És ott viraszt a kis ágyon,
Míg elalszik mind a három.
Majd megindul, széttekinget,
Keresi a régi rendet.

Rendbe hozza a szobácskát,
Helyre teszi a ruhácskát;
Az alvókat hosszan nézi,
Csókját százszor megtetézi.

Kakas szólal, üt az óra,
El kell válni virradóra!
Visszanéz a véghatárrúl...
Sír megnyílik, sír bezárul.

Oh a sír sok mindent elfed:
Bút, örömet, fényt, szerelmet;
De ki gyermekét szerette,
Gondját sír el nem temette.

IX. A sellő.

Duna partján, holdvilágon,
Fűzfa árnyán, zöld fűágyon,
Ifju nyugszik szunyadozva,
Kedveséről álmodozva,
S nevét lágyan sohajtozza.

Reng a hullám, leng a szellő,
Örvényéből kél a sellő;
Úszva, játszva fordúl, hajlik,
Örvény habja egyre zajlik,
S hívó édes ének hallik:

„Ébredj, ifju, ébredj immár!
Szeretődnél szebb leány vár.
Én vagyok az, sellő-vagyok,
Érted élek, érted halok,
Örökre a tiéd vagyok.“

Ifju ébred, hallja, nézi,
Elfogódik szíve, érzi.
Rá-rágondol kedvesére,
De a sellő énekére
Fel-felgyúladt ifju vére.

„Jöszte hozzám a Dunába,
Fényes kristály palotába,
Líliomos, lágy mohágyon
Vőlegényem csókra várom,
Nyugtóm csak veled találom.“

Fürtjén a hold fénye játszik,
Szép alakja szebbnek látszik,
Amint forgó táncát járja,
Fehér karját ki-kitárja,
S vőlegényét hívja, várja.

Es az ifju immár menne,
Vőlegénye, rabja lenne;
Ím de óva száll elébe
Kedvesének szende képe,
S megrezzenve visszalépe.

„Mily hideg vagy, vőlegényem,
Csak egyetlen esókot kérem.
El kell válnom, int az óra,
Hajolj hozzám csak egy szóra,
Csak egy esókot búcsuzóra!“

És az ifju küzd magával,
Gyönyörével, bánatával,
Küzd hijába, vonja, hajtja
Sellő hangja, fordulatja,
Kérő, könnyes arculatja.

Reng a hullám, leng a szellő,
Átölelte már a sellő.
Ifju szívéen kín nyilallik,
Örvény hábja egyre zajlik,
S a haldokló jajja hallik.

X. Horátius olvasásakor.

1859.

Oh Róma, Róma, megalázott Róma!
Horátius ím örömről dalol,
Miként ha rajtad rablánc nem is volna,
S díszében állna még a Capitol.
Oda a hit és oda a szabadság,
Egy ember isten — hogy' tűrhetni meg!
Dicsőségét lángelmék harsogtatják,
Nincs többé nép, csak élvező tömeg.

Avagy csalódom, s e hizelgő óda
Csupán adó, melyet fizetni kell,
S ha lelkével adózik egész Róma,
Mért volna ment az, aki énekel?
Avagy talán az örömök dalában
A költő szíve majd hogy megszakad,
S némán kiált: „A Brútusok honában
Csupán a jó kedv s mulatság szabad.

A félelem, az önzés, élvezetvágy
Kiöl belőlünk minden hitet:
Erény te, pusztá név, te meg szabadság
Egy álmkép, mit bírni nem lehet:

A bölcsesség Epikur tudománya,
 És az egyetlen erkölcs az eszély;
 A közügyektől vonúlj a magányba,
 Történjék bármi, türd el, vígan élj!

Nézd, nézd: Soractét magas hó borítja,
 Tégy fát a tűzre, bőven tölts, igyál;
 Ne kérdezzesd, mi a jövőnek titka,
 Előbb-utóbb csak eljő a halál.
 Addig hát élvezd, amit sorsod enged,
 Övezze myrtus fényes fürteid',
 Ne vesd meg a bort, táncot, dalt, szerelmet,
 Az élet drága, legfőbb kincseit.

Boldog, ki messze a világ zajától
 Földét mivelve önkedvére él,
 A gazdagság- és szegénységtől távol,
 Arany középszer! benned hisz, remél.
 A bércomromra sújt inkább a villám,
 A szél a legmagasb fát dönti meg,
 De minden oly ép Tíbur völgye táján,
 Virágon, bokron lágy szellő lebeg.

A természet, művészet annyi bája
 Köszönt és kínál minden lépteden,
 S ha éjjel üt a légyott várt órája,
 Mi édesen suttog a szerelem!
 Kit kedvelsz jobban, Chloét-é vagy Pyrrhát? . .
 De az idő fut, csak beszélve így:
 Szakítsd le minden órádnak virágát,
 És a jövőbe kevésbbé se hígy!"

Oh édes hang, oh gyönyör nagy költője,
 Ne bájold el borongó lelkemet!
 Nekünk is ott áll Philippi mezője,
 Hol annyi sok, hol minden elveszett.
 Korunk talán hasonló a tiédhez,
 Ez új világ is már rothadni kezd,
 De fáj sebünk, de szívünk mély bút érez,
 Hitünk jelképe szenvedés, kereszt.

Szenvedve, küzdve és lemondva élni . . .
 Nem legnagyobb rossz börtön és halál,

Az igazságban ne szünjünk remélni:
 Egy-egy nagy eszme még utat talál.
 A költészet, bár törve égi szárnya,
 Még fönnen száll, még folyvást tenni hív;
 Ha ijeszt is a kétség rémes árnya,
 Szenvedj, remélj, higgy, lelkesülj te szív!

XI. A népszerűség.

(Satira).

A népszerűség versem tárgya ma:
 Erről nem írt magyar költő soha,
 Áhítja bár s vadászsza mindenképen,
 Azaz, hogy nem csupán a költő épen,
 Hanem minden művész, és szónok, író,
 S kiváltkép az újmódi táblabíró.
 Mert mind hijába hímzünk hámozunk,
 Mi most is táblabíró nép vagyunk;
 Veszhetne minden, — a súly megegye —
 Csak meg legyen coffjával a megye.

Előbeszédnek ennyi tán elég,
 De valamit kell hozzá tenni még.
 Szívemre gondok terhe nehezül:
 A népszerűség népszerűtlenül
 Tárgyalva, most nem olyan feladat,
 Költő amelylyel koszorút arat.
 Nem is kívánom hogy tapsoljatok,
 Csak arra kérlek, meghallgassatok;
 Tűrjétek a szegény magyar poétát,
 Ha másfelé vinné immár a nótát,
 Úgy is hizelgés úton-útfelen,
 Mint szerb-tővis, kiirtva is terem;
 S ha annyi volna a nagy emberünk,
 Mennyit naponként folyvást hirdetünk,
 S oly sok dicső tulajdon volna bennünk:
 A legdicsőbb nemzetnek kéne lennünk! . . .
 Avagy, ha tetszik, ám ne tűrjétek,
 Szidjon le rútúl bosszús kedvetek;
 Őszinte szívvel, ezt még jobb szeretném,
 Tapsnál a füttyöt szívesebben venném:
 Akkor bukásom csak sikerre vált,
 Mert azt jelenti, satirám talált.

Mondják: a szószerk, sajtó hatalom.
Megengedem, de úgy tapasztalom,
Ha megtekintem titkát a dolognak,
Gyakran csupán szolgálja hatalomnak.
Két hatalomnak: egyik fenn ragyog,
A más alant sötétben háborog,
De mindeniknek megvan a varázsa,
Hogy szónokot s írókat megbabonázza.
Megoldja tollát, nyelvét: mennyi ész,
S mily lángoló, majd örvénybe vész!
Mily gyors a toll, minő harsány a hang,
Légben, papíron nagy dob, nagy harang!
Hogy' írják és szavalják ékesen,
Amit valóban egyik sem hiszen,
De mások elhiszik, — s ha bele sülnék,
Egy új reményre ismét lelkesülnek.
A bölcs kevés, de régi bölcsesség:
Ki csal, s kit csálnak, mindig volt elég.
Nagy csődülést látsz nagy komédiára,
Szint' ennek is csak pénz és taps az ára.
Rágalmaznak, hazudnak, hízelegnek,
Emitt a népnek, ott a fejdelemnek;
És mint kufár az utcán szerteszét,
Hogy ordítják a honnak szent nevét!
Mert végre is ez és az egyre megy,
És oly igaz, mikép az egyszer-egy,
Hogy a népeknek épen úgy megvannak
Kész udvaronci, mint a királyoknak.
És mindenik — Kliónak régi vádja, —
Imádva mást, csak önmagát imádja.

Oh jó magyar nép, édes nemzetem!
Könnyen talán el sem hiszed nekem,
Hogy még te sem vagy ám udvartalan,
És udvaroncok száma számtalan,
Kik hízelegnek kedves gyöngéidnek,
Mert, megbocsáss, hát néked is lehetnek,
Sőt vannak is, im, egyet közbevetve
Elmondok itt, most sirva, majd nevetne.

Hős vagy csatában, nagyszerű alak,
Csodát művelni hányszor láttalak,
Füstpellegekben győzelemre szállva,
Dicsőségedben nap fényévé válva!

Szenvedni tudsz, meg is tanulhatál,
 Népek közt mártir oly sokszor valál;
 Arcodhoz illik az a büszke gyász,
 Rablánc szoríthat, de meg nem gyaláz.
 Azonba' megvan az a rossz szokásod,
 Hogy amidőn már sikerülni látod,
 Vagy látni véled, legalább csak félig,
 Miért küzdöttél vészen át sok évig:
 El-elhagy néha jó természeted,
 A többit aztán fél vállról veszed.
 Nagy lakzit üllsz, tivornyázol sokat,
 Koppasztod a meg nem lött madarat,
 Iszol nagyot rá, nem tartasz határt,
 Pedig neked kevés bor is megárt.
 Emészt a vágy, remény tüzes bora,
 Megtántorit csal-álmok mámora;
 Könnyen haragszol, dulakodni vágynál,
 Egész világnak göggel fittyet hánynál,
 És hányi-vetve jársz ide s tova,
 Csetel-botol szeszélyed rossz lova.
 Ki hízeleg, hamar kegyedbe fér,
 Annak hiszesz, ki mindent megígér;
 Nem-tűrsz szabad szót, nem tűrsz ellenmondást:
 Nagy hűbóval körüléd látni folyvást
 Uj-új csapatban számos udvaroncot,
 Lesvén mohón egy-egy darabka koncot,
 Füledbe sügnak, s távolról se' véled,
 Hogy mennyi mindent elhitetnek véled.
 És mámorodban ott mosolygva állsz,
 Azt sem tudod hamar, hogy mit csinálsz:
 Kődében elméd jót-rosszat feled,
 S kegyelmesen pazarlod rendjeled.
 Hány érdemetlen dolmány mellén ég
 Rendesillagod, magyar Népszerűség!

Nem téged szóllak, népem, nemzetem!
 E gúnyszavakkal őket illetem.
 Te is király vagy, gyöngé és erős,
 Tanácsadód az érted felelős,
 S ha nem szégyelli udvaronccá válni,
 Királyokéra miért kiabálni?
 Gögös tribún, ki állsz a fórumon,
 Megríkátó pathósszal ajkadon,

Ha önzésből vadászod nép kegyét:
 Más nem vagy, mint hitvány udvareseléd.
 Ha mint írónak pályád legfőbb vágya
 Lapodnak mentől több praenumeránsa,
 És szája ízén írsz a nagy tömegnek,
 És nem sugalmán szíved- és eszednek:
 Hogyan hiszed függetlennek magad?
 Te is csak bérbe adtad tolladat.
 Ha hiuságból kapsz a tapsokon,
 Miért nevetsz a rangkórságoson,
 Ki egy kis fényért önbecsét felejtí,
 S elvét hitét örömmel porba ejtí?
 Ha néma vagy, hol szólnod kellene,
 Vagy a fehér, rá mondod, fekete,
 Mivel kíméled népszerű magad':
 Az mindenütt csak gyávaság marad.
 Ha küzdve túrni még meg nem tanultál,
 S kivívni gyorsan és mindent akarnál,
 Tűzzel-vassal, könny- és vérrel teli,
 — A cél az eszközt meg-megszenteli; —
 Vagy sértve híven fenséges személyed'
 Boszúra indít ádáz szenvedélyed,
 De mást hirdetsz: szabadságot, hazát,
 Amítva könnyen jámborok hadát:
 Dicsérjék bár erélyed' és eszed',
 A zsarnoktól tanultál szerepet.

Oh hiuság, rajongás és önérdek,
 Es gyávaság, mit legkevésbé értek!
 (Ugyan ki is érthetné egyhamar
 Oly hősi népnél, milyen a magyar)
 Hiába festitek be magatok',
 Éles tekintet átlát rajtatok.
 Nézzétek ott, mily hős, mily dalia,
 Küzdött szabadság szent csataiba';
 Sebhely az arcán, bátor és vitéz,
 De bátorsága mindjárt oda vész,
 Ha hangos éljent, dörgő tapsokat
 Nem kaphat annyit, mennyi kell, sokat.
 Mint a színésznek, taps a levegője,
 Egy árva pissz elég lesz hogy megölje;
 S kit meg nem ijeszt német, muszka hadja,
 Lärmás jogászság tüstént megriasztja;

Elhallgat, vagy másképp szól, mint akar,
 Oh hősök hőse, oh vitéz magyar!
 Egy más emitt, derék egy ember szinte,
 Becsületes, tevékeny és őszinte,
 Szenvedt honáért s áldoz érte hűn,
 És szó nekül megadja egyszerűn
 Mit kérsz nevében, mindent, ami kell,
 Soh' sem fukar, pénzzel vagy vérivel:
 Egyet ne kérj, csak ezt, egy fényes batkát,
 A népszerűség bármely kis darabját,
 Azt meg nem adja, oh az nagy dolog!
 És arca lángol, szíve feldobog:
 Mindent, de mindent feláldoz honáért,
 Sőt még a hont is — népszerű magáért.

Isméred-e a gavallérokat,
 A népszerűség kiknél csak divat?
 Felöltnek elvet, mint csinos ruhát,
 Szeretnek hön, — nem épen a hazát,
 Inkább a karzat bájos hölgyeit,
 Értők szavalják szép beszédeik';
 Sujtást, sallangot itten sem kimélnék,
 Nem gondolkoznak, de mindig beszélnek,
 Es írnak is, kelendő egy divat,
 Sajtónk fejlődik, mindinkább halad,
 Drágúl a tinta és a kalamáris,
 Tán népszerű lesz még a tudomány is?
 Nem látsz bohót vagy épen cselszövőt?
 Külön, vagy együtt is vehetni őt.
 Az árverésnél ám helyét megállja,
 Az elveket mind feljebb licitálja.
 Profitja lesz, nyerhet mindegyiken,
 A népszerűnél népszerűbb leszen;
 Övé a honban minden ami drága,
 Arany idő kél majd varázs nyomába'.
 Hány törpe hívság, hóbortos szeszély,
 Mely nagy dologról könnyedén beszél;
 Hány híg velő, mely nem lát semmi bajt,
 Mindent remél, lehetlent vár, ohajt;
 Hány léha szív, amelyben semmi hit,
 S fitogtatón negédli elveit;
 Hány csalfaság, cégéres elvtelenség,
 Ma jó barát és holnap már ellenség;

Hány ronda érdek, hivatalvágy, éhes
 Irigy kedély, mely csak gyűlölni képes:
 Bitolja népszerűség fénypalástját,
 Takarva gonddal szennyes inge rongyát!
 És jár előttök nagy kortes csapat,
 Igéretet, bort és pénzt osztogat,
 Utána írók — ők mindenre telnek, —
 Ujongva rájuk hymnust énekelnek

Fáraszt e látvány, megszakad dalom
 Szívembe nyilal éles fájdalom;
 Oh mert a gúny gyakran csak könnyek árja,
 A szívbe fojtva s ott méregre válva.

XII. A táblabíró.

Táblabíró vagyok én,
 Pestmegyében lakom én,
 Virágzik szabadságom,
 Vármegye az országom!

Amint tetszik, úgy élek,
 Királylyal sem cserélek;
 Királyt köti a törvény,
 Törvény magam vagyok én.

Az adót nem fizetem,
 Fizetésem emelem;
 Kölesönt veszek, cserélek,
 Mégis igazán élek.

Mit nekem a miniszter!
 Parancsolni hogy' is mer?
 Sok embernek egy ember,
 Vármegyének miniszter.

Protestálok, de nagyon,
 Nemes jogom nem hagyom,
 Többi ügy is elveszett,
 Vármegyét el nem veszed!

Az alispán hazafi,
 Szolgabíró atyafi,

Ki is viszi mit akar,
Egyetért itt a magyar.

Táblabíró vagyok én,
Pestmegyében lakom én,
Virágzik szabadságom,
Vármegye az országom!

SZÁSZ KÁROLY.

1829.

Szász Károly 1829. június 15-kén született Nagy-Enyeden, hol hasonló nevű tisztelt emlékezetű atyja, a magyar akadémikus, a Bethlen-collégiumnál akkor jogtanár, később szám-, mér- és természettan tanára és paedagogarcha volt. Mint ilyen éppen akkor hozta be a collégium alsó osztályaiban a tanrendszer azon áldásos reformját, mely szerint a nyelvtanítás alapjává a magyar nyelvet tette; e mellett a reál tárgyaknak az eddiginél szélesebb tért juttatott, s a módszertelen és felületes rossz rövidleteket a legtöbb szakban saját tankönyveivel váltotta fel. E reformot — esetleg-e vagy tán atyai érdeklődése folytán? — ép akkor kezdte életbe léptetni, mikor korán érő hat éves fiát először küldte iskolába. S ennél az csakugyan fényes eredményt mutatott fel, mert az atya házi tanítása és imposáns személyisége támogatta azt, mely a szív és ész ritka szép egyesületével nevendék fiánál is mindkét irányban fejtőleg és művelőleg igazolta magát. Innen ennél mind a költői hajlam szerencsés

fejlődése, mind azon tudományos alaposság és rendszeresség, mely az ifju Szásznál minden téren, melyre hivatás és hivatal őt helyezendő volt, érvényesült. De azon kitünőségek is élénken hatottak reá, melyek atyjánál koronként megfordultak; s a férfin most is emelt lélekkel emlékezik vissza a Telekiek és Kemények, Zeykek és Bethlenek, Bánfiak és Wesselényi Miklós, az idegen utazók közül Paget és Degerando, az írók közül Erdélyi és Kemény Zsigmond társalkodásokra, mely utóbbi néha húzamosban is mulatott a családban. Ily körülmények közt a hetedik osztályban levő tizenhárom éves gyermeknek már felűntek a hazaszeretetről, a barátságról készült prózai gyakorlatai, majd 1843-ban verses kísérletei is, mely mindkét rendbeli dolgozatokkal elsőséget vívott ki magának társai közt, mi őt annyira emelte, hogy azon túl, különösen a verseléssel, többé soha fel nem hagyott. Költőink közül Vörösmarty, Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Kölcsey —, a rómaiak közül atyja vezetése mellett Horác, de Virgil is elegantiájával, hatottak reá mások felett; szeretettel olvasott már most regényeket is, W. Scottot és Jósikát, sőt Hugo Victort is. Tizenöt éves korában lépett át a bölcsészeti tanfolyamra. Itt különösen a reálékban mutatott fel előmenetelt, sőt a tiszta mathesist valódi kedvvel űzte, melynek szelleme fenyítékezésére határozott befolyása volt. Azonban e tanulmányok az irodalmi kísérleteket nála épen nem szorították háttérbe, sőt ezeket most azon, több baráttal (köztök Salamon Fe-

renccel) alakított „irodalmi körben“ lelkesen folytatta, melyben, mint más hasonlóknban, a dolgozatok kölcsönös kritikája komolyan üzetett. Ez időbe esik ismerkedése Gyulai Pállal is, kivel folytatott levelezése rá mély hatást gyakorolt, valamint Shakespeare olvasása is, még most a Schlegel-Tieck német fordításában, melylyel őt a fiatal Szentgyörgyi Imre ajándékozta meg, ki vele e költő s a dráma felett tanulságos leveleket váltott. Így, erősen fejlődő tehetségei s ennyi tűz mellett nem lehetett, hogy a fiatal Szász csakhamar fel ne lépjen. *A szabad székel dala*, 1846-ban négy arany jutalmat nyervén, az Életképekben meg is jelent; *Ábránd Liszt Ferenc zenéje felett* (kit ugyanez év őszén Enyeden hallott) az „Únió“ zsebkönyvben jött ki 1847-re. Egyidőben iskolai pályadíjt nyert egy történeti dolgozattal („Patriciusok és plebéjusok harca Rómában“), s versenyzett a Kisfaludy-Társaság jutalmáiért, melyek költői beszélyre és legendára voltak hirdetve, de amannál Arany „Toldi“-jával, ennél Garay „Bosnyák Zsófiá“-jával találkozáván, siker nélkül. De az nem csüggesztette el. A drámában is tett kísérletet, és *Zsigmond király* 5 felvonásos és verselt tragédiáját a nemzeti színház száz aranyos jutalmára be is küldte, mely elkésett ugyan, de Czakó által még is egy bő bíráló és tanácsadó levélre érdemesített. Erre *Lothárió és Szperáta* című tragédiával, Wilhelm Meisterből vett tárggyal, és *Perényiek* című szinte öt felvonásos drámával küzdött meg, de melyeket maga félre tett; míg *Gyöngy-*

szemek című lyrai cyclusa Kemény Zsigmondtól biztatólag fogadtatott, s abból később több szám pesti lapokba felvételt talált. Ez évből való a *Korány* ifjúsági zsebkönyv szerkesztése is, melyben számos saját versei, névvel és név nélkül; egy „törvénytörő beszéd”: *Egy gyilkos védelme*, mely „Hegedüs” álnéven a P. Divatlapban 1848 megjelent; s újabb pályázása a Kisfaludy-Társaság ez évben kihirdetett jutalmára, melyet *Murány hölgye* négy énekes költői beszélye megnyert ugyan (febr. 1848), de nyomtatása nem határozottatott el. Szerencsésebb volt collégiumában, hol egy számtani s egy jogtani pályairata csakugyan megjutalmaztatott. Ekkor jött a forradalom. Ennek hatása alatt a fiatal költőnek hazafiúi lyrája zendült meg nagy tüzzel, kolosvári és pesti lapok hozták darabjait, úgy a *Nemzeti Színek* című költeményfűzér, melyet Gyulai és Mentovicssal adott (Kolosv. 1848).

Megalkottatván az első magyar ministerium, költőnk atyja, mint közoktatásügyi államtitkár, családjával Budapestre tette át lakását. Költőnk sietett felkeresni az irodalom fejeit úgy, mint a nap szóvivőit, és csakhamar besodorva a forradalom áramlatába, Jókai és Petőfi Életképei, Vahot Divatlapja hozták könnyű Músája kifakadásait, sőt egy *Királyok iskolája* című öt felvonásos tragédiát is írt, de melyet a nemzeti színház bizottsága elég bölcsek voltak el nem fogadni. Azalatt felállítatván a honvédsereg is, a tüzes ifjú abba be kívánt állani: atyja azonban, gyenge testalkata miatt, nem bocsátotta őt, hanem az

új tanévben az egyetemen megnyitott hadtudományi tanfolyamra küldte, mely azonban csak az év végeig tartott. Ekkor, az 1849. év első napján, atyját Debrecenbe követte, ki költönket a maga ministeriumába fogalmazónak nevezte ki. Ez állás nem foglalta úgy el a teljes életében mindenre rá érő, pezsgő erejű húsz éves ifjút, hogy tanulmányait és dolgozásait ne folytathassa. Hozzá látott az angol nyelvhez, melynek elsajátítására kevéssel azelőtt Vörösmarty és Petőfi buzdították volt, amaz Rómeót, ez Moore Tamást adván kezeibe. Szász emezt egy hónap múlva értette már. Verseit az Alföldi Hírlap és Jókai Esti Lapjai hozták, titkon pedig rendes munkatársa volt Pálffy Albertnek a „Martius Tizenötödike“ mellett (névtelenül vagy V. jeggyel). Vezércikkei közül az, melyet apríl 14. után a kormányzó felelősségéről írt, még a békepártnál is méltánylásra talált. Június elején a Budapestre visszatérő kormányt ide is követte, de mindinkább hanyatlván a nemzeti ügy, engedelmet nyert atyjától a seregbe beléphetni, hol, tekintve mértani és technikai előismereteit, az utász-hidászok közé egyenesen káplárnak vétetett fel, s július végén, szegedi kelettel, már hadnagygyá neveztetett ki (Közlöny). Ez állásában részt vett Budapesten a lánchíd felszedetésében, Török-Becsénél a Tisza, Lugosnál a Temes áthidlalásában, a szegedi sáncok erősítésében, a temesvári csatában, a lugos-facséti — futásban, s a borosjenei fegyverletételben. De katonáskodása rövid idején sem szünetelt Másája egészen. Több költe-

mény közöl egy („Fényes tiszt urak oldalán Csörge-
nek a cifra kardok“) pár ezer példányban szétosztá-
tott a szegedi táborban, s a Komáromi Lapokban is
megjelent. A katastroph után parasztruhában a be-
sorozás elől szerencsésen Roffra menekülván Heves-
be, itt, a Borbélyok vendégszerető házánál találko-
zott atyjával és más erdélyi képviselőkkel, s midőn
azok Haynau idézésére eloszlottak is, ő ott, kellemes
viszonyok közt, majd fél évet töltött, míg 1850 feb-
ruárban Szentmiklóssy Victor Aladár fia mellett Gö-
mörben nevelői állást nyert.

E helyzet Szászra nézve messze kiható követ-
kezményű lett. Mert itt szövődött Tompával, akkor
keleméri pappal, szíves barátsága, ki őt mint szónok
egészen lebilincselte, a papi pályához benne kedvet
költött, s azt tanácsaival táplálta. Folytatta ugyan,
mint Roffon is, shakespearai tanulmányait; írt is, ver-
seken kívül, melyek Szilágyi Sándor, Nagy Ignác,
Vahot lapjaiban megjelentek, beszélyeket (Hölgyfu-
tár, M. Írók Füzetei), sőt egy történeti drámát is (*Kál-
mán király*): előtérbe még is ezóta a theologia lépett,
melyre magánlag oly hévvel készült, hogy eszt. múlva
(1851 húsv.) már dicséretesen letehetette az első papi
vizsgálatát, júliusban pedig Apostol Pál superintendens
kezeibe első papi esküjét. Ekkor, a tanodai szünet
alatt, Maros-Vasárhelyre sietett, hova atyja, Enyed
romlása miatt, a főconsistórium által a collégiumhoz
behelyeztetett; s majd Vízaknára, hol gyermeksege
óta szeretett unokahúgát Szász Pólit eljegyezte, azon

ritka kedélyű nőt, ki *Idúna* név alatt költészetünkben is hagyta nyomát¹, s kinek szíve története elég rendkívüli és megindító, hogy a Kármán Fannija mellett irodalmunkban egykor megörökíttessék. Ugyanitt és ekkor kapott Szász a nagykörösi újra szervezett gimnáziumhoz tanári meghívatót, melyet örömmel elfogadván, Gömörbe tett bucsuút után, oct. 1. (1851) el is foglalt. Tanköre a szám- és mértani volt, atyja után kedvence, melyet egész lélekkel és nem siker nélkül látott el.

Dacára rövid boldogságának, melyet az 1852 áprilisban haza hozott hitvese mellett élt, ki nem sokára elbetegesedvén, 1853 júniusban meg is halt, nagy írói tevékenységet fejtett ki itt Szász, részben mint tanár *tankönyvek* írásával, részben, és tisztvársa Arany üdvös befolyása mellett, mint költő. E tevékenység rendkívüli terjedelme miatt, valamint utóbb a papi, úgy itt tanköri munkáit mellőzve, a szépirodalomra s ezzel rokonokra vagyok kénytelen szorítkozni. Most már a kor majdnem minden organumai hozták kisebb költeményeit, s itt kezdte meg, melyet oly ritka szerencsével volt megfutandó, *műfordítói pályáját*, még pedig azon munkájával, mely az e neműek közt első rangúnak marad: 1. *Moore Tamás Költeményeiből*, Pest 1853. — *Idúna* halálával azonban elkivánczozott a

¹ „*Idúna* Hagyományai. Pest, Müller Gyula bizománya 1853. 16r. 39 l. „Néhány dal csak, de édesek, s a kebel mélyéből fakadók. Nemes tehetség, melynek kora vesztét méltán fájlaljuk“: így vezeti be azokat az *Új M. Muz.* 1853. I. 638. l.

bús emlékezések e helyéről, s így örömet fogadta meghívását a kecskeméti collégium ugyanazon tanszékére. A közbeeső szünidő alatt meglátogatván családját Erdélyben, látta még atyját, ki — második csapásúl e, költőnkre legszomorúbb, évben — kevéssel Kecskemétre érkezte után, oct. 23. hirtelen meghalálozott. Anyja, ki mély levertségében vigaszára szorúlt, sürgette Erdélybe áttelepedését, s így készséggel engedett a kézdi-vásárhelyiek hívásának, kik november elején megtartott próbaszónoklata után csaknem egyhangúlag megválasztották predikátoroknak. Befejezván tehát Kecskeméten téli tanszakát, hol Obernyik társaságában s a folytatott munkában (Hugo, Beranger, Byron, Burns stb.) enyhületét lelte, 1854 aprílban új hivatalát elfoglalta, melyet tizenhárom éven át lelkesen viselt, három évig ugyan Erdélyben, 1857 nyara óta Kún-Szent-Miklóson, és 1863 óta Szabad-Szálláson; időközben zsolti egyházkerületi főesperes, mely állásáról azonban nem sokára lemondott, és mindvégig tanárvizsgáló.

Mellőzve Szász buzgó munkásságát az egyházi irodalom terén papi hosszú hivatalkodása alatt, annál inkább kell ez időtől fogva a szépirodalminak lajstromozásával megelégednem, mert ezen ő, különösen 1858 óta, midőn Bibó Károly halasi birtokos és járási kapitány ritka műveltségű leányával Antóniával második, boldog, házassági frígyre kelt, ki ezóta mint buzdító és sugalló Músa állt oldala mellett; és midőn a haza két első irodalmi testülete által azok kebelébe

felvétetett, épen rendkívüli irodalmi munkásságot fejtett ki. T. i. az akademia Szászt 1858. évi decemb. 15-kén levelező tagjává választotta, mely helyét 1859-ben „*A műfordítás elveiről*, különös tekintettel Shakespeare s a biblia fordítására“ (M. Sajtó) értekezve foglalta el, az 1860-ban újra feltámadt Kisfaludy-Társaság pedig ez évi július 15-kén vette fel, melynek ezóta legtevékenyebb tagjai közé tartozik; e mellett a Csengery BP. Szemléjének, az Arany Figyelője s az ezt felváltott Koszorúnak lelkes munkatársa volt. Az áttekintés könnyítése végett ez időbeli munkáit már nem a szoros korrendben, hanem szakbeli csoportosításban adom. *L y r a i* költemények a kor majd minden organumaiban, és összegyűjtve; 2. *Költemények* Szász Károlytól, két kötet. P. 1861. — 3. *A kis Ilonka emlékezete*, P. 1862. — *Eposi* költemények: 4. *Hedvig*, költői beszély 4 énekb. Gyula 1856. — 5. *Nándor ostroma*, hősköltemény 5 énekb. (kiadatlan); — 6. *Trencsényi Csák*, történeti költői beszély 10 énekb. P. 1861 (az akademia által száz arany Nadasdy-jutalommal kitüntetve); — 7. *Lórántfi Zsuzsánna szőnyege* (1862. Kisf.-Társ. Évl. új foly. I.); 8. *Zrínyi a költő*, tört. költői beszély 10 énekb. P. 1862; — 9. *Losárdi Zsuzsánna*, költői elbeszélés 6 énekb. Epizód a Rákóczy-korból, melylyel 1865 a Nadasdy-jutalomért versenyzett; névtelenül kiadta a Kisf.-Társ. P. 1867. Ugyanez évben készült: 10. *Álmos*, regényes epos 10 én. (1868-ban Nadasdy-jutalommal koszorúzva) P. 1870. — *D r á m a i* dol-

gozatok: 11. *Jog és bitörülés*, tört. szomorúj. 5 felv. (kiadatlan); — 12. *Telivér és Lángész*, pályavígj. 3 felv. 1860, (mely átdolgozva *Flóra, vagy A lelenc* cím alatt a kolosvári színház 50 ar. jutalmát nyerte meg, s a Kisf. Társ. által a „Két Színmű“ című kötetben 1867 kiadatott); — 13. *József császár*, tragédia 5 felv., az akadémiai versenyen 1864 dicséretet nyert pályamű; — 14. *Heródes*, trag. 5 felv. 1864. az akadémiai versenyen szinte dicséretet nyert pályamű (kiadva a „Két Színmű“ kötetben); — 15. *Az apám felesége*, vígj. 1 felv. (kiadatlan); — 16. *Fattyú Borics*, tört. szomorúj. 5 felv. (kiadatlan.) — Költői műfordítások: 17. *Angol és francia költőkből*. P. 1856; — 18. *Lyrar Álóék*, nyugoti költőkből ford. s újra összegyűjtve. P. 1861. — 19. *Gyöngyvirágok* P. 1862; — 20. *A Századok Legendájából* (Hugo Victor), kiadta a Kisf.-Társ. P. 1862. — Irodalomtörténeti és kritikai számos dolgozatai közül csak a legnevezetesebbeket emelhetem ki: 21. *Goethe*, írói élet- és jellemrajz Lewes nyomán (3 közl. a Szemle V. VI. köt. 1859); — 22. *Schiller*, írói élet- és jellemrajz, Schmidt Julián ny. (2 közl. a Szemle VIII. IX. 1860); — 23. *Horác*, írói élet- és jellemrajz Walkenaer ut. (Szemle XIII. XIV. 1861); — 24. *Az Ember Tragédiájáról* (8 közl. Figyelő 1862. II.); — 25. *Két Epos*, széptani tanulmány: I. a Nibelungének, II. A Shah-Náme, fordítási mutatványokkal (Szemle XVI. XVII. XX. XXI. 1863,4); — 26. *Shakespeare kisebb költeményeiről* 27 sonettel, 1865 (a Kisf.-Társ. Évl.

III.; később még 31). — Ide sorozandó 28. A Versszavalás elméleti és gyakorlati Kézikönyve P. 1863; s felemlítendőek *emlékbeszédei* Teleki József és László, Kazinczy és Széchenyi felett, a vidéken tartva; fordított regényei (Thakeray Esmondja, Juste Mária m. királynéja stb).

Jött most az 1865. évi „húsvéti cikk“, vele a szabadság és alkotmány teljes visszaállításának előérzete, s az epochális egyezkedő országgyűlés. Csoda-e ha a papi és írói hivatásának egész odaadással élt hazafias költőnket is kiragadták a történő és törtéendő dolgok családi köre és írószobája nyugalma-ból? Ő sem tudott, mint annyi más kartársa, a kísértésnek, és vidéke köz bizodalmanak ellent állani, s mint a fülöpszállási kerület egyhangúlag megválasztott országos képviselője házi csendét Pest zajával váltotta fel. De ezzel sem szünetelt irodalmi működése, sőt egy új szakkal bővült, melynek, a P. Naplóba írt politikai cikkein s országgyűlési beszédein (Képviselőház Napl.) kívül érdekesb és önálló publicatiói így következtek: 29. *Egy Képviselő Naplójegyzetei*, 3 füzet, P. 1866,7 (névtelenül); 30. *Néhány Szó* alkotmányunk visszaállításáról és a közös ügyekről, 2 füzet. P. 1867 (kiadva a Deák-kör által); és 31. *Deák Ferenc*, Laveley után ford. és kiigazító jegyzetekkel. P. 1868. — Felállítatván 1867. februárban az Andrássy-ministerium, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, b. Eötvös Józsefnek, nem lehetett vissza nem emlékeznie Szásznak „az oktatás joga és kötelességéről“

a Polit. Hetilapban (1865) közlött cikkeire, nem a tankörben kifejtett sikeres tanári és tankönyvírói tevékenységére, nem sok oldalú műveltségére és ritka munkaerejére, s őt osztálytanácsosul terjesztette fel a Felségnek. Kineveztetvén, 1868 elbúcsúzott híveitől, s mint képviselőt magát új választásra bocsátván, most már a dühös pártküzdelem s erős vesztegetés dacára, bár csekély többséggel, de újra megválasztatott; a következő 1869-ki országgyűlésre azonban, nem érezvén magát itt elemében, többé fel nem lépett: ellenben elfogadta — megtartva ministeri osztálytanácsosi rangját — a Pest megyei tanfelügyelőséget, mely terhes állást 1872-ben a kisebb terhű jászkúnságival cserélte fel, midőn is Halasra költözött. Innen azonban 1874 martiusban Trefort minister által a kebelbe visszahivatván, ez óta ismét Budapesten lakik.

E nyolc év alatt sem lankadt, busás hivatalbeli foglalatosságai dacára, Szász irodalmi munkássága. Folytatta drámai kísérleteit, még pedig az akadémia terén 1867-re 32. *Erős szer hat* 3 felvonásos vígjátékkal, 1868-ra 33. *Zrínyi Miklós, a szigetvári*, és 34. *Fráter György* 5 felvonásos tragédiákkal, mely utóbbi dicséretet, némi igazításokkal pedig 1869-re is pályázva, Teleki-jutalmat nyert; 1871-ben végre következett 35. *A politikus asszonyok* vígj. 5 felv., melylyel e pályáról, melyen dicséretet többször, kőszorút kétszer nyert, de egyéb fényoldalak kiemelése mellett mindannyiszor a drámai élet hiányának hangoztatása mellett, végkép lelépett. — Szerencsésebb

volt az eposi téren most is, melyen 1873-ban 36. *Salamon* történeti nagy költeménye az akademiától a nagyobb (200 ar.) Nádasdy-jutalommal koronáztatott meg (kiadatlan); és hervadhatatlan koszorúkat érdemelt ki a műfordításban, melyen élete e szakában rendkívülit lendített. Legelül említendő részvéte a Kisfaludy-Társaság magyar *Shakespear*jében, melyben tőle vannak 37—44. *Othelló* (I. köt.), *Téli rege* (II.) *Macbeth* (III.), *Antonius és Cleopatra* (VI.), *Rómeó és Júlia* (XI.), *A Vihar* (u. ott), *II. Rikárd király* (XIV.), és *VIII. Henrik király* (XVIII.): 1864—71. Továbbá fő munkája e téren: 45. *A Nibelungok*, kiadja a Kisf.-Társ. P. 1869, melyet megelőz: *A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről* szóló értekezése, előadva az akademiában oct. 26. 1868, s ugyanekkor egy nagyszerű *illustált díszkiadás*, mely Ráth Mór könyvtáros kiadói dicsőségének egyik legragyo-
góbb sugara. Nyomban következett Szász részvéte a Kisfaludy-Társaság *Molièr*jében: 46—52. *A Mizantrop* (III. köt.), *A férjek iskolája*, *A nők iskolája*, *A nők iskolájának bírálata* (IV.), *A pórúljárt nэгédesek*, *Sganarelle*, és *Kénytelen házasság* (V.); s előadása a Kisfaludy-Társaságban *Molière-fordításainkról* (Évl. VI. 1870). Ezek közben jelentek meg 53. *Szász Károly Kisebb Műfordításai*, három kötetb. Pest 1872, és pedig I. Moore Tamás, Heine, Burns; II. Byron, Hugo, Beranger; III. Német, francia, angol s vegyes költőkből. A szerző „teljes“nek nevezi e gyűjteményét, de mely meghatározás mindennap kevesbé áll, gyűl-

vén újabb meg újabb műfordításai, melyek közül kiemelendők 54. a Tennyson-féle *Arthur-mondakör* ismertetése mellett két tagjának fordítása (Gyulai Szemléje II. kötetében 1873) és 55. *Goethe Lyrai Kötetményei*, ford., bevezetve és jegyzetekkel kísérve, két kötetben, s kiadva a m. akademia által Bpest 1875, mely előtt akadémiai előadása áll: *Goethe mint lyrai költő*. — A világköltészet nem csak ismertető, hanem számos remekeit édes sajátunkúl irodalmunkba átültető ez ihlett munkásságát kiegészítik újabb irodalomtörténeti, széptani és kritikai számos dolgozatai, melyek közül ismét csak a legfontosbakat győzőm felsorolni; ilyek: 56. *Arany* (6 cikk, BP. Közlöny 1867) és 57. *Tompa* (3 c. P. Napló 1870) munkáik bírálatai; 58. *A tragikai felfogásról*, mely értekezéssel, miután az akademia által 1869-ben rendes taggá választatott, székét foglalta el (P. 1870); továbbá: 59. *Hogy írják a történelmet?* (4 c. Reform. 1870); 60. *A legújabb magyar lyra* (Gyulai Szemléje V. 1874) és 61. „*A történeti személyek és korszakoknak regény és drámában hagyomány-ellenes feltüntetéséről, s annak jogosult s mennyiben jogosult voltáról*“: az akademia által 1875-ben Gorove-jutalommal kitüntetett pályamű. Csak érintvén számos *életrajzait* a Vasárnapi Újságban, melynek 1867—8-ban társszerkesztője volt, *Tompa Életét* ennek munkái legújabb kiadása előtt (1870), és szinte Tompa feletti akadémiai *emlékbeszédét* (Évk. 1871); bár fordítás, de mint becses beruházás irodalmunkban nem mellőzhető itt

62. *Goethe Élete*, írta Lewes Gy. H., a m. akademia megbízásából ford. Két kötet, Bpest 1874; sőt *Verne Gyula* természettudományi regényeinek rövidletes átdolgozásai sem, melyek a Vas. Ujságban kijöven, közölők négy kötet eddig külön is megjelent. — A rendkívül termékeny férfiü működésének e bár vázlatos képe is hiányos volna, ha végül a lelketlen tárgyalás miatt rég óta lenézett, de legújabbban az akademia pályáztatásai és ünnepei által ismét lendületet nyert alkalmi költészethez tartozó becses és valóban költői műveit említetlenül hagynám. Már 1859-ben nyert Szász, Tompa mellett, akademiai jutalmat *Kazinczy Emlékezete* címü dicskölteményével, mely úgy, mint 1860-ban *Széchenyi Emlékezete* az akademia kiadásaiban jelent meg; működése ez utolsó szakában hozzájuk járultak, s általa az illető alkalmakkor személyesen is előadattak: *Csokonai Emlékezete*, 1871-ben a Csokonai debreceni szobra leleplezésekor előadott koszorúzott mű; akademiai megbízások folytán 1867-ben *Gr. Dessewffy Emül* —, 1872-ben pedig *B. Eötvös József Emlékezete*, és *A magyar irodalom újjá születése százados évfordulóján* címü dicskölteménye (valamennyi az akad. Évkönyvekben kiadva); mely utóbbival, úgy hittem, legjellemezőbben és legméltóbban koronázhatom meg a képet, melyben ez utolsó irodalmi századunk költészetét, életrajzok és mutatóványok által, feltüntetni megkísérlettem.

I. A magyar zene.

(Emlékezés Reményire. Debrecen 1849).

Hallod, hallod a hegedűt!
 Oh hogy sir, hogy kesereg!
 Négy kis húrban ennyi bánat
 Nem is tudom hogy fér meg:
 Mint az erdő néma árnyán
 A csalogány éneke;
 Mint az édes anya sírján
 Zokog árva gyermeke...

Hallod, hallod a hegedűt!
 Oh figyelj húrjaira!
 Hogy kél, hogy zúg végig rajtok
 A Rákóczi vihara.
 Benne vád és benne bánat,
 Mely lesújt, meg fölemel.
 Sír a múlton, — ám díjába
 Nagy jövőndöt követel!
 Átká felzúg... abba kardok
 Csattogása elvegyül;
 Csatazaj csörg... pedig csak egy
 Kis nyirettyű hegedül.

Hallod, hallod a hegedűt!...
 Most megint a néphez szól.
 Milliók öröme, bújja
 Viszhangzik húrjaiból.
 Most a csikós kurjantása
 S vidám füttye hangzik fel,
 Amikor a csárdás közben
 Barna szép leányt ölel.
 Majd az arató leányok
 Ajkiról kél játszi dal,
 Föl-fölzendül, s időnként a
 Távol messziségbe hal.
 Most a bús legény keserve,
 Kit babája megcsala...
 Ablak alatt, titkos éjben
 Fel-felsíró furolya.
 Majd a három százados bú
 Rikátja a húrokat,

Olyan érzőn, olyan fájva:
Hogy a húr is megszakad...

Hallod, hallod a hegedűt!
Buzdít, kacag, keserget...
Négy kis húrban annyi érzés
Nem is tudom hogy fér meg!...

II. Csöndes bú.

Négy hosszú éve már, mióta sírhalom
Borítja tetemed, én fényes angyalom!
Mióta kínaid, lágyan pihentető,
Párnán ringatta el a csendes temető.

Szelíden nyúgoszol! és poraid felett
Ingó füvet növel minden új kikelet.
Zöld hímzett szőnyegét kiteríti a pást,
Virággal fedni a fájdalmas hervadást.

Te nyugszol angyalom! Pihensz és álmodol,
De nyugalmam nekem nincsen sehol, sehol;
Mint sajka, vész miatt zúgó tengerhabon,
Pihenni nem tudok, szünetlen hánykodom.

És járok föl s alá, hol isten napja süt,
Ragyogó képedet keresve mindenütt —
Hozzád hasonlatost keresve szüntelen —
De annyiak között azt még is nem lelem.

Örökre veszve vagy... De eszem tudja bár
Hogy téged semmi sors nem hozhat vissza már
Szívemben a vesztés fájdalma egyre dül,
Szívem lemondani mégis meg nem tanul.

De bár vérzik szívem, bár lelkem oly beteg,
Még sem panaszkodom, csak némán szenvedek.
Mért is panaszzanék? Ki hallaná meg azt?
A boldog emberek únják a sok panaszt!

A fát is, míg virúl, fölkeresik sokan,
Arnyán múlatnak és csevegnek boldogan,

De ha virága hull, ha ékes lombja vesz:
Senki sem keresi s magára hagyva lesz!

Hagyj így, boldog világ! Oh hagyj magamra hát,
Viseljem szótlanul szívemnek bánatát!
Az égen zajtalan ha gyűlnék fellegek,
Más tájra vonúl el az ártó fergeteg.

Érzem: szívemen is belebb vonúlt a seb,
De mélyen rejtve bár, talán még mérgesebb,
Mert mint forrásánál befojtott bércpatak,
Keservem árjai befelé omlanak.

A fa ha bénövi kérgével sebhelyét,
Bár alig látszik az, rongálja belsejét:
Kertész nem látja azt — az isten tudja csak:
Mért lombjai idő előtt lehullanak!...

III. Karácson.

Jövel, családok ünnepe, karácson!
Úgy várom mint a gyermek jöttödet,
Pedig nincs ajándékra kilátásom,
S veled is egy esztendőm lesiet.
De én csak emlékszem már, nem remélek;
A múltban és nem a jövőben élek.

Emlékezem. Hullt nagy pelyhekben a hó,
Mintha szitálták volna ízibe;
De kandallónál édesebb a jó szó,
S több szék nem fért voln' a sok közébe.
Oly jó meleg volt a tűz és az érzés,
Az édes szép családi egyetértés.

Mi körben ültünk; két öreg s hat apró,
Nem volt közöttünk egy is idegen;
A kilencedik az öreg kandalló,
(Ennek szíve tartott oly melegen).
Apa, anya, gyermekek egy rakáson:
Oh szép karácson, oh áldott karácson!

Apánknak lelke nem ült soha veszteg,
Beszélt nekünk, ha mást nem: egy mesét.
Ajkunk mosolygott, szemeink könyeztek,
(Oh mint érzem most e könyük becsét!)
A mese végén volt egy fényes angyal,
Kit gyermekálom szárnyán hoz a hajnal.

Oh mint repestek szíveink e szóra!
(Akkor hívók, hogy vannak angyalok).
Alig vártuk, hogy üssön már az óra,
S fektessenek le anyai karok;
Hogy álmodozzunk — álmunkban bizonynyal
Meg fog jelenni nekünk is az angyal.

És öszvesúgtunk: vajh mit hoz nekem majd?
Mit hoz neked? mit hoz a kicsinek?
A találgatás bezzeg hogy adott bajt,
S a nagy kérdést még sem fejtette meg.
En képeskönyvet, a más kis lovat várt.
A lány esze tán legmagosabban járt.

A leány volt köztünk a legidősebb,
Már rózsabimbó fesle arcain,
De ártatlanka még, és égető seb
Nem vérezé még a szív harcain,
De mégis már arcára méla ábránd
Vont könnyű fátylon áttetsző szívárványt.

A legkisebbik, egy szelíd fiúcska,
Anyás nagyon s oly csöndes, szótalan;
Kezében ámbár kis ló, kard, fa puska,
De arcán béke mélasága van.
Anyámasszonyinak katonája volt csak,
A többiek mind pajkosabbak voltak,

És amikor már fektetni akartak:
Az ajtó előtt hangzik suttogás.
Na volt öröm! A fiúk felugortak,
A kicsi Krisztus! mi lehetne más?
Egyik futott, hogy nyissa ki az ajtót,
A másik tapsolt; istenem! be zaj volt.

Be furesa szép volt! aranypillikével
Bevonva jászol, földje, oldala.

A kicsi Krisztus rózsaszín zekével,
 Körüle sok kis gyertya ég vala.
 A pásztorok, kenderből nagy bajuszszal,
 Mind énekelt ahogy csak győzte szuszszal.

Nehéz gubában, báránybőr süveggel,
 Nagy bottal jártak a vén pásztorok.
 Előbb csak néztük őket félelemmel,
 Majd egyikünk közelebb sompolyog,
 S meglátja a borzas bajúsz alatt
 Az utcából ismerős arcokat.

Felbátrodánk mind s közelebbre lépve
 Kíváncsian nézzük a szép csudát.
 Milyen szelíd a kis Jézuska képe!
 Meg szabad fogni ezt a szép babát?
 Oh kicsi Jézus! küldd az angyalt hozzánk!
 Mi jók vagyunk, s hiába várakoznánk?

Elzeng az ének. Viszik már a jászolt,
 És újra csönd van, ott künn s idebenn.
 Lefekszünk, szemeinkre lenge fátyolt
 Borít az álmom, enyhén szeliden.
 Szép álmot látunk, szíveink pihennek:
 Jőj fényes angyal, álmunknak jelenj meg!

Eljő a reggel. Nem kell költöni minket,
 Pedig máskor ébredni oly nehéz.
 Most gyorsan kitöröljük szemeinket
 S párnák alatt kutat-matat a kéz.
 Ah mily öröm! Szíveink mint repesnek!
 Az angyal rólunk sem feledkezett meg!

Oh édes angyal! mennyi adománya!
 S hogy kitalálta: melyik mit kívánt!
 A gyermeköröm fogyhatatlan bánya,
 És benne minden arany s briliánt.
 Egy semmiségen hogy el tud örülni,
 S ha sír: könnyét oly könnyű letörölni!

Benyitnak aztán szüleink vidáman,
 S bámulnak hogy az angyal mit hozott.
 Van zaj, kiáltás, öröm a szobában

Minden egy tündérkertté változott.
Nincs bú, mosoly van minden pillantáson:
Oh szép karácson, oh áldott karácson!

IV. A kis Ilonka Emlékezetéből.

1832.

3.

Mintha fehér tiszta hóra
Rózsa szirma volna szórva,
Úgy feküdt ott haloványon,
A fehér halottas ágyon.
Oly szép volt a terítőn!

Mint a virág a pohárban,
Míg körüle illatár van;
Folyvást hervad, mintha tépnék,
Holtra vál, de egyre szép még.
Oly szép volt a terítőn!

Két kis keze összetéve,
Rozmarinszál a kezébe;
Szép homlokán koszorúba
Aranyhaja volt borúlva....
Oly szép volt a terítőn!

Két szeme két kiégett fény;
Ráborúlva lágyan enyhén
Sempillái selyemárnya...
Ajka most is csókra várva....
Oly szép volt a terítőn!

Sírva néztük ennyi szépség
Kioltott elhamvadt mécsét,
S édes jövőnk, drága múltunk
Romjaira ráborúltunk...
Oly szép volt a terítőn.

6.

Mentül többet gondolunk rá,
Annál jobban fáj halála;

Emlegetjük, elsiratjuk,
S szívünk nyugtát nem találja.

Míg beteg volt, kebelünkön
Melengettük, csitítgattuk;
Szenvedését mi is osztók,
S jól esett, hogy megoszthattuk.

Halva: szívünkről szakadt le;
Jaj de láttuk legalább a
Koporsóban, virágok közt,
Mosolyogni a halálba. . . .

Hogy a temetőbe vittük:
Megnyugodtunk, hogy megnyugvék.
Szenvedőnek, kis szívének,
Mondtuk, ez legboldogabb vég.

Mikor onnan haza jöttünk,
Tele szívvel, üres házba:
Azt hívők, majd enyhül a seb
Hogyha el fog múlni lázza. . . .

S most hogy az síncs: veszszük észre
Hogy a nyíl szíven találta!
Mindig, mindig emlegetjük,
S mindig jobban fáj halála. . . .

7.

Milyen vidáman csenge a ház,
Míg benne ő lakott. . . .
Minden fehér függönyt hogy megráz,
Megcsörrent minden ablakot.

Nem maradott egy könyv a helyén;
Ha mondám: csitt! — ingerkedett:
„Keress apa!” s hogy meg ne lelném,
Elbújt a vén karszék megett.

Ha anyja jött: szaladt elébe
S kiáltva fogta térdit át;

És felkiváncozott ölébe,
S ott csókkal kezde új vitát.

Ha írtam dalt, vagy szentbeszédet,
Úgy rám esett a kis bohó —
Hintázní a lábomra lépett,
S se dal, se prédikáció.

A kis pintyőke, ágról ágra
Oly könnyeden nem száll, röpül:
Mint szállidosott e kis madárka:
Csevegve asztalom körül. . . .

Milyen vidáman csenge a ház! —
Hajh, most e zaj kiköltözött,
Oda kísérte őt, ott tanyáz
A sírkert halmai között.

E víg csengés őt úgy szerette
Hogy viszhangja is vele ment.
S hogy ne legyünk magunk: helyette
Beszállt a temetői csend!

8.

Kártyáival hogy játsza gyakran!
En neki házat építék . . .
Tapsolt, ujjongott amint raktam,
S unszolt: főlebb, magasbra még!

„Boldog gyerek! Egy kártyaházba,
Mondám, hogy elgyönyörködöl!
S egy ajk fuvalma ha megrázza,
Az egész szépség összedől.“

De ő örült és örömében
Szívemnek is öröme tölt.
Úgy el-elnéztem: „Drága szépem!
Kinél szebbet nem tart a föld!

S ha már bimbó korában ily szép:
Milyen lesz mint kinyílt virág!

Szívünk tán el sem bírja kincsét,
Mint túlgazdag virágos ág.

Ha majd az iskolába járhat,
S annyit beszél, cseveg velünk:
Ha futkos és játékba fárad
S párnája lesz lágy kebelünk;

Ha majd anyjának segítsége,
Varr, főz, kisebbeket tanít;
Ha majd új érzés kél szívébe,
S pirúlva rejt el valamit;

Ha majd, — oh bár szívünk megérje! —
Látjuk mint dobog, szende nőt, —
Szép, deli, nemes lesz a férje,
Akire büszkén bízunk őt . . .“

Oh balga szív! Reményeidnek
Csal-álmain gyönyörködöl?
A halál keze egyet intett:
S gyönyör, remény, mind összedől! . . .

10.

Eltűnt, örökre eltűnt a leányka,
Szívünk szerelme, fénye, gyönyöre;
Kiolta élte, mint tündéri lámpa,
Mit durva kéz elzúza, széttöre.

De mégis él ő, él örökre nálunk,
Szívünk, szemünk nem veszi el soha.
Mi szépet, jót az életben találunk:
Mind az ő képe, mind az ő nyoma . . .

Ha szép virágot látunk, gyöngye szirmán
Bíbor színét mosolygva viselőt:
Az ő mosolygó ajka lesz az nyilván,
Amint virúla szemeink előtt.

Ha égni látunk csillagot estenden,
Rezgő sugárral nézni le reánk:

Ott ő vigyáz a mély, a néma csendben,
Az ő szemének fénye az a láng.

Ha ablakunkon kis madár kocogtat:
Meleg szobába hívjuk, veszszük őt;
És megtöröljük szárnyát, a fagyottat,
S keblünkre vonjuk a kis csevegőt.

Ha álmainknak szép angyal jelen meg,
És fűszeres lesz ajkunknál a lég
Játékitól a magos, tiszta mennynek,
Ő jó, hogy apját anyját lássa még.

S ha valami jót adhat még az élet,
Ha még derül nap, még virul tavasz,
Ha borus arcunk, lelkünk még föléled:
Az tőle jó, az ő áldása az!

13.

Oh szép az égen a csodás szivárvány;
Oh szép a földön a szelid virág;
A délibáb a róna láthatárán,
S domb oldalán a zöldelő borág;

A pálmaerdő, kelet hő legében,
Sivár pusztán az álmodott oáz;
Holdfény a tenger tükörén, fenéken
Rejtett gyöngyével fénylő csigaház.

Piciny kolibri tünde fényű szárnya,
E napsugárban lebegő rubin;
S pihenve fűszerédes szandal-árnya
Az égből ide tévedt Cherubim;

A Gangeszen himbáló lengé sajka:
A drága lótusz, e csodás növény;
A húrlik csillagszeme, ambra-ajka,
S a könnyű habcsók Venusz bájjövén;

Oh szép... de szebb volt mindennél a lányka,
Szívemnek édesb volt tekintete!

Hisz a világ, — hogy elhúnyt szeme lángja —
Mind e szépség dacára fekete!...

14.

Nem tudja azt, nem sejti senki,
Milyen nagy a mi bánatunk:
Azért hogy szívünk nem fakad ki
S a sors ellen nem támadunk.

Nem tördelődzünk vad keservvel,
Mint zuhatag a gát körül;
Némák vagyunk, mint az a csermely
Mely mélyre ás be s elmerül.

A temetőt föl mire vernők?
Nem adja vissza gyermekünk.
Mint madárdalra siket erdők,
Csak bús viszhangot ad nekünk.

Jobb visszatérnünk kis szobánkba,
Hol senki meg nem háborít.
Fél árnyval önt körül a lámpa
S reánk szelíd fátvolt borít.

Itt ajtót, ablakot bezárva,
Könnyel vigasztaljuk magunk.
Könyűinknél szívünk bajára
Jobb írt nem is találhatunk.

V. Emlékezés apámra.

Késő az éj: az óra csendesen
Suhán le, mint holtat vívó ladik,
Melynek nem csattog evezője sem
Körülte minden alszik, álmodik;
De én az álmot hasztalan lesem,
Pillámra nem száll egy pillantatig.
Mint a falon az árnyék lebbenése,
Mind csalogat, nem köthetem le még se'.

Múlt és jövő, bűlámpa képekint,
 Egymást tolongva hajtja s átsuhan:
 Mit rég feledtem, visszaszáll megint,
 Mit sohse' sejték, most alakja van
 Küzködve érzem a gyönyört, a kint:
 Azt tartanám, ezt üzném: hasztalan!
 Az éj veszélye összebontja, szövi,
 Csalfák s valók, mint a Hamlet felhői.

A ház, ahol megláttam a napot,
 A láng, amely hamvat boríta rá;
 A kert, hol ő első rózsát adott,
 A kétség, mely ott szívemet mará;
 A vágy, mely azt sugá: Csak ott, csak ott!
 A vész, mely nyílt égből csapott alá;
 S a bőszt vég, gyermekemlékembe vésve:
 Habzó láng, mint a pártusok vetése

Mint Lót családja rémülten futánk:
 Jaj annak, aki visszanézni mer!
 Csak dördült s csattogott egymás után;
 Érzök, hogy mindenünk romban hever,
 S lelkünk szakadna bár utána tán,
 Nem bírtuk ah, bucsútlan hagyni el:
 És visszanéztünk én csak összerogytam ...
 Hogy sóbálványára nem váltunk legottan!

Mégis, mikor kitombolt a vihar,
 S tört városok tornyán, s tört szíveken
 A vészkiáltás, elnyögvén, kihalt,
 S kétségbesés uralga ridegen:
 Mi volt mi téged polyp-karjaival
 Vont vissza, oh apám, oh öregem,
 Hogy ott, ahol nagy, boldog, büszke voltál,
 Boldogtalan, lesújtva, törve bolygnál?

Mint a kalmár, hajótörés után,
 Szorítja kevesét, mi megmaradt;
 Mint a vitéz, az elveszett csatán,
 Kardjából nincs több csak a markolat:
 Tántorgva vissza így jövől, apám!
 S mint a koldust, ah, a végső falat,
 Úgy bíztatott, hogy azzal dús lehetnél,
 A vágy: ott halni meg, ahol születnél!

Értök mi jól, mi tégedet gyötört:
 Oh mélyen ült a szívben a tövis!
 Mely annyiak nemes szívébe tört,
 Végig hasítá a tiédet is.
 Látók a végzetes veszélyü kört,
 Mely orsajába sodra téged is:
 Kínlódni vagy meghalni. Oh rettentő,
 Hogy nincs egyéb választás, mint e kettő!

Egy darabig folyvást vérzett a seb;
 Ömölt előbb, lassan szivárga majd;
 Aztán megállt; még szörnyűsegebb:
 Az aludt vér kötést képezve rajt;
 De úgy tetszék, enyhült egy keveset,
 El-elhazudni kezdtük már a bajt.
 Egyszerre felszakadt . . . a vér kiszökken . . .
 S halálod volt, hajh, a legelső csöppben.

A választás a jobbra lett: halál
 Fogá be enyhén a kínos sebet.
 A hazaföld súlyos halommal áll
 A hült seben, mely végre béhegedt,
 De mely miatt olyan beteg valál,
 Most lágyan nyomja földbe szívedet.
 A mi szívünket nyomta csak le súlya,
 Kik ott sírunk, sírod fölé borúlva.

Nem voltam akkor ott. Villám gyanánt,
 Mely megelőzi mély dördületét,
 Nyilalva jött a hír, s szíven talált,
 Azóta mindig hordozom sebet.
 Szívemen olykor égve nyilal át,
 S bűm csöndesült bár, most is mély, setét.
 A végzettel maig se békülék ki!
 Hogy halni is, mert élt, meg kelle néki!

Meg kelle, értem. S mégis érzem:
 Hogy ily embernek élni kéne még.
 Utána nyúl sokszor félénk kezem,
 És érzem égni arcmon szemét;
 Alakja büszke óriás leszen,
 S előttem megdicsőült fényben ég,
 Szent tüzzel, mint a Mózes csipkebokra,
 S arceal borúlok az izzó homokra.

Nem életet köszöntem én neki:
 A féreg is fiának éltet át,
 De mind, mi lelkem fentebb íhleti,
 Mit jobb valóm ismer, kíván, imád,
 Az elme gondja, a szív érzeti,
 S szeretni istent, embert és hazát:
 Mind tőle nyertem, mind rá emlekeztet:
 Apjában ennyit egy fiú se' vesztett.

Hogy ringatott térden, mint kis fiút,
 Gyügyögve vélem szinte gyermekül;
 Hogy simítá le arcomról a bút,
 S a serkedő könnyút pillám megül;
 Vélem betűzött; s míg az óra fut,
 Dal, mese, játék nyájasan vegyül;
 A karsu lányka s én, mi csöndesebbek,
 Zajongva vették környül a kisebbek.

Nőttem; s apám is együtt nőtt velem,
 Vélem tanulva, mint egy iskolás.
 Fejlő elmém' irányzá szüntelen,
 Hogy könnyű játék lett a tanulás;
 Mit nem tudék felfogni hirtelen,
 Más oldalára fordítá, csodás
 Merész fogású észszel; oh a könyvek
 Zárát be tudta hol kinyitni könnyebb!

A játszi bölcs, Horác, a pásztorok
 S hősök dalosa, Virgil, általa
 Lelkemre szálltak; a nehéz sorok
 Szelíd s meleg tolmácsa ő vala;
 Demosthén nyelve gyorsabban forog,
 S föntebben szárnyal a Pindár dala,
 Es Tacitus fedd s ró fönségesebben:
 Amint a szó az ő ajkáról lebben.

Estenden, csillagfénynél mit beszélt:
 Hogy mérte Newton a mély ég távolát!
 Bámultatá Kopernik lángeszét,
 S Keplert, amint az ürön szárnyal át.
 Aztán bevitt; írást terjeszte szét,
 S nagy kedvvel, elmerülve számolánk...
 Anyám mosolygva hajlik ott fölünkbe,
 Abrakadabráknak helyeslést intve.

Ifjú levék: mert keble lánghevé
 Korán kihajta szívem, mint a fa
 Kövér talajban. Zöldel a növény,
 Ha lágyan hull rá ég bő harmata.
 Én harmatát, hevét mohón vevém
 S bennem nyomán dal, érzés sarjada;
 Az első szerelem gyönyöre, kínja,
 S az első dal, bimbó gyanánt kinyílva.

Mosolyga rajtok; tudta mennyit ér
 E balga játék; gyöngé levele
 Első virágnak: színtelen, fehér,
 Egy hó-pehelyke elbánik vele;
 De azt a szív nem adná semmiér!
 Mert üdvöt, esküszik, abban lele!
 Így voltam én is: jó apám gyöngéden
 Érinte; könny s mosoly vegyült szemében.

Hányszor fogá meg kezemet: „Fiam,
 Tanulj s eszmélkedj; légy okos s szilárd;
 Szerény és büszke; benned ami van,
 Kérlelhetetlen' ostromold hibád';
 Hogy légy különb apádnál! annyian
 Néznek bírálva vagy remélve rád.
 S anyád istápjá légy, apád ha halva...“
 Mi büszkévé tett, mint emelt bizalma!

Oh mily ember volt! Kétkedő, ne hidd,
 Hogy mint fiú túlzón dicsérem őt.
 Ő férfi volt; hajthatatlan és szelíd,
 Harcolni a honért, s szeretni nőt;
 A szava láng, mely éget és hevít,
 Országot gyújt s mécs gyermekágy előtt;
 Elméje mint a tenger színe s mélye;
 Mint gyermekálom, olyan volt kedélye.

Apám, ha rád és arra gondolok
 Hogy a halál ily embert sem kimél!
 Pályámon elmém el-elandalog
 — Még friss a nyom, min köztünk átmenél —
 Könyüm egyszerre büszkén mosolyog:
 „Egy fejjel volt nagyobb a többinél!
 Es törpe volt, rajongva így kiáltok,
 A legmagasb, mikor mellette állott!“

Nem hogy tudós is ne lett volna tán,
Szónok nagyobb, vezér eszélyesebb,
Író magasb észröptű, mint apám
— Ambár ha ismerénk is, keveset! —
De volt egész erkölcsi alkatán
Valami, színaranynál nemesebb:
Miből salak kivál, mit rozsda nem fog,
Min szebben ég a fény, nyíl meg lepattog.

S hogy ily szívnek meg kelle törnie!
Hogy ily elmét a balsors lenyomott!
Hazája vesztét, hajh, túlélnie,
Erezni, látni a sok vérnyomot;
S miért elméje küzde, vert szíve:
Mint eltiport vetés, szétdúlt romok;
S tombolni halljon rajta gúnyt, siket zajt...
Nem! Mint beteg madár elbűja s meghalt.

Oh mért nem érheté meg legalább
E jobb reménynyel biztató napot!
Hogy hallaná Erdély megint szavát,
Mint mikor attól lángra gyúladott:
Hogy kar feszült, szív gyúlt, mozdúla láb,
És láncukat tördelték a rabok,
S a szög Maros büszkébb zenére lejte,
S Rety'zát mosolygott, ködleplét lefejtve...

Oh mért e hajnalt meg nem érheté,
Mikor megint fölébred a magyar,
Az átok oldik, oszlik a setét,
S áldást sarjaszt az elzugott vihar!
Ifjúlt erőben látná nemzetét,
Hogy győz a böles ész, és a hősi kar,
S Erdély megint nénjét forrón karolva
Hű ölelésben: oh mi boldog volna!

Lejt a Maros, Gyergyóból üditőn
Fuvall a friss szél székelvények felől.
Künn alszik ő, a néma temetőn,
Szűk ágyba, mit kő és virág jelöl.
H'jába riad zaj völgyön és tetőn,
Őt már öröm, bú őt nem költi föl,
Oly mélyen alszik. Én virasztom ébren,
Fölé hajolva, szót susogva, térden.

„Ébredj, apám, fiad magára van,
 S a rideg éjben fázik egyedül!“
 Hijába mind! nem hallja ő szavam,
 S nem jó a válasz sírja mélyibül.
 Virad; az álmok serge szét suhan,
 Múlt, küzdelem, sírkő, mind összedül:
 De a valónál tisztább s nemesebben
 Apám alakja sírjából kilebben.

Arcán szívét kinyitva olvasom:
 A szent s eszményi lángja ég szemén;
 Fennkölt mosoly, félistenhez hason
 Nyugalmat önt el, valamerre mén.
 Bámulva nézem, nézem hosszason,
 Büszkén, gyönyörrel, áldva nézem én;
 S céloim magasbra már nem tűzhetem ki,
 Mint ő előmbe tűzte: őt követni!

VI. A Magyar irodalom újjá születése százados évfordulóján.

1872.

„Oh hol a kór, midőn e völgyek halmok
 Határa még nem volt olyan kihalt?
 Szabad hazában szerte járt a dalnok,
 Ajkán vivén szerelmet, diadalt;
 Megnyílt a kunyhó, ünnepelt a csarnok,
 S örömmel hallák mindenütt a dalt;
 Szavára hősök győzni lelkesedtek,
 Lányok virágot koszorúnak szedtek!

„Oh hol a kór, midőn apái nyelvén
 Mondá a törvényt Hunyad nagy fia?
 S három tenger hulláma — lágyan szelvé —
 Szerelmes volt Lajos gályáiba;
 Ha szerelem hő lángja gyúla keblén,
 Magyarúl vallá szűz és dalia;
 Mikor szív és szó, ház, ország magyar volt!
 Ma már csak krónikák beszélnek arról...

„A régi hegedősök neve, dalja,
 A századok ködében elveszett;
 Tinódinak mit ősi hír sugalla,
 Csak egy-két hü szív húrjain rezeg!

Romok között járó szelek fuvalma,
Te zokogod csak, oh emlékezet,
Hős Béla harcát, Szent László csatáit...
Borong a hű, de vissza hűben áhít!

„Oh hol a kor, amelynek Zrínyi zenge
Hitért, hazáért vérző bajnokot?
Pázmánynak ajkin, kard gyanánt kifenve,
A szó velők oszlásaig hatott;
Egy fejdelemnő, nagylelkűn, a gyenge
Músák lakává tette Patakot;
S megtérve a hitért vívott csatából,
Tudósi közt pihent ki Bethlen Gábor!

„Oh hol a kor? És visszatér-e újra?
Vagy már e népnek el kell vesznie?
Mi a magyar most? — maga, nyelve durva,
Nagygyá lehetni nincsen semmie!
Dal-, tudomány-, törvényért, megszorúlva,
Az idegenhez kell már mennie
Táncát, ruháját, azt is megtagadta,
Ágról szakadt, koldús az istenadta! —

„Nem úgy!“ — kiált az ifju, láng hevében,
Nem-gyáva szóra nyitván ajakit,
„Szedd szűnyadó erődet össze, népem,
Es verd el álmodat, mely elvakít.
A földhöz verve, mint Antevsz, aképen
Meríts erőt anyádból! Mert csak itt,
E földön élhetsz, csak saját nyelveddel,
Csak tenmagadhoz hűn, ezt ne feledd el!“

Övé az érdem: első hogy ki merte
Röpitni a fölkelő szöveget:
A magvat, első, ő hintette szerte
Amelyből újra fölvirulhatott
Az elriasztott Músák régi kerte.
— Nem amit írt, hanem amint hatott,
Fölrázva ezt a félholt, béna testet:
Az volt az érdem, az volt a nemes tett!

Hogy gyűjti körbe bajtársit, barátit!
Ösztönzi mind: tanulni, írnia;

Az ő utóda ez a „Társaság“ itt,
 Ő mondta: „Légyen Akademia!
 Mert a tudás nehánynak tán világít,
 Ha külföld nyelvén kell is szólnia,
 De birtokává az egész nemzetnek
 Az eszmék csak saját nyelvén lehetnek!“

A „Jámbor Szándék“¹ félszázadra telt be ...
 De akkor is viszhangra lelt szava:
 A hívatottak jöttek lelkesedve,
 S az új dal vígan el-kiszárnyala,
 Hogy teljék benne isten ember kedve:
 Hajnalt jelentő pacsirták dala;
 S Kárpáttól Adriáig zenge ének,
 Szívéhez szóló Árpád nemzetének.

Övé az érdem, — ma legyen leróva!
 Övé az érdem: BESSENYEIÉ!
 Jó volt a mag, mit széthintett, valóba!
 Hogy annyi vész közt nem lett semmivé.
 Kétszerte érdemét érezzük, oh, ma,
 Látván, — de hány volt aki nem hívé!
 Hogy a fa ím megélt, dusan kihajta,
 S arany gyümölcsök függenek ma rajta.

Kazinczy útját ő egyengeté meg:
 Csinnal-beszéllni s hévvel zengeni;
 Ő ada bájt a Himfy zengzetének;
 Lángját tüzen gyújtá meg Berzsényi;
 És Vörösmarty ajkán a nagy ének:
 A lány szellő s vihar hangversenyi;
 S Bánk nagy keserve, Iréne bújával:
 A nagy kézdőre, mind csak őreá vall!

A tört uton merészen indulának
 Az ébredő nemzetnek bölcsői:
 A jog, szabadság, virtus östornyának
 Harangjait zúgatta Kölcsey;
 A legnagyobb magyar Légyen-szavának,
 Az alvó nemzetet felkölteni,

1 „Jámbor Szándék“ Bessenyei röpiratának címe, melyben egy magyar Akademia föllállítását tervezte és sürgette.

Még füleinkben amint hangja reszket:
Az első ébresztőre emlekeztet!

Órá Petőfi búja és haragja,
Amint a vég csatába elrohan;
És Tompa, amint nemzetét siratja,
S amint bucsúzik, Eötvös, komoran;
S amint öröklő gránitból faragja
Az ősoket, a nagy szobrász, Arany:
Mert mikor a fa dús gyümölcsöt érlel,
Áldjuk, ki első a rögöt töré fel!

És nem csupán a terepély magas fák,
Miknek gyümölcs függ gazdag ágirúl:
A legkisebb, talán legillatosb ág
Hegyén is olykor ért gyümölcs pirúl!
Az ösvényt nagy s kicsiny együtt taposták
A forráshoz, mely ott buzg pazarúl,
Hol fenyvek alján vad virágok nyílnak,
S varázs-álomba andalít az illat.

Oh jártam én is útaid', Költészet!
Bolyongtam fübe bújt ösvényiden!
Ah raktam én is egy kicsinyke fészket,
Melyből dalok szálltak föl szeliden!
Pásztortüzeckém — mit csillagnak nézett
A bujdosó az est sötétiben —
A nagy világok éjbe alkonyodtán
Egy eltévedtnek enyhülést adott tán!...

A nagy csapáskor, — ah, nem olyan rég volt,
Vész dúlta föl az ősi hajlokat;
Kioltá minden csillagát az égbolt,
Csak a remény kis mécese pislogott;
A holt körül, ami kis élet még volt,
Egy hü csoport: a költők álltak ott,
A virrasztó-dalt halkán énekelték,
Föntartani a csüggedőknek lelkét.

A virrasztóban csak zengett az ének...
A bölcsék ajkán meg a példa folyt.
Tudós tanítá, mit mond a történet:
Hogy tévedés, bűn, mindig meglakolt,

S a hűk jutalmát meghozzák az évek,
 S a jog acélán nem fog rozsdafolt,
 S a nemzetnek, magát mely el nem hagyja,
 Védő kezét nyújt a sors s népek atyja.

S az őresapat a tornyon hűn kiálta
 Órára órát, míg az éj mene.
 Nem engedék hogy sírba visszaszállna
 Az ősök felidézett szelleme.
 Őrhangjok kihatott a nagy világba,
 S a nagy világnak ránk fordúlt szeme,
 És észrevette, hogy még mi is élünk,
 S mert élni méltók, élni is remélünk.

Mert élni méltók! Nem a fegyver által,
 Bár meg tudók azt is suhintani,
 S hogy nem vesztek hősink olesó halállal,
 Sok ellenség meg tudná mondani.
 De győzni észszel és nem pusztá vállal:
 Amit a kor kíván, e mostani;
 S amikkel Dávid ment a Gólját ellen:
 Apró kavicskák által győz a szellem.

Ti kis betűk! csodás kavicsdarabkák!
 Minő varázs lakik vajh bennetek?
 A testet annyiszor máglyára rakták,
 A zsarnok önkény rá üszköt vetett;
 Ti voltatok kik az eszmét fönn tarták,
 Omár kalifa sem bírt véletek!
 Oh amulet! csodád' nem érni észszel!
 De mely szíven hord, az a nép nem vész el!

Oh mi maradt meg Rómából, Athénbül?
 A régi nagyság: roskadó falak;
 A múltak árnya, melynek romkövén ül,
 Ma pusztá udvar a királyi lak.
 Egy marok por maradt a régi fénybül . . .
 A szellemek dicső munkája csak
 Mi fönnmaradt, mit pusztulás nem ér el:
 Pindár Horáccal, Ciceró Homérrel.

Miért nagy Albion, s Frank- s Németország?
 Sugárt reájok mely nap fénye vet?

Hogy kincseiket gályaszámra hozzák?

Nem kincs, arany: kicsiny toll, te tevéd!

Elásott kincset a lopók elorzák,

Nem Goethe, Shakespeare, Molière nevét.

Garmada elfogy, elfogy a nagy asztag,

De dús a nép, mely szellemekbe' gazdag.

S te nemzetem, kis nép nagyok sorában,

Mindenfelől hab-ostromolt sziget!

Egész világ szeme függesztve rád van,

Barát, ellenség kémli léptidet;

De küzdj, tanulj, kelj hajnalnál korábban,

Isten- s magadban el ne veszd hited';

S e hont, mit ősid fegyverrel szereztek,

Te szellemed pajzsával védelmezd meg!

Némán borongva állnak temetőid,

Hány hű kebel porát nem őrzi hír!

Nem ünnepet kívánnak magvetőid,

Nem könnyeket kér a kovácsi¹ sír:

De amit ők kezdettek, hogy elővidd,

S vészben megállni, küzdve győzni bírj;

S forgó szerencse rosszat, jót, amit hoz,

Légy hű magadhoz, méltó nagyjaidhoz!

¹ Bessenyei sírja a Bihar megyei Kis-Kovácsi.

VÉGE.

IGAZÍTÁSOK.

A III. kötet legutolsó költeményének elmaradt címe:
Ossianisták, mely nélkül az meg nem érthető.

Az V. kötet 288. lapja 7-dik sorában, a *Jókai életében*,
olvasás előtt kérjük az *értéket* szót *érzékre* javítani, mi
nélkül a helynek nincs helyes értelme.

